

michel malherbe

*enciclopedia
religiilor*

volumul I

RELIGIO

RELIGIO

colecție coordonată de Eduard Florin Tudor

Născut în 1941, MICHEL MALHERBE este profesor de filosofie la Universitatea din Nantes, specializat în empirismul anglo-saxon. De-a lungul anilor, a tradus din scrierile lui David Hume, Francis Bacon etc. Printre lucrările pe care le-a publicat se numără *La Philosophie empiriste de David Hume* (Vrin, 1976), *Kant ou Hume ou la Raison et le sensible* (Vrin, 1980, 1993) sau *Trois essais sur le sensible* (Vrin, 1991).

michel malherbe

*enciclopedia
religiilor*

v o l u m u l I

Traducere din limba franceză

MARIA MONALISA PLEŞEA, CONSTANŢA COATU ŞI MIRABELA FĂTU

N E M I R A

Coperta: Gabi DUMITRU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MALHERBE, MICHEL

Enciclopedia religiilor / Michel Malherbe. - București:

Nemira Publishing House, 2012

2 vol.

ISBN 978-606-579-351-4

Vol. 1 / trad.: Maria Monalisa Pleșea, Constanța Coatu și
Mirabela Fătu. - ISBN 978-606-579-352-1

I. Pleșea, Maria Monalisa (trad.)

II. Coatu, Constanța (trad.)

III. Fătu, Mirabela (trad.)

2(100)

Michel Malherbe

LES RELIGIONS DE L'HUMANITÉ

© Fleurus Éditions, Paris – 2004

© Nemira, 2012

Redactor: Oana IONAȘCU

Tehnoredactor: Alexandru CSUKOR

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă
și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-579-352-1

Prefață

Preocupate de eternitate, religiile fac parte din Istorie. Ele sunt practicate și conduse de oameni, marcate de cultura timpului lor.

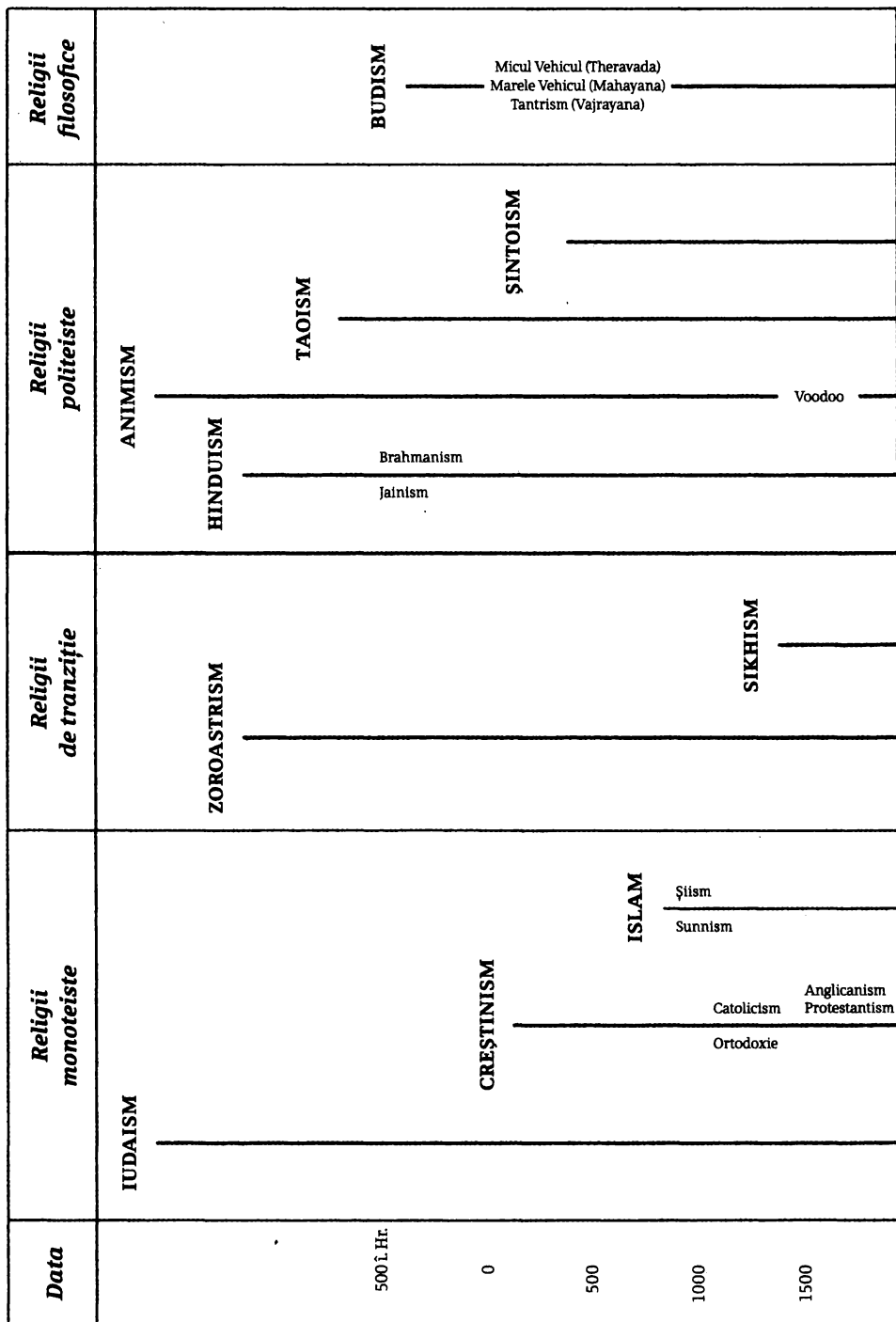
De la publicarea primei ediții a acestei cărți, prăbușirea URSS și apariția unor state noi ne-au îndemnat să facem modificări în anexă în privința situației religioase a diferitelor țări. La începutul secolului XXI, anumite schimbări profunde au avut o influență dificil de prevăzut asupra religiilor: regimul talibanilor din Afghanistan și răsturnarea acestuia, atentatul din 11 septembrie de la New York, intervenția americanilor în Irak și adâncirea conflictului în Palestina au scos în evidență factori religioși pe care-i consideram aparținând altei epoci.

Realizarea statisticilor a fost deosebit de complicată din cauza curenților migratorii ce rezultă din globalizare. Datele prezentate trebuie analizate succint, fiind deseori discutabile. Am privilegiat alegerea apartenenței religioase a populației ce avea cetățenia țării avute în vedere, fără a o lua în seamă pe cea a emigranților, a căror prezență este probabil provizorie. De altminteri, anumite state, Franța de pildă, interzic în numele laicității să fie puse întrebări despre apartenența religioasă; altele, ca Indonezia, le cer cetățenilor lor să se declare adepți ai uneia dintre religiile oficial admise. În general, religia este de multe ori doar o apartenență culturală fără nicio practică. De exemplu, acesta este deseori cazul persoanelor de cultură musulmană stabilite în Franța.

Dialogul religios nu se va putea deschide cu adevărat decât în măsura în care credincioșii vor face clar distincția între ceea ce, în religie, ține de credință și ceea ce nu este decât o expresie culturală.

Principalii fondatori sau reformatori de religii
(ordine cronologică)

AVRAAM (monoteism)	cca. 1850 î. Hr.
MOISE (iudaism)	cca. 1250 î. Hr.
ZOROASTRU (zoroastrism)	650–583 î. Hr.
LAO-ZI (taoism)	605–520 î. Hr.
BUDDHA (budism)	560–480 î. Hr.
CONFUCIUS (confucianism)	551–479 î. Hr.
MAHAVIRA (jainism)	540–468 î. Hr.
IISUS HRISTOS (creștinism)	5 î. Hr–30 d. Hr.
MAHOMED (islam)	570–632
NICHIREN (budism japonez)	1222–1282
NANAK (sikhism)	1469–1539
LUTHER (luteranism)	1483–1546
HENRIC al VIII-lea (anglicanism)	1491–1547
CALVIN (calvinism)	1509–1564
JOSEPH SMITH (Mormoni)	1805–1844
MIRZA ALI MUHHAMAD, supranumit BAB (credința bahai)	1819–1850
GHULAM AHMAD (ahmadism)	1835–1906
CHARLES TAZE RUSSEL (Martorii lui Iehova)	1852–1916
SIMON KIMBANGU (kimbanghism)	1889–1951

Prolog

„Dumnezeu a murit“ a spus Nietzsche. „Secolul al XXI-lea va fi religios, sau nu va fi deloc“ a declarat Malraux.

Fie că suntem sau nu credincioși, preocuparea pentru infinit, sensul vieții, motivele nedreptății și ale suferinței, speranța vieții de după moarte rămân constante mai mult sau mai puțin difuze în mintea oamenilor.

Fiecare se obișnuiește cu propria-i viață, creându-și o filosofie de cele mai multe ori condiționată de marile sisteme de gândire pe care le-a străbătut umanitatea. Astfel omul poate să fie liber-cugetător, adept al unei religii sau al unei filosofii existente, sau să se situeze undeva între aceste atitudini, dar mai mult de jumătate dintre ființele umane își declară sau își manifestă credința într-un Dumnezeu, iar uneori în mai multe divinități.

Această credință, mai mult sau mai puțin structurată, este deseori atât de puternică încât ea reprezintă pentru cel care o împărtășește însăși esența existenței sale. Pentru alții, mai numeroși, este vorba de o opțiune aproape filosofică prin care se recunoaște existența unui Creator îndepărtat și impropriu definit.

Deseori, credința în Dumnezeu se articulează în jurul unei religii a cărei doctrină este precizată cu claritate. Pentru alții, această credință este o chestiune personală care nu se traduce prin nicio manifestare vizibilă.

În orice caz, fenomenul religios ocupă un loc important în sfera umanității și a marcat profund cultura tuturor popoarelor.

Programele școlare, foarte încărcate de altminteri, nu alocă de obicei decât un loc infim, în cadrul cursurilor de filosofie, reflecției asupra unui subiect în privința căruia, așa cum este cazul Franței, statul vrea să păstreze, pe bună dreptate, o strictă neutralitate. Totuși, este mai puțin normal și foarte criticabil faptul că această neutralitate se traduce prin necunoaștere. De aici rezultă incapacitatea de a înțelege cum se cuvine culturile celorlalte popoare.

În zilele noastre, în timp ce preocupările și activitățile oamenilor îi poartă departe de propriile frontiere și de propriul univers cultural familiar, lipsa de cunoaștere a religiilor și a culturilor pe care acestea le vehiculează este mai mult decât regretabilă: este profund dăunătoare, contribuie la producerea unui șovinism de cea mai joasă speță și, în plus, are un impact negativ asupra relațiilor noastre politice și economice.

Scopul prezentului volum este de a distruge zidul indiferenței condescendente pe care-l construim în jurul propriei culturi.¹

Numeroase lucrări au fost scrise despre fiecare religie în parte, iar încercarea de a reuni într-o singură carte esențialul în acest domeniu poate părea foarte pretențioasă. Demersul este cu atât mai periculos cu cât spiritualitatea unei religii este deseori foarte îndepărtată de imaginea pe care Istoria o reține din practicarea ei.

Astfel, de exemplu, imaginea pe care musulmanii și-o fac despre creștini, dar și reciprocă, este cea a intoleranței. Unii văd în creștinism doar Inchiziția și cruciadele ale căror victime au fost, ceilalți văd islamul ca pe o hegemonie războinică oprită odinioară la Poitiers, la Viena și la Lepanto, dar gata să amenințe din nou sub conducerea unui mahdi sau a unui ayatollah.

Puterile politice au încercat mereu să recupereze forțele spirituale în favoarea lor și de prea multe ori șefii spirituali acceptă compromisul cu puterea din rațiuni uneori ambigue, chiar detestabile.

¹ Ea completează lucrarea *Les langages de l'humanité*, Editura Laffont (colecția „Bouquins”). Concepută în același spirit, aceasta este o lucrare de prezentare generală, lucrată în maniera unui jurnalist și scrisă într-o limbă accesibilă.

Este dificil de evitat amestecul a ceea ce ține de mesajul unei religii cu utilizarea acestuia de către indivizi.

Istoricul, în mod special, analizează faptele așa cum s-au derulat și pune astfel pe seama unei religii sau a unei filosofii ceea ce au făcut personajele istorice care le-au aparținut acestora. Cu greu se poate face o comparație între comportamentul unor regi numiți „prea creștini” și cel al călugărilor din mănăstirile creștinătății, iar alianța sabiei cu sfeștocul nu are nimic de-a face cu vorbele învățăturii lui Hristos: „Dați Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu.”

Dacă încercăm să separăm religiile de manipulările constante la care puterile politice sau economice le-au supus cu scopul de a înțelege natura profundă a spiritualității lor, ajungem în mod firesc în situația de a limita importanța analizei istorice. Acesta este demersul pe care am încercat să-l punem în practică în această lucrare.

Desigur, nu se pune problema ignorării compromisurilor pe care reprezentanții fiecărei religii le-au putut accepta, de bunăvoie sau obligați, cu interesele foarte îndepărtate ale principiilor la care ei ar fi trebuit să se refere. Totuși, vom insista mai mult pe ceea ce reprezintă, în profunzime, în puritatea sa, fiecare dintre marile curente spirituale.

Scopul către care tindem este acela de a ajuta la înțelegerea acelor valori și practici pe care s-au construit aceste curente spirituale, fără a le amesteca într-un oarecare sincretism.

Străinii pe care îi întâlnim trăiesc după sistemul lor de valori, se exprimă în limbi purtătoare ale unei alte civilizații în care nuanțele gândirii nu sunt ale noastre. Contactul cu acești oameni rămâne în general superficial, emitem asupra acestora judecăți de valoare prin prisma culturii noastre și înțelegem cu dificultate în ce constau particularitățile vieții lor sociale, economice sau politice.

Dintre factorii cei mai importanți care modelează o civilizație nu putem neglija religia. Chiar și cel mai mare ateu își afirmă ateismul în raport cu universul religios al societății în care trăiește. Ateul dintr-o țară musulmană nu va fi ateu în aceeași manieră ca un spaniol, un rus sau un american. Există, în realitate, un substrat religios în fiecare civilizație a căruia înțelegere luminează indubitabil cultura luată în sensul său cel mai larg.

Ultima dificultate, dar nu cea mai mică, privește faptul că lucrarea de față încearcă să fie obiectivă: ne vom strădui să prezentăm fiecare religie în modul în care o înțelege din interior unul dintre adepții ei. Dar această carte nu este neutră: nu dorim să pictăm un tablou căruia i-ar fi apreciată compoziția sau factura. Scopul nostru este să determinăm o reflecție asupra omului în toată diversitatea sa, care să-i permită fiecăruia să fie mai conștient de alegerile sale înțelegându-i mai bine pe ceilalți.

Cum să abordăm un subiect de o asemenea amploare? Înțelegerea greșită a ceea ce înseamnă viața spirituală este din ce în ce mai generalizată, așa încât unii sunt gata să o confunde cu spiritismul, cu magia sau cu orice practică misterioasă...

În secolul nostru numeroși indivizi cred într-un Dumnezeu, dar raporturile cu acest Dumnezeu pot fi de ordinul intimității, respectului, fricții extreme sau al indiferenței. Deseori, Dumnezeu este considerat o invenție „comodă” a omului, utilă pentru a-și învinge spaimile, pentru a fugi de propriile responsabilități sau pentru a explica incompreensibilul.

Primul nostru demers va consta în a recenza diferitele atitudini pe care omul le adoptă reflectând la poziția sa în lume. Vom vedea cât de mult acestea sunt diversificate și ramificate, având totuși în comun căutarea unei explicări a universului, a originii și a finalității omului, ce conduce la un număr redus de concluzii în privința credinței într-un Dumnezeu sau a lipsei acesteia, a regulilor vieții în societate etc.

Existența religiilor fiind astfel bine stabilită, vom prezenta diferitele religii străduindu-ne să le cunoaștem din interior. Această parte este limitată cu bună știință la ceea ce considerăm esențial. Într-adevăr, faptele istorice nu vor fi evocate decât în măsura în care ele sunt utile pentru înțelegerea mesajului unei religii.

Vom constata că este dificil de trasat o limită clară între religie și filosofie. Religia oferă o concepție asupra lumii în legătură – acesta este sensul original al „religiei” – cu ideea de Dumnezeu, în timp ce filosofia este o concepție asupra lumii *stricto sensu*. Ca atare, există o filosofie creștină și o filosofie marxistă, o religie creștină, dar nu și o religie marxistă în sensul propriu. Anumite curente de gândire asemenea budismului sunt

în realitate niște filosofii, deși de foarte multe ori există un cult ce justifică introducerea lor în categoria religiilor.

Vom considera termenul „religie” într-un sens larg, ceea ce ne va determina să menționăm și câteva lucruri despre filosofii care oferă universului o explicație globală, chiar atunci când exclud în mod expres ideea de Dumnezeu, așa cum este cazul marxismului.

Pentru a-i permite cititorului o viziune mai clară asupra acestei părți – în mod obligatoriu destul de lungă, deoarece ea este de natură esențial descriptivă – vom prezenta câteva capitole comparative care vor scoate în evidență asemănările și diferențele cele mai remarcabile. Vom trata aici teme precum sacrul, rugăciunea, riturile, supranaturalul, morala, puterea religioasă etc. Vom evoca și evoluția religiilor așa cum o putem percepe.

Această parte va prezenta o imagine, în mod firesc incompletă, a formelor pe care le ia viața spirituală a omului.

Ultima parte îl va invita pe cititor la reflecție, având drept fundament datele prezentate mai înainte. Ea prezintă parcursul ezitant al omului în căutarea fericirii, precar echilibru între voința și natura sa, și rolul pe care religia are pretenția că-l joacă în această privință.

În mod evident, fiecare cititor va trage propriile concluzii din faptele și din interpretarea care le este dată acestora. Totuși, ni s-a părut util să încheiem prin câteva pagini ce constituie reflecția noastră la finalul acestei munci îndelungate, mai ales în ceea ce privește caracterul mai mult sau mai puțin „performant” al religiilor. Este mai puțin important dacă cititorul împărtășește opiniile noastre, căci speranța noastră este ca el să admită că această carte este făcută prin și pentru iubirea a cărei forță creatoare este experimentată de om încă de la nașterea sa.

Partea I

OMUL ÎN LUME

Locul omului în lume

MINUNEA VIEȚII

Cel mai minunat la om este însăși existența sa. Evident, suntem obișnuiți cu acest lucru și nu ne mai mirăm de prezența noastră pe pământ.

La drept vorbind, de când oamenii se nasc, trăiesc și mor, nimic nu ni se pare mai normal decât să ne numărăm printre aceste bipede gânditoare care își pun în general multe alte probleme decât pe cea a existenței lor.

Viața însăși, sub forma sa vegetală sau animală cea mai simplă, este deja o minune care ține de un concurs de împrejurări excepționale.

Nicio viață nu există fără molecule complexe, adică asociind într-un mod riguros un număr considerabil de atomi de specii diferite. Aceste formațiuni de atomi pot să se constituie și să rămână stabile doar dacă temperatura mediului înconjurător nu este nici prea rece, nici prea caldă.

O primă șansă, Pământul este exact la distanța potrivită de Soare, nici prea aproape, nici prea departe, ca să poată avea asemenea temperaturi. Acest lucru cere ca Pământul să se învârtă în jurul Soarelui cu o viteză foarte precisă: mai repede, el s-ar îndepărta și ar îngheța, mai încet, ne-am apropia de Soare și am fi mistuiți.

A doua șansă, Pământul se învâрте în jurul propriei axe. Dacă, așa cum este cazul Lunii care arată întotdeauna aceeași față către Pământ, planeta noastră ar arăta întotdeauna aceeași față către Soare, o parte ar fi arsă și cealaltă, înghețată. În plus, înclinarea axei Pământului permite

existența anotimpurilor și deci a ciclurilor care coincid cu cele ale dezvoltării plantelor.

Viața depinde așadar de un mecanism de ceas de o precizie comparabilă în totalitate cu cea necesară lansărilor de sateliți. Dar ceea ce știința cea mai modernă tocmai a reușit la scară mică nu este decât o imitație a incredibilului balet al planetelor în jurul Soarelui.

O altă constatare care vine în sprijinul experienței noastre sensibile: știința ne învață că universul este un vid imens în care materia este o excepție. Lucrul acesta este deopotrivă adevărat pentru un atom al materiei care este un fel de sistem solar în miniatură, cu nucleu-soare și electronii-satețiți: în atom, materia nu ocupă decât o parte infimă din volumul întregului.

În aceste condiții, nu este minunat că a fost posibilă constituirea acestor molecule complexe grupând într-o ordine precisă tot atâția atomi relativ puțin frecvenți? Că materia s-a putut organiza în spații la fel de vide este în egală măsură un motiv de stupefacție.

Și, pe deasupra, cum a fost cu puțință ca aceste incredibile molecule complexe să se reunească pentru a constitui ansambluri vii, specii diferențiate, capabile să se reproducă și să se perfecționeze?

Din punctul de vedere al probabilităților, fiecare dintre fenomenele naturii pe care tocmai le-am prezentat pe scurt nu avea decât minime șanse să se producă, dar că ansamblul acestor fenomene a putut să-și facă apariția este infinit mai uimitor și mai improbabil. Prin comparație, probabilitatea de a extrage un as de toabă extrăgând 4 cărți la întâmplare dintr-un teanc de 52 este de 1 la 250 000, dar cea de a reuși această extragere de două ori la rând este de 1 la 62 de miliarde. Este mai mult decât tulburător să constați cantitatea de întâmplări favorabile care au trebuit să se acumuleze de-a lungul secolelor ca să se poată realiza condițiile de apariție a vieții.

În ceea ce privește viața însăși, nu știm încă foarte bine ceea ce este!

În sfârșit, la capătul acestui lanț de neverosimilități se găsește Omul, care, neverosimilitate supremă, are facultatea suplimentară de a gândi.

Pot exista în univers alte planete asemănătoare cu a noastră în ceea ce privește condițiile de apariție a vieții? Bineînțeles, și probabil o multitudine:

Soarele nostru nu este decât una dintre miliardele de stele pe care le numără galaxia noastră și acest enorm conglomerat de aștri nu este decât unul dintre multe altele pe care vom ajunge să le reperăm în univers. Chiar dacă, așa cum am văzut, condițiile de care beneficiem sunt excepționale, există un atât de mare număr de stele de toate tipurile, în toate fazele vieții lor, încât probabilitatea unui alt miracol asemănător miracolului nostru este departe de a fi neglijabilă.

Din nefericire, această constatare nu ne prea servește la nimic. Într-adevăr, dacă putem vedea stelele îndepărtate, este foarte dificil să distingem eventualele planete care se rotesc în jurul lor. Suntem încă incapabili să receptăm semnale de pe astfel de planete.

Mult mai grav este obstacolul timpului: distanțele în cauză sunt de așa natură încât mesajul pe care am fi susceptibili să-l receptăm ar ajunge la intervale temporale foarte îndepărtate.

Pentru o stea situată relativ „aproape” de galaxia noastră, să spunem la 1 000 de ani-lumină, lumina receptată astăzi a fost, prin definiție, emisă acum 1 000 de ani¹. Acest lucru exclude orice conversație cu eventuali locuitori ai unei planete care se învâрте în jurul acestei stele pentru că răspunsul nostru ar ajunge cu încă 1 000 de ani mai târziu².

Problema ar fi aceeași dacă ne-am propune să mergem la fața locului. Chiar zburând cu viteza luminii, ceea ce nu știm să facem și este un maximum absolut de nedepășit, ne-ar trebui 1 000 de ani ca să ajungem, și tot atâta ca să ne întoarcem. Este limpede că aceste lumi depășesc capacitatea noastră de transport. Putem așadar să ne imaginăm tot ce vrem: lumi perfect diferite de ceea ce există pe pământ, la fel de bine ca și planete populate cu oameni asemenea nouă; cert este că, deși vom avea într-o zi dovada existenței lor, nu vom avea nicio posibilitate de comunicare utilă cu ei.

¹ Să amintim că diametrul galaxiei noastre este de aproximativ 100 000 de ani-lumină, adică la o viteză de 300 000 de km/s, luminii i-ar fi necesari 100 000 de ani ca să-l parcurgă. Există aproximativ 200 de miliarde de stele în galaxia noastră și au fost recenzate mai bine de 200 000 de galaxii în univers. Cele mai apropiate galaxii, Săgetătorul și Fecioara, sunt la 500 000 și 6 milioane de ani-lumină.

² Este evident exclus să găsim o formă de viață dezvoltată în sistemul solar altfel decât pe Pământ din motivele de temperatură evocate mai sus.

La acest lucru se adaugă un fenomen asupra căruia nu prea reflectăm: știința ne învață că ansamblul universului provine dintr-o explozie originară unică ce a avut loc acum aproximativ 15 miliarde de ani¹.

Fie că stelele sunt mai vechi sau mai noi, toate rezultă din același foc de artificii inițial. Timpul de evoluție necesar pentru apariția vieții și perfecționarea sa finală nu diferă atât de mult de la o planetă la alta. Astfel, este puțin probabil ca viața să fi putut, pe alte planete, să dispună de un timp semnificativ mai lung decât pe Pământ pentru a atinge stadii de evoluție mult mai avansate... doar dacă nu, printr-un miracol suplimentar, ezitățile evoluției speciilor au fost înlocuite în altă parte de un drum drept și fără asperități, ceea ce nu avem nicio șansă să aflăm.

MINUNEA GÂNDIRII

Să ne întoarcem la această minune care este existența gândirii. Chiar dacă organizarea spontană a materiei s-ar limita, prin tatonări succesive, la niște structuri permițând dezvoltarea sa, cum a putut ea să ajungă să se organizeze pentru a depăși obiectul său inițial, adică supraviețuirea?

Este de acceptat faptul că un pește al cărui lac seacă încetul cu încetul sfârșește prin a-și transforma branhiile în plămâni și înotătoarele în labe, dar de ce creierul acestui animal s-ar preocupa de altceva decât de mers în loc de înot și de vânat în loc de pescuit? Toată istoria speciilor arată că tipul de creier este adaptat la existența pe care o duce, nimic mai mult.

Or, creierul uman este capabil de infinit mai multe lucruri: el poate să analizeze propria gândire, să-și imagineze ceea ce n-a cunoscut, să-și orienteze cel puțin parțial evoluția și să facă alegeri de viitor pe termen lung.

Gândirea ne eliberează, într-o oarecare măsură, de timp: ea poate să se întoarcă spre trecut sau să se îndrepte spre viitor. Și animalele au

¹ Este vorba despre teoria „Big Bang-ului” care nu este încă unanim acceptată de savanți.

memorie și sunt și ele capabile să-și folosească experiența trecută ca să-și imagineze viitorul imediat. Dar posibilitățile creierului uman depășesc ceea ce regnul animal a produs grație în special unei puteri de comunicare extrem de diversificate.

Dacă suntem înzestrați cu un instrument atât de minunat, ce vom face cu acesta? La ce evoluție ulterioară ne vom putea aștepta? Vom avea posibilitatea să înțelegem mult mai mult decât cele înfățișate de propriile simțuri? Există domenii nedescoperite încă în care ne vom putea lansa? Progresele speciei noastre vor avea limite?

Aceste întrebări stimulante, deși puțin teoretice, sunt rodul incredibilului apetit pentru cunoaștere pe care ni-l deschide gândirea. Dar progresele umanității nu sunt produsul unui vârtej dezorganizat de idei. Raționamentele noastre se organizează după metode pe care le numim științifice în care rigoarea se împletește cu imaginația. Astfel, prin etape succesive, înțelegem mai bine lumea în care suntem și acționăm.

Deseori, simpla invenție a unui cuvânt sau a unui simbol face ca știința să avanseze în mod considerabil: de exemplu, trecerea de la cifrele romane la cele arabe pe care noi le folosim astăzi a bulversat operațiile aritmetice – încercați să faceți o înmulțire cu cifre romane! De asemenea, inventarea cifrei zero¹, a semnelor celor patru operații, a simbolului rădăcinii pătrate reprezintă un progres decisiv pentru cercetările ulterioare, de unde a rezultat în cele din urmă progresul nostru material.

Dar cea mai izbitoare caracteristică a modului în care progresează cunoașterea noastră este capacitatea de a formula ipoteze pentru a explica fenomenele naturii: imaginația noastră are înaintea de toate intuiția unei explicații, ea o formalizează printr-o ipoteză pe care o confruntăm apoi cu realitatea. Dacă se dovedește a fi satisfăcătoare, ne străduim să tragem de aici concluzii pentru a acționa mai bine asupra naturii. Dacă ipoteza este insuficientă sau falsă, o alta care reflectă mai bine realitatea o înlocuiește și ne permite să avansăm în înțelegerea lumii.

¹ După toate probabilitățile, cifra zero a fost inventată de indieni, preluată apoi de arabi, care au transmis-o europenilor (n. coord.).

În fața obstacolului pe care îl constituie pentru spiritul nostru acumularea de neverosimilități care duc la existența noastră pe acest pământ, este în firescul gândirii științifice să ne imaginăm o voință organizatoare a universului.

Cu mult înainte ca știința să fie ceea ce este, această ipoteză a fost ascunsă în cotloanele obscure ale creierului uman: cea a existenței unui Dumnezeu creator.

Ipoteza existenței unui Dumnezeu creator

Ca și în cazul a numeroase alte ipoteze științifice, înlocuirea incapacității noastre de a înțelege de ce suntem și ce facem pe acest pământ cu conceptul unui Creator a cărui voință a fost să fie astfel nu pare nici genial și nici susceptibil de a schimba mare lucru în viața noastră.

Când, la începutul secolului al XIX-lea, savanți precum Ampère, Faraday sau Oersted făceau primele lor experimente cu electricitatea, nimeni nu își imagina că lumea ar putea să fie într-o zi amenințată de o pană de curent generalizată.

Când, în primii ani ai secolului XX, Pierre și Marie Curie începeau cercetările în domeniul radioactivității, nu se gândeau la bomba atomică sau la bomba cu cobalt.

Presupunerea existenței unui Dumnezeu creator rezervă și surprize. În ceea ce privește organizarea universului și a evoluției sale, aceasta nu aduce, deocamdată, nici avantaje, dar nici dezavantaje. Dacă universul a fost creat sau dacă este din întâmplare ceea ce este, lucrul acesta nu are vreo influență fundamentală asupra fizicii sau astronomiei. Savanții, credincioși sau nu, se află în același stadiu: ei lucrează. În domeniul științelor umane, în mod neașteptat, ipoteza este extraordinar de fecundă.

Într-adevăr, faptul că lumea, și noi împreună cu ea, a vrut să fie așa cum este pune în mod radical diferit problema existenței noastre și aduce elemente noi de explicare a fenomenelor până atunci observabile, dar inexplicabile.

Evoluția noastră personală, precum și cea a speciei apar de acum înainte orientate, magnetizate de această evoluție cosmică cu care se află într-o strânsă legătură. Ca să simplificăm, dacă lumea este creată, și noi suntem creați. Suntem legați de creație și nu existăm pe pământ din întâmplare.

Dar, bineînțeles, presupunerea existenței acestui Dumnezeu nu poate, de una singură, să conducă la mai multe răspunsuri. Ea doar legitimează – ceea ce este deja destul – existența religiilor, căci, dacă Dumnezeu există, nimic nu ne împiedică să-l căutam, pe când, dacă nu ar exista, ar fi un exercițiu lipsit de sens¹.

Să însemne asta că nu putem construi o altă ipoteză, atee, aceea a absenței unui dumnezeu oarecare? De ce nu, căci este perfect justificat să presupunem că nu există nimic, dar atunci nu facem decât să constatăm incomprehensibilul, așa cum galii constatau existența fulgerului, fără să și-o explice.

Suntem absolut liberi să facem sau nu o presupunere. Să constatăm doar că știința se hrănește din presupuneri și că a refuza legitimitatea de a o studia pe cea a unui Dumnezeu creator nu este o atitudine științifică, ci una doctrinară.

Acest Dumnezeu creator pe care îl putem gândi ca ipoteză științifică s-a impus în egală măsură ca explicare a lumii în mintea oamenilor aparținând tuturor culturilor.

Oricine știe că nu a fost deloc necesară ivirea savanților sau a filosofilor incontestabili pentru ca ideea de Dumnezeu să se nască în mintea omului. Societățile primitive pe care le cunoaștem și-au imaginat toate, într-un mod sau altul, unul sau mai mulți zei. Credințele lor erau exprimate într-un mod cu totul diferit față de cum o facem noi astăzi.

Să încercăm să reconstituim în mod imaginar cum s-a născut în societățile primitive ideea unui zeu.

În timpurile cele mai îndepărtate ale umanității, omul trăia deja în societate și, la căderea serii, pentru că nu putea vâna, făcea schimb de

¹ Adică religia vine de la Dumnezeu și astfel ea ar fi absurdă dacă Dumnezeu nu ne-ar lăsa să-l căutăm.

opinii și își puna întrebări. Organiza vânătoarea de a doua zi, povestea întâmplări despre strămoși, stabilea reguli de conduită, spunea ceva frumos sau extraordinar pentru a-și exersa imaginația, acestea erau manifestările a ceea ce înseamnă astăzi spiritul științific, științele umane, filosofia sau artele.

Câte astfel de seri de meditație au avut loc de-a lungul secolelor a căror socoteală nimeni nu o mai ține, dar în care spiritele s-au înălțat spre orizonturile intuiției sau ale fanteziei?

Toate subiectele vor fi fost abordate: de ce există bine sau rău, putem distruge forțele răului și profita de cele ale binelui, care este sensul vieții și al morții, duce moartea undeva, suntem cumva dependenți de voința ființelor superioare nouă, care este cel mai bun comportament pentru a trăi fericit, este dreptatea posibilă, există legi care guvernează lumea, cui se supune rotirea stelelor și succesiunea anotimpurilor...?

Intuitiv, omul primitiv nu limita natura la ceea ce se vede, el se simțea înconjurat de forțe pe care era incapabil să le domine.

Spontan, el se simțea înconjurat de aceste forțe pe care, fără să le precizeze exact, le-a numit tot Dumnezeu.

Era, cu siguranță, un zeu apropiat de om. Era de la sine înțeles că îi puteai vorbi, că trebuia să te temi de mânia sa. Atotputernicia lui apărea în cele mai mici fenomene ale naturii, tunet, eclipse, inundații... Dumnezeu era cauza imediată și foarte apropiată a acestora, în timp ce, conform presupunerii noastre, El este cauza acestora mult mai îndepărtată, dar totuși cauza.

Așadar, există Dumnezeu? Și cine este El? Ca să glumim, se poate spune că dovada existenței lui Dumnezeu este faptul că îl găsim în dicționar. Mai exact, dacă se găsește aici, este pentru că ideea de Dumnezeu se află în mintea oamenilor.

Dumnezeu poate apărea astfel ca o ipoteză științifică a creației lumii la fel de bine ca și numele dat de om încă din preistorie unui ansamblu de forțe obscure care sugerează existența unei Ființe supreme atotputernice. În ambele cazuri, este vorba despre un demers al omului către un Dumnezeu despre care neagă tot, mai puțin faptul că el trebuie să fie creatorul universului.

Să fie Omul inventatorul lui Dumnezeu?

OMUL, INVENTATOR SAU CREATOR AL LUI DUMNEZEU?

Plecând de la constatarea că omul există, se poate să nu ne întrebăm de ce se întâmplă asta sau, cu alte cuvinte, îi atribuim existența întâmplării și considerăm că, printre numeroasele capacități imaginative ale creierului său, omul și-a inventat un creator.

Această atitudine este de înțeles. Are totuși inconvenientul de a fi sterilă, căci ea refuză să pună o problemă, pe cea a existenței lui Dumnezeu și implicit pe cea a raporturilor lui Dumnezeu cu oamenii.

Dacă Dumnezeu există, umanitatea are probabil aici un mijloc de a-și lărgi orizonturile și de a accede la mai multă cunoaștere chiar dacă riscă numeroase derapaje și multiple erori.

Respingerea presupunerii existenței unui Dumnezeu creator prezintă pe deasupra neajunsul grav de a considera nulă experiența celor care pretind că l-au întâlnit pe Dumnezeu. Vom vorbi mai departe despre credința în Dumnezeu.

Cealaltă latură a alternativei este că Dumnezeu a creat omul. Ideea de Dumnezeu este indisociabilă de cea de creator al universului. Dacă el este creator al universului, atunci el este în egală măsură, direct sau indirect, creator al omului care face parte din acest univers. Omul, creatură a lui Dumnezeu, este fie o consecință a legilor naturii inițial programate de către Dumnezeu, fie rezultatul explicit al voinței sale. Ceea ce contează este că noi am fost doriți de Dumnezeu. Modalitățile nu au prea mare importanță¹.

Acceptarea ideii că am fost creați de Dumnezeu înseamnă, la prima vedere, să se înlocuiască hazardul cu Dumnezeu, adică să se înlocuiască o idee abstractă și pasivă cu ceea ce este, poate, o voință activă sau, după unii, chiar o persoană.

¹ Istoria lui Adam și a Evei nu are decât o valoare de simbol. Unii pot să o ia *ad litteram*, dar ea nu este, cel mai probabil, decât o modalitate poetică și simplă de a spune că umanitatea a fost voită de Dumnezeu ca o împlinire a unui proces de evoluție, poate încă ne-terminat. Biblia nu ne dă de înțeles dacă suntem rezultatul unui cuplu unic creat în mod subit sau dacă unul sau mai multe triburi de maimuțe evolute au devenit oameni, într-unul sau mai multe locuri, la un moment bine definit sau în urma unei evoluții progresive.

Pare firesc ca acest Dumnezeu, capabil să creeze universul și umanitatea, să fie la fel de capabil să se manifeste în fața creaturilor sale. Mai mult decât atât, dacă manifestarea este reală, asta susține considerabil ipoteza existenței lui Dumnezeu. Nici nu vedem cum ne-am putea lipsi de ea.

CREDINȚA ÎN DUMNEZEU

De fapt, unii oameni afirmă că au avut o experiență directă, irecuzabilă, a existenței lui Dumnezeu. Este mai mult decât o credință, este o certitudine, care transformă radical viața celor care o cunosc. Atunci nu mai este posibil, fără riscul de ruptură cu sine însuși, să respingi această prezență vie și evidentă. Nu poți decât să-i fii fidel acestui dar al lui Dumnezeu numit credință.

Experiența credinței este indicibilă: degeaba vorbim despre ea, degeaba ne străduim să o descriem, nu este convingătoare decât pentru cel care este pregătit, la rândul său, să o primească.

Uneori, credința se manifestă brutal fără a fi fost vreodată căutată. Abundă cazurile de necredincioși, chiar agresiv atei, care se găsesc instantaneu în postura de a fi convinși de existența unui Dumnezeu care le adresează o chemare.

Cel mai adesea, credința este rezultatul unui lung drum interior în care omul îl roagă pe Dumnezeu, pe care el nu-l cunoaște, să se arate.

În toate cazurile, credința este percepută ca o legătură directă și personală a credinciosului cu Dumnezeu. Ea rezultă dintr-o deschidere a lui Dumnezeu către om și poate să atingă fiecare om în particular.

Fenomenul credinței este dificil de contestat pentru că îl întâlnim în țări de culturi foarte variate, în toate epocile și la un număr important de indivizi. A nega credința înseamnă a contesta atâtea mărturii umane ce concordă. Rămâne de văzut cum să interpretăm această credință.

Trebuie să recunoaștem că ipoteza existenței unui Dumnezeu face acceptabil faptul că fenomenul credinței există, în timp ce respingerea

acestei ipoteze duce la contestarea aceste mărturii, adică la negarea unui fapt doar pentru că nu-l poți explica.

Este, într-adevăr, contrar bunului-simț să clasezi credința printre bolile mintale, căci credincioșii se poartă normal, sau printre halucinații, căci credința poate să dureze toată viața, sau printre subprodusele unui mediu politico-cultural, căci ea înfloarește pretutindeni în mod spontan, chiar în țări care au făcut totul pentru a evita acest lucru.

S-ar putea spune că doar credința în Dumnezeu nu dovedește prin nimic existența lui Dumnezeu. Este perfect adevărat și s-a renunțat de mult la „a demonstra” orice în acest domeniu.

Este totuși frapant să constatăm că, pentru credincioși, credința lor nu este de natură intelectuală. Nu este o alegere, așa cum este în cazul aderării la o doctrină politică sau economică. Credința apare mai degrabă ca o evidență și ea este însoțită uneori de o experiență indicibilă a prezenței lui Dumnezeu.

În aceste condiții se pot spune următoarele:

- credința este ceea ce gândesc ca adevărat credincioșii, adică o evidență, doar spre folosul credincioșilor, a existenței lui Dumnezeu;

sau

- există la cei care își spun credincioși un fenomen psihic inexplicabil pe care ei îl interpretează de bună-credință drept existența lui Dumnezeu.

Și aici, între cele două ipoteze, cea mai satisfăcătoare este prima, din simplul motiv că, făcând trimitere la un fenomen neexplicat, nu lămurește nimic și că multitudinea și convergența mărturiilor credincioșilor de toate felurile fac puțin credibilă o ipoteză de natură psihică.

Astfel, chiar plecând de la analiza credinței credincioșilor, revenim la ipoteza existenței lui Dumnezeu, ipoteză mai fecundă decât celelalte și, până în prezent, deloc contrazisă de fapte.

O CONSECINȚĂ A EXISTENȚEI LUI DUMNEZEU: SUPRANATURALUL

Îndată ce admitem existența unui Dumnezeu creator, locul omului în lume și rolul pe care îl joacă aici se luminează într-o nouă perspectivă, dar în același timp apar noi probleme capabile să ne amețească.

Prima consecință a existenței posibile a unui Dumnezeu este constatarea că mijloacele noastre de observație sunt limitate, chiar mai mult decât credem noi. Niciunul dintre simțurile noastre nu ne permite într-adevăr să ne asigurăm de realitatea sa: nu îl vedem și nu îl auzim. Dacă unii credincioși au o percepție asupra lui Dumnezeu care ține de certitudine, se întâmplă în general pe căi neobișnuite în fața cărora știința este dezarmată.

Dumnezeu ne dă așadar o lecție de modestie: nu putem să-l posedăm și nici măcar să posedăm cunoașterea existenței sale. Este firesc să ne fie inaccesibil. El depășește în mod evident fenomenele naturii al căror creator este. El este, prin esența sa, supranaturalul.

Această constatare dă naștere aici unei întrebări: doar Dumnezeu singur este dincolo de perceperea noastră sau ne sunt ascunse și multe alte fenomene – cele supranaturale?

Nu este necesar să existe fenomene supranaturale pentru ca Dumnezeu să existe – el ar fi putut să creeze o lume ordonată de la un capăt la altul – dar, dacă există supranatural, acesta nu este incompatibil cu noțiunea de Dumnezeu.

Un lucru este cert: supranaturalul a bântuit întotdeauna spiritul uman. Minunile, vedeniile, prezicerile, telepatia, spiritismul și fantomele, magia și multe alte fenomene aureolate de mister incită și astăzi imaginația.

Desigur progresele științei au făcut ca ele să-și piardă prestigiul, așa încât au ajuns să fie numite științe oculte. Astăzi savanții nu mai caută piatra filosofală, iar alchimia și-a pierdut adepții. Totuși, dacă în țările industrializate, epoca noastră se jenează de ideea de supranatural, ea nu s-a debarasat complet de acesta.

Suntem limitați în epoca noastră prea organizată, imaginația are nevoie de spații pe care modul nostru de viață ni le refuză. Așa cum o fetiță naivă visează la căsătorii princiare, tot astfel o parte din noi este atrasă de lucrurile misterioase. Unul va visa citind romane de science

fiction, un altul va consulta o prezicătoare sau va devora profețiile lui Nostradamus.

Este o nevoie de defulare, un delir necesar, precum visele noastre din timpul nopții, sau o parte din noi înșine este încă neexplorată? Supranaturalul este o fantasmă sau, din contră, îi corespunde unei realități, unui ceva dincolo de știință?

Prima constatare: supranaturalul se retrage pe măsură ce știința progresează. Odinioară, tunetul exprima mânia zeilor, în zilele noastre este o descărcare electrică și știm să măsurăm diferența de potențial care o provoacă.

A doua evidență: cu cât știința avansează, cu atât apar noi domenii de explorat, și mai vaste decât cele deja defrișate.

În aceste condiții, dacă pare cert că vor exista întotdeauna domenii de descoperit pentru știință, putem să ne imaginăm că alte domenii îi sunt interzise?

Altfel spus, dacă supranaturalul este ansamblul fenomenelor care nu vor putea niciodată să fie explicate prin legile naturii, deci prin știință, acest supranatural există? Dacă există, are el vreo legătură cu religiile și de ce natură este aceasta?

Fenomenele pe care știința este capabilă să le explice, cu tot ceea ce presupune acest lucru în materie de ezitări și de erori, sunt fenomene pe baza cărora se poate clădi o teorie pe care ne străduim apoi să o verificăm. Lucrul acesta presupune ca fenomenul să fie repetitiv sau permanent.

Științele fizice – optică, electricitate, chimie, termodinamică etc. – observă fenomene repetitive: poți să le izolezi, să le produci când vrei, să faci să le varieze unii parametri, pe scurt se poate experimenta și verifica o teorie.

Asta înseamnă că tot ce nu este repetitiv sau permanent este în afara domeniului științei? Nu, dar este în afara domeniului științelor așa-zis exacte. Un fenomen care nu se produce decât o dată sau foarte rar trece neobservat sau nu duce decât la niște ipoteze incerte.

Omul este exemplul cel mai evident de fenomen non-repetitiv, fiecare om este unic. Totuși, se vorbește despre științe umaniste sau științe medicale, dar ele nu pot aspira la aceeași rigoare ca științele exacte; ele nu își merită numele de știință decât grație seriozității metodelor de analiză

pe care le aplică. Ele nu au, cel mai adesea, decât o valoare statistică și nu suntem niciodată la adăpost de redutabile excepții de la regula de mijloc.

De fapt, realitatea nu se acomodează cu distincții la fel de simple. Experimentele științifice nu se desfășoară niciodată în condiții identice de spațiu și timp. Așadar, doar considerând neglijabile aceste condiții, putem vorbi despre experimente identice. La capătul opus, în științele umaniste, există grade foarte diferite de calitate și precizie. Astfel, pentru ceea ce este de făcut, se poate ști destul de bine structura după vârstă și talie a indivizilor unei nații. Este limpede că nu la fel stau lucrurile pentru gradul de instrucție sau, și mai rău, pentru calitățile intelectuale sau sufletești. Veți putea așadar să determinați procentual numărul de oameni care sunt capabili de delict de fugă de la locul accidentului sau de neajutorare a cuiva aflat în pericol în timpul unei agresiuni pe drumul public?

Totuși, prin anchete, sondaje, extrapolări, putem să ieșim din absența totală de informare și să ne facem o anumită idee despre anvergura unui fenomen.

Atunci aceste fenomene așa-zis supranaturale sunt ele abordabile? Într-un anumit sens, da. Nimeni nu ne interzice să începem o anchetă pentru a determina care sunt cei care, într-o populație dată, au crezut că văd fantome, au vorbit cu un mort, au avut experiențe de telepatie. Ceea ce va rezulta de aici va avea o oarecare însemnătate, dar nu va avea valoare științifică la drept vorbind, căci este aproape imposibil să definești foarte precis ceva care să acopere două aspecte: atât întrebarea pusă, cât și răspunsul dat. Pe de altă parte, anumite fenomene pot fi de o așa raritate încât nu există eșantion reprezentativ.

În ciuda a tot și toate, ar fi interesant de știut ce fenomene așa-zis supranaturale experimentează cel mai des contemporanii noștri: prezicere sau telepatie, sentiment al prezenței lui Dumnezeu sau răspuns la o rugăciune...

Dintre aceste fenomene, unele nu au nicio legătură cu vreo religie. A simți simptomele bolii unei ființe dragi, a avea premoniția unui accident foarte îndepărtat sunt experiențe pe care unele persoane le încearcă uneori în mod excepțional, alteori în mod episodic. Știința pare cu atât mai neputincioasă în a furniza o explicație cu cât, în anumite cazuri, percepția va interveni înainte ca fenomenul să se producă.

Este vorba aici, dacă aceste fenomene există, de fapte paranormale în care intervenția nemijlocită a lui Dumnezeu nu pare să fie mai mare decât în cazul fenomenelor fizice supuse legilor naturii. Nu este așadar nimic de natură religioasă. Totuși, alte fenomene, la fel de inexplicabile, sunt dimpotrivă clar legate de o religie: apariții mistice, rugăminți îndeplinite, vindecări miraculoase etc.

Ca să rezumăm, putem spune că, pe lângă fenomene pe care le considerăm normale, există foarte probabil o cantitate deloc neglijabilă de fenomene mai puțin frecvente, de care analiza științifică se preocupă într-o mică măsură sau chiar deloc, deodată, și pe care le putem numi paranormale.

Termenul de supranatural se aplică la fenomenele paranormale, deopotrivă rare și inexplicabile, în care intervine un element religios. Această componentă religioasă poate fi interpretată, conform credinței, ca o intervenție a lui Dumnezeu, a diavolului sau a unuia dintre intermediarii lor sau chiar ca o acoperire religioasă a unui fenomen paranormal.

Limita între paranormal și supranaturalul religios nu este ușor de definit și poate să fie foarte subiectivă. Astfel gheridoanele pe care le învârt mediumii sunt considerate de unii ca purtătoare de mesaje de dincolo, iar de alții, ca un fenomen, paranormal desigur, dar în întregime detașat de orice interpretare spiritualistă¹.

Dimpotrivă, extrem de important este faptul că supranaturalul religios nu se manifestă cel mai des prin fenomene paranormale. Doar credinciosul percepe o intervenție a lui Dumnezeu în evenimente care rămân aparent complet normale pentru observatorul exterior. Dacă, spre exemplu, o mamă se roagă pentru schimbarea comportamentului fiului său și dacă, împotriva cursului probabil al lucrurilor, această rugămintă este îndeplinită, nimic *a priori* nu permite în mod obiectiv să-i fie atribuită acestei rugăciuni rezultatul obținut și nu este nimic paranormal sau supranatural în ceea ce poate să observe cineva care nu face parte din familie. Dacă există fapte de o asemenea natură, iar credincioșii susceptibili de a fi convinși sunt numeroși, atunci, în acest caz, supranaturalul nu se traduce aparent prin nimic remarcabil.

¹ Autorul înclină limpede spre a doua ipoteză: el cunoaște un medium amator capabil să realizeze acest gen de exercițiu, dar care nu-i atribuie niciun conținut spiritual, cu atât mai puțin unul de natură religioasă. Pentru mediumul respectiv, acesta este un simplu talent de societate.

În această ipoteză, locul supranaturalului în viață ar fi infinit mai important decât ceea ce își imaginează majoritatea oamenilor.

Astfel, ceea ce este numit „supranatural” poate acoperi fenomene absolut diferite:

- fenomene naturale încă neexplicate, dar despre care se poate crede că știința le va da de cap într-o bună zi;
- fenomene paranormale excepționale care, din această cauză, sunt practic inaccesibile științei, dar în care religia nu are niciun amestec;
- fenomene paranormale de natură religioasă, adică în care intervin forțe necunoscute precum Dumnezeu;
- în sfârșit, fenomene aparent naturale, dar percepute de cei care sunt martorii sau actorii acestora ca o manifestare de forțe necunoscute, Dumnezeu de exemplu.

Această enumerare ar fi incompletă dacă nu am adăuga o a cincea categorie, cea a fenomenelor pe care unii le consideră a fi supranaturale, în timp ce ele sunt rodul imaginației sau a superstițiilor.

Unii oameni de știință atei resping sistematic în această categorie tot ceea ce este ciudat în adjectivul „supranatural”.

Așadar, nimic nu este mai controversat și mai contestabil decât supranaturalul. Totuși, fără să ne putem face o părere definitivă despre subiect, problema supranaturalului este importantă: dacă Dumnezeu există, așa cum cred cei mai mulți oameni, este imposibil să îl cunoaștem sau chiar să avem despre el o simplă idee prin propriile noastre mijloace. Situați cum suntem pe o părticică de univers, uimitor ar fi să nu fim loviți de miopie sau de antropocentrism. Într-o lume în plin proces de evoluție în care am fost creați pentru a trăi și a muri, avem cele mai mari dificultăți să ne imaginăm o existență care s-ar situa în afara timpului.

Atunci, supranaturalul nu este un fel de fereastră deschisă spre o realitate care ne depășește infinit și care este în mâinile lui Dumnezeu?

Au existat multe abordări în încercarea de a înțelege cine este Dumnezeu și ce așteaptă el de la noi. Înainte de a analiza răspunsurile diferitelor religii, să ne străduim să schișăm cadrul acestor cercetări.

Omul în fața lui Dumnezeu

Dacă aprofundăm ipoteza existenței unui Dumnezeu creator, întrebări importante ne vin imediat în minte. Înseamnă deja mult faptul că Dumnezeu a vrut să ne creeze, dar este posibil să cunoaștem ceva despre el? Ce scop urmărește? În ce fel îi pasă de noi? Putem să știm ce așteaptă de la noi? Ce atitudine să avem în fața lui?

Religiile se străduiesc să aducă variantele lor de răspuns la aceste întrebări.

CINE ESTE DUMNEZEU?

Că ajungem la Dumnezeu prin ipoteze sau credință, constatăm că, în ciuda diversității religiilor, o cvasiunanimitate se degajă pentru a-i atribui lui Dumnezeu calități care par indisociabile de însăși existența sa:

- Dumnezeu este veșnic, el este atemporal, moartea nu îl caracterizează. Nu ne imaginăm că Dumnezeu ar avea limite în spațiu: El este pretutindeni în lume și în afara lumii;
- Dumnezeu este deținătorul puterii sau, ceea ce este destul de asemănător, al cunoașterii. Prin natură, puterea lui este totală, iar cunoașterea, infinită: Dumnezeu știe tot și poate tot. El este Creatorul prin excelență.

- Dumnezeu nu-și poate limita domeniul la fenomene materiale. Domeniul calității nu poate să-i fie străin: este de asemenea stăpânul Binelui și al Răului, al Frumosului și al Urâtului; el este Judecătorul Suprem al acțiunilor omului.

Faptul că Dumnezeu este stăpânul Binelui și al Răului iscă o întrebare de temut: cum și de ce Dumnezeu poate să tolereze răul a cărui prezență o constatăm din nefericire pretutindeni, chiar și în noi înșine? Și dacă Dumnezeu tolerează răul, la ce bun să mai judecăm oamenii din moment ce ei au fost creați cu răul în ei?

Această chestiune și cea a libertății noastre par de nedisociat. Libertatea noastră și prezența răului sunt, într-un fel, două indicii convergente și complementare ale faptului că Dumnezeu nu imprimă o ordine în toate. Nu trebuie să deducem de aici că Dumnezeu a abandonat creația la voia întâmplării. Este greu de conceput că el este complet dezinteresat de aceasta: de ce s-ar fi dedicat acestui ciudat exercițiu al Creației atât de perfecte din atâtea perspective și atât de imperfecte din altele?

Să nu ne îngrijorăm fără rost: dacă Dumnezeu are un plan pentru noi și pentru lume, nu este nimic extraordinar în faptul că noi nu înțelegem decât parțial acest lucru, și poate chiar deloc dacă aceasta este voința sa. Totuși, Dumnezeu ne-a dat capacitatea de a gândi. Creierul nostru este instrumentul pe care el l-a conceput pentru noi și el dorește cu siguranță ca noi să ne servim de acesta.

Nu există deci niciun motiv să nu reflectăm la ceea ce poate fi planul lui Dumnezeu în privința noastră.

PLANUL LUI DUMNEZEU

Dacă Dumnezeu ne-a creat direct sau prin intermediul legilor evoluționismului, ne putem întreba care îi sunt motivele.

Întrebarea este desigur destul de banală, dar asta nu îi diminuează cu nimic importanța.

Răspunsul nu depinde evident decât de Dumnezeu: el poate să tacă, să dea o explicație colectivă printr-o așa-numită revelație sau să răspundă fiecăruia în parte.

Cele trei atitudini se pot întâlni în funcție de epoci, țări sau indivizi.

A-l întreba pe Dumnezeu de ce suntem pe acest pământ și ce așteaptă el de la noi este obiectul frecvent al rugăciunii numeroșilor credincioși. De ce să nu ne punem întrebarea în această carte care evocă multiplele încercări ale omului de a se apropia de Dumnezeu prin religie?

Desigur, planul lui Dumnezeu în privința umanității nu a făcut obiectul unei menționări în *Jurnalul Oficial*. Totuși, dacă suntem creaturi ale lui Dumnezeu, avem, la nivelul nostru, o anumită compatibilitate cu el care autorizează cugetarea. O religie precum creștinismul merge până la a afirma că omul este făcut după chipul lui Dumnezeu.

Ce poate însemna acest lucru?

Este cert că omul nu a fost creat pentru a fi un robot, servitor disciplinat, supus orbește unor porunci care îi sunt superioare. Dacă aceasta ar fi fost voința lui Dumnezeu, lucrul cel mai mărunț pe care îl putem afirma este că și-ar fi ratat obiectivul. În plus, se poate crede că Dumnezeu are preocupări mai înalte decât să construiască automate. A fost suficient să ne arate capacitatea de a crea o lume complexă, fie că este vorba despre aștri sau atomi, încât să respingem ipoteza omului ca eroare a creației. Și nici nu ar fi flatant acest lucru pentru orgoliul nostru personal.

Să constatăm mai întâi extrema discreție cu care Dumnezeu se manifestă, în așa măsură încât sunt mulți cei care, de bună-credință chiar, îi neagă existența. Dumnezeu nu se aseamănă așadar prin nimic cu acei dictatori care le impun supușilor un cult al personalității. Observarea vieții pe care Dumnezeu ne lasă să o ducem pe pământ nu se potrivește cu imaginea unui Dumnezeu narcisist care l-a creat pe om numai pentru ca acesta să-l adore și să i se supună. Libertatea pe care el ne-o lasă și discreția de care dă dovadă ne fac mai degrabă să bănuim un Dumnezeu care așteaptă un demers de adeziune și de dragoste din partea noastră.

În orice caz, apropierea de Dumnezeu este posibilă pentru cei care o caută. Misticii din toate epocile și din toate religiile au clara percepție, nu numai a existenței sale, ci și a căldurii și a luminii pe care le emană.

Este un contact care nu este nici intelectual, nici fizic și care transcende senzațiile noastre obișnuite. În general, religiile au nuanțe terminologice apropiate în privința unei abordări a lui Dumnezeu, a unuia care se interesează de noi, care uneori ne cheamă și întotdeauna ne interpelează. Se pare așadar că Dumnezeu ne invită să-l căutăm și să participăm la ceea ce putem numi viața sa – creația și dragostea.

De fapt, noi, creaturile sale, suntem asociați șantierului creației: constatăm cu fiecare zi că fenomenul creației continuă, pentru că lumea evoluează, iar noi contribuim la această evoluție grație capacităților creatoare.

Simultan, facem parte din creație și fiecare dintre noi trebuie să se construiască, să se dezvolte, să se perfecționeze. Suntem în același timp actori și obiecte ale creației.

Asfel înțelegem mai bine că intenționat am fost creați imperfecti: libertatea de care dispunem constituie, într-un fel, spațiul de dezvoltare de care dispunem pentru propria noastră împlinire și pentru participarea noastră la construirea lumii.

În același timp, putem să ne gândim că dacă suntem toți diferiți și aflați în situații de mare inegalitate, aceasta este o condiție a libertății noastre de a iubi: o societate de furnici ai cărei membri par identici nu poate avea aceeași capacitate de dragoste: a-l iubi pe celălalt, dacă este copia noastră identică, nu este decât o formă de narcisism.

Astfel, fiecare are rolul său de jucat și își găsește locul în planul lui Dumnezeu. Participarea la edificarea lumii poate îmbrăca formele cele mai diverse, toate la fel de valabile și egale în demnitate. A munci în folosul altora, a le asigura mijloacele de subzistență, a clădi o viață materială mai bună, a-și consacra viața lui Dumnezeu prin rugăciune, a aduce copii pe lume și a-i crește, a se forma pe sine însuși, toate sarcinile îndreptate spre dezvoltarea dorită de Dumnezeu sunt urme ale aceleiași nobleți. Fiecare își găsește propria vocație în dialogul pe care îl caută cu Creatorul său.

Rolul nostru pe pământ are desigur limitele propriilor noastre calități și ale constrângerilor exterioare pe care le îndurăm, dar fiecare în parte poate contribui la un progres, oricât de mic ar fi el.

Dacă omul aderă voluntar la un asemenea plan, dacă este considerat ajutorul lui Dumnezeu în activitatea de creație de pe pământ, este firesc să spere că această asociere cu Dumnezeu, gest al dragostei din partea sa, nu are numai un caracter provizoriu, limitat la viața prezentă: pentru că Dumnezeu este veșnic, este mai rezonabil să ne imaginăm că o asociere cu el este și ea veșnică și nu temporară.

Moartea nu ar fi în acest caz decât ieșirea din timpul în care suntem, pentru moment, prizonieri. Alegerea făcută aici de a lucra pentru Dumnezeu, de a contribui la proiectul său asupra lumii ar avea valoare de eternitate și ar permite participarea la o fază ulterioară, necunoscută încă, a vieții. Astfel, doar cei care acceptă în mod deliberat pe acest pământ să adere la proiect ar fi păstrați pentru „viața veșnică“, un fel de „justiție divină“ ar selecționa „aleșii“. În schimb, cei pe care nu îi interesează acest viitor și care nu au trăit decât pentru ei înșiși nu ar mai avea decât ceea ce au câștigat deja – viața terestră care se încheie cu moartea – numai dacă Dumnezeu, cu o anumită malițiozitate, nu i-ar face să înțeleagă ceea ce atitudinea lor i-a făcut să piardă.

De ce să dăm astfel frâu liber imaginației atâta vreme cât aproape nimic nu justifică o astfel de reverie? Totuși, majoritatea religiilor formulează credințe extraordinare în aceste domenii mai mult decât riscante.

De fapt, acolo se situează acest „aproape nimic“ care poate atrage atenția asupra respectivelor considerații aparent delirante. Prezența în majoritatea religiilor a unor teorii despre *lumea de dincolo*, despre ce ne așteaptă după moarte, despre evoluția lumii, oricât de bizare ar fi ele, constituie în mod paradoxal singurul indiciu credibil al existenței acestui *dincolo*. În același fel, fiecare dintre noi aspiră într-un mod mai mult sau mai puțin difuz la propria-i supraviețuire, chiar dacă respingem această ipoteză și o considerăm de necrezut.

De ce ar exista în rândul umanității o asemenea constanță în preocuparea pentru *o lume de dincolo* atâta vreme cât singura noastră experiență concretă este cea a unei morți inevitabile și ireversibile? Există în străfundurile noastre urma unui ceva anume: nu este doar o speranță vană precum cea de a ne regăsi tinerețea sau de a deveni frumoși și inteligenți, simțim mai degrabă, fără să afirmăm la fel de sigur, compatibilitatea noastră cu o „viață veșnică“.

Exprimarea acestei credințe difuze este de altfel foarte stângace: incapabili cum suntem de a ieși din timp, ne imaginăm eternitatea ca pe un timp care nu se termină, când de fapt noi nu știm nimic despre natura sa: poate că este o dimensiune în care ar fi posibil să ne deplasăm așa cum o facem în spațiu?

Astfel ajungem la o constatare: îndată ce încercăm să ne apropiem de Dumnezeu prin rațiune sau suflet, suntem cuprinși de o amețală de nedescris. *A priori*, nu este nimic uimitor în lucrul acesta. Contrariul ne-ar uimi, pentru că Dumnezeu ne este infinit superior. Dar căutarea lui Dumnezeu pe care și-o propun religiile nu ar fi decât un exercițiu perfect steril dacă ea nu ar duce decât la fantasme fără legătură cu nevoile vieții noastre. Bineînțeles, aceste mari viziuni asupra planului divin și rolul care ne este atribuit pe pământ nu constituie decât niște ipoteze întâmplătoare și riscante. Nimeni nu este obligat să le adopte, dar trebuie cel puțin verificat dacă se află în concordanță cu ceea ce observăm noi.

Ipotezele pe care le-am prezentat respectă cel puțin o constatare a experienței noastre: lumea este în evoluție, mai sunt multe de făcut în ea, iar oamenii, în special, au multe de făcut pentru a-și asigura propriul progres. În schimb, acest plan al lui Dumnezeu la care noi contribuim pare o schemă simplistă și exagerat de idilică. Desigur, Dumnezeu nu poate să respecte libertatea noastră decât rămânând discret, dar această atitudine, oricât de educativă ar fi, prezintă inevitabil inconvenientul că ne zbatem în incertitudini. Cum ne putem convinge că mergem pe drumul cel bun?

Pe de altă parte, noțiunea de progres al umanității nu este deloc evidentă. Numeroși sunt pesimiștii care văd, dimpotrivă, lumea degradându-se și îndreptându-se vertiginos spre pierzanie.

Dacă am fost creați de un Dumnezeu din dragoste, calitatea vieții noastre pe pământ nu este, pentru mulți dintre noi, la înălțimea a ceea ce atotputernicia sa ar putea să ne ofere. Oricare ar fi partea responsabilităților noastre, avem deseori sentimentul că lumea este prea imperfectă pentru ca acest Dumnezeu al dragostei să pară credibil. Este spectacolul condiției umane atât de trist încât Dumnezeu, dacă el există, nu ar fi decât un sadic ce contemplă nenorocirile noastre fără să reacționeze?

CONDIȚIA UMANĂ

Condiția umană pare greu compatibilă cu un plan al dragostei lui Dumnezeu pentru om din pricina a două constrângeri majore cu care ne confruntăm:

- timpul care ne conduce ineluctabil spre moarte;
- suferința pe care o întâlnim în fiecare clipă a vieții noastre.

Timpul este o enigmă: Dumnezeu nu îi este prizonier, dar a vrut ca noi să fim, ca și cum iluzia duratei ne-ar fi fost necesară. În mod manifest, noi nu putem fi lucizi în ceea ce privește rolul pe care suntem chemați să-l jucăm în planul divin decât dacă avem modestia de a relativiza valoarea timpului nostru.

Nu avem o percepție obiectivă a timpului. Pentru fiecare dintre noi, el variază în funcție de vârstă. În copilărie, un an părea interminabil în vreme ce bătrânii au sentimentul că timpul se scurge din ce în ce mai repede.

Ne gândim în general că lucrurile mergeau mai bine în tinerețe, fără să ne întrebăm dacă această impresie de înmulțire a catastrofelor nu este efectul unei informări mai ample și preferențial orientate spre senzațional.

În mare parte, totuși, se poate contesta cu greu că, pe o perioadă lungă, umanitatea progresează. Chiar dacă există importante decalaje între diferitele culturi, aceasta nu schimbă cu nimic faptul că societățile, în ciuda ezitărilor și a revenirilor parțiale, își urmează mersul înainte.

Dacă încercăm să comparăm cu onestitate starea umanității așa cum era ea acum câteva secole cu ceea ce cunoaștem astăzi, trebuie să fim cumva orbi ca să nu remarcăm minunatele progrese materiale și intelectuale. De ce oare aceste progrese nu ar fi însoțite de o mai mare demnitate a omului și, plecând de aici, de mai bune condiții pentru împlinirea vieții spirituale?

Evident, ne este foarte dificil să apreciem progresul spiritual al umanității, dacă există vreunul, dar ne putem gândi serios, de exemplu, că regii noștri așa-ziși „foarte creștini“ debordau de dragoste pentru semenul lor când declanșau războaie pentru simple chestiuni de prestigiu sau moșteniri?

Putem crede că respectul demnității omului era luat în considerație când era practică tortura, nu numai asupra condamnaților, ci și asupra inculpaților?

Dacă epoca noastră are nevoie de optimism, ea trebuie să ia în seamă sălbăticia și barbaria secolelor precedente și să măsoare progresele efectuate la fel de mult ca și munca ce îi mai rămâne de făcut. Nimic nu este definitiv dobândit. Totuși această concepție a timpului care ne conduce spre progres nu este singura posibilitate. Pentru că totul trebuie să dispară într-o zi, unii deduc de aici că lumea este ireală, că dorințele noastre se află la originea suferinței și că singurul mod de a găsi absolutul unui Dumnezeu eventual este de a părăsi acest pământ după ce am renunțat la toate iluziile cu care pasiunile noastre ne înconjoară. Aceste concepții budiste par îndepărtate de cele propuse de noi, ele mărturisesc totuși aceeași credință profundă în caracterul relativ al prezenței noastre pe pământ în raport cu un absolut care ne așteaptă.

În rândul acestor filosofi există astfel un fel de convergență asupra ideii că nu trăim pe pământ decât o perioadă a unei vieți atemporale care scapă simțurilor noastre.

A percepe mai bine planul lui Dumnezeu presupune așadar ca noi să avem o noțiune mai clară asupra timpului. Dar oricare ar fi eforturile pentru a recentra viziunea lumii și a evoluției sale, nu ne putem desprinde, altfel decât prin imaginație, de greutatea cu care ne apasă timpul, de condiționarea la care el ne supune. Chiar și cei mai convinși de existența unei vieți veșnice viitoare refuză în general să relativizeze viața lor terestră, în ciuda suferințelor pe care le suportă aici.

Suferința este revoltătoare. Deși omul este, individual sau colectiv, responsabil pentru o bună parte din suferințele pe care le îndură, suferința pare un mijloc sălbatic de a înțelege dragostea și compasiunea. Într-adevăr, aceasta este foarte frecvent cauza sau pretextul îndepărtării noastre de Dumnezeu.

Să remarcăm totuși că noi confundăm deseori suferința cu spectacolul suferinței: este insuportabil să vezi un copil murind de foame sau o ființă dragă pierzându-și puțin câte puțin facultățile mintale, dar cei interesați nu percep întotdeauna suferința lor ca pe o tortură. Deseori numim

suferință ceea ce nu ne dorim pentru noi înșine, caracterul inevitabil al dispariției sau al decăderii noastre.

Suferința este aproape întotdeauna amplificată de propria sensibilitate. Ne este frică și suferim cu atât mai mult. Animalele superioare îndură și ele răni și boli pe care le suportă plângându-se, după toate aparențele, mai puțin decât noi. Poate că nu urlă, pentru că știu că nu au ajutor la care să spere. Pentru om, partea fizică a suferinței are nevoie de atenție, de afecțiune și de consolare. Totuși, a analiza la extrem propria suferință sau a o descrie îndelung altei persoane nu servește la nimic: lucrul acesta poate obosi anturajul și poate situa suferința în centrul tuturor preocupărilor, fără alternativă posibilă.

Dar, indiferent de ce latură a vieții noastre psihice ar fi vorba, suferința este o realitate, întotdeauna penibilă și deseori tragică. Ea lasă în plus un profund sentiment de nedreptate pentru că nu ne atinge pe toți cu aceeași intensitate.

Toți gânditorii, filosofii și teologii și-au exersat cugetarea asupra acestui subiect inepuizabil.

Cauzele suferinței ne sunt complet necunoscute. Dacă o explicăm printr-o oarecare ispășire a greșelilor noastre, aceasta este în contradicție clară cu realitatea suferinței ființelor nevinovate. Să atribuim dorințelor noastre cauza suferinței ei nu este decât parțial adevărat. Suferința este înscrisă în legile naturii, ca și moartea; se pare că este tot ce se poate spune despre ea. De altfel, filosofii și religiile nu ne dau în general sfaturi decât privind modalitatea de a ne obișnui cu aceasta.

În plus, credincioșii pot încerca să se consoleze constatând că ea se limitează la durata vieții, ceea ce este chiar puțin raportat la eternitatea la care speră ei să acceadă. Dar în fața realității unei suferințe atât de inegalabil distribuite, nevoia noastră de dreptate rămâne nesatisfăcută dacă destinul nostru încetează odată cu moartea.

Cu greu ne imaginăm că Dumnezeu, ale cărui calități sunt, prin definiție, nesfârșite, ne abandonează în trista noastră soartă după ce ne-a creat. Pe acest sentiment se sprijină imensul apetit pentru dreptatea absolută după moarte pe care mulți oameni îl manifestă. Că poartă sau nu

numele de Judecata de Apoi, doar această dreptate este susceptibilă să corecteze ceea ce este imperfect, mediocru sau chiar hidos în viață.

De subliniat că doar o asemenea justiție se află în concordanță cu ipoteza existenței unui Dumnezeu al dragostei, ceea ce ne duce din nou la relativizarea timpului: doar o prelungire a unei anumite forme de viață după moarte îi poate permite unei dreptăți, inexistente pe pământ, să fie pusă în cele din urmă în practică.

Astfel, pare că există o mare legătură între cele două enigme nerezolvabile ale existenței noastre, timpul și suferința. Probabil, deoarece avem o viziune foarte subiectivă asupra timpului, suferința este de nesuportat.

Dar incertitudinea care planează asupra acestor mari probleme lasă loc unui evantai foarte larg de ipoteze asupra condiției umane. Unele dau amețeli sau cad într-un fel de miraculos ce pare departe de experiența noastră concretă. Dar atâta vreme cât nu există contradicție sau neconcordanță cu ce putem verifica, nu avem motive să râdem de ceea ce nu putem cunoaște. Fiecare religie și-a clădit astfel o concepție a raporturilor omului cu Dumnezeu.

ATITUDINI CU PRIVIRE LA DUMNEZEU: RELIGIILE

În paginile precedente, plecând de la ipoteza existenței unui Dumnezeu creator, am făcut unele presupuneri despre rolul care ne-ar putea fi atribuit pe acest pământ: de ce nu chiar participarea noastră la creația divină? Dar această idee se lovește de experiența suferinței și a morții, aparent dificil compatibile cu viziunea idilică a unei umanități ce înaintează liber către Dumnezeu. Putem găsi o explicație, cel puțin parțială, în libertatea de care dispunem și în viziunea deformată pe care o avem despre timp. Acestea sunt totuși argumente care nu sunt acceptate în mod evident de toți.

Constatăm deci că insuficiența capacităților noastre de a percepe planul lui Dumnezeu în privința noastră transformă orice cercetare în acest domeniu în ceva neclar și ipotetic.

Așadar, nu este de mirare că, Dumnezeu creându-i pe oameni atât de diferiți, societățile pe care ei le-au constituit dau diverse interpretări raporturilor cu Dumnezeu și nici că, în fiecare sistem, indivizii dau ei înșiși interpretări chiar și mai variate.

De exemplu, simplul fapt de a crede în Dumnezeu sau de a admite existența sa poate să-i facă pe unii să-i consacre totul, iar pe alții să accepte pur și simplu fără ca mare lucru să se schimbe în raport cu comportamentul unui ateu. Așadar peste tot găsim, în proporții variabile, oameni scrupuloși și ipocriți, cerebrali și sensibili, persoane neliniștite, dar și încrezătoare.

Astfel de oameni, cu calitățile și defectele lor, au construit diferitele religii în jurul unui maestru, al unui profet sau uneori al unui rege.

Prin urmare, religiile sunt, înainte de toate, expresia eforturilor constante ale umanității pentru a-și deschide un drum către Dumnezeu. Chiar dacă Dumnezeu contribuie printr-o revelație în a orienta cutare sau cutare religie, discreția sa îi lasă întotdeauna omului loc pentru greșală sau îndoială. Ca tot ceea ce construim, religiile nu pot decât să evolueze și să fie deci imperfecte, fiecare dintre ele rămânând marcată de cultura societății în care aceasta a apărut.

Totuși, religiile cad de acord asupra anumitor aspecte:

- Viața umană nu se limitează la o viață terestră.
- Faptele noastre au o incidență asupra viitorului nostru după moarte.
- Libertatea de care dispunem ne expune inevitabil la tatonări: nu suntem programați riguros ca niște mașini. Riscul de a ne înșela sau de a face rău este consecința libertății noastre.
- Participarea după puterile noastre la opera creației ne impune o datorie de educare, a noastră, dar și a celorlalți.

Este frapant să constatăm în acest sens strânsul paralelism între evoluția religiilor și procesul descoperirii științifice:

- Știința crede în existența unui adevăr de descoperit așa cum religiile cred într-un Dumnezeu.

- Cu fiecare pas înainte, savantul, ca și teologul, crede deseori că și-a atins scopul, așa că nu-i rămâne decât să caute mai departe.
- Cei mai buni savanți, ca și cei mai buni teologi, sunt cei care dau dovadă de cea mai mare modestie intelectuală, căci ei nu se mulțumesc cu ce au găsit deja.
- Știința, ca și religiile, nu poate progresa decât sprijinindu-se pe experiența acumulată din erorile și din succesele trecute.

Trebuie să vedem în aceste similitudini un semn în plus al unicității naturii noastre?

În abordarea mai detaliată a religiilor pe care o vom începe, păstrăm în cuget ideea că fiecare dintre ele merită respectul, în măsura în care ea este o încercare onestă a omului de a înțelege și de a-și stăpâni propriul destin.

Partea a II-a

RELIGIILE

Estimarea numărului de adepți ai marilor religii

Nimic nu este mai periculos decât a propune anumite statistici în materie de religie, căci aceasta este, prin firea lucrurilor, o chestiune de conștiință personală. Chiar dacă am putea să-i punem fiecărui individ întrebarea extrem de simplă: „Care este religia dumneavoastră?“, am găsi atât necredincioși care, sub presiune socială, s-ar declara credincioși, cât și invers, în cazul unor regimuri oficial atee, de exemplu.

Fără a evoca fraza lui Stalin – „Vaticanul câte divizii are?“ – trebuie să recunoaștem că putem număra trupe, dar nu putem aprecia numărul credincioșilor.

Este logic, de exemplu, să-i socotim drept creștini pe toți cei botezați, atâta vreme cât un număr important dintre ei nu se întorc în biserică în care au primit botezul decât cu ocazia unei ceremonii de înmormântare? Dar această lipsă de practică, pe timpul întregii vieți, nu este posibilă decât într-un sistem care le permite așa ceva celor ce fac parte din el. Nu vom vedea niciodată un saudit declarând că nu este musulman în timp ce în Arabia Saudită, ca și în alte locuri – poate mai puțin decât în altă parte –, există un număr considerabil de persoane indiferente care nu respectă Coranul în litera legii, dar se feresc de judecata celorlalți.

În plus, dacă, în Europa, răspunsul privind apartenența la o religie este simplu și unic, în Japonia, de exemplu, răspunsul cel mai frecvent ar consta în a se avea în vedere că cineva poate fi adeptul la două, trei sau patru religii: un japonez va practica rituri șintoiste la nașterea copilului, budiste

pentru funeralii, va cocheta frecvent cu ritualuri confucianiste și nu va refuza nici creștinismul, considerând Biblia ca un bestseller al spiritualității. La fel, America Latină, aproape în totalitate botezată într-o religie creștină, de cele mai multe ori catolică, păstrează în rândul populației sale de origine indiană sau neagră culte de tip animist¹, refugii ale identității culturale sau etnice care se întrepătrund, fără probleme aparent, cu catolicismul. Găsim astfel africani, în special în Benin, dar și în alte țări, care sunt profund religioși și se simt deopotrivă catolici, musulmani și animiști.

În aceste condiții ar fi mai științific să refuzăm să facem evaluări cantitative. Cât despre o evaluare calitativă, aceasta nu îi aparține decât lui Dumnezeu, admitând faptul că această chestiune îl interesează.

Dacă încercăm totuși, ceea ce este legal, să desprindem anumite reguli în privința importanței cantitative a religiilor, o constatare se impune: cel puțin încă de la începutul secolului XX nu mai putem neglija numărul celor care sunt inclasabili și care nu fac parte dintr-o religie anume.

Motivele acestui fenomen sunt numeroase. Cel mai important pare a fi faptul că a crede într-o Ființă supremă, numită Dumnezeu, nu implică practicarea asiduă a unei religii; or, odinioară, acești credincioși erau incluși în religia dominantă a țării lor, în timp ce astăzi este mai ușor de respins orice apartenență religioasă.

Uneori și presiunea socială duce la a te declara ateu când nu practici: când Asia Centrală era sovietică, conform discursului oficial, doar vârstnicii mergeau la moschee. Dar dacă îi întrebai pe cei mai tineri, ei răspundeau că vor merge la moschee cândva, la pensie. Ca atare, „stocul” de practicanți se reînnoia în mod indefinit, fapt pe care prezentarea oficială nu-l sugera.

Cum nu se poate aprecia practica reală, singura posibilitate este de a estima numărul celor care recunosc faptul că aderă, măcar sociologic, la o religie. Pentru creștini, se va contabiliza numărul botezaților, ceea ce este relativ simplu, dar este posibil ca un număr important de persoane botezate să-și fi pierdut nu numai orice practică, ci și credința lor originală. Chiar și în Israel, a cărui populație se reunește în jurul unei singure religii, practicanții foarte rigoriști nu sunt decât o minoritate de

¹ A se vedea mai departe capitolul despre religiile tradiționale.

aproximativ 10% din populație, și mulți israelieni profund legați de cultura evreiască se consideră nereligioși și chiar atei.

Situația este opusă în țările musulmane. Această religie are un caracter global care acoperă ansamblul vieții curente¹ și ca atare societatea exercită o astfel de presiune, încât devine dificil a te numi pe jumătate musulman sau bine-credincios, dar nepracticant. Faptul de a trăi după regulile societății musulmane constituie un criteriu vizibil de apartenență la islam. Ne putem imagina în aceste țări practicanți necredincioși, în vreme ce, în țările de tradiție creștină, întâlnim deseori credincioși nepracticanți.

Contrar evaluărilor secolului trecut, astăzi este normal să estimăm numărul celor care nu au religie cunoscută sau al celor care nu au nicio religie. Rezultă de aici apariția subită în secolul XX a unei mase de mai bine de o treime din omenire care se încadrează în respectiva categorie. Lucrul acesta nu este, în esență, datorat unei dezvoltări spectaculoase a ateismului, ci este o modalitate mai onestă de a evalua realitatea. Ateismul a existat întotdeauna, s-a dezvoltat cu siguranță și nu a ocupat în mod subit în doar un secol locul pe care i-l atribuie astăzi statisticile. Trebuie de altfel să amintim că mulți dintre acești necredincioși trăiesc în țări al căror regim este sau a fost antireligios, precum țările din Estul european sau China. Când scopul guvernului este în mod explicit cel de a lupta împotriva oricărei religii, cel mai simplu este să faci să dispară religia din statistici. Cea mai mică prudență pentru un credincios este de a nu-și afișa apartenența religioasă, ceea ce lasă loc tuturor presupunerilor contradictorii privind situația reală. Coreea de Nord este aici exemplul cel mai izbitor.

Date fiind aceste situații, ar trebui să încercăm să enumerăm câteva statistici. Am putea fi tentați să oferim un ansamblu de cifre estimative a cărui valoare superioară ar corespunde unei afinități mai mult sau mai puțin nete în raport cu religia avută în vedere, iar valoarea inferioară ar corespunde unei practici deliberate, dacă nu chiar militante. Inconvenientul este că diferența dintre cifrele rezultate ar fi prea mare pentru a permite o interpretare comparativă a situației religiilor. În plus, cifrele sunt și foarte dificil de evaluat, iar această metodă ar dubla obstacolele de depășit.

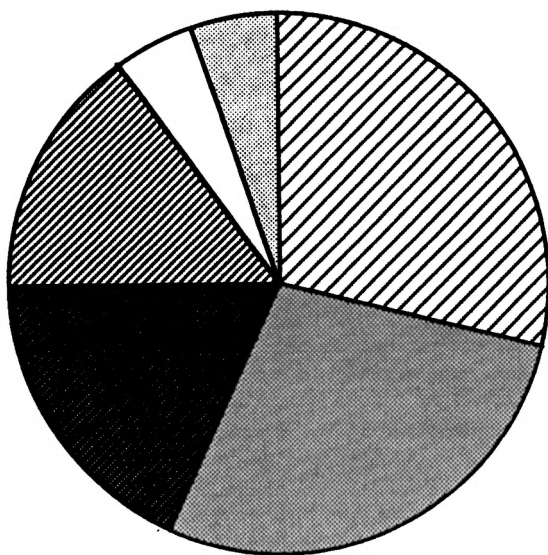
¹ Este și cazul iudaismului tradițional.

Cifrele reținute sunt așadar cele admise în general de către specialiști, uneori ușor corectate pentru a ține seamă de aprecierile divergente.

Patru mari grupe de religii își împart cvasitotalitatea credincioșilor, cifrele fiind estimative:

▪ creștinismul:	1 890 mil.
▪ islamul:	1 200 mil.
▪ hinduismul:	900 mil.
▪ budismul:	400 mil.

Numărul persoanelor ce resping apartenența la orice fel de religie este apreciat la 1 800 de milioane.

	fără religie	29%
	creștinism	28%
	islam	18%
	hinduism	15%
	budism	5%
	alte religii	5%

Printre adepții altor religii, grupul foarte disparat al animiștilor puri, adică fără altă credință, numără puțin peste 100 de milioane de suflete. Numărul descrește ca urmare a convertirii la islam sau la creștinism, dar cifra totală a oamenilor care păstrează practicile animiste în ciuda apartenenței lor la alte religii rămâne considerabilă și depășește probabil 300 de milioane.

Trebuie să luăm în calcul și cei 22 de milioane de adepți ai sikhismului, 14 milioane de evrei, 10 milioane de mormoni, 6 milioane de bahai, aproape 300 000 de zoroastrienii etc.

Dacă intrăm în detalii, ne dăm seama repede că fiecare dintre marile religii se descompune în curenți de gândire în care este păstrat esențialul, dar în care diferențele privind anumite aspecte secundare pot fi considerabile.

CREȘTINISMUL

Cele trei curenți majore ale creștinismului, în ordinea importanței numerice descrescătoare, sunt:

- catolicismul: 1 060 de milioane
- protestantismul¹: 440 de milioane
- ortodoxia: 180 de milioane

Să ne amintim că devenim creștini prin botez: aceste cifre sunt evaluări ale numărului de botezați, nu al celui de practicanți.

Prin structura și doctrina sa, catolicismul este foarte omogen, doar câteva rituri variază în funcție de anumite tradiții istorice.

Ortodoxia face și ea dovada unei mari unități doctrinare și diferă mai ales de catolicism prin ierarhia sa descentralizată: fiecare patriarhie este autonomă.

¹ Protestanții sunt considerați în sens larg, incluzându-i aici și pe anglicani și Biserici locale de inspirație creștină care se dezvoltă mai ales în Africa.

În schimb, protestantismul se fărâmițează într-o mulțime de tendințe de importanță foarte variabilă în care apar uneori divergențe doctrinale deloc de neglijat.

Există de asemenea religii, precum Biserica Mormonilor, care se revendică de la Hristos, dar al căror mesaj este considerat aberant de către celelalte religii creștine.

CATOLICISMUL

Găsim catolici în aproape toate țările. Botezații catolici constituie majoritatea populației a mai bine de 50 de țări.

Din punct de vedere geografic, țările care numără cei mai mulți catolici sunt următoarele:

Brazilia:	165 mil.
Mexic:	75 mil.
Statele Unite:	60 mil.
Filipine:	58 mil.
Italia:	50 mil.
Columbia:	40 mil.
Franța:	40 mil.
Spania:	37 mil.
Polonia:	32 mil.
Germania:	29 mil.
Congo (RDC):	27 mil.
Argentina:	25 mil.
Venezuela:	23 mil.

Astfel, cele 13 țări care numără fiecare mai bine de 20 de milioane de catolici însumează 660 de milioane de botezați, aproximativ 60% din totalitatea catolicilor.

Zdrobitoarea majoritate a catolicilor este de rit latin, dar există și catolici de rituri orientale diverse:

maronit:	2 mil.
greco-melkit:	1 mil.
caldean:	470 mii
armean:	140 mii
copt:	150 mii
etiopian:	120 mii
siriatic:	100 mii
siro-malabar:	3 mil.
siro-malankar:	280 mii

ORTODOXIA

Moștenitoare a Bisericii de Răsărit, ortodoxia este concentrată în mod firesc în țările din Estul european. Țările numărând mai bine de un milion de ortodocși sunt:

Rusia	80 mil.
Ucraina	20 mil.
România	18 mil.
Grecia	10 mil.
Serbia	8 mil.
Bulgaria	8 mil.
Bielorusia	6 mil.
Georgia	5 mil.
Statele Unite	4 mil.
Moldova	3 mil.
Macedonia	1 mil.

În Statele Unite, ortodocșii sunt descendenți ai emigranților din Europa Orientală.

Există comunități de mai multe sute de mii de ortodocși în țări la fel de diverse precum Canada, Polonia (700 000), Germania (660 000 provenind

din Balcani), Cipru (550 000), Franța (mai bine de 400 000), Liban (370 000), Siria (300 000), Albania (220 000) etc.

BISERICILE MONOFIZITE

(Armeană, Coptă și Iacobită)

Diferențele de doctrină vizând dubla natură a lui Iisus Hristos, adică Dumnezeu și Om deopotrivă, au separat Bisericile Armeană, Coptă și Iacobită de restul creștinismului după acordul de la Sinodul de la Calcedon din anul 451. Recent, aceste aspecte au fost practic lămurite, iar numitele Biserici sunt foarte apropiate de ortodoxia cu care le-am regrupat din motive de simplificare.

Sunt 30 de milioane de creștini copti în Etiopia, 9 milioane în Egipt, 1 milion de creștini iacobiti în provincia Kerala din India, aproximativ 120 000 în Siria și câteva zeci de mii în diferite țări ale Orientului Mijlociu sau imigrați în Statele Unite.

ANGLICANISMUL

Biserica din Anglia s-a separat de catolicism în 1534 din voința regelui Henric al VIII-lea aflat în conflict cu papalitatea privind divorțul său. Doctrina sa, definită în 1563, îl apropie de protestantism, dar ceremoniile au rămas apropiate de cele ale Bisericii Catolice.

Anglicanismul s-a dezvoltat considerabil în interiorul Imperiului britanic, cu precădere în secolul al XIX-lea. Țările care numără mai mult de un milion de anglicani sunt:

Regatul-Unit al Marii Britanii	37 mil.
Nigeria	10 mil.
Australia	4 mil.
Uganda	3 mil.
Statele Unite	3 mil.
India	3 mil.

Canada	2,7 mil.
Africa de Sud	2,2 mil.
Kenya	1,4 mil.
Noua Zeelandă	1 mil.
Antilele Mici	1 mil.

În lume sunt aproximativ 73 de milioane de anglicani. Cifra îi include pe credincioșii Bisericii episcopaliene, foarte apropiați de anglicanism, vorbind astfel despre „comuniunea anglicană“.

PROTESTANTISMUL

Numeroasele curente ale protestantismului se pot alătura, în cea mai mare parte, câtorva mari curente reprezentate de:

Luterani	85 mil.
Bapțiști	55 mil.
Metodiști	40 mil.
Calvini	35 mil.
Penticostali	60(?) mil.

Cifrele sunt discutabile și foarte aproximative, căci numeroase Biserici protestante au denumiri care nu fac referire în mod explicit la una dintre aceste tendințe și încadrarea lor într-una din ele rămâne arbitrară. În acest context, Bisericile evanghelice aderă la luteranism, în vreme ce presbiterienii, Bisericile reformatе și congregaționaliste sunt în mișcarea calvinistă.

Țările în care *luteranii* sunt cei mai numeroși sunt:

Grupul statelor scandinave	32 mil.
Germania	30 mil.
Statele Unite	8 mil.
Indonezia	2 mil.

Brazilia	1 mil.
Tanzania	1 mil.

Baptiștii sunt, în proporție de 70%, cetățeni ai Statelor Unite unde constituie al doilea grup religios ca importanță numerică după catolici. Baptiștii sunt aproape la fel de numeroși în Africa și în Asia (circa 4 milioane), mai bine de 1,5 milioane în America Latină, aproape 80 000 în Europa. Sunt și în India (800 000), în Brazilia (500 000), în Nigeria (400 000), în Birmania, în China, Japonia, Congo (RDC), în Regatul Unit al Marii Britanii, în România etc. Doar adulții botezați sunt înregistrați ca baptiști, dar, pentru omogenitate, dăm aici o evaluare a tuturor celor care aparțin sferei baptiste, inclusiv copiii.

Metodiștii sunt aproximativ 13 milioane în Statele Unite, adică o treime din numărul lor total. Bisericile metodiste sunt importante în Africa de Sud (2 milioane dintre care 1,5 milioane de negri), în Canada (2 milioane), în Regatul Unit al Marii Britanii și în Australia (1,5 milioane fiecare), dar se găsesc în cea mai mare parte a țărilor, în special în Africa, în India, în Japonia și în țările anglofone.

Țările cu numeroasă populație *calvinistă* sau *prezbiteriană* sunt:

Statele Unite	8 mil.
Olanda	5 mil.
Scoția	4 mil.
Africa de Sud	4 mil.
Indonezia	3 mil.
Elveția	2,5 mil.
Canada	2 mil.
Australia	1 mil.
Coreea de Sud	1 mil.

Cele două treimi dintre protestanții francezi sunt calvini, cei din Alsacia-Lorena sunt în general luterani.

Efectivele de *penticostali* reflectă probabil entuziasmul uneori excesiv al acestor tinere Biserici născute din baptism încă de la începutul secolului XX.

Sunt evaluați uneori la 60 de milioane, cifră care ar include diversele Biserici de inspirație penticostală.

Teritoriile cu cei mai numeroși adepți sunt:

Brazilia	12 mil.
Europa	4,2 mil.
Statele Unite	4 mil.
Rusia	3 mil.
Indonezia	2 mil.

Alte comunități de penticostali se găsesc în Chile, Kenya, Nigeria, Coreea, Congo, Mexic etc.

BISERICILE LOCALE

În sfera de influență a protestantismului, a cărui structură este foarte descentralizată, secolul XX a văzut dezvoltându-se, în principal în Africa, un număr de Biserici incontestabil creștine, dar pe care este dificil să le alăturăm unuia dintre marile curențe ale protestantismului.

În total, aceste Biserici numără mai bine de 50 de milioane de adepți. Ele au tendința să se dezvolte rapid, uneori în detrimentul catolicismului, dar mai ales al celorlalte Biserici protestante.

Țările în care aceste Biserici au cel mai mare număr de adepți sunt:

Africa de Sud	8 mil.
Nigeria	7 mil.
Kenya	4 mil.
Filipine	3,5 mil.
Congo (RDC)	3 mil.
Zimbabwe	1,4 mil.

Această enumerare nu înglobează nici lista Bisericilor protestante, nici *a fortiori* pe cea a mișcărilor care se revendică de la Iisus Hristos. Trebuie

să adăugăm aici și așa-numitele Biserici noi și mișcările marginale inclasabile. În acest ansamblu disparat găsim adventiști, Martori ai lui Iehova, darbiști, quakeri, Frații din Plymouth etc. Mormonii, care se revendică și ei de la Iisus Hristos, au o doctrină atât de specifică încât nu sunt considerați protestanți.

Numeric, cele mai importante dintre aceste mișcări sunt cu aproximație:

Mormonii	10 mil.
Adventiștii	10 mil.
Martorii lui Iehova	6 mil.
Darbiștii	2 mil.

ISLAMUL

Repartiția celor 1,2 miliarde de musulmani între diferitele curențe ale islamului este aproximativ următoarea:

sunniți	1 100 mil., adică 89%
șiiți	100 mil., adică 11%
kharidjiți	3 mil., adică 0,4%

Din punct de vedere geografic, islamul apare foarte concentrat: 41 de țări sunt majoritar musulmane, dintre care 32 cu mai mult de 80%. În ordinea importanței numerice, țările în care trăiesc cei mai mulți musulmani sunt următoarele:

Indonezia	175 mil.
Pakistan	142 mil.
Bangladesh	110 mil.
India	110 mil.
Turcia	68 mil.
Egipt	66 mil.

Nigeria	65 mil.
Iran	60 mil.
Algeria	31 mil.
Maroc	30 mil.
Afghanistan	29 mil.

Aceste unsprezece țări, care numără fiecare mai bine de 20 de milioane de musulmani, însumează 886 de milioane, adică 74% din totalitatea musulmanilor din lume.

Niciuna dintre primele cinci țări nu este arabă și doar trei dintre cele unsprezece citate sunt în majoritate arabe. În schimb, cetățenii celor nouăsprezece țări de limbă arabă sunt 200 de milioane, dintre care 90% sunt musulmani.

În cele unsprezece țări cu peste 20 de milioane de musulmani, islamul este pretutindeni net majoritar, mai puțin în India (11% din populație) și Nigeria (50%).

Patru țări sunt majoritar šiite, Iranul cu 93%, Bahrain cu 66%, Azerbaidjan cu 60% și Irak cu aproape 60%.

Statele care numără mai mult de un milion de šiiti sunt: Iranul (59 de milioane), India (27 de milioane), Pakistanul (25 de milioane), Irakul (15 milioane), Afghanistanul (6 milioane) și Azerbaidjanul (6 milioane). Singurul care este majoritar arab este Irakul.

O singură țară este oficial și majoritar kharidjită, Sultanatul Oman.

HINDUISMUL

În India și Nepal, hinduismul deține o majoritate copleșitoare. În afara acestor țări, el este exclusiv practicat de populațiile expatriate de origine indiană, cu excepția insulei Bali unde constituie o reminiscență a trecutului hinduist al Indoneziei.

Hinduiștii se repartizează așadar astfel:

India	800 mil.
Nepal	13 mil.
Bangladesh	12 mil.
Indonezia	5 mil.
Pakistan	1,5 mil.
Malaysia	1 mil.
Africa de Sud	580 mii
Mauritius	500 mii
Statele Unite	500 mii
Myanmar	300 mii
Bhutan	300 mii
Fiji	300 mii

Cifra de 900 de milioane de hinduiști dă un ordin de mărime, probabil în exces, practicanților acestei religii tipic indiene. Îi putem include aici pe jainiști – aproape 5 milioane – care formează o religie aparte foarte apropiată de hinduism.

Din nefericire este imposibil să ordonăm totul în funcție de importanța relativă a celor aproximativ 250 de curenți sau secte care împărțesc fervoarea hinduiștilor. Singurele cifre disponibile, de altfel contestabile, privesc sectele recente de inspirație hinduistă care fac prozelitism în Occident. „Misiunea luminii divine” înființată de gurul Maharaj Ji ar număra mai multe milioane de adepți, Meditația transcendentală aproximativ 2 milioane și foarte activa „Conștiința lui Krishna”, numită și „Mișcarea Hare Krishna”, aproape 15 000.

BUDISMUL

Nimic nu este mai dificil de evaluat decât totalitatea budiștilor. Pe de o parte, nu există înregistrări cu ocazia vreunei inițieri oarecare, cum se întâmplă în cazul botezului creștin. Pe de altă parte, budismul fiind mai mult o filosofie decât o religie, este posibil să fii puțin budist și puțin altceva.

De aceea numeroși chinezi sunt deopotrivă budiști, confucianiști și taoiști, japonezii practică în egală măsură atât budismul, cât și șintoismul și anumiți birmani amestecă budismul lor cu animismul. În schimb, forma de budism practică într-o anumită țară este în mare parte unică.

Această repartitie este următoarea:

Adepti ai „Micului Vehicul” (*Hinayana*), mai propriu numit *Theravada*, adică „doctrină a bătrânilor”:

Thailanda	58 mil.
Birmania	42 mil.
Sri Lanka	13 mil.
Cambodgia	6 mil.
Laos	4 mil.

Adepti ai „Marelui Vehicul” (*Mahayana*):

China	120 mil.
Japonia	35 mil.
Vietnam	28 mil.
Coreea	13 mil.
Nepal	3 mil.
Chinezi din diaspora	20 mil.

· Adepti ai budismului tantric sau „Vehiculul Diamantului” (*Vajrayana*):

Tibet	5 mil.
Bhutan	1 mil.
Mongolia	1 mil.

Un total de 400 de milioane de budiști constituie un număr rezonabil. Observăm că susținătorii doctrinei *Mahayana* sunt aparent mai numeroși decât adeptii celei numite *Theravada*, dar ei sunt mai dificil de numărat din cauza situației speciale din China și a amestecului de practici despre care am vorbit. Budismul tantric nu atinge 2% din total.

RELIGIILE TRADIȚIONALE

Din motive de comoditate și de analogie, am regrupat diferitele religii tradiționale în aceeași rubrică, dar se cuvine să nu uităm că, de la o regiune la alta, credințele lor variază considerabil, după cum vom vedea ulterior în capitolul consacrat acestor religii.

ATEII MILITANȚI

Dacă încercăm să evaluăm totalitatea ateilor autodeclarați, adică cei care nu numai că nu practică religia, dar resping explicit orice credință într-un Dumnezeu, nu putem să facem decât presupuneri sumare.

China	100 mil.
Europa Occidentală	25 mil.
Europa Orientală	10 mil.
Vietnam	10 mil.
Restul lumii	55 mil.
Total	200 mil.

Acum câțiva ani, puteam estima numărul ateilor militanți pornind de la efectivele partidelor comuniste aflate la putere. Ajungeam la concluzia că erau aproape la fel de numeroși în rândul ateilor precum practicanții obișnuiți în rândul credincioșilor (adică aproximativ 10%).

REPARTIȚIA RELIGIILOR PE CONTINENTE

În linii mari, repartiția religiilor în lume este conformă cu așteptările noastre:

- Mai mult de 70% dintre creștini trăiesc în Europa și în cele două Americi.
- Cvasitotalitatea musulmanilor locuiesc în Asia sau în Africa.
- Hinduștii se întâlnesc aproape exclusiv în India și budiștii în Asia Orientală.

Este totuși interesant de observat că Asia, de cinci ori mai populată decât Africa, numără mai puțini creștini decât aceasta din urmă, dar mult mai mulți musulmani (812 milioane față de 315 milioane).

Într-o manieră mult mai precisă, situația diferitelor continente impune comentariile următoare:

Africa însumează aproximativ 39% musulmani, 39% creștini și 15% practicanți ai religiilor tradiționale. Totuși Africa Albă (mediteraneană), adică aproape 165 de milioane de suflete, este musulmană în proporție de 93%, în timp ce Africa Neagră (subsahariană), cu 700 de milioane de locuitori, numără 60% creștini, 21% musulmani și mai puțin de 20% animiști.

În cursul ultimelor decenii, islamul și creștinismul s-au extins considerabil în detrimentul animismului. Această evoluție rapidă face inevitabil ca numeroase practici animiste să persiste încă la noii convertiți. În particular, catolicismul se lovește frecvent de cutuma poligamiei.

Este foarte important să notăm că influența islamului este foarte mică la sud de Ecuator și chiar, în general, în afara Africii saheliene. Altfel spus, numărul considerabil de muncitori imigrați în Franța provenind din Senegal, din Mauritania și din Mali dă o impresie falsă a compoziției religioase a Africii Negre.

America dă impresia a fi foarte creștinată, însă înrădăcinarea acestei religii este foarte variabilă, uneori superficială și comportând practici animiste sau superstițioase. Este o situație favorabilă apariției de secte sau de religii sincretiste.

Asia adăpostește 58% din populația mondială, mai bine de 60% dacă luăm în calcul Asia Centrală și Siberia. Găsim aici 75% dintre oamenii care se declară fără religie, 70% dintre musulmani, dar numai 9% dintre creștini. Numărul animiștilor puri este mic, dar ar deveni considerabil dacă am adăuga aici adepții parțiali ai taoismului sau ai șintoismului. Este remarcabil că țări precum China și într-o mică măsură Japonia, în

care nicio religie monoteistă nu a fost vreodată declarată oficială, sunt țările care au cel mai mare procent de persoane „fără religie”.

Europa, de tradiție aproape în întregime creștină, cunoaște o scădere procentuală a celor care se declară adepți ai unei religii. Practica religioasă se află în plin declin de câțiva ani, într-o manieră și mai evidentă.

EVOLUȚIA NUMĂRULUI DE ADEPȚI AI MARILOR RELIGII

Încă de la începutul secolului, au intervenit schimbări notabile în peisajul religios al umanității. Aprecierea lor cantitativă este dificilă din cauza surselor statistice insuficiente. Totuși, în acest domeniu, precizia de aproape 1% nu este necesară și o ordonare în funcție de mărime este suficientă pentru a scoate în evidență evoluțiile cele mai importante.

Comparând statisticile anilor '20 cu cifrele noastre, obținem tabelul următor:

	1928	1988	2004
Populația mondială	1 550 mil.	4 700 mil.	6 265 mil.
Creștini	550 mil. (35%)	1 300 mil. (28%)	1 890 mil. (30%)
...dintre care catolici	265 mil. (17%)	800 mil (17%)	1 100 mil. (17%)
Hinduiști	235 mil. (15%)	700 mil. (15%)	900 mil. (14%)
Musulmani	210 mil. (13%)	800 mil. (17%)	1 200 mil. (19%)
Animiști	145 mil.(9,5%)	100 mil. (2%)	100 mil. (2%)
Budiști	120 mil. (8%)	230 mil.(4,8%)	400 mil. (6%)
Evrei	11 mil.(0,8%)	15 mil.(0,3%)	14 mil.(0,2%)
Fără religie` (prin diferență)	214 mil. (13%)	1 555 mil. (33%)	1 787 mil. (29%)

Se constată că, pentru o populație mondială care s-a triplat în două generații, procentele de adepți ai marilor religii nu au variat considerabil. Într-adevăr, umanitatea a suferit mai mult o revoluție demografică decât o bulversare religioasă.

Fapte remarcabile sunt totuși de reținut:

- Creșterea vertiginoasă a numărului celor care declară că nu sunt afiliați niciunei religii. Așa cum am văzut deja, lucrul acesta se explică prin două cauze majore, nu total independente una de cealaltă. Pe de o parte, influența regimurilor în mod deliberat și puternic atee care au fost prezente în țări unde viețuiește o treime a umanității (China, fosta URSS, Europa de Est, Vietnam...) a pricinuit lovituri severe budismului, taoismului, confucianismului și ortodoxiei, în principal. Pe de altă parte, presiunea socială care, în Europa Occidentală în special, determina un număr important de indeciși să se declare creștini a dispărut practic, sporind efectivul oficial al persoanelor fără religie.
- Menținerea pe poziții a hinduismului, reflectare a poziției demografice stabile a Indiei în lume.
- Prăbușirea religiilor pur animiste, înlocuite aproape întotdeauna de islam sau creștinism.
- Prăbușirea budismului care, prin natura sa, nu a fost suficient de combativ pentru a se opune eficient ateismului în China, în Vietnam sau Cambodgia.
- Doar islamul prezintă un progres procentual (creșterea de la 13 la 19% din populația mondială în 75 de ani). Aceasta provine nu doar din faptul că este înrădăcinat în țări puternic reprezentate demografic, ci și din faptul că a înlocuit parțial animismul în țările Africii Negre saheliene.
- Scăderea procentuală a creștinismului în ansamblul său, dar menținerea catolicismului.

Aceste schimbări se explică în bună măsură prin importanța evoluției demografice, foarte variabilă în funcție de țări. Să ne amintim de exemplu că Franța reprezenta mai mult de 2% din populația mondială în anii 1920 față de numai 1% astăzi, în timp ce evoluția este sensibil opusă în cazul Nigeriei.

Astfel, rata slabă de creștere demografică în Europa Occidentală și America de Nord antrenează o diminuare relativă a reprezentării protestantismului, în ciuda importantelor succese misionare în Africa și în

America Latină. Menținerea pe poziții a catolicismului, care pierde totuși teren în Occident, se explică grație prezenței acestei Biserici în America Latină și, mai recent, în Africa Neagră. Declinul iudaismului are evident drept cauză genocidul hitlerist, dar și scăderea ratei natalității, cel puțin la așkenazi.

NUMĂRUL DE RELIGII ÎN LUME

Am putea fi tentați să ne întrebăm câte religii există în lume. Este o întrebare căreia nu îi putem da un răspuns serios. Desigur, religiile se împart în câteva mari grupe: creștinism, islam, hinduism, budism, animism... dar vom vedea în curând în ce măsură aceste mari ansambluri se diversifică în particularisme uneori atât de bine conturate, încât este mai rezonabil să le considerăm drept religii distincte.

Astfel, dacă ținem la caracteristicile cele mai generale, nu am lua în considerație decât un singur creștinism sau un singur animism, iar sistemele religioase s-ar număra pe degetele de la două mâini. Dacă, dimpotrivă, adoptăm criterii fondate pe nuanțe de doctrină sau pluralitatea riturilor, vom ajunge la mai multe sute.

În plus, numeroase popoare, în special în Extremul Orient, practică simultan mai multe religii. O astfel de atitudine nu constituie un soi de religie, distinctă de componentele sale?

Într-adevăr, dacă e ușor să întrebăm pe cineva: „Ce limbă vorbiți?“, întrebarea „Ce religie practicați?“ comportă răspunsuri atât de diverse încât există, pe drept cuvânt, o religie pentru fiecare credincios.

Dacă cititorul nu se mulțumește cu acest răspuns, putem spune că mișcările religioase prezentate în cartea de față, care este departe de a fi exhaustivă, sunt, după indicele alfabetic final, mai mult de o sută.

Continent	Populația (în milioane)		Totalul crești- nilor	Catolici	Diversi pro- testanți și anglicani	Ortodocși și mono- fiziți	Musul- mani	Hinduiști	Budiști	Animiști	Fără religie ⁽¹⁾
Africa Neagră Albă	711 154	865	300 12	130 -	140 2	30 9	173 142	- -	- -	80 -	-
America de Nord Latină ⁽²⁾	430 437	867	265 540	75 460	190 80	5 -	7 2	- -	- -	50 1	35 ?
Asia		3 706	180	107	67	6	812	880	400	20	1 400
Europa Rusia	651 144	795	485 90	275 5	130 5	80 80	30 ⁽³⁾ 20	- -	- -	- -	300 50
Oceania	32		28	8	2	-	-	-	-	1	2
Total	6 265 ⁽⁴⁾		1 890	1 060	616	200	1 186	880	400	152	1 787

⁽¹⁾ Evaluarea numărului celor care resping apartenența sociologică la o religie.

⁽²⁾ America din sudul Statelor Unite.

⁽³⁾ Este vorba despre cei născuți în Europa, nu despre persoanele imigrate care sunt contabilizate în țara lor de origine.

⁽⁴⁾ Totalul populației nu corespunde exact totalului celorlalte coloane din cauza religiilor slab reprezentate numeric care nu sunt trecute în acest tabel (iudaism, sikhism, credința bahai etc).

Marile religii

Datele în cifre pe care tocmai le-am prezentat, în ciuda caracterului lor aproximativ, arată deja marea diversitate a religiilor și, mai ales, ne ajută să percepem modul în care fiecare curent religios se fracționează în diferite orientări până la fragmentarea finală pe care o constatăm toți: nu există două persoane care să gândească exact în același fel.

Păstrând în minte acest adevăr fundamental, putem, de asemenea, să constatăm cu aceeași veridicitate că această infinită varietate se regrupează în jurul credințelor fundamentale caracteristice ale marilor religii sau ale marilor filosofii.

În continuare vom descrie aceste credințe fundamentale, dar pentru a nu le prezenta haotic, vom urma un plan care evidențiază relativa lor continuitate.

Trei mari grupuri ies în evidență:

- Unele religii se prezintă drept revelate, adică susțin că Dumnezeu s-a arătat pentru a indica în ce constau raporturile pe care se așteaptă să le vadă stabilite între El și oameni. În ordinea apariției în Istorie, aceste religii sunt iudaismul, creștinismul, islamul și religia mormonilor. Toate sunt în mod cert monoteiste – nu recunosc decât un singur Dumnezeu – și comportă reguli numeroase și precise ce privesc nu numai cultul adresat lui Dumnezeu, ci și viața în societate. Acestea sunt religii complete.

- Un alt grup de religii oferă, în comparație cu precedentele, impresia că sunt mai puțin decantate, mai puțin organizate, mai stufoase. Fără ca această reflecție să fie deloc peiorativă, constatăm existența unei multitudini de culte ce pot fi interpretate ca o reticență sau ca o neputință de a formula ideea unui Dumnezeu unic. În general, ele au variante ce se apropie de monoteism, fără însă a-l afirma limpede. Acest tip de religie este întâlnit de cele mai multe ori în civilizațiile foarte vechi, conținutul lor este rareori conceptualizat cu precizie, iar o anumită incertitudine în privința credințelor acestora este acceptată în mod firesc. În tranziția dintre acest grup și cel precedent se află zoroastrismul, formă recentă și elaborată a religiei avestice. În stadiul ultim al evoluției sale, el este un monoteism; într-o fază anterioară existau două divinități, cea a Binelui și cea a Răului, iar la origine, o mulțime de zei îndeplinind diverse roluri. Printre religiile actuale pe care le putem încadra în cel de-al doilea grup se află hinduismul, care se înrudește într-o oarecare măsură cu zoroastrismul, dar și diferitele religii tradiționale, printre care așa-numitele animisme. Ele se regăsesc sub diferite forme pe toate continentele. Larga majoritate a religiilor antice fac parte din acest grup.
- Al treilea grup cuprinde cvasireligii, adică cele care la bază sunt filosofii: ele nu resping ideea unui Dumnezeu, dar fac abstracție de el de cele mai multe ori, considerând că nu este la îndemâna tuturor. Respectivele „religii” vizează mai ales comportamentul, adică o morală. Făcând trecerea de la grupul precedent, budismul, apărut din hinduism, prezintă variante populare unde cei care au atins starea de Buddha sunt considerați semidivinități. Acest tip de budism rezultă în general dintr-o suprapunere cu un fond animist mai vechi.

Astfel, ordinea în care vom prezenta principalele religii va fi următoarea:

- *religii revelate:*
 - iudaism
 - creștinism
 - mormoni (care pretind că sunt înrudiți cu creștinismul)
 - islam

- *religii de tranziție:*
 - zoroastrism
 - sikhism
- *religii politeiste:*
 - hinduism
 - religii tradiționale și animismul (șintoism, voodoo...)
 - religii antice
- *religii „morale”:*
 - budism
 - confucianism
 - taoism

Vom adăuga câteva indicații privind religiile sincretiste care încearcă să reunească într-un singur cult ceea ce consideră mai bun din celelalte religii, apoi vom evoca sectele sub diferitele lor forme și, în sfârșit, comunismul stalinist, analizat din acest punct de vedere.

Planul prezentat încearcă să scoată în evidență o idee proprie autorului: religiile monoteiste au, într-un fel, o poziție mediană între religiile aparent politeiste și religiile al căror conținut este în mod esențial de ordin moral.

Doar religiile revelate afirmă cu claritate existența unui Dumnezeu unic ce li se arată oamenilor. Religiile politeiste resimt, în mod conștient sau nu, nevoia de mediatori între om și absolut. Cât despre religiile „morale”, ele ezită să formuleze explicit existența unui Dumnezeu, dar recomandă o conduită ce converge, în mod uimitor, cu cea a altor religii.

Dacă Dumnezeu există și dacă El încearcă să se facă cunoscut, căile Sale sunt variate, la fel cum și oamenii, creația sa, sunt diferiți. Poate că așteaptă, pentru a grăbi ascensiunea noastră către El, ca noi să ne împărtășim experiența diferitelor noastre abordări?

Dacă aceasta este voința lui, atunci este interesant de văzut în ce măsură libertatea omului este respectată, și cu câtă delicatețe și cu câtă înțeleaptă răbdare el ne sugerează unde se află esențialul.

MARILE RELIGII REVELATE

Cele trei mari religii revelate sunt iudaismul, creștinismul și islamul¹. Toate trei afirmă clar că nu există decât un Dumnezeu². Înrudirea dintre aceste religii este evidentă, căci toate se referă la Avraam, „tatăl credincioșilor“, șef de trib semit care ducea o viață nomadă în Orientul Mijlociu, între Irak și Egipt, prin secolul al IX-lea î. Hr.

Descendentul său, Moise, a primit pe Muntele Sinai Tablele Legii, semnul alianței lui Dumnezeu cu poporul său: iată începutul iudaismului.

Lunga istorie a acestui popor condus spre Dumnezeu prin profeții săi trebuie, conform Bibliei, să conducă la apariția lui Mesia, trimisul lui Dumnezeu; creștinii l-au recunoscut în persoana lui Iisus Hristos: iată începutul creștinismului.

Aproape șapte secole mai târziu, Mahomed primește revelația Coranului, ce-i este dictat personal. Coranul este, în viziunea musulmanilor, împlinirea revelației primite de profeți și de Iisus.

Cele trei mari religii se raportează astfel la texte sacre: Tora pentru evrei, Biblia pentru creștini³, Coranul pentru musulmani. Credincioșii află în ele cuvântul lui Dumnezeu și inspirația faptelor lor din această lume.

Textele prezintă numeroase elemente comune. Totuși, modul în care Dumnezeu li se arată oamenilor nu este identic în cele trei religii.

În Biblie, cea mai cunoscută și cea mai importantă dintre cărțile sacre prin influența ei, Dumnezeu nu se exprimă direct, ci inspiră diferite personaje, profeți, regi sau pe alții, fiecare păstrându-și stilul propriu și scriind despre un subiect deosebit: istorie, poezie, morală...

¹ Ele nu sunt singurele religii ce se raportează la o revelație. Biserica mormonilor, de exemplu, se revendică de la mișcarea creștină în sens larg, dar se bazează pe o revelație distinctă: *Cartea lui Mormon*.

² De aici și numele de monoteiste, având rădăcina în grecescul *monos*, „unul“, și *theos*, „Dumnezeu“.

³ Cum vom vedea mai departe, Tora „scrisă“ corespunde în mare primelor cărți pe care creștinii le numesc Vechiul Testament, parte a Bibliei de dinainte de Iisus Hristos, Noul Testament conținând cele patru Evanghelii, Epistolele, Faptele Apostolilor și Apocalipsa.

Astfel, în Vechiul Testament cuvântul lui Dumnezeu nu este mereu vizibil în mod limpede, ci este dezvăluit ținându-se cont de personalitatea autorului și de contextul istoric și cultural al epocii.

În Evangheliile, care prezintă învățătura lui Iisus Hristos, cuvintele sale sunt relatate de martori, cei patru evangheliști, iar existența a patru texte ce expun incontestabil aceleași evenimente permite comparații interesante¹.

Coranul, din contră, este pentru musulmani însuși Cuvântul lui Dumnezeu: nimic nu poate fi adăugat sau luat de aici și doar textul original în limba arabă trebuie urmat.

Deci textele sacre nu ocupă aceeași poziție în cele trei mari religii revelate. Opoziția este clară între iudaism și islam, pe de o parte, și catolicism al cărui obiect de referință fundamentală este mai degrabă persoana lui Hristos, viețuind în Biserica sa, decât urma scrisă a învățăturii sale. În această privință protestanții ar avea, cel puțin unii dintre ei, o poziție intermediară prin importanța pe care i-o atribuie Bibliei.

Certitudinea de a beneficia de o revelație le oferă, în mod destul de firesc, acestor religii o foarte mare încredere în ele însele: există un singur adevăr, iar ele dețin calea de acces către el. De aici și tendința lor foarte clară de a formaliza tocmai acest adevăr în legi sau dogme și de a se strădui să-i convingă pe toți cei ce se rătăcesc gândind altfel.

Atitudinea în cauză este foarte diferită de cea a religiilor de natură mai filosofică din Orient, care au o concepție despre lume destul de laxă și admit în sânul lor multe tendințe și expresii divergente.

Privind din afară, rămânem uimiți de existența unei incompatibilități a celor trei religii considerate revelate.

De aici putem deduce următoarele:

- Fie nu există nicio revelație, iar toate acestea nu sunt decât un produs al iluziei omenești;

¹ Evangheliile au fost scrise la ceva timp după moartea lui Hristos. Specialiștii nu au aceeași poziție privind datele scrierii acestora, care ar putea fi: anul 70 pentru Evanghelia după Marcu, anul 80 pentru Evanghelia după Matei și pentru cea atribuită lui Luca și anul 90 pentru Evanghelia după Ioan.

- Fie există o revelație, iar două din trei religii, cel puțin, se înșală;
- Fie revelația este mai puțin precisă și mai constrângătoare decât cred religiile în general. În acest caz ar exista un „fond comun” de adevăr revelat pe care fiecare religie l-ar fi „înveșmântat” în elemente inutile, astfel mesajele lor părănd incompatibile.

Dacă revelația există, alegerea între ultimele două ipoteze nu ar trebui, după câte se pare, să țină de opinia fiecăruia, ci de analiza aprofundată a conținutului revelațiilor. Poate că unii musulmani nu situează în centrul comportamentului lor fraza din Coran „nicio constrângere în materie de religie”, în timp ce unii creștini nu acordă poziția meritată Iubirii celuiilalt, și deci respectării lor.

Pentru moment, ne vom mulțumi să descriem credințele acestor trei mari religii revelate, prezentându-le după ordinea apariției lor în Istorie:

- iudaismul
- creștinismul
- islamul.

IUDAISMUL

Iudaismul este religia poporului evreu – păstrătorul legii pe care Dumnezeu le-a dat-o oamenilor. Revelarea acestei legi lui Moise pe Muntele Sinai în jurul anului 1250 î. Hr. este prelungirea Legământului încheiat între Dumnezeu și Avraam cu câteva secole mai înainte.

Iudaismul nu poate fi despărțit de Istorie, care este calea de urmat hărăzită de Dumnezeu omenirii. Istoria nu este altceva decât împlinirea planului lui Dumnezeu asupra creației: conform iudaismului, omul are sarcina de a curăța lumea prin faptele sale pentru ca Dumnezeu să o poată locui.

Faptul că Dumnezeu a ales poporul evreu pentru a transmite lumii întregi revelația sa nu-i conferă acestuia niciun privilegiu: este vorba de o misiune spirituală, de o adevărată încercare ce atrage după sine simțul responsabilității și sacrificii. Devotamentul față de Dumnezeu pe care-l presupune înseamnă înainte de toate truda zilnică pentru a respecta legea și a face dreptatea. Iudaismul își propune să prezinte mai curând un model spiritual decât să convertească. Convertirea la iudaism este posibilă, dar nu se depun eforturi pentru a-i asigura succesul. Anual, în Franța se convertesc la iudaism în jur de 10 persoane comparativ cu aproape 4000 de evrei care trec la creștinism, uneori din motive mai mult sociale decât spirituale. Ești evreu prin naștere ; orice copil născut dintr-o mamă evreică este considerat evreu.

Odinioară totuși, prozelitismul a cunoscut perioade foarte active, mai ales în timpul Imperiului Roman. De aceea nu putem vorbi de omogenitatea

etnică a poporului evreu, faptul fiind subliniat de exemplul extrem al evreilor etiopieni, *falashii*.

Astfel, în zilele noastre, poporul evreu nu se poate defini cu adevărat decât ca acela care aderă la iudaism.

Conform tradiției, Dumnezeu a dat copiilor lui Avraam pământul unde se află în zilele noastre Statul Israel. La evrei, dragostea pentru acest pământ este de natură genetică¹. Majoritatea evreilor văd în Statul Israel simbolul încrederii în viitor, ceea ce corespunde aspirației profunde de a trăi în mod suveran pe pământul ce le-a fost dat de Dumnezeu. Acest pământ este sfânt, el este tot timpul vegheat de Dumnezeu și orice evreu are dreptul să ceară să trăiască acolo. Imigrarea în Israel este desemnată prin substantivul *aliyah*, ce înseamnă „urcare”, căci ea este percepută ca o înălțare spirituală către Dumnezeu². În același timp, dreptul de proprietate asupra pământului sfânt este în strânsă legătură cu respectarea legii divine, căci altfel există posibilitatea ca ținutul să fie copleșit de dușmani și evreii să ia drumul exilului.

De altfel, de-a lungul istoriei poporul evreu a trebuit să îndure din partea vecinilor puternici deportări și masacre; poate că acestea au reprezentat prețul plătit pentru păstrarea singularității și particularismului său.

Deși împrăștiate în cele patru colțuri ale lumii, comunitățile evreiești păstrează o dragoste profundă față de lege, de pământ și de limba religiei lor, ebraica, reintrodusă în categoria limbilor moderne din anii 1900–1919 sub influența lui Eliezer Ben Yehuda (1858–1922), apoi definitiv odată cu crearea Statului Israel în 1948.

Poporul evreu numără în jur de 14 milioane de suflete (0,4% din populația mondială): 5,8 milioane trăiesc în Statele Unite (din care 1,7 milioane la New York), aproape 5,8 milioane în Israel, 1,5 milioane în Argentina, 600 000 în Franța, 450 000 în Regatul Unit al Marii Britanii, 416 000 în Canada, 400 000 în Rusia, 350 000 în Brazilia, 120 000 în Africa de Sud,

¹ Conform învățăturii clasice, Adam a fost creat din pământul pe care s-a construit apoi Templul din Ierusalim.

² Numele companiei aeriene israeliene El Al este format din rădăcina acestui cuvânt.

aproape 100 000 în Ungaria etc. Dar importanța spirituală a iudaismului este mult mai considerabilă decât lasă să se întrevadă aceste cifre. Într-adevăr, iudaismul, ca primă religie monoteistă revelată, este în mare măsură la originea creștinismului și a islamului.

Studiul doctrinei iudaice este deci de o importanță capitală pentru a înțelege ansamblul acestor religii de care sunt legate, cel puțin din punct de vedere cultural, 40 de procente din omenire.

DOCTRINA IUDAISMULUI

Dumnezeu este unic, atotputernic și etern. El a creat lumea. Omului nu-i stă în putință să-l cunoască pe Dumnezeu, decât în măsura în care Acesta i se arată. Dumnezeu își exprimă voința în două moduri: fie li se adresează direct oamenilor, fie îi inspiră pe cei care vorbesc în numele său; aceștia sunt profeții lui. Dumnezeu este cel care conduce permanent lumea, dar, în același timp, îi oferă fiecărui om libertate, îi lasă liberul-arbitru. Legea lui Dumnezeu nu este impusă, dar cel care o urmează va suferi consecințele.

Obiectivul este un regat al păcii și al dreptății care va fi instaurat sub domnia unui om, Mesia, ales de Dumnezeu și descendent al regelui David. Oamenii vor trăi în abundență și poporul evreu nu-și va mai duce viața în pribegie; el se va întoarce pe Pământul sfânt și se va căi de greșelile sale. Lumea întreagă îl va recunoaște pe Dumnezeu și se va supune puterii sale. Conform tradiției evreiești, oamenii vor deveni vegetarieni, așa cum erau înainte de Potop. Această eră mesianică va fi cea a reconcilierii între popoare, iar Ierusalimul va deveni centrul spiritual al umanității.

Nu ne este dat să știm când va începe epoca preafericită. Totuși, unii rabini cred că lumea va dura 6 000 de ani, iar al șaptelea mileniu va fi apoteoza acestora tot așa cum ziua de odihnă, sabbatul, ziua de sărbătoare la evrei, încheie într-o bucurie săptămâna. Am putea fi astfel în ajunul erei mesianice, a cărei venire va putea fi grăbită dacă oamenii vor merita să o primească.

Certitudinea destinului său ce însușește poporul evreu este consecința promisiunii făcute de Dumnezeu lui Avraam, acum aproape 4 000

de ani. Dumnezeu nu-și încalcă promisiunea, dar oamenii se afundă tot mai mult în păcat și trădare. Poporul evreu, prin natura sa, nu este mai bun, dar lui îi revine responsabilitatea de a respecta legea pe care Dumnezeu i-a încredințat-o pentru întreaga omenire.

Această interacțiune dintre Dumnezeu și Istoria oamenilor este relatată în Biblie, carte scrisă de oameni aparținând diferitelor epoci, dar inspirată de Dumnezeu. Prima parte a Bibliei, care reprezintă de fapt esența cărții, este legea propriu-zisă. Ea este formată din cinci cărți, de unde și numele său grecesc *Pentateuh*, și i-a fost dictată lui Moise chiar de Dumnezeu. *Tora* este contractul între Dumnezeu și poporul evreu în care sunt prezentate angajamentele reciproce.

Textul cel mai cunoscut și cel mai important al legii este reprezentat de cele „Zece porunci“, *Decalog* în limba greacă. El se regăsește în capitolul 20 al cărții intitulate *Ieșirea*, partea a doua a *Pentateuhului*. Îl putem reda după cum urmează:

1. Eu sunt Domnul Dumnezeuul tău, care te-a scos din pământul Egiptului și din casa robiei.
2. Să nu ai alți dumnezei afară de Mine! Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt sus în cer, sus, și pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ. Să nu te închini lor, nici să le slujești, că eu, Dumnezeuul tău, sunt un Dumnezeu zelos care pedepesc copiii pentru vina părinților ce mă urăsc pe Mine până la al treilea și al patrulea neam. Și mă milostivesc până la al miilea neam către cei ce mă iubesc și păzesc poruncile Mele.
3. Să nu iei numele Domnului Dumnezeului tău în deșert, căci nu va lăsa nepedepsit Domnul pe cel care ia în deșert numele Lui.
4. Amintește-ți de ziua odihnei, ca să o sfințești. Lucrează șase zile, și-ți fă în acelea toate treburile tale. Iar ziua a șaptea este odihna Domnului Dumnezeuului tău. Să nu faci în acea zi nici un lucru: nici tu, nici fiul tău, nici fiica ta, nici sluga ta, nici slujnica ta, nici boul tău, nici asinul tău, nici orice dobitoc al tău, nici străinul care rămâne la tine; căci în șase zile a făcut Domnul cerul și pământul, marea și toate cele ce sunt într-însele iar ziua a șaptea Dumnezeu a binecuvântat-o și a sfințit-o.

5. Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca să-ți fie bine și să trăiești mulți ani pe pământul pe care Domnul Dumnezeu ți-l va da ție.
6. Să nu ucizi!
7. Să nu fii desfrânat!
8. Să nu furi!
9. Să nu mărturisești strâmb împotriva aproapelui tău!
10. Să nu dorești casa aproapelui tău, să nu dorești femeia aproapelui tău, nici sluga lui, nici slujnica lui, nici boul lui, nici asinul lui, nici nimic din câte are aproapele tău.¹

Biblia poporului evreu cuprinde în afară de *Pentateuh* încă opt cărți ale *Profeților* și unsprezece cărți ale *Scrierilor*, în total 24 de cărți. Biblia catolică, tradusă în latină, așa-numită „Vulgata“, cuprinde 46 de cărți^{2,3}.

¹ Biblia Ortodoxă, ediția EIBMBOR, 1994 (n. coord.).

² Conform calendarului evreiesc lumea a fost creată în anul 3760 înaintea erei noastre. Astfel, anul 2005 corespunde anului 5765 de la creație.

³ Cele 24 de cărți ale Bibliei evreiești conțin:

- cele cinci cărți ale *Pentateuhului*.
 1. *Facerea* sau Cartea originilor descrie facerea lumii, potopul, istoria lui Avraam, a lui Isaac și a lui Iacob până la moartea acestuia în Egipt.
 2. *Ieșirea* relatează fuga din Egipt a poporului evreu sub conducerea lui Moise.
 3. *Leviticul* reprezintă culegerea de legi și rânduieli dată de Dumnezeu lui Moise
 4. *Numeri* relatează întâmplările trăite de cele 12 triburi ale lui Israel în deșert înainte de a intra pe Pământul Sfânt.
 5. *Deuteronomul* reamintește legea și încurajează respectarea legii.
- Cele opt cărți ale *Profeților*: cea a lui Iosua, a Judecătorilor, a lui Samuel, a Regilor, a lui Isaia, a lui Ieremia, a lui Ezechiel și ale celorlalți 12 profeți în care se îmbină strâns morala și istoria.
- Cele 11 cărți de *Scieri* sau aghiografele: Psalmii, Cartea lui Iov, Proverbele, Cartea lui Rut, Cântarea Cântărilor, Ecclesiastul, Plângerile, Cartea Esterei, Cartea lui Daniel, Cartea lui Ezdra și a lui Neemia și, în sfârșit, Cărțile Cronicilor. Unele cărți au un caracter pur istoric, ca de exemplu Cartea Esterei, ce a servit drept sursă de inspirație pentru una din tragediile lui Racine; altele conțin povestiri cu caracter moral, ca de exemplu Cartea lui Iov sau Ecclesiastul. Psalmii sunt o culegere de rugăciuni mistice și cântări liturgice ale poporului evreu, în timp ce Cântarea Cântărilor este un poem ce simbolizează cu senzualitate iubirea reciprocă dintre Dumnezeu și Israel.

Caracterul uneori imprecis al textelor Torei a avut nevoie încă de la început de explicații referitor la modul de aplicare a legii în diferite împrejurări ale vieții. Este ceea ce numim „Tora orală”, proprie religiei iudaice, spre deosebire de Tora scrisă, adică primele cinci cărți ale Bibliei, care reprezintă și cartea sfântă pentru creștini și într-o oarecare măsură și pentru musulmani.

De-a lungul secolelor, comentariile referitoare la Tora orală au fost atât de numeroase, încât în secolul al II-lea al erei noastre rabinii au început să le aștearnă în scris pentru a le putea păstra. Tora orală, devenită scrisă de acum înainte, se va numi „Mișna”¹: ea abordează subiecte concrete cum ar fi agricultura, viața de familie, dreptul civil sau penal, dar și subiecte cu caracter religios ca rugăciunile, sărbătorile, serviciile religioase la templu sau condițiile purității rituale.

Totuși, această Mișna este ea însăși destul de sintetică, iar rabinii au completat-o cu numeroase alte comentarii cunoscute sub numele de „Ghemara”.

Ceea ce numim Talmud este format din totalitatea Mișnei și a comentariilor sale. Aceste scrieri, foarte numeroase de altfel, au fost redactate în două versiuni, una la Ierusalim în secolul al V-lea era noastră și cealaltă la Babilon în secolul al VI-lea.

Talmudul², oricât de complet ar fi, nu reprezintă decât referința și izvorul legii evreiești; se adaugă și alte texte importante:

- Halaha, cuvânt care înseamnă „a merge”, „a evolua”, permite o adaptare a regulilor la condițiile de viață modernă. Se răspunde astfel, de exemplu, la întrebarea dacă practicarea contracepției sau aprinderea luminii electrice sunt permise în ziua de sabbat. Lucrarea este un tratat de jurisprudență.

Există un acord asupra faptului că aceste texte au fost scrise de autori diferiți între secolele al IX-lea și al V-lea înaintea erei noastre, adică după moartea lui Moise în secolul al XIII-lea.

¹ Mișna înseamnă „repetiție”.

² În limba ebraică, *Talmud* înseamnă „învățăre”. Cuvântul derivă din rădăcina LMD, „a învăța”. Regăsim această rădăcină în *melamad* sau *melamid*, „profesor”/„maestru”, „învățător”.

- Hagada înseamnă „narațiune” și reunește texte cu caracter moral sau anecdotic cu scopul edificării.

Se mai pot cita:

- Midrașul¹ – comentariu explicativ al Torei, dar fără a avea un caracter juridic. Unele texte, de origini diferite, par uneori contradictorii, ceea ce în spirit evreiesc conduce la interpretări noi care armonizează contradicțiile aparente.
- Kabala sau Cabala², care nu este o carte unică, ci mai curând un curent filosofic. Tora este interpretată aici în mod simbolic și mistic. Cea mai cunoscută carte a Cabalei este *Zoharul* sau „Cartea Splendorii”, scrisă prin secolul al XIII-lea.

Oricare ar fi importanța tuturor acestor lucrări, studiul Torei este în centrul practicii religioase evreiești, pe care o vom aborda în continuare.

PRACTICAREA IUDAISMULUI

Iudaismul nu presupune o Biserică instituită; nu există autoritate supremă și nici cler. Rabinii sunt șefi spirituali recunoscuți pentru cunoașterea aprofundată a textelor sacre, dar ei sunt evrei obișnuiți, diferențiindu-se de semenii lor prin înțelepciune și erudiție.

Iudaismul este înainte de toate un stil de viață umanist care urmează totuși reguli stricte. Pentru un evreu credincios, respectarea legii este esențială în practica religioasă. Respectarea întocmai a preceptelor se

¹ *Midrașul* derivă din rădăcina DRSh care înseamnă „a studia”; acest cuvânt este înrudit cu cuvântul *medersa* din limba arabă și care înseamnă „școală coranică”.

² *Cabala* are rădăcină semită și înseamnă „a primi”. Înseamnă transmiterea tradiției primite. Acest cuvânt este înrudit cu cuvântul „gabelle”, care în perioada de dinainte de Revoluția Franceză avea sensul de „impozit pe sare” încasat de fisc. „Cabalistic” înseamnă „foarte complicat”, „de neînțeles”.

bazează pe studiul aprofundat al textelor, chiar dacă se manifestă un oarecare formalism.

Astfel, orice reprezentare a lui Dumnezeu, fie ea icoană sau statuie, este categoric interzisă pentru că ar însemna să-ți faci chip cioplit. Chiar și numele lui Dumnezeu este de nerostit; cum prin natura sa el este inaccesibil și incognoscibil, nu-i putem ști numele. Singurul reper este dat de echivalentul în limba ebraică format din cele patru litere YHWH care-l desemnează pe Dumnezeu în Tablele Legii date lui Moise. Aceste litere pot fi interpretate ca însemnând „Cel ce este”, dar rostirea lor rămâne necunoscută. În mod arbitrar s-a tradus prin Yahweh sau Iehova, dar evreii îl numesc mai curând Eternul sau *Adonai*, „Domn”¹.

Acest Dumnezeu, nevăzut omului, este totuși prezent pretutindeni. El este Atoate făcătorul, cel care conduce, după propriile-i căi ascunse, destinul fiecărui om, destinul omenirii și al întregului univers. El este și Judecătorul suprem în fața căruia vom da seama și care ne va răsplăti sau pedepsi după faptele noastre. Nu există deci nici întâmplare, nici fatalitate. Astfel, totul îi aparține lui Dumnezeu, iar evreul credincios nu pune nicio barieră între viața sa spirituală și cea de zi cu zi.

Iată de ce evreul se străduiește să afle din Tora și din Talmud cum ar trebui să se comporte în orice situație. Omul își pune astfel libertatea în slujba lui Dumnezeu, devenind în oarecare măsură partenerul acestuia.

Deși regulile Torei sunt date de Dumnezeu, deci imuabile, practicarea iudaismului nu a rămas aceeași de-a lungul secolelor. Astfel, sacrificarea animalelor, parte importantă a cultului, trebuia să se officieze obligatoriu în Templul de la Ierusalim. După distrugerea acestuia de către romani în anul 70 e. n., acest ritual de sacrificare a animalelor a dispărut și poporul evreu a fost nevoit să ia calea pribegiei². Tragicul eveniment a avut și alte consecințe:

¹ În unele texte în limba engleză *God* este scris *G.d* tocmai pentru a sublinia imposibilitatea de a pronunța numele lui Dumnezeu.

² Cuvântul grecesc pentru „pribegie” desemnează în zilele noastre comunitățile evreiești care trăiesc în afara Statului Israel, adică în *diasporă*.

- Preoții, *cohen* în ebraică, adică oficianții din Templu, și-au pierdut influența în favoarea rabinilor a căror misiune consta în studierea și predarea Torei.
- Comunitățile evreiești exilate au trebuit să se adapteze noului lor mediu cultural. Acest lucru se află la originea a două mari curente iudaice întemeiate pe rituri diferite. Așkenazii¹, care vorbesc limba idiș (adică *jüdisch-deutsch*, „iudeo-germana”) sunt evreii din Europa Centrală, în timp ce sefarzii, al căror nume înseamnă „spanioli”, stabiliți în țările mediteraneene, au ales ladino ca limbă a comunității lor, derivată din limba spaniolă medievală.
- În afară de diferența lingvistică, așkenazii și sefarzii se deosebesc și prin numeroase elemente culturale. Astfel, primii au păstrat din peregrinările lor prin țările nordice obiceiul de a purta paltoane lungi, negre, neobișnuite pentru clima din Israel. Pe plan religios, cele două comunități își spun rugăciunile în mod diferit și fiecare comunitate are propriul său mare rabin la Ierusalim.
- Aceste diferențe culturale antrenează în mod inevitabil și rivalități. Așkenazii, originari din țări mai dezvoltate, aveau o mai bună pregătire în domeniul tehnicii; venirea lor în masă, în Israel înainte și după războiul din 1939–1945 le-a permis să preia controlul asupra celor mai importante pârgii economice și politice ale tânărului stat. Sefarzii, cu o rată a natalității mai ridicată, și-au sporit numărul grație repatrierii comunității evreiești din Orientul Apropiat și mai ales din Africa de Nord în anii '60. Situația tinde astăzi să se echilibreze, dar realizarea unității este încă departe de a se împlini.

Oricare ar fi incidența acestor evenimente istorice, esențialul practicilor religioase s-a păstrat în cursul lungii existențe a iudaismului. Caracteristicile cele mai originale constau în accentul pus pe rolul familiei și respectarea protocoară a legii divine.

Importanța familiei se explică prin necesitatea de a menține cultura evreiască într-o diasporă supusă influențelor străine.

¹ *Așkenaz* este numele nepotului lui Noe.

Formalismul este consecința faptului că se face referire la un text imuabil – Tora. Constatăm același fenomen și în islamul întemeiat pe Coran. Dar studiul Torei și al Talmudului dezvoltă, fără îndoială, capacități intelectuale; fapt care poate conduce la o înclinație exagerată pentru jocurile minții sau la un exces de intelectualism temperat deseori de o doză bună de umor.

Un evreu credincios își dă silința să respecte cele 613 *mițvot*, porunci care se referă la toate împrejurările vieții, mai ales la obiceiurile alimentare pe care le vom detalia mai departe.

Astfel, Dumnezeu este prezent în fiecare clipă a existenței, de la naștere până la moarte. Prima ceremonie care introduce cu adevărat un băiat în rândurile poporului evreu este circumcizia, *brith mila* în ebraică; ea se face în a opta zi de la nașterea copilului de către un medic sau un specialist numit *mohel*. Această intervenție chirurgicală este încărcată de simboluri: ea evocă o nouă naștere și tăierea cordonului ombilical. Pentru fete există o ceremonie de binecuvântare a numelui, *zeved haba*, practică de rabin la sinagogă sau acasă.

Majoratul religios este la 13 ani pentru băieți și la 12 ani pentru fete. Copilul devine atunci *bar mitzvah*, adică „fiul poruncii”¹. Acest lucru reprezintă desăvârșirea formării religioase a copilului, începută în familie, iar de la vârsta de 5 sau 6 ani într-o școală religioasă aflată sub îndrumarea sinagogii.

Căsătoria este un alt moment important în viața religioasă, căci îi permite poporului ales să-și continue existența. Ceremonia se numește *kiddushin*, adică sanctificare.

Soții își schimbă jurămintele la sinagogă sub un acoperământ nupțial numit *houpah*, care simbolizează în același timp viitoarea casă, dar și protecția divină. Tânărul soț îi oferă soției un contract de căsătorie, *ketoubah*². Un evreu nu se poate căsători la sinagogă cu o persoană de altă religie și nu este posibil ca o femeie să se convertească la religia iudaică numai pentru

¹ *Bar*, echivalent în limba arabă *ben*, se regăsește în numele Barnaba, Barabas...

² Rădăcina semită KTB, al cărui sens este „a scrie”, a dat renumitul *mektoub* al arabilor: „este scris” (în destin).

a se putea căsători. Această cerință este motivată de faptul că a fi evreu se transmite numai pe filieră maternă; este evreu numai acel copil născut dintr-o mamă evreică.

Divorțul, inclusiv prin consimțământ mutual, este admis în religia iudaică, dar cu prețul unor proceduri greoaie. Divorțul este pronunțat de tribunalul rabinic, *Beth din*.

Am putea da încă multe alte exemple de ritualuri și porunci care jalonează viața unui adevărat evreu credincios. Vom reveni în partea a treia făcând referiri la rugăciune, la sărbători, la ritualuri de înmormântare. Dar respectarea acestor reguli și obiceiuri depinde în mare măsură, în zilele noastre, de forma iudaismului la care aderă credinciosul.

DIFERITELE FORME ALE IUDAISMULUI

În timpul celor 3 000 de ani ai istoriei sale, nu este de mirare că iudaismul a cunoscut perioade importante de evoluție care s-au tradus mai ales prin formarea mișcărilor disidente și prin diferitele interpretări date misiunii poporului ales.

Totuși, astăzi nimic nu mai există din ceea ce-i opunea pe saducheii – care negau Învierea, transmiterea pe cale orală a Legii, precum și existența îngerilor – fariseilor care credeau în toate acestea; nici din ceea ce credeau esenienii, deveniți celebri prin manuscrisele de la Marea Moartă, a căror sensibilitate a pregătit, după cum se pare, apariția creștinismului. Dintre toate sectele din Antichitate doar samaritenii au lăsat câteva urme care s-au păstrat până în zilele noastre.

Mai târziu, în secolul al VIII-lea, au apărut karaiții, care acum au rămas doar câteva zeci de mii. În secolul al XIV-lea, mișcarea Cabalei apărută în Spania introduce o dimensiune ezoterică, preluată apoi în secolul al XVII-lea de hasidismul originar din Polonia. Hasidismul mistic și rigorist în același timp a influențat profund iudaismul din Europa Centrală și se regăsește în centrul tendinței actuale „ortodoxe”.

Astfel, peisajul iudaismului contemporan este modelat din straturile succesive și complementare ale lumii deosebit de complexe a gândirii evreiești.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea s-au remarcat două noi mișcări: iudaismul reformat și sionismul. Totuși aceste două curente nu au dus la dispariția celorlalte tendințe.

Iudaismul reformat este un curent de gândire care s-a dezvoltat în democrațiile occidentale, când au fost abolite toate discriminările de natură religioasă. Atunci, unii evrei au renunțat de bunăvoie la apartenența etnică și s-au considerat confesiune religioasă. Această tendință, foarte proeminentă de altfel înainte de 1939, preconiza o serie de reforme ale cultului cum ar fi renunțarea la limba ebraică în favoarea limbii locale, înlocuirea zilei de sabat cu ziua de duminică, egalitatea sexelor, introducerea orgii la sinagogă etc. Evreii reformați dau dovadă de un puternic devotament față de țările în care trăiesc și văd în Mesia un ideal de recunoaștere universală a lui Dumnezeu ca om care va reinstaura dominația poporului lui Israel. *Sionismul*, dimpotrivă, refuză integrarea totală a evreilor în mediul în care trăiesc și subliniază rolul națiunii evreiești. Aceasta devine punctul-cheie al iudaismului chiar dacă religia va trece pe plan secund. Pentru sionism, Mesia înseamnă poporul lui Israel care se întoarce în țara sa și își reface unitatea. Crearea Statului Israel în 1948 i-a permis acestei orientări să se dezvolte pe deplin.

Alături de sioniști, pe care-i vom numi *laici* sau *liberali* și care reprezintă majoritatea, întâlnim de asemenea tradiționaliști care doresc ca Israelul să fie un stat teocratic guvernat de legi care să respecte întocmai Tora.

Printre antisioniști, minoritari, dar în număr deloc neglijabil, trebuie să distingem două curente radical opuse: evreii „de stânga”, adesea marxiști, convinși că Israelul nu va putea rezista la nesfârșit în fața vecinilor tot mai numeroși și amenințători, preconizând astfel o împărțire pe cale amiabilă a teritoriului Israelului cu palestinienii și formarea unui stat pluriconfesional.

La polul opus, „Paznicii cetății”, *Natorei Karta*, ultraconservatori, constituie un grup minoritar, dar extremist, format din antisioniști religioși; ei consideră că Mesia va reuni poporul său după voia sa, iar Statul Israel

nu face decât să întârzie acest lucru. Ei urmăresc deci desființarea statului, doresc păstrarea limbii ebraice numai pentru serviciul divin, vorbesc limba idiș și refuză cartea de identitate și impozitele.

Oricare ar fi aceste tendințe divergente, constituirea Statului Israel marchează de acum înainte iudaismul și antrenează consecințe importante asupra diferitelor orientări ale gândirii evreiești. Astfel, curentul reformat care ducea la o anumită estompare a originalității iudaismului a regresat în favoarea unei mai mari conformități cu tradiția. Se constată, de câteva generații, că tinerii revin la practicile religioase abandonate deseori de părinții lor.

Există o preocupare constantă de adaptare a iudaismului la epoca modernă. Acest lucru este ușor de constatat mai ales în interiorul comunității evreilor din America.

Se estimează că din cele 6 milioane de evrei americani, 3 milioane nu merg la sinagogă, adică nu sunt evrei practicanți. Din cele 3 milioane, 15% au orientare tradiționalistă, 35% sunt liberali, în timp ce 50% sunt, conform termenului anglo-saxon, „conservatori”. Este vorba deci de cel mai puternic curent de gândire care încearcă să îmbine practicarea legii cu lumea modernă fără a renunța însă la rigoarea impusă.

Câteva exemple vor ilustra atitudinile acestei mișcări:

- femeile își recunosc egalitatea cu bărbații; ele participă la ceremoniile de la sinagogă și pot chiar primi calitatea de rabin;
- este permisă folosirea luminii electrice în ziua de sabbat; exceptând situația când nu se poate merge pe jos, este permis în ziua de sabbat să se vină la sinagogă cu mașina;
- rugăciunile au fost completate și modificate pentru a evoca martiriul evreilor în timpul regimului nazist etc.

În schimb, această mișcare nu permite decât gătitul cușer, impune respectarea ritualurilor, spre exemplu acoperirea capului în sinagogă, și păstrează cu strășnicie principiul transmiterii calității de evreu pe linie maternă, principiu față de care reformații manifestă rezerve.

Mișcarea „conservatoare“ se situează deci la jumătatea drumului între iudaismul reformat și tradiționaliști; această mișcare insistă pe responsabilizarea credinciosului și pe educația sa în favoarea libertății; e preferabil ca fiecare să poată interpreta în conștiința proprie spiritul legii, decât să-i urmeze orbește litera.

Încheiem capitolul despre iudaism cu o scurtă descriere a hasidismului; apoi îndepărtându-ne tot mai mult de iudaismul tradițional îi vom prezenta pe karaiți, pe samariteni și pe „evreii negri“. În sfârșit, câteva rânduri despre „triburile“ pierdute ale lui Israel vor evoca diverse situații curioase din istoria evreilor.

HASIDISMUL

Termenul ebraic *hassid* înseamnă „pios“, „evlavios“, „cucernic“, iar *hassidim* este forma de plural. Prin acest termen erau odinioară desemnați discipolii lui Iuda Macabeul, cel care s-a revoltat în anul 165 înainte de Hristos împotriva dușmanului sirian¹. Și totuși abia în secolul al XVIII-lea a apărut în Polonia un nou hasidism; de data aceasta este o mișcare de reacție împotriva formalismului rabinilor. Animatorul acestei mișcări a fost Israel ben Eliezer din Miedziboz (1700–1760) supranumit Baal Shem Tov, „stăpânul numelui bun“, prescurtat Besht. El se sprijină pe Cabala pentru a prezenta un iudaism riguros și intuitiv în același timp. Pentru el Dumnezeu este bun, iar omul se află în centrul creației. Acest iudaism susține că evlavia este mai importantă decât studiul, ceea ce se potrivește perfect unei epoci în care ignoranța este aproape generală și superstiția foarte răspândită. Grație harului său de vindecător și renumelui de făcător de minuni, mișcarea lui Besht se dezvoltă rapid, spre marea nemulțumire a rabinilor care i-au ars cărțile, dar care vor sfârși prin a face un compromis cu el.

În zilele noastre, membrii sectei nu constituie decât o slabă minoritate a poporului evreu – abia câteva sute de mii. Totuși, ei joacă în Israel un rol

¹ Evanghelia îi citează frecvent pe farisei, în ebraică *Perushim*, ceea ce înseamnă „separați“, care provin din această mișcare.

politic important, cel de punct de joncțiune între orientarea de dreapta și cea a socialiștilor, ceea ce le permite să aibă o influență invers proporțională cu numărul lor. Cartierul Mea Shearim, cele „o sută de porți“, reprezintă bastionul în care trăiește grupată această populație. Aici se găsesc numeroase sinagogi și școli talmudice, dar ceea ce frappează este viața străzii care amintește de ghetourile întâlnite în Europa Centrală de odinioară: bărbați purtând veșminte lungi și negre, pălării cu boruri largi, barbă și zuluși și vorbind idiș. Stilul de viață al hasizilor este mai greu de înțeles; cea mai impresionantă este condiția femeii. Acestea îi este interzis să ia masa cu bărbații, viața sexuală este îngăduită cu un singur scop – acela al procreării, nu are voie să facă nimic pentru a fi atrăgătoare, nu trebuie să se dezbrace complet nici măcar în momentele de intimitate conjugală și, mai mult decât atât, femeia este rasă pe cap și poartă perucă.

KARAIȚII¹

Mișcarea karaită s-a născut la Bagdad în secolul al VIII-lea d. Hr. Această mișcare s-a dezvoltat rapid în Persia în secolul al IX-lea, apoi în bazinul mediteranean, în Crimeea, în Lituania și în Polonia. Comunitatea poloneză a atins strălucirea în secolul al XIX-lea prin viața religioasă și culturală. Mișcarea și-a pierdut dinamismul și în final s-a prăbușit sub loviturile hitlerismului. Astăzi au mai rămas doar vreo câteva zeci de mii de karaiți din care aproximativ 15 000 în afara Israelului (în Crimeea, unde Ecaterina a II-a le-a acordat un statut privilegiat, în Lituania și mai ales în California).

Particularitatea lor religioasă se fundamentează pe refuzul tradiției orale rabinice și deci respingerea Mișnei și a Talmudului. Ei interpretează cu cea mai mare atenție legea biblică. Se diferențiază de alți evrei prin următoarele: karaiții permit ca la masă să se consume atât produse lactate,

¹ Numele lor provine de la rădăcina semită *kara* – cea a cuvântului „Coran“ – care înseamnă „a citi“.

cât și carne, ei nu poartă filacterii¹, se desculță înainte de a intra în sinagogă, nu sună din șofar², au un calendar ușor diferit care decalează sărbătorile religioase, nu celebrează Bar mitzvah etc.

Totodată, cele mai mari dificultăți apar în momentul căsătoriei: cum karaiții nu recunosc autoritatea rabinilor și cum aceștia îi recuză pe „șasașim“, conducătorii religioși ai mișcării, căsătoriile între evreii din cele două comunități sunt imposibile, cu atât mai mult cu cât căsătoria religioasă este singura recunoscută în Israel.

Având în vedere atașamentul exclusiv al karaiților față de Scrierile Sfinte, ei sunt considerați „protestanții“ iudaismului.

SAMARITENII

Acest popor păstrează o anumită notorietate datorită parabolei bunului samaritean din Evanghelie și magazinului parizian *La Samaritaine*³. Mai există doar câțiva samariteni a căror religie este o variantă îndepărtată de iudaism.

Ostilitatea dintre samariteni și israeliți își are izvorul în negura anilor, originea sa fiind legată de locul ales de Moise pentru a construi Templul; pentru evrei este vorba de muntele Moria din Ierusalim, iar pentru samariteni – muntele Garizim, aproape de Nablus, în Palestina, odinioară Samaria.

¹ Filacteriile sau tefilin sunt două cutiuțe cu rugăciuni (bucăți din Tora) pe care le poartă evreii practicanți, pe frunte și pe braț. Cunoscute ca shel yad și shel roș, adică pentru braț și pentru cap. Iudaismul a dat o simbolică filacteriilor în sensul relației evidente a celui ce le poartă cu HaShem (Numele) (n. coord.).

² Șofarul este un instrument muzical folosit de vechii evrei. Este confecționat dintr-un corn de berbec. Are un rol cultic, l-a anunțat pe Dumnezeu pe muntele Sinai, a dat semnalul la începerea luptelor și va anunța venirea lui Mesia (n. coord.).

³ Acest magazin își datorează numele unui izvor situat odinioară în același loc. Izvorul însuși amintește de locul în care Iisus a vorbit cu o samariteancă (Evanghelia după Ioan IV, 7–26)

Din timpul lui Alexandru cel Mare, în secolul al IV-lea î. Hr., exista un templu pe fiecare munte și legăturile între cele două popoare erau definitiv rupte.

Samaritenii se consideră adevărații și singurii păstrători ai Legii, dar ei nu recunosc drept carte sfântă decât *Pentateuhul* și *Cartea lui Iosua*; ei resping profețiile și Talmudul, respectă cu multă rigoare legile sabatului și riturile alimentare. În această privință samaritenii au un ritual de sacrificare a animalelor (prin strangulare) diferit de ritul evreiesc; acest lucru le interzice de cele mai multe ori să mănânce carne. Astăzi, într-adevăr, samaritenii nu mai reprezintă decât o infimă minoritate de câteva sute de credincioși, cei mai mulți locuind în vecinătatea orașului Nablus.

Printre alte particularități ale religiei lor semnalăm că ei nu poartă nici șal de rugăciune, nici filacterii; au propriul calendar; la Paște își fac tabăra pe Muntele Sfânt unde sacrifică (prin strangulare) șapte miei conform riturilor străvechi. Folosesc între ei un dialect aramaic, dar, cel mai adesea, vorbesc în limba arabă.

Iisus Hristos le-a încredințat un rol pozitiv în Evanghelii tocmai pentru că samaritenii erau considerați de evrei niște eretici puțin frecventabili; acest lucru arăta deschiderea spirituală a mesajului său religios.

EVREII NEGRI

„Evreii negri” reprezintă una din cele mai ciudate mișcări religioase care proliferază în Statele Unite. Șeful lor spiritual, Ben Ami Carter, un negru american, se declară a fi Mesia. Către sfârșitul anilor '60 și-a convins discipolii să emigreze în Israel, considerat patria-mamă a evreilor negri tot așa cum Africa este patria-tată. Astfel, 1 500 de afroamericani s-au stabilit și au fondat în deșertul Neguev „sate-pionier” ca Dimona, Arad și Mitzpe Ramon.

Dincolo de concepția puțin ortodoxă a mesianismului lor, evreii negri sunt diferiți de evrei prin faptul că practică poligamia, au o alimentație strict vegetariană și nu beau alcool. Ei respectă totuși ziua de sabbat precum și principalele sărbători evreiești.

Din 1984, Ministerul de Interne din Israel nu mai tolerează prezența evreilor negri¹ și mare parte dintre ei au fost expulzați în Statele Unite.²

TRIBURILE PIERDUTE ALE LUI ISRAEL

Ca orice minoritate atașată tradițiilor, evreii au îndurat de-a lungul istoriei lor o serie de persecuții, uneori chiar sângeroase.

Exilați în Egipt la mijlocul mileniului al II-lea î. Hr., în epoca lui Moise, deportați în Babilon în secolul al VI-lea î. Hr. de Nabucodonosor al II-lea, ei au fost obligați la un nou exil după distrugerea marelui Templu din Ierusalim în anul 70 d. Hr.

Nimic surprinzător în faptul că în aceste condiții s-a produs, în diferite momente ale istoriei, o împrăștiere (*diaspora* în limba greacă) a evreilor în diverse țări din zona Mării Mediterane și în Orient. Trebuie să adăugăm că după cucerirea lui Alexandru cel Mare în secolul al IV-lea î. Hr., unitatea politică a favorizat schimburi comerciale ce i-au făcut pe evrei să emigreze spre Egipt sau Siria.

Religia a constituit un liant puternic care a făcut ca poporul evreu să-și păstreze unitatea în ciuda tuturor vicisitudinilor. Una dintre credințele cele mai înrădăcinate în iudaism este tocmai cea a întoarcerii în țara lor a tuturor triburilor lui Israel³. Această mare unitate se va produce într-un

¹ Se pare ca numele a fost inspirat de „Musulmanii negri” cunoscuți mai ales sub numele englezesc de *Black Muslims*.

² Din 2004, Ministerul de Interne al Israelului le-a acordat statutul de rezident, fără obligația de a îndeplini serviciul militar (n. red.).

³ Cele 12 triburi sunt formate din descendenții celor 12 fii ai lui Iacob, el însuși nepotul lui Avraam. Aceștia sunt: Ruben, Simeon, Iuda, Isahar, Zabulon, Iosif, Veniamin, Dan, Aser, Gad, Neftali și Levi. Descendenții ultimului, leviții, aveau sarcina cultului. Numeroase nume de evrei provin de la aceste triburi. În exil ei au renunțat la ele în favoarea numelor țării de adopție, frecvent alese în funcție de referințele subtile ale numelui de origine. Astfel Neftali, al cărui simbol este un cerb, a devenit Hirsch, care înseamnă „cerb” în limba germană; Iacob, din cauza puțului în care a fost azvârlit, a devenit Pozzo în Italia; Iuda, al cărui simbol este leul, a devenit Löwen, iar Levi prin anagramă a dat Veil...

viitor ce nu poate fi încă precizat și se va referi și la cei care, conform memoriei colective a poporului evreu, aparțin „triburilor pierdute“.

Poate că este vorba de o legendă, dar una foarte durabilă, pentru că aceste triburi sunt periodic evocate în legătură cu diferite popoare ca *falasha* din Etiopia, paștunii din Afghanistan, kazarii din nordul Caucazului sau chiar indienii din America.

În această privință, mormonii sunt singurii care se consideră descendenții unui trib al lui Israel; ne vom ocupa de această religie într-un capitol separat.

Celelalte trei cazuri țin nu de domeniul legendei, ci de fapte istorice ale căror urme sunt încă vii.

*Falasha*¹ sunt evreii din Etiopia care și-au făcut simțită prezența în actualitate începând cu 1985, când datorită podului aerian israelian au fost repatriați în Israel, scăpând astfel de foamete și de o viață ca în Evul Mediu.

În ciuda caracterului lor evreiesc, ei s-au despărțit de mult timp de trunchiul comun, originea lor fiind nesigură. Ei înșiși se consideră descendenții reginei din Saba și ai regelui Solomon, care, în secolul al X-lea î. Hr. au trăit o iubire devenită celebră. Rodul acestei iubiri, primul împărat al Etiopiei, Menelik I, ar fi strămoșul lor. În secolul al IV-lea, odată cu introducerea creștinismului în Etiopia, ei s-au retras spre nordul țării unde s-au și stabilit. Numele etiopian *falasha* înseamnă tocmai „exilat“.

Au fost emise și alte ipoteze: este posibil să fi fost convertiți de misionarii evrei veniți din sudul Arabiei după distrugerea Templului în secolul I d. Hr. sau au descins din coloniile evreiești din Egiptul de Sus care au coborât spre sud după prima distrugere a Templului în 586 î. Hr.

Putem data cu certitudine apariția lor în istorie către secolul al X-lea, când au întemeiat un regat evreu care număra aproape un milion de supuși. Dar acest regat tampon între creștinii copti din Etiopia și musulmani se va prăbuși în secolul al XVII-lea. La începutul secolului XX numărul acestor *falasha* a scăzut mult, ajungând în jur de 100 000 și fiind neglijăți de

¹ Ei formează Beta Esrael, fiind evreii etiopieni care au fost aduși în Israel în anii '80. A se citi *falasha* (n. coord.).

puterea etiopiană. Supuși la numeroase presiuni și ducând o viață grea, *falasha* nu și-au pierdut speranța, pe care o nutrește orice evreu, aceea de a se întoarce într-o bună zi în Israel; până nu de mult ei se credeau a fi singurii evrei care mai trăiesc în întreaga lume.

Când ceilalți evrei au aflat de existența lor, reacțiile au fost diferite: unii erau fericiți că Dumnezeu a permis o asemenea regăsire neașteptată, alții nu-i considerau bine-veniți și puneau chiar la îndoială originea pură a iudaismului lor. Abia în 1975 marii rabini ai Israelului i-au recunoscut ca evrei adevărați, descendenți din tribul lui Dan.

Totuși practicile religioase ale tribului *falasha*, prin caracterul arhaic pe care-l păstrează, sunt diferite de cele ale altor evrei. Ei respectă cu strictețe obiceiurile alimentare și nu aprind sub nicio formă focul, nici măcar o lumânare, în ziua de sabbat. Pe durata ciclului menstrual, femeile locuiesc singure într-o colibă. Vasele din lut în care se servește masa la Paște sunt distruse după folosire, simbol al plecării definitive din Egipt.

Falasha celebrează sărbătorile evreiești, excepție făcând sărbătoarea Purim stabilită după exilul din Babilon. Acest lucru confirmă că separarea *falasha* de alte comunități evreiești s-a produs înaintea acestui eveniment.

Din perioada cât au trăit în Etiopia, ei păstrează folosirea limbii etiopiene vechi, guez, pentru liturghia lor, precum și cuvântul *masquid*, „moschee” pentru desemnarea sinagogii lor.

În 1980, după instalarea guvernului marxist la Addis-Abeba, statul israelian a hotărât repatrierea comunității *falasha*. Podul aerian al „operațiunii Iosua” a fost pus în aplicare în 1985 și aproape 20 000 au ajuns în Țara Făgăduinței. În 1991 au mai sosit încă aproape 15 000.

Totuși șocul cultural al acestor evrei negri care veneau dintr-o țară subdezvoltată comparativ cu nivelul de viață oferit de statul evreu a creat numeroase probleme de ambele tabere. Pe de o parte, evreii ultraconservatori, în general așkenazii, au impus comunității *falasha* „o convertire riguroasă la iudaism” cuprinzând cele trei rituri de „reînnoire a alianței”: circumcizia, baia rituală și declarația de acceptare a legilor religioase. Pentru că majoritatea membrilor fuseseră deja circumciși, și cum operația nu mai putea fi repetată, rabinii puriști au vrut să impună o prelevare de sânge făcută prin înțeparea penisului în locul în care a fost tăiat prepușul.

Aceste pretenții au fost considerate ca fiind infamante și jignitoare de către acești oameni care păstrasera cu eroism de-a lungul secolelor flacăra vie a iudaismului. *Falasha*, ei înșiși, au fost șocați că un mare număr de evrei nepracticanți din Israel acordă puțin respect regulilor Torei. Uneori lipsa de înțelegere manifestată de *falasha* nu era justificată: ei erau surprinși să vadă că evreii consumau mâncare caldă în ziua de sabbat; dar nimeni nu încălca regula de a nu aprinde focul în ziua de sabbat; ei foloseau doar o plită electrică fierbinte care era pusă în priză cu o zi înainte.

În cele din urmă, dificultățile firești de asimilare au fost în mare parte depășite, *falasha* au învățat în scurt timp limba ebraică, limbă semită ca și a lor, iar Israelul numără de acum înainte vreo 40 000 de evlavioși cetățeni suplimentari.

Kazarii sunt un popor turcic ce locuia odinioară pe un teritoriu întins aflat în nordul Caucazului. Între secolele al VII-lea și al X-lea, kazarii au format un imperiu a cărui putere rivaliza cu Imperiul Bizantin de la Constantinopol și cu Imperiul Omeyyad din Damasc. Rolul lor istoric pare să fi fost considerabil pentru că ei au oprit, așa cum a făcut Carol Martel la Poitiers, expansiunea islamului către stepele Rusiei. Totuși istoria lor nu este cunoscută decât din cronicile popoarelor vecine, ceea ce lasă să se întrevadă mari incertitudini privind civilizația și prăbușirea imperiului lor.

Un fapt tulburător pare totuși cert: este vorba de convertirea la iudaism, către mijlocul secolului al VIII-lea d. Hr., a regelui kazarilor și cel puțin a unei părți a populației. Această decizie se poate explica prin preocuparea politică de a nu favoriza nici islamul, nici creștinismul, religiile celor două imperii rivale kazarilor.

O asemenea convertire este similară cu cea făcută de Vladimir în 989, care a adoptat creștinismul ortodox după ce a chemat să se înfățișeze reprezentanții tuturor marilor religii.

Iudaismul kazarilor pare să fi fost, la începuturi, asemenea celui al karaiților a căror doctrină aparține celei mai prospere perioade a Imperiului kazar. Apoi, sub influența rabinilor veniți din Orientul Apropiat se ajunge la un iudaism mai clasic.

Astfel, opt secole după distrugerea Templului și împrăștierea poporului evreu exista un imperiu al religiei oficiale evreiești, dar cu populație turcică, fără a fi de origine semită și fără a avea vreo legătură de sânge cu Avraam.

După ce rușii au distrus Imperiul Kazar în 965, o parte importantă a populației a emigrat către vest, astfel încât pe teritoriile ungurești limba kazară era vorbită în secolul al XII-lea paralel cu limba maghiară.

Scriitorul Arthur Koestler deduce din acestea, sprijindu-se pe argumente solide, că majoritatea comunităților evreiești din Europa Centrală își au originea în populația kazară și nu în cele douăsprezece triburi ale lui Israel¹. De fapt, antisemitismul lui Hitler s-ar fi manifestat la adresa celor care nu erau semiți.

Paștunii au trecut cu toții la islam încă din anul 662. Ei sunt în număr de șapte milioane în Afghanistan, o treime a populației, iar în jur de 12 milioane trăiesc în Pakistan, reprezentând de fapt 8% din totalul populației acestei țări. Limba paștună este de origine indo-europeană, înrudită cu limba persană, ambele fiind considerate limbi oficiale în Afghanistan.

Războinici de temut, cu un caracter independent, acești munteni se ocupă cu păstoritul sau cu agricultura, fiind mai puțin interesați de ceea ce numim noi școală. Aspectul fizic, tenul de culoare deschisă, ochii adesea albaștri îi deosebesc de populațiile de origine turcică din regiune.

În mod curios, numeroase elemente convergente lasă să se presupună că ei au o îndepărtată origine iudaică: copiii sunt circumciși în a opta zi de la naștere; femeile respectă baia rituală după perioada de ciclu; căsătoriile se celebrează sub un acoperământ – soții schimbând inelele; de la vârsta de 13 ani bărbații poartă un șal de rugăciune franjurat ce amintește de talitul evreiesc, dar servește drept covoraș de rugăciune...

La aceste obiceiuri se adaugă și datinile transmise pe cale orală. Paștunii consideră că sunt descendenții lui Afghana, fiul lui Ieremia și nepotul legendarului rege Saul. Fosta familie regală din Afghanistan se considera descendentă din tribul lui Veniamin și din regele Saul. Numele grupărilor etnice ale paștunilor evocă numele triburilor lui Israel: Rabani (Ruben),

¹ *Al Treisprezecelea Trib*, Editura Calmann-Lévy, 1976.

Shinwari (Simeon), Levani (Levi), Daftani (Neftali), Djadjani (Gad), Ashuri (Aser), Yusulzai (Iosif). Kabul, capitala Afghanistanului, poartă numele unui fost sat din Samaria ocupat de tribul Aser. În muzeul orașului putem vedea o stelă datând din secolul al XI-lea găsită într-un sat paștun și care poartă o inscripție ciudată scrisă cu caractere ebraice: „Trăiesc în umbra lui Dumnezeu, frica și neliniștea ne cuprind, evreii vor muri, iar musulmanii vor supraviețui.”

Aceste diferite indicii au stat la baza cercetărilor întreprinse de Institutul Amishav din Ierusalim pentru a studia și mai temeinic istoria paștunilor, al căror mod de viață rămâne, pe drept cuvânt, cu adevărat biblic¹.

CALENDARUL EVREIESC

Există un calendar evreiesc la care se adaugă sărbătorile religioase. El numără 12 luni de 29 sau 30 de zile, fiecare începând odată cu luna nouă. O a 13-a lună se adaugă de 7 ori într-un ciclu de 19 ani pentru a recupera decalajul dintre anul lunar de 354 de zile și anul solar normal de 365 de zile și un sfert. Avem astfel un calendar solar pentru an și un calendar lunar pentru luni.

Numele acestor luni sunt următoarele:

Nisan, care acoperă lunile martie – aprilie

Iyyar

Sivan

Tammuz

Av

Elul

Tișri

Heșvan²

Kislev

¹ Paștunii sunt uneori numiți *Pathans*; acesta este numele lor în limba hindi.

² Se spune uneori *mar heshvan*, „luna tristă” *heshvan*, căci este o lună fără sărbători în cursul căreia nu se celebrează căsătorii.

Tevet

Şevat

Adar

Luna suplimentară se numeşte Adar Şeni, adică „al doilea Adar“.

Aceste luni sunt, cu trei excepţii, aceleaşi cu cele ale calendarului solar musulman, dar pronunţia lor este uşor diferită.

Calendarul este de origine caldeană şi a fost preluat în timpul captivităţii în Babilon.

EVREII MESIANICI

Numiţi şi iudeo-creştini, evreii mesianici constituie un element de tranziţie naturală către următorul capitol care se va referi la creştinism.

Mişcarea lor este neimportantă din punct de vedere numeric. Ea însumează patruzeci de comunităţi în Statele Unite, fiecare neavând mai mult de câteva zeci de membri. Aceştia sunt evreii convertiţi la creştinism; ei îl recunosc pe Iisus Hristos drept Mesia anunţat de Biblie ca salvator al poporului ales. Totodată ei au vrut să-şi păstreze pe cât de mult posibil caracterul evreiesc. Astfel, serviciul religios are loc vineri seara, vinul de la slujbă este cuşer şi sunt respectate sărbătorile tradiţionale evreieşti.

Prin latura lor creştină, evreii mesianici se apropie mai curând de pentecostalii protestanţi, deşi ei aparţin diferitelor orientări care se întâlnesc în sânul Alianţei iudaismului mesianic din America, fondate în 1915.

Apariţia acestui curent original de gândire este greu de datat, dar se pare că nu s-a produs înainte de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, perioadă în care el apare în Moldova, în Statele Unite şi în Marea Britanie.

De reţinut faptul că o comunitate religioasă catolică păstorită de o evreică, maica Myriam, convertită la creştinism se străduieşte să împlinească riturile iudaice pentru a constitui o adevărată punte între iudaism şi creştinism.

CREȘTINISMUL

Aproape un miliard și jumătate de oameni, un sfert din omenire, mărturisesc religia creștină. Din punct de vedere numeric această religie este cea mai importantă, fiind răspândită pe toate continentele și în cele mai diverse medii culturale.

Ce au oare în comun manifestările pline de exuberanță din pelerinajele mexicane cu solemnitatea rece și discretă a luteranismului suedez, cu retragerea liber acceptată a călugărilor în mănăstiri sau cu intelectualismul abordat de unii filosofi creștini occidentali?

În cursul celor aproape douăzeci de secole de existență agitată, creștinismul nu s-a identificat niciodată pe deplin cu vreun sistem politic, social sau cultural. Expansiunea sa este înaintea de toate rezultatul pașimii de care dau dovadă creștinii adevărați în a transmite oamenilor mesajul lui Dumnezeu. Adesea politica de expansiune a unei țări creștine a susținut prin forța armelor acțiunea misionarilor cu scopul de a servi deopotrivă propriile interese, dar și cauza credinței. Cel mai adesea, creștinii s-au avântat fără a avea alte arme în afară de puterea de convingere a credinței pentru a converti la creștinism popoare îndepărtate de speranța lor, cea pe care le-o dă Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Faptul că acești creștini tulburau o ordine prestabilită a dus la alungarea și persecutarea lor; dar, mai târziu, încetul cu încetul, mesajul de iubire a învins, a câștigat teren și a devenit valoare universală, parte integrantă a numeroase filosofii care nu recunosc întotdeauna

cât de mare a fost, în mod direct sau indirect, importanța creștinismului asupra umanității.

Cu siguranță, creștinismul este o religie din moment ce are ambiția de a-l uni pe om cu Dumnezeu, dar această legătură se bazează mai întâi pe o revelație și pe persoana lui Iisus Hristos.

IISUS HRISTOS

Iisus, personaj istoric atestat, născut la Bethleem în anul 5 sau 6 înaintea erei noastre, reprezintă mai mult decât esența religiei creștine. El este în același timp rațiunea de a fi, creatorul și modelul. Mai mult încă, așa cum spun creștinii, el este Dumnezeu, care a ales în mod deliberat să trăiască pe pământ acceptând în totalitate condiția umană. Misiunea lui Iisus pe pământ, expresie a voinței lui Dumnezeu, nu este la voia întâmplării sau a diferitelor circumstanțe de ordin economic și social ale epocii.

Acest plan a fost îndelung gândit de-a lungul istoriei unui popor, poporul evreu, ales de Dumnezeu ca martor și actor al prezenței sale în rândul oamenilor.

Iisus însuși era evreu practicant, descendent pe linie maternă din David, fostul rege al Israelului. El s-a născut în sărăcie, în timpul unei călătorii forțate impuse de cuceritorul roman care voia să facă recensământul populației.

Mamă sa, Maria, o tânără cu o reputație nepătată, a rămas însărcinată fără să fi avut raporturi sexuale, iar bărbatul pe care familia i-l alesese drept soț, Iosif, în loc să o alunge așa cum se obișnuia în acea vreme, a acceptat explicația unei nașteri supranaturale¹.

Trebuie să amintim că poporul evreu, adesea persecutat de vecini puternici, trăia cu speranța venirii unui Mântuitor, a unui Eliberator; exista în rândul populației speranța câștigării independenței politice a Israelului.

¹ Vom vedea mai departe că unii protestanți nu acceptă o asemenea intervenție supranaturală și pun sub semnul îndoielii fecioria Maicii Domnului.

Acest personaj atât de așteptat trebuia să fie cunoscut sub numele de Mesia, adică „cel care este ales de Dumnezeu”, „unsul Domnului”¹.

Biblia, sau mai precis ceea ce creștinii numesc Vechiul Testament, relatează istoria poporului evreu și îndelunga așteptare a lui Mesia despre care se spunea că se va naște dintr-o fecioară.

Totuși creștinii consideră că Iisus este Dumnezeu, conceput de Dumnezeu și purtat în pântece de Maria, mama sa; nașterea lui Iisus este unică și supranaturală. Nu este nimic illogic, dacă Iisus este singurul Om-Dumnezeu care a trăit pe pământ, iar nașterea sa este unică, deoarece nu a fost nevoie de sămânță bărbătească pentru a-l procrea.

Religia musulmană acceptă nașterea supranaturală a lui Iisus.

Conform creștinilor, Dumnezeu a dorit ca această naștere să fie cu totul aparte, tocmai pentru a face cunoscut omenirii că el s-a întrupat în Om. În paranteză fie spus, acest lucru explică și întărește faptul, recunoscut de creștini de altfel, că viața omenească începe odată cu conceperea copilului. Nimic nu l-ar fi împiedicat pe Dumnezeu să „dobândească” un om născut dintr-un tată și o mamă, dar, în mod paradoxal, credibilitatea intervenției divine ar fi fost diminuată.

Rezumând, am putea spune că nu poate fi vorba ca un creștin să-l limiteze pe Iisus Hristos doar la rolul de personaj istoric. El este singura ființă Om și Dumnezeu în același timp, unicul pe care Istoria l-a cunoscut pe pământ².

Care este deci mesajul atât de important ce trebuie transmis oamenilor și care cere o asemenea desfășurare de mijloace neobișnuite?

Mesajul este conținut în trei cuvinte: „Dumnezeu este Iubire”.

Este la fel de simplu ca și formula lui Einstein: $E = mc^2$, formulă care a revoluționat fizica stabilind echivalența între energie și materie; între acestea două există totuși un raport.

Afirmația că Dumnezeu este Iubire nu apare ca fiind neapărat originală, dar trebuie spus că de mai bine de 2 000 de ani ea a fost mereu repetată

¹ Mesia, „uns”, se spune *Christos* în limba greacă, cuvânt care a dat numele de creștin și creștinism. Iisus Hristos îmbină deci numele de Iisus cu rolul dat de Dumnezeu.

² Acest lucru nu exclude planul pe care Dumnezeu îl are și cu alte lumi locuite, dar asta nu este la îndemâna noastră.

strămoșilor noștri. Totuși este destul de ușor de imaginat un Dumnezeu Creator care a lansat provocarea în cosmos pentru a vedea ce se întâmplă; nu este de asemenea aprioric evident faptul că îl interesează prea mult această evoluție, el fiind Atotcunoscător și știind deja ce întorsătură vor lua lucrurile.

Fără a face un joc de cuvinte, iubirea sinonimă cu libertatea va conduce la o adevărată revoluție.

Odată cu acest mesaj puțin abstract „Dumnezeu este Iubire“, Iisus Hristos s-a străduit să-i dea omului un model de viață, adică să-l învețe cum să-și folosească libertatea.

Concret, în situații întâlnite zi de zi, prin cuvinte foarte simple, Iisus a arătat până unde poate duce Iubirea. Pentru aceasta el nu a abolit legea evreiască, ci a depășit-o: în locul legii talionului „Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte“ el provoacă mulțimea spunând: „Iar cui te lovește peste obrazul drept, întoarce-i-l și pe celălalt“ sau „Iar dacă ochiul tău cel drept te smintește, scoate-l și aruncă-l de la tine“.

În contextul violenței epocii – Palestina aflată sub ocupație romană unde evreii așteptau cu speranță venirea unui Mesia eliberator – Iisus nu putea fi decât conducătorul mult dorit. Romanii ar fi trebuit să fie încântați să întâlnească la un popor învins un asemenea pacifist atât de hotărât, dar, demagogi fiind, ei l-au sacrificat, lăsându-l pradă furiei mulțimilor dezlănțuite.

Astfel, Iisus, mesagerul Iubirii fără margini, a fost supus la chinuri asemenea unui criminal; acest lucru ar fi trebuit să pună capăt tuturor utopiilor¹. Putem oare să ne închipuim înfrângere mai dureroasă pentru un om care numai prin cuvânt urma să stabilească noi relații între oameni?

Puținii ucenici pe care-i avea, paralizați de spaimă și decepție, nu au fost în stare să reacționeze. Totuși, la trei zile după execuție, conform cuvintelor Bibliei despre Mesia, s-a petrecut evenimentul care avea să uimească lumea: Învierea.

¹ Musulmanii nu acceptă faptul că un profet asemenea lui Iisus ar fi murit astfel; Dumnezeu nu ar fi putut accepta moartea dezonorantă a celui pe care din voința sa a făcut să se nască dintr-o fecioară.

Timp de 40 de zile, de la Paște până la Înălțare, Iisus s-a arătat în diverse ocazii și unui mare număr de martori. Unul dintre ucenicii săi, Toma, care nu credea, a trebuit să-l atingă pentru a se convinge de această minune. Totuși nu putem vorbi de o întoarcere la viață, așa cum ne este nouă dat să cunoaștem; corpul său era eliberat de orice constrângere. El putea să apară brusc într-o cameră închisă fără a fi vorba însă de o fantomă¹. Dintr-odată, din eșec, moartea sa se transforma într-o certitudine a mesajului transmis. De acum înainte, ucenicii săi sunt convinși că moartea nu este decât o trecere spre lumea de dincolo, iar Hristos a fost cel care a trecut primul.

Așadar, credința într-un om, Iisus cel înviat, fiul lui Dumnezeu, se află la baza creștinismului. Această credință s-a răspândit și continuă să se extindă, căci mesajul uimitor al lui Iisus rămâne același, indiferent de cultură: nimic nu este dependent de vreun eveniment specific, nici de o problemă politică a epocii; Iisus nu impune niciun rit, nicio formă de liturghie; el nu construiește niciun templu; el se mulțumește să recomande rugăciunea care conține esența legăturii omului cu Dumnezeu:

„Tatăl nostru (noi suntem toți frați, fiind copii ai lui Dumnezeu) care ești în ceruri (noi nu-L vom căuta în vreun supraom), sfințească-se numele Tău (Dumnezeu este de altă natură, iar noi trebuie să recunoaștem acest lucru), vie împărăția Ta (noi dorim reușita totală a lui Dumnezeu, lumea nu este statică), facă-se voia Ta precum în cer așa și pe pământ (noi trebuie să contribuim la instaurarea împărăției lui Dumnezeu și să facem voia divină). Pâinea noastră cea spre ființă dă-ne-o nouă astăzi (oricare ar fi știința noastră, noi depindem de Dumnezeu). Și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri (atitudinea noastră față de semenii determină atitudinea lui Dumnezeu față de noi înșine). Și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne izbăvește de cel rău (libertatea noastră cere să fie îndrumată de Dumnezeu).“

¹ Caracterul unic al trupului înviat, cel care anunță învierea promisă nouă, înlătură orice speculație cu privire la Înălțarea la cer a lui Hristos, sub privirile Apostolilor, la 40 de zile după Paște.

Iată totul: în aproximativ zece propoziții ne dăm seama care este relația noastră cu Dumnezeu și știm cum să ne comportăm pentru a fi pe placul lui. Ca întreaga sa învățătură, acest mesaj deosebit de clar formulat este pe înțelesul tuturor, căci el se adresează în primul rând oamenilor celor mai simpli, celor mai săraci, celor mai slabi.

Totuși această simplitate are ceva supărător: la ce folosește să fii inteligent, bogat și puternic dacă nu-i poți înțelege mesajul?

Dar Iisus nu se oprește aici: ceea ce spune el contravine întotdeauna moralei „obișnuite”, solid fundamentate: „*De nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în Împărăția cerurilor.*”

Cei însetați de putere sunt avertizați: forța și aroganța care au succes pe pământ blochează accesul la viața veșnică.

Dar trebuie să găsim un punct culminant al învățăturii lui Iisus Hristos; acesta se regăsește cu siguranță în cele câteva fraze ale „Predicii de pe Munte”¹ rostite conform tradiției pe malul lacului Tiberiada:

Fericiți cei săraci cu duhul, că a lor este Împărăția cerurilor.

Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia.

Fericiți cei blânzi, că aceia vor moșteni pământul.

Fericiți cei ce flămânzesc și însetează de dreptate, că aceia se vor sătura.

Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui.

Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema.

Fericiți cei prigoniți pentru dreptate, că a lor este Împărăția cerurilor.

Fericiți veți fi voi când vă vor ocări și vă vor prigoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind din pricina Mea; bucurați-vă și vă veseliți că plata voastră multă este în ceruri.

Fiecare din aceste fraze constituie o rețetă a fericirii, dar este vorba de o fericire care o depășește pe cea pământească. Pentru a-l vedea pe Dumnezeu, pentru a avea parte de o fericire pe măsura sa, nu este plată de plătit,

¹ Este vorba de *Fericirile* care sunt redată în Evanghelia după Matei, 5, 3–12 (n. coord.).

nici examen de trecut, pentru aceasta trebuie să iubim dreptatea și pacea, să trăim în curățenie și demnitate.

Totuși, Iisus Hristos nu spune în ce constă această fericire din viața de dincolo. Scepticii pot susține că este vorba de o impostură, dar un impostor nu își înșală publicul decât cu scopul de a obține un beneficiu; Iisus Hristos nu a cerut niciodată nimic pentru sine. Adevărat este însă că așa cum este descrisă, această fericire este inaccesibilă, dar ne putem gândi că o asemenea descriere ar reprezenta într-o oarecare măsură un fel de publicitate care ne-ar influența alegerea și nu ne-ar respecta libertatea.

Un alt fapt demn de reținut: Iisus Hristos nu ține cont de tabuurile sociale. El manifestă aceeași iubire atât pentru străini, cât și pentru strângătorii de dări, pentru prostituate, atât pentru soldații din armata romană, cât și pentru prietenii cei mai apropiați. Singurii pe care Iisus Hristos îi respinge sunt ipocriții care se ascund în spatele conformismului social și își închid inima.

Să adăugăm și faptul că pentru a-i convinge pe necredincioși, Iisus își înmulțește minunile nu atât pentru a schimba mersul lucrurilor, cât pentru a-și arăta puterea sa divină, precum și puterea de a ierta greșelile.

Consecvent principiilor pe care le propovăduiește, Iisus dispare atunci când admiratorii săi vor să-i atribuie un rol politic.

Astfel, în numai trei ani de viață publică și fără a avea la îndemână mijloacele de mediatizare modernă, acest evreu a cărui țară suferea de pe urma cotropirii străine reușește să pună bazele unei „revoluții” care va traversa secolele: el declară că va fi întotdeauna în mijlocul celor care se vor aduna în numele său și că va trimite Duhul Sfânt¹ credincioșilor săi pentru a-i călăuzi în zilele ce vor veni.

¹ Cuvântul grecesc folosit este *paracletos*, care înseamnă „avocat”. Biserica a interpretat întotdeauna acest termen ca fiind Duhul Sfânt care ne susține asemenea unui avocat care ar pleda o cauză dificilă. Musulmanii se bazează pe acest cuvânt pentru a declara că este vorba de Mahomed, anunțat astfel de profetul Iisus.

Singurul lucru pe care Iisus îl cere oamenilor este ca aceștia să împărtășească pâinea și vinul în amintirea morții sale, pe care el a acceptat-o ca sacrificiu în vederea transformării noastre.

Istoria lui Iisus Hristos este uimitoare din mai multe puncte de vedere. Relatările au un impact diferit asupra noastră. Ceea ce-i impresionează în mod deosebit pe evreii în rândul cărora au avut loc primele convertiri este similitudinea care există între viața lui Iisus și prezicerile Bibliei referitoare la Mesia cel așteptat.

Venirea lui Iisus Hristos în Istorie nu era deci un fapt izolat, ci a însemnat ajungerea la capătul lungului parcurs al poporului evreu, sub conducerea profeților.

Evenimentul cel mai important rămâne totuși Învierea care le confirmă cu adevărat ucenicilor că Iisus Hristos a învins moartea și că promisiunile pentru o viață veșnică sunt certe. Aceasta este explicația pentru faptul că, deși victime ale persecuțiilor sângeroase, primii creștini au îndurat martiriul convinși fiind că prin moartea lor vor ajunge în rai.

În sfârșit, ultimul subiect care atrage admirația se referă la puterea de adaptare a Bisericii care a reușit să supraviețuiască în condițiile cele mai vitrege. Acest lucru a fost posibil datorită promisiunii făcute de Iisus Hristos de a fi mereu prezent și de a o conduce prin Duhul Sfânt. Timp de trei secole, Biserica nu a fost susținută de nicio putere politică sau militară¹ și nici de vreun regulament intern.

În zilele noastre mai trăim încă această aventură a Bisericii: ea apare ca fiind bine structurată, poate puțin cam greoaie și ușor învechită, dar trecutul său mărturisește capacitatea sa de adaptare fără seamăn.

Liantul acestei surprinzătoare construcții îl reprezintă credințele moștenite de la Iisus Hristos sau extrase din cele ale primilor discipoli.

¹ Această diferență față de islam ne uimește. Organizarea politică și militară a lui Mahomed și a primilor califi a permis ca într-o sută de ani să se ajungă până la Poitiers. Din secolul al XIII-lea însă, practic islamul nu a mai câștigat nicio poziție geografică; începând cu această epocă, Indonezia și Imperiile occidentale din Africa Neagră trecuseră deja la islam.

CREDINȚELE CREȘTINISMULUI

Învățătura lui Iisus Hristos o desăvârșește pe cea a diferiților profeți care și-au făcut cunoscute cuvintele în Biblie de-a lungul istoriei poporului evreu.

Creștinii, studiind atent mesajul primit, au interpretat în mod diferit anumite elemente din credințele lor. Dezbateri cu caracter teologic, uneori înverșunate, s-au succedat mereu până când lucrurile au fost stabilite în cadrul sinoadelor de către episcopi. Așa s-a fundamentat doctrina oficială, ortodoxă¹. Cei care nu erau de acord cu aceste hotărâri părăseau Biserica împreună cu grupul lor de credincioși și puneau astfel bazele Bisericilor creștine disidente dintre care unele au dispărut, în timp ce altele și-au consolidat pozițiile².

Când în 1054 Biserica Răsăriteană s-a despărțit de Biserica Romei – motivul fiind autoritatea papei –, cele două Biserici nu aveau diferențe de doctrină. Totuși proclamarea dogmelor s-a făcut ulterior de către Biserica Catolică fără ca Biserica Răsăriteană să participe, aceasta fiind în continuare numită Ortodoxă. Apare astfel schișată deja o divergență de doctrină între cele două Biserici.

Oricare ar fi realitatea acestor dificultăți, toate Bisericile creștine au în comun credințele fundamentale, pe care le putem numi *crezul* lor³. Ele sunt următoarele:

- Există un singur Dumnezeu atotputernic, creatorul tuturor lucrurilor.
- Dumnezeu este Tatăl nostru: legătura dintre creator și creaturile sale este una de iubire, mult mai puternică decât ne-o putem imagina.
- Iisus Hristos este fiul lui Dumnezeu; el este Om, dar în același timp este și Dumnezeu, conceput de Dumnezeu și născut de Maria.

¹ *Ortodoxie*, „gândire dreaptă” în limba greacă, desemnează ceea ce este conform cu adevărul unei doctrine. Acest termen este folosit și pentru doctrinele politice.

² Vom găsi mai departe în acest text un tabel al conciliilor, al dogmelor promulgate și al ereziilor care au apărut din acestea.

³ Acest termen din limba latină, *credo*, care înseamnă „eu cred”, este primul cuvânt al rugăciunii catolice în care sunt enunțate principalele adevăruri în care trebuie să credem.

- La trei zile după moartea sa pe cruce, el a înviat și s-a arătat în diverse ocazii, apoi s-a suit la „cer” pentru a i se alătura lui Dumnezeu Tatăl.
- Dumnezeu este unic, dar El este Sfânta Treime, adică trei „persoane” numite Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, trei într-un singur și același Dumnezeu¹.
- Iisus Hristos, a doua persoană a Treimii, s-a făcut Om. Este ceea ce numim taina întrupării.
- Iisus Hristos a venit să le ofere mântuirea² oamenilor aflați în suferință. Prin moartea sa pe cruce, el a „răscumpărat” astfel toate lipsurile, slăbiciunile, greșelile și crimele umanității. Este ceea ce numim taina mântuirii, adică a „răscumpărării”.
- Pentru a avea parte de această mântuire promisă de Dumnezeu, omul trebuie să aibă un comportament corect. Morala este fundamentată pe modelul vieții duse de Iisus Hristos, adică pe legea iubirii.
- La sfârșitul lumii, Dumnezeu va judeca toți oamenii, iar cei aleși vor avea parte de viața veșnică.
- Biserica este strâns unită în jurul lui Iisus Hristos; ea este reprezentanta sa pe pământ; Biserica este permanent condusă și iluminată de Duhul Sfânt.

Imensa majoritate a creștinilor de toate confesiunile este de acord și admite aceste credințe pe care le consideră baza creștinismului, chiar dacă pot apărea și opinii divergente, cum ar fi, de exemplu, în privința noțiunii de biserică sau a caracterului real sau simbolic al unor evenimente.

Totuși, aceste credințe nu au toate același impact asupra vieții creștinului: existența unui Dumnezeu treimic unic sau a Judecății de Apoi permit explicarea destinului umanității în timp ce persoana lui Hristos constituie

¹ Persoană, cuvânt de origine etruscă, desemnează la origine o mască de teatru. Astfel, „același actor”, Dumnezeu, apare sub trei aspecte distincte, trei „personaje”. Suntem conștienți de insuficiența vocabularului pentru a descrie ceea ce înseamnă natura însăși a lui Dumnezeu. Nimic nu ne-ar fi permis să ne închipuim „structura internă” a lui Dumnezeu în afara revelației. Coranul nu menționează noțiunea de Treime; musulmanii nu o recunosc și unii o consideră chiar suspectă de a nega unicitatea lui Dumnezeu.

² Oricare ar fi circumstanțele și epoca, omul prin libertatea sa a căzut în isпита de a-l respinge pe Dumnezeu, făcându-și astfel singur rău.

pentru fiecare un model de comportament. Iată de ce fiecare creștin sincer caută să se „convertească”, adică să fie asemenea exemplului de iubire perfectă dat de Iisus Hristos pe acest pământ. Pentru creștini, a urma credința în acest Om-Dumnezeu înseamnă mai mult decât respectarea unei legi sau a unui alt text.

Pentru omul secolului XXI ar putea părea dificil sau chiar absurd ca să aibă drept model o personalitate, e adevărat, de-a dreptul remarcabilă, dar care a existat cu mult timp înainte. Cum putem oare copia viața acestui om care a trăit într-un mediu social, economic și politic atât de diferit de al nostru?

De fapt, ceea ce asigură unitatea creștinismului este tocmai credința în învierea lui Hristos și în ajutorul pe care Duhul Sfânt îl trimite Bisericii. Oricât de greu ar fi de acceptat de către un necreștin prezența actuală a lui Hristos înviat, ea este adevărata justificare a ambiției nemăsurate a creștinilor: strădania de a atinge sfințenia sau dezvoltarea personală în spiritul iubirii nesfârșite a unui Dumnezeu întrupat în Om.

Este lesne de înțeles însă că puțini creștini reușesc să înfăptuiască acest lucru. Fiecare om are slăbiciunile sale și bunăvoința singură nu este de ajuns pentru a atinge dezideratul. De altfel, toți creștinii sunt de acord că niciun progres spiritual nu este posibil în afara de acest dar al lui Dumnezeu pe care îl numesc har. Cum altfel oare s-ar putea apropia omul de Dumnezeu doar prin propriile sale puteri?

Dar greutatea sarcinii impune creștinilor o întraajutorare permanentă. Acesta este rolul fundamental al Bisericilor constituite, indiferent de diversitatea abordării și a practicilor lor.

PRACTICAREA CREȘTINISMULUI

Cum să se mai regăsească oare omul în această abundență de practici creștine: slujbe, taine bisericești, sărbători, pelerinaje, procesiuni, fapte milostive, acțiuni misionare? Doar un singur fir călăuzitor permite să se dea un sens și o coerență acestei diversități de manifestări ale

credinței, sporite încă și mai mult de particularismele diferitelor Biserici creștine.

Acest fir călăuzitor îl regăsim în persoana lui Iisus Hristos la care se raportează, prin definiție, toți creștinii. Devotamentul față de persoana sa constă în respectarea învățăturii și păstrarea amintirii vieții sale pământești.

Practica religioasă urmează deci în mod firesc două axe principale:

- Studiul cuvântului său exprimat în Evanghelii și lămurit în tot textul Bibliei. Aplicarea în viața de zi cu zi a acestei învățături duce la adoptarea unui stil de viață moral.
- Celebrarea pe tot parcursul anului a principalelor evenimente ale vieții sale. Practica aceasta constă în sărbători sau ceremonii care nu se referă neapărat la amintirea trecutului, dar reprezintă de fapt viața lui Hristos înviat în sânul Bisericii pe care el a fondat-o.

Orice serviciu religios creștin, slujba de pildă, cuprinde două părți: una consacrată cuvântului, cealaltă, manifestării mulțumirilor credincioșilor pentru darurile și prezența lui Dumnezeu.

Aceste două părți sunt strâns legate de practicile creștine, dar, pentru a le prezenta cât mai clar, le vom trata separat.

Împlinirea cuvântului lui Dumnezeu

Prima etapă constă, evident, în a cunoaște bine și a înțelege învățătura lui Dumnezeu. În acest scop, un creștin trebuie să se familiarizeze cu istoria poporului evreu, ales de Dumnezeu pentru a împlini evenimentul anunțat de profeți, și anume venirea lui Mesia. Mai mult, creștinul are și obligația să cunoască viața lui Iisus Hristos pentru a fi în măsură să trăiască aiudoma modelului său.

Astfel toate formele de creștinism oferă o învățătură religioasă care are la bază cunoașterea Istoriei sfinte.

Această învățătură a fost dezvoltată cu precădere de protestanți, pentru care interpretarea învățăturilor Bibliei este o chestiune personală în care

nu intervine nicio autoritate ecleziastică. Există numeroase cercuri de studii biblice unde credincioșii se străduiesc să extragă din textele sacre toată învățătura necesară pentru a se putea găsi răspunsuri la preocupările lor.

Catolicii studiază Biblia, iar această activitate încredințată odinioară specialiștilor este de acum înaintea la îndemâna grupurilor tot mai numeroase de credincioși. Situația este de dată relativ recentă și se alătură unei mai vechi atitudini protestante. Înaintea eforturilor de apropiere între creștini, unii preoți și călugărițe catolice considerau într-adevăr că Biblia – mai precis Vechiul Testament – nu poate fi încredințată oricui, deoarece se aveau în vedere cele câteva episoade care prezintă aspecte de o moralitate îndoielnică.

Pentru majoritatea creștinilor care se mulțumesc să meargă la slujba de duminică, formarea lor continuă este asigurată prin lecturile alese și comentate de preot sau pastor.

Dar dacă este bine să cunoaștem cuvântul lui Dumnezeu, mult mai important este să-l punem în practică. Deținător al adevărului revelat și însuflețit de iubirea față de aproapele său, creștinul are datoria de a răspândi acest adevăr și de a-l ajuta pe orice om aflat în nevoie, indiferent dacă ajutorul dat e de natură materială sau morală. Cuvintele lui Iisus Hristos adresate apostolilor sunt clare: „Mergeți și învățați toate neamurile.” Este vorba de o învățătură mult mai convingătoare decât discursurile. De aceea lucrările sociale și acțiunile misionare se îmbină și se completează unele pe celelalte prin puterea Duhului Sfânt trimis de Dumnezeu în Biserica sa.

Astfel, creștinul practicant fervent își consacră tot timpul posibil pentru a alina suferința altora și pentru a transmite mesajul de iubire al Mântuitorului; el nu poate face nimic fără ajutorul lui Iisus Hristos; întreaga sa viață creștinul încearcă să trăiască asemenea fiului lui Dumnezeu, adică să aspire la sfințenie.

În anumite momente ale istoriei Bisericii, căutarea perfecțiunii într-o societate dominată de violență i-a determinat pe unii creștini să fugă de lume, ajungând până la a-și disprețui propriul trup¹. Astăzi toate Bisericile

¹ S-au văzut călugări care trăiau într-o renunțare totală, în locurile neospitaliere sau, încă și mai ciudat, cocoțați în vârful stâlpilor. Ei stăteau acolo și iarna, și vara, la înălțime, și trăiau din pomana făcută de credincioși.

creștine sunt de acord cu respectul pe care omul îl datorează creației lui Dumnezeu pornind de la natură, animale și bineînțeles de la omul cu trup și suflet.

Acest exemplu ne arată în ce măsură a progresat atitudinea conștientă față de tot ce implică o bună înțelegere a mesajului și a exemplului lui Iisus Hristos. Drumul către sfințenie este anevoios și nesigur, fie că este vorba de un singur individ sau de societatea creștină în ansamblu. Nu trebuie deci să ne mire neputințele sau slăbiciunile care-i sunt proprii naturii umane. Ceea ce contează este perseverența în a duce o viață plăcută lui Dumnezeu. Această progresie, de tip dialectic, este favorizată de înmulțirea punctelor de vedere exprimate de diferitele Biserici creștine: chiar și o poziție greșită poate avea efecte pozitive datorită reacției pe care o provoacă¹.

Astfel fiecare nouă problemă antrenează în mod inevitabil căutarea de soluții care să fie în concordanță cu spiritul creștin. Această situație se întâlnește mai ales în domeniul moralei, ca urmare a evoluției societății: contracepția, mamele purtătoare, avortul nu sunt decât câteva dintre subiectele asupra cărora creștinii ar trebui să-și spună părerea ținând cont de conștiința și principiile lor.

Acțiunea Bisericilor creștine, a preoților și pastorilor are drept misiune sensibilizarea credincioșilor în privința consecințelor faptelor făcute din neștiință și sprijinul acordat lor în a lua în mod conștient decizia cea mai potrivită pentru atingerea idealului lor. Deci preoții și pastorii nu sunt în niciun caz judecătorii ce hotărăsc în ce măsură fapta este conform legii; ei îi ajută pe credincioși să-și exercite libertatea în sensul indicat de Dumnezeu și în conformitate cu alegerea lor conștientă.

Însuși Cuvântul lui Dumnezeu așa cum este prezentat de evangheliști nu are nimic în comun cu un cod de conduită în care ar fi anticipate toate situațiile; cuvântul lui Dumnezeu explică și ilustrează comportamentul lui Iisus Hristos, care trebuie să servească drept exemplu pentru credincios. Cum niciodată nimeni nu se găsește exact într-una din situațiile

¹ Sfântul Pavel spunea *oportet haereses esse*, „trebuie să existe erezii”, adică erori doctrinare.

prezentate în Evanghelie, creștinul acționează în virtutea spiritului și nu executând ordine.

Această atitudine este atât de revoluționară în raport cu alte religii, încât există creștini cărora le vine greu să o înțeleagă și se simt mai bine dacă adoptă o atitudine de ascultare supusă. În același fel unii preoți sau pastori reacționează uneori ca niște „șefi” spirituali mai mici și nu ca niște sfătuitori în serviciul credincioșilor. Totuși creștinul se poate apropia de Dumnezeu prin strădania sa. Din fericire el este conștient că în demersul lui este ajutat de Duhul Sfânt; acest ajutor divin compensează slăbiciunile și constituie pentru el un izvor de permanentă recunoștință. Viața sa creștină își trage seva din rugăciune, din studiul Scripturilor și din practicarea sfintelor Taine.

Celebrarea darurilor lui Dumnezeu

Ceea ce în vocabularul Bisericii se numește euharistie¹ este înainte de toate un act de mulțumire. Iisus Hristos a vrut ca această celebrare să conștientizeze în principal în comemorarea cinei pe care El a luat-o împreună cu apostolii în ajunul morții sale.

Alegerea unei mese simple, a împărțirii puținului vin și a pâinii pentru a celebra unirea lui Dumnezeu și a oamenilor subliniază în ce măsură Dumnezeu dorește să le fie accesibil tuturor și în orice clipă. Prezența sa pe pământ, acum mai bine de 2 000 de ani, această „întropare” a unui Dumnezeu care a adoptat condiția umană în totalitatea sa, se prelungește astfel dincolo de secole în mesele zilnice la care îi invită pe creștini să le împartă cu El.

Dar recunoștința și bucuria pe care creștinii le manifestă față de Dumnezeu se exprimă și în cursul sărbătorilor religioase de peste an și amintesc de marile evenimente ale vieții lui Hristos pe pământ: nașterea sa la Crăciun, prima sa apariție publică în fața legendarilor regi magi la Epifanie, Învierea sa în duminica Paștelui, urcarea la ceruri la Înălțare...

¹ *Mulțumesc* se spune *gratias* în latină și *eucharistos* în greacă. Pentru mai multe explicații despre euharistie a se vedea mai departe în text.

Catolicii și ortodocșii lasă să se reverse evlavia asupra Mariei, Maica lui Iisus Hristos, și asupra sfinților, care sunt de asemenea modele de reușită în rândul oamenilor.

Toate aceste celebrări se vor a fi pe cât posibil frumoase; credincioșii și cei care le celebrează se străduiesc să-l cinstească pe Dumnezeu prin toate mijloacele de care dispun.

Acest „serviciu” divin se numește liturghie și este într-o oarecare măsură răspunsul credincioșilor la cuvântul lui Dumnezeu adus oamenilor. Drept recunoștință, aceștia înalță rugăciunea lor către Dumnezeu. Liturghia este deci, în forma sa, o lucrare omenească; de-a lungul secolelor, tradițiile liturgice au fost create diferit de la o Biserică la alta. Această diversitate reflectă sensibilitatea fiecărui popor și îmbogățește patrimoniul cultural al creștinismului.

Dar diversificarea în rândul religiei creștine nu ține numai de liturghie. Alte diferențe mai adânci au apărut în Biserica unică a lui Hristos, deosebiri care ating puncte de doctrină, importante desigur, deși poate nu chiar esențiale. Din aceste divergențe s-au născut diverse forme de creștinism.

DIFERITELE FORME DE CREȘTINISM

Persoana lui Iisus Hristos, adevărat Dumnezeu și om adevărat, este cea care-i unește pe toți creștinii; ei cred în misiunea sa divină și se străduiesc în măsura convingerii și a curajului lor să-i urmeze învățătura.

Adunarea creștinilor formează Biserica. Toți creștinii sunt de acord să recunoască faptul că această Biserică este unică, dar ei nu o văd toți în același fel. Cu siguranță ei consideră că nu există decât un singur adevăr – și este deja mult – cel conținut în învățătura lui Iisus Hristos. Dar ea nu se aseamănă prin nimic cu un ansamblu de legi. Iisus Hristos s-a ferit să scrie ceva, precauție indispensabilă pentru ca învățătura sa să păstreze de-a lungul secolelor flexibilitatea de adaptare necesară. Modelul pe care el l-a dat este acela al unui comportament în întregime orientat spre iubirea aproapelui: fiecare creștin trebuie să-și folosească libertatea și conștiința

pentru a-și adapta în mod inteligent propriul comportament la situațiile specifice existenței, inspirându-se după modelul lui Iisus Hristos.

Nu este ceva prea intelectual: fiecare este capabil să facă în orice moment alegerile potrivite îndată ce se lasă condus de iubire și, dacă este posibil, de bun-simț. Iisus Hristos spunea de altfel: „Lăsați copiii și nu-i opriți să vină la Mine, că a unora ca aceștia este împărăția cerurilor”¹. Este o frază pe care teologii nu și-au însușit-o întotdeauna: chiar dacă nu găsim în Evanghelii nicio indicație strictă asupra organizării sau a liturghiei Bisericii viitoare, nici măcar asupra naturii Împărăției lui Dumnezeu care-i așteaptă pe cei aleși, teologii au speculat imediat asupra acestor chestiuni cu adevărat importante, dar care nu sunt la îndemâna faptelor.

Uitând poate prea adesea că viața creștină constă mai întâi în imitarea lui Hristos, teologii au început să descifreze Scripturile ca și cum ar fi vorba de o explicație foarte școlărească a textelor. Ei au găsit, evident, o mulțime de comori ascunse care sunt cel mai adesea extrapolări sau interpretări ale spuselor originare.

Înțelegem că un asemenea exercițiu intelectual conduce la divergențe de apreciere între teologi și au apărut nesfârșite dispute între specialiști. Dacă adăugăm aici diferențele sociologice, rivalitățile personale și politice de care oamenii Bisericii nu sunt scutiți, nu ar trebui să ne surprindă proliferarea tendințelor și mișcărilor care s-au manifestat și se manifestă încă în sânul Bisericii lui Hristos.

Riscul ar fi mare, acela de a nu se mai regăsi într-o asemenea dezordine dacă, mulțumită lui Dumnezeu, Iisus Hristos nu ar fi dat asigurarea de ajutorul Duhului Sfânt pentru a călăuzi Biserica pe calea adevărului.

Dar Duhul Sfânt nu este un jandarm, el este Dumnezeu însuși, el are răbdare și nu pedepsește automat toate greșelile; totul se petrece ca și cum Duhul Sfânt ar lăsa timpul să macine ceea ce este de prisos și s-ar baza pe înțelegerea mai profundă a mesajului de iubire pentru ca oamenii să aspire la unitate prin diversitate.

Constatăm într-adevăr că unele interpretări ale creștinismului, odioasă amenințătoare pentru unitatea Bisericii, au dispărut practic de-a

¹ Marcu 18, 16 (n. coord.).

lungul secolelor și că foarte încet, în ritmul lui Dumnezeu, creștinii de bună-credință, de diferite orientări, învață să se respecte reciproc și să relativizeze anumite puncte secundare care i-au separat într-un trecut deja îndepărtat.

Ce rămâne într-adevăr din marile erezii cum ar fi arianismul, nestorianismul sau monofizismul care au sfâșiat Biserica între secolele al IV-lea și al VII-lea și care au sedus un mare număr de creștini¹?

Totuși, se va spune, în mai puțin de un secol au apărut un mare număr de mișcări religioase a căror doctrină nu este în mod deosebit ortodoxă, deși îl invocă pe Iisus Hristos. Cititorul va putea să se ducă cu gândul la articolele consacrate mai departe Martorilor lui Iehova sau mormonilor pentru a nu cita decât două dintre cele mai importante. La fel, fiecare decizie doctrinală a Romei antrenează reacții de respingere a unor catolici care se îndepărtează uneori de rădăcinile lor. Jansenismul în secolul al XVIII-lea, apoi proclamarea infailibilității pontificale în 1870 au provocat scindarea „vechilor-catolici” și aproape un secol mai târziu Conciliul de la Vatican II a provocat opoziția unor catolici ca Abatele de Nantes (Contrareforma catolică) și schisma „integriștilor” Monseniorului Lefebvre.

Nu este mai puțin adevărat că aceste mișcări rămân numeric foarte marginale și nu tulbură liniștea Bisericii, așa cum a fost cazul marilor dispute doctrinale de odinioară.

¹ Arianismul, doctrina lui Arie, plecând de la caracterul transcendent al lui Dumnezeu, nu admitea că Iisus este mai mult decât o creatură adoptată de Dumnezeu ca fiu. Arianismul a avut un succes deosebit la goți, dar n-a dăinuit până în zilele noastre. Nestorianismul, doctrina lui Nestorie, din dogma potrivit căreia Iisus Hristos este adevărat Dumnezeu și om adevărat, extrage concluzia că în el coexistă două persoane, omul și Dumnezeu. În același fel, doar omul este cel care a murit pe cruce. Creștinii din Arabia cu care Mahomed se afla în contact erau nestorienii, ceea ce explică, după creștini, poziția islamului (a se vedea capitolul despre islam). Nestorienii sunt astăzi încă în număr de aproximativ 500 000. Monofizismul, literal „doctrina unei singure naturi”, ca reacție împotriva nestorianismului, face să dispară natura umană a lui Hristos în spatele naturii sale divine. Creștinii copti și etiopienii sunt de tradiție monofizită, dar ei sunt mai aproape astăzi de ortodoxie.

Aceste specificări fiind făcute, creștinismul contemporan cuprinde trei mari curențe:

- catolicismul (mai mult de un miliard de botezați)
- ortodoxia (în jur de 180 milioane de botezați)
- protestantismul (400 milioane de botezați).

Acesta din urmă, după cum vom vedea mai departe, rămâne „fărămițat” în mai multe orientări, dar apar semne de convergență. Aceleași semne apar în ceea ce privește relația dintre catolicism, ortodoxie și protestantism: este vorba despre „mișcarea ecumenică” ce va fi amintită ulterior.

CATOLICISMUL

Iată mai mult de 2 000 de ani de când creștinismul a intrat în Istorie prin ușița unui fapt divers: executarea unui agitator religios într-o provincie îndepărtată a Imperiului Roman. Acest Iisus le spusese tovarășilor săi, apostolii: „Mergând, învățați toate neamurile”¹. Mesajul său se voia deci, încă de la începuturile sale, catolic, adică universal².

Universală, Biserica Catolică are incontestabil o însemnătate mai mare decât celelalte mișcări religioase dacă avem în vedere răspândirea geografică sau numărul adepților săi. Multă vreme limitat la lumea mediteraneană, catolicismul este astăzi prezent aproape în întreaga lume și el regroupează mai mult de 1 miliard de botezați, adică 60% dintre creștini. Mai mult, datorită organizării sale ierarhice, el prezintă o mare omogenitate a doctrinei. Structura sa constă în extrapolarea celei create în mod rudimentar de Iisus Hristos: doisprezece apostoli (trimiși) a căror căpetenie

¹ Matei 20, 19 (n. coord.).

² Catolic înseamnă „universal”; ecumenic, cu sens foarte apropiat, desemnează ceea ce se referă la totalitatea lumii locuite.

era Petru. Astăzi Biserica Catholică este condusă de mai mult de 4 000 de episcopi sub autoritatea unui papă, episcop de Roma¹.

Ne imaginăm uneori catholicismul devenit rigid din cauza dogmelor sale, paralizat de un Stat Major format din cardinali bătrâni ruși de preocupările lumii contemporane. Cei care-și dau osteneala să studieze catholicismul constată că, dimpotrivă, sub unitatea sa fundamentală există o diversitate și capacitate de evoluție uimitoare. Schimbările care par să se accelereze de câțiva ani nu se referă la conținutul imuabil al credinței, aceste schimbări vizează aplicarea lor la lumea nouă în care trăim. Această reînnoire a expresiei credinței îi permite Bisericii să-și păstreze vitalitatea.

Corp în mișcare, Biserica Catholică poate fi percepută foarte diferit în funcție de observatorii săi. Societate umană, ea este supusă tuturor greșelilor și tuturor compromisurilor; unii nu rețin de aici decât obscurantismul Inchiziției sau al procesului din Galileea. Izvor inepuizabil de sfinți, Biserica este pentru mulți alții unica rațiune de a spera; în ea este prezent Duhul Sfânt care conduce omenirea către Mântuitorul ei.

Este greu să fii obiectiv. Putem totuși constata că Biserica Catholică și-a revenit întotdeauna după crizele cele mai grave, ceea ce permite interpretarea istoriei sale ca o avansare în care fiecare eveniment pare să se fi produs pentru a opera o reconversie necesară și permanentă.

Iată de ce o trecere în revistă a Istoriei este un necesar prealabil pentru a înțelege originalitatea catholicismului și pentru a aprecia multiplele sale forme de spiritualitate și de acțiune.

Istoria zbuciumată a catholicismului

De-a lungul secolelor catholicismul a trecut prin situațiile cele mai diverse, iar astăzi locul său în societate variază considerabil în funcție de țară.

¹ Biserica Catholică se mai numește și apostolică prin referire la apostoli, și romană pentru că ea recunoaște autoritatea episcopului de Roma.

Putem distinge trei mari perioade:

- Primele trei secole sunt cele ale unei lupte doctrinale, în mare parte clandestină. Catolicismul s-a afirmat atât prin calitatea și noutatea mesajului său, cât și prin curajul eroic al credincioșilor: această fază de luptă crâncenă s-a dat, în principal, în interiorul Imperiului Roman.
- De la recunoașterea catolicismului ca religie a Imperiului după Constantin¹ până la Reforma protestantă de la începutul secolului al XVI-lea, catolicismul a fost permanent asociat cu o putere politică. Este o perioadă de siguranță religioasă, dar și de lupte intense în jurul puterii. În timpul acestor unsprezece secole au avut loc numeroase evenimente dramatice. Imperiul Roman se prăbușește sub loviturile barbarilor, dar Biserica rezistă, convertindu-i. Catolicismul îndură șocul islamului începând cu secolul al VII-lea și pierde aproape toată Africa de Nord și Orientul Apropiat. Apoi intervine schisma cu Biserica Răsăritului în 1054, iar Biserica Catolică se identifică cu Europa Occidentală. Credința face să apară catodrale, dar Evanghelia nu înlănțește încă violența: cruciadele și Inchiziția par a fi modalitatea firească de a-și convinge aproapele. Într-o Biserică ce se identifică în întregime cu societatea, găsim de-a valma atât binele, cât și răul. O clarificare și un control devin necesare.
- De la Reformă, Biserica Catolică își pierde în mod progresiv puterea politică: în Marea Britanie mai întâi prin secesiunea anglicană, apoi în Europa de Nord cu luteranii, în sfârșit în restul Europei cu Revoluția Franceză din 1789 și apariția naționalismelor. Doar puterea credinței rămâne intactă: indienii din America devin creștini începând cu secolul al XVI-lea prin sabia conchistadorilor, iar africanii și locuitorii zonei Oceaniei se creștinează începând cu secolul al XIX-lea datorită devotamentului misionarilor.
- În zilele noastre, centrul de gravitație al Bisericii Catolice se deplasează. Țările industrializate din Europa Occidentală au devenit prea bogate

¹ La Conciliul de la Niceea, convocat de Constantin în 325, este formulat conținutul *Crezului* [la Conciliul de la Constantinopol este definitivat, păstrându-se neschimbat până în zilele noastre (n. coord.)].

pentru a se simți în largul lor într-o spiritualitate în care sărăcia este o virtute. În schimb, în statele Lumii a Treia și în țările aflate sub dictatură, suflul revoluționar al creștinismului rămâne intact.

Diversitatea situațiilor specifice fiecărei țări face în mod evident dificilă direcția pe care trebuie să o urmeze Biserica. Sarcina este cu atât mai grea cu cât de la Conciliul Vatican II din 1962 până în 1965 Biserica Catolică a renunțat definitiv să-și impună punctul de vedere roman, prin excelență, care o caracteriza de multe secole.

Conciliul Vatican II

Dacă ar trebui o dovadă în plus a puterii de adaptare a Bisericii Catolice la evoluția Istoriei, Vatican II ar oferi un exemplu elocvent în acest sens.

Șocul celui de-al Doilea Război Mondial, ai cărui principali protagoniști erau popoarele de cultură creștină, arătase în mod clar că Biserica nu se putea mulțumi să recomande credincioșilor respectarea valorilor morale individuale; ea trebuia să-și extindă învățătura pentru a ajunge la o morală mai colectivă, având drept consecință o mai mare deschidere asupra lumii.

În acest scop, cele trei axe principale ale Conciliului au fost:

- o actualizare (în italiană: *aggiornamento*) a practicilor Bisericii pentru a permite o mai bună realizare a noilor obiective;
- o definiție mai clară a raporturilor sale cu lumea, mai ales în ceea ce privește faptele Bisericii în țările străine culturii occidentale;
- stabilirea de relații bazate pe încredere și constructive între catolicism și celelalte Biserici creștine.

Conciliul urmează o logică, cea a universalității mesajului pe care trebuie să-l transmîtă. Decizia de a folosi limbile locale în locul limbii latine

pentru celebrarea slujbei nu este decât un mijloc de a-i face pe credincioși să participe la cultul¹ lor.

Probabil cea mai importantă declarație a conciliului se referă la libertatea religioasă. Acesta este de fapt un nou mod de a se exprima: Biserica, sigură de mesajul său, înainte se speria de respectiva libertate, căci, alegând o altă cale decât cea a catolicismului, omul cade inevitabil în greșală. Fără a renunța la convingerile sale, Bisericii nu-i rămâne decât să constate faptul că omul este liber și că-și exercită libertatea pe tărâm religios ca în orice alt domeniu. Biserica, depozitara mesajului de iubire divină, are datoria să convingă în esență prin exemplul sfinților săi. Ea poate condamna doctrinele, dar niciodată oamenii. A recunoaște această realitate, că fiecare dispune în conștiința sa de libertate religioasă, este o simplă constatare, dar este și o condiție necesară pentru stabilirea unui dialog cu celelalte religii; în lipsa acestui dialog există puțină speranță de convertire la catolicism din partea celor care s-au îndepărtat de el.

Aceste subtilități despre libertatea religioasă nu au fost admise de unii catolici fundamentalisti care vedeau în ea un compromis periculos și de neacceptat cu greșeala. Totuși orice ar spune cei câțiva opozanți neînduplecați ai conciliului, acesta nu a atins cu nimic natura și temelia Bisericii Catolice.

Specificitatea catolicismului

În sânul creștinismului, catolicismul și ortodoxia ocupă o poziție centrală în sensul că Bisericile creștine calificate în general drept protestante provin în mod direct sau indirect din cele două.

¹ Această decizie i-a deranjat pe unii catolici atașați de obiceiurile lor cu atât mai mult cu cât ea se armoniza cu schimbările liturgice minore. Totuși abia la începutul secolului al XVI-lea, la Conciliul de la Trident, Biserica a impus slujba în limba latină. Astăzi aceasta nu este interzisă, dar nu este nici recomandată. Riturile catolice nelatine pe care le vom vedea mai departe folosesc de altfel diferite alte limbi liturgice, ca de exemplu limbile greacă și arabă.

Caracteristicile cele mai însemnate ale Bisericii Catolice, pe care celelalte Biserici nu le-au mai păstrat, se referă la concepția asupra naturii însăși a Bisericii, a locului ocupat de tradiție și dogme, de taine și de structura ierarhică. Trecându-le în revistă, vom constata că Biserica Catolică reușește destul de bine să îmbine o profundă coerență intelectuală cu o bună putere de adaptare la diferitele culturi.

Natura Bisericii Catolice

Pentru catolici, promisiunea lui Iisus Hristos conform căreia el va rămâne prezent în Biserica sa este o realitate: Duhul Sfânt pogorât peste apostoli la Rusalii este realmente prezent în sânul Bisericii, tot așa cum Iisus Hristos însuși este prezent în Euharistie (a se vedea prezentarea în paginile ce urmează). Natura acestei prezențe scapă evident simțurilor noastre, dar ea nu este mai puțin reală. Singurele imagini simbolice pot explica acest fapt: se spune că Biserica este Trupul mistic sau Mireasa lui Hristos pentru a arăta caracterul intim și indisolubil al acestei uniuni.

Biserica este deci de creație divină, dar ea se construiește cu ajutorul oamenilor dintre care primul a fost în mod simbolic numit Petru [piatră] de către Iisus Hristos însuși. Astfel, Biserica este sfântă, dar oamenii care o alcătuiesc sau care o conduc rămân oameni, în stare de orice slăbiciune și de orice renegare. Putem deci distinge Biserica vizibilă, societate umană a botezaților discret condusă de Duhul Sfânt, și Biserica invizibilă, adunare a tuturor celor vii sau morți cărora Dumnezeu le dă credință, adică cei care răspund după puterile lor la ceea ce înțeleg ei prin chemarea lui Dumnezeu¹.

¹ Timp de secole, catolicismul a formulat această învățătură numind „trupul Bisericii” Biserica vizibilă, ai cărei credincioși recunosc autoritatea papei și a episcopilor, și „sufletul Bisericii”, totalitatea oamenilor care nu sunt în stare de păcat de moarte. Tocmai această Biserică este cea care constituie Trupul mistic al lui Hristos. Conform vocabularului tradițional, cei care nu aparțin Bisericii vizibile se împart între:

- nebotezați, numiți odinioară „necredincioși” (cei care nu au credință, *fides*, fără nuanță peiorativă); ei pot fi membrii Bisericii invizibile dacă trăiesc, cu destulă plenitudine, în iubire față de Dumnezeu;

Prin natura sa, este imposibil de știut cine face parte din ea. Această definiție subliniază ideea că în afara Bisericii invizibile nu există mântuire, căci mântuirea nu poate veni decât de la Dumnezeu. Nu este deloc o atitudine de orgoliu a catolicilor, deoarece faptul de a fi botezat – sau chiar de a fi preot, episcop sau papă – nu garantează că faci parte din această Biserică.

Totuși, Biserica vizibilă, fiind urmașa istorică a Bisericii pe care Iisus Hristos a instituit-o împreună cu apostolii săi, rămâne inspirată din punct de vedere spiritual de Dumnezeu și este aleasă pentru a transmite și a păstra mesajul său.

În zilele noastre, fără a renega nimic din certitudinile pe care le obține din revelația divină și din tradiția sa, Biserica Catolică a luat cunoștință de mesajul de iubire a cărui depozitară este și care-i impune o mare modestie în afirmarea și formularea adevărului. Recunoscând varietația expresiilor culturale ale aspirațiilor oamenilor către Dumnezeu, ea le consideră, de la Conciliul Vatican II, ca tot atâtea tentative de a se apropia de Creator. Biserica nu-și mai îndreaptă furia împotriva ereticilor sau schismaticilor și chiar îi repugnă, de acum înainte, să vorbească despre ei. Biserica a renunțat definitiv să condamne oamenii care-l caută pe Dumnezeu prin alte religii, ea îi privește de azi înainte cu respect și iubire și se străduiește să stabilească cu ei un dialog, în speranța că îi va face să împartă plenitudinea mesajului care îi este încredințat¹.

-
- apostazia – botezați în religia creștină care l-au respins în mod explicit și total pe Iisus Hristos;
 - excomunicații, creștini excluși din Biserică în urma unei greșeli grave;
 - ereticii, creștini care refuză să creadă în unul sau mai multe adevăruri înțelese de Biserică drept articol de credință. Protestanții sunt eretici;
 - schismaticii, creștini care cred în învățătura Bisericii, dar refuză să recunoască autoritatea conducătorilor legitimi, în special a papei. De la separarea Bisericii de Răsărit în 1054, ortodocșii sunt considerați schismatici. Totuși, o parte a Bisericii de Răsărit a rămas fidelă Romei; există deci catolici nelatini de diferite rituri orientale conduse de patriarhi care recunosc prin definiție autoritatea papei.

¹ Ne putem întreba de ce Biserica nu a afirmat mai devreme această poziție care pare singura coerentă cu principiile sale. Este fără îndoială importanța naturii umane care deformează cele mai bune intenții. La urma urmelor, islamului îi vine foarte greu să practice

Ca atare, în prezent, Biserica nu mai impune nimic, dar propune un model tuturor popoarelor lumii. Ea a păstrat intactă certitudinea că deține adevărul mesajului lui Iisus Hristos, dar știe de acum înainte că puterea sa de convingere depinde de fidelitatea cu care ea însăși își pune în practică propria învățătură. Biserica nu încearcă să impună soluții problemelor morale, sociale, politice sau economice, dar ea își exprimă neobosit principiile care trebuie să guverneze aceste alegeri. Biserica a devenit astfel mult mai conștientă că principiile pot să conducă la alegeri diferite în funcție de mediul cultural.

Biserica își găsește unitatea fundamentală sub diversitatea aparențelor, în tăria convingerilor sale spirituale exprimate prin dogme și tradiție.

Tradiția și dogmele

De vreme ce Biserica este constituită din oameni liberi, deci supuși greșelii, nu este de mirare că apar în sânul său interpretări diverse ale mesajului revelat. Unele dintre ele pot fi erori în măsura în care o opinie și contrarul său nu pot fi adevărate în același timp.

Astfel singura referință la Biblie nu este suficientă pentru a fi sigur de adevăr, într-atât încât să putem ajunge la el. Pentru a beneficia de toate șansele, Biserica Catolică – îndrumată, poate, de Duhul Sfânt – a pus la punct un sistem original destinat unei cât mai bune păziri în fața erorilor. Acest sistem constă în a oficializa în mod solemn credințele dobândite – ceea ce numim dogme –, apoi în a reuni toate aceste credințe în ceea ce Biserica numește „tradiție”, într-un ansamblu coerent, definitiv acceptat, de la care se poate continua¹ cercetarea.

toleranța care este înscrisă în principiile Coranului și comunismul sovietic s-a obișnuit ușor cu privilegiile nomenclaturii. Ceea ce contează este rezultatul final: așa cum spunea Iisus Hristos, judecăm copacul după roadele sale.

¹ Cuvântul „tradiție”, ca multe altele din vocabularul religios, poate fi nepotrivit înțeles, căci el este luat într-un sens diferit de acela, puțin învechit, de „tradițional”. Tradiția „extrasă” din trecutul Bisericii nu o întoarce spre acest trecut, ci dimpotrivă, îi permite să meargă către viitor, edificându-și progresiv doctrina pe o bază din ce în ce mai solidă și mai coerentă.

Un astfel de proces nu a fost înțeles de protestantism din cauza unui motiv în esență istoric; incapacitatea Bisericii din secolul al XVI-lea de a se reforma destul de repede prin ea însăși a împins creștinii reformați să se separe și în același timp să recuze învățătura Bisericii căzute în eroare. Ei au concluzionat că Biserica nu contribuia cu nimic și că era mai bine ca fiecare să aibă libertatea de a interpreta în felul său Sfânta Scriptură și, după ei, singura purtătoare de revelație.

În mod natural, proclamarea unei dogme pretinde cele mai mari precauții: o credință bine stabilită nu devine dogmă decât după o maturare care poate dura secole. În principiu, aceste dogme nu se referă decât la subiecte importante. Autenticitatea aparițiilor de genul celor de la Lourdes este, printre alte exemple, lăsată la aprecierea fiecăruia. La fel se întâmplă și cu întrebările referitoare la nașterea omului pornind de la cuplul Adam și Eva, ceea ce poate fi interpretat în mod simbolic.

În ciuda prudenței de care dă dovadă Biserica Catolică în definirea dogmelor sale, chiar principiul de a proclama altele noi îi irită în mod frecvent pe necatolici. Protestanții și ortodocșii consideră că nu este nimic de adăugat la mesajul Sfintei Scripturi completate, e adevărat, prin ceea ce trebuie să numim dogmele primelor concilii ale Bisericii. Necatolicii consideră adesea că este o dovadă de vanitate să definești un adevăr divin care scapă înțelegerii tuturor oamenilor, chiar și episcopilor și papei.

La acest lucru Biserica Catolică ar putea răspunde că nimic nu o poate împiedica să-și exprime convingerile. Totuși ea insistă mai degrabă asupra unui punct, în general greșit înțeles. Dogmele nu au pretenția de a explica în detaliu un adevăr care nu aparține decât lui Dumnezeu, dar ele se mulțumesc să elimine interpretările considerate eronate¹.

Astfel, dogma Întrupării, asupra căreia toți creștinii sunt de acord, spune că Dumnezeu s-a făcut Om în persoana lui Iisus Hristos. Este imposibil de

¹ Să facem o comparație foarte imperfectă: un martor convocat de poliție poate fi incapabil să precizeze identitatea unui vinovat, fiind în același timp sigur de câteva caracteristici ale individului: nu purta bluzon, nu avea cizme etc. O asemenea mărturie nu definește vinovatul, ci înlătură nevinovații din cercul suspectilor. În același mod, dogmele elimină ipotezele religioase sterile.

știut în ce constă acest mister și cum Dumnezeu poate fi Om, dar dogma exclude ideea că Iisus este un om ca toți ceilalți sau, în caz contrar, că el este o aparență a omului, o apariție a lui Dumnezeu.

Firește, dogmele proclamate cel mai recent sunt acelea care au provocat mișcări majore în rândul creștinilor necatolici. Ultimele trei sunt: dogma Imaculatei Concepții proclamată în 1854 de papa Pius al IX-lea, dogma infailibilității papale, proclamată în 1870 de însuși papa în cursul primului Conciliu de la Vatican și dogma Asumpțiunii sau Ridicarea la Cer a Maicii Domnului, în 1950, de papa Pius al XII-lea¹.

Protestanții și ortodocșii au luat în mod evident drept o provocare proclamarea dogmei infailibilității papale. Totuși, asta nu înseamnă că papa se transformă într-un supraom care ar rosti numai adevărul – ar urma imediat propuneri lingușitoare din partea serviciilor meteorologice –, ci doar că acordul Bisericii asupra unui punct de doctrină nu devine definitiv incontestabil decât odată proclamat în mod solemn de papa care reprezintă unitatea sa. Se spune atunci că el vorbește *ex-cathedra*. O asemenea proclamare nu este deci rezultatul unei decizii autocratice a papei, ci rodul unui îndelung proces de gândire în sânul Bisericii, în general ratificat printr-un conciliu. Astfel dogma infailibilității papale însăși a fost votată cu ocazia Conciliului din 1870².

Putem totuși să considerăm că după Conciliul Vatican II procedura solemnă de proclamare a unei dogme nu va fi decât în mod excepțional utilizată. Crediințele Bisericii Catolice au suferit aproape toate atacurile posibile de mai bine de 2 000 de ani. Problemele dogmatice vor lăsa cu adevărat locul unui efort de aprofundare a vieții creștine în diferite contexte culturale.

Această viață spirituală se bazează pe practicarea tainelor.

¹ *L'Assomption* (Adormirea Fecioarei Maria), din limba latină *ad sumere*, „a lua cu sine” este înălțarea la cer a Maicii Domnului la sfârșitul vieții sale terestre. Acest cuvânt se opune Înălțării lui Iisus Hristos care s-a ridicat prin el însuși la cer, în timp ce mama sa, simplă ființă omenească, a fost chemată acolo.

² 535 de episcopi au votat pentru, doi împotriva și 55 au părăsit conciliul pentru a evita să voteze împotriva. După vot, cei 57 de opozanți s-au raliat noii dogme.

Tainele

Noțiunea de taină este o specificitate a creștinismului, însă ea este mai puțin răspândită și mai puțin clarificată la protestanți.

Catolicii, ca și ortodocșii, numără șapte taine:

- Botezul
- Confirmarea¹
- Euharistia
- Căsătoria
- Preoția
- Pocăința²
- Împărtășirea bolnavilor (Maslul)

Orice taină aduce un dar, iertarea lui Dumnezeu, care se concretizează vizibil printr-un semn, gesturi și cuvinte consacrate. Există un paralelism evident și dorit între întruparea lui Dumnezeu în Iisus Hristos și manifestarea lui Dumnezeu printr-un semn vizibil. Vom înțelege mai bine această noțiune de taină dacă îi aprofundăm conținutul.

• *Botezul* este taina intrării în Biserică. Orice catolic îl poate îndeplini în caz de urgență, cum ar fi riscul de deces al unui copil. Biserica admite chiar validarea unui „botez la cerere” pentru o persoană aflată în pericol de moarte. Semnul vizibil al botezului constă în a turna puțină apă pe capul botezatului pronunțând cuvintele: „Te botez în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh”³. Când ceremonia este înfăptuită este celebrat de un preot la Biserică, ceea ce reprezintă situația normală, ritul este complet: puțină sare pe limbă simbolizează faptul că botezatul este „sarea pământului”,

¹ Numai catolicii au Confirmarea, în vreme ce la ortodocși este înlocuită de Taina Sfântului Mir sau Mirungerea (n. coord.).

² La ortodocși aceasta este Taina Spovedaniei (n. coord.).

³ La ortodocși, la formula de la botez nu preotul este cel mai important, căci nu el botează, ci copilul este botezat în numele Treimii. La fel, botezul se face prin scufundare, iar nu prin stropire (n. coord.).

capabil să dea savoare existenței; o picătură de untdelemn sfințit pe frunte amintește de ungerea regală și de cea a lui Hristos, evocând uleiul cu care se ungeau luptătorii înaintea luptei; o lumânare aprinsă ținută în mână semnificând lumina pe care creștinul trebuie să o aducă lumii, iar cei doi martori, nașul și nașa, reprezintă comunitatea care întâmpină proaspătul botezat și care va veghea la educația sa. Botezul poate fi dat încă de la naștere.

- *Confirmarea* este taina intrării într-o viață de responsabilitate; confirmatul primește darul Duhului Sfânt. Această taină este conferită de episcop care pronunță cuvintele rituale, desenează cu mir semnul crucii pe fruntea confirmatului și îi atinge obrazul ca pentru a-i ura noroc. Catolicii consideră că această confirmare prin însăși natura sa cere o anumită maturitate din partea celui care o primește. Ea este dată, în general, la ieșirea din copilărie, după prima împărtășanie, pe la vârsta de zece ani.

- *Euharistia* este pentru catolici mult mai mult decât amintirea ultimei cine a lui Iisus alături de apostoli, ea este actualizarea și participarea la unica sa jertfă. Numai un preot poate să pronunțe cuvintele sfințirii pâinii și vinului așa cum le-a spus Iisus Hristos: „Luați, mâncați, acesta este trupul Meu; luați și beți că acesta este sângele Meu care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor.”¹ Aceste cuvinte² provoacă „transsubstanțierea”, adică prezența reală a lui Iisus Hristos în pâinea și vinul care devin hrană spirituală pentru credincioși³. După sfințire, preotul împarte pâinea, în general o ostie făcută din făină nedospită, o consumă și bea dintr-un potir puțin vin sfințit⁴. A primi această hrană înseamnă a fi în comuniune,

¹ Matei 26, 26 (n. coord.).

² Aceste cuvinte sunt folosite de Biserica Catolică, pe când ortodocșii folosesc rugăciunea de invocare a pogorării Duhului Sfânt (epicleza) pentru prefacerea pâinii și a vinului în Trupul și Sângele lui Hristos (n. coord.).

³ În mod evident nu există nicio schimbare a substanței chimice a pâinii și a vinului; în vocabularul teologic, substanța este, așa cum sugerează etimologia, ceea ce se păstrează dedesubt, adică sub aparențe.

⁴ Se poate folosi vin alb sau roșu, nu are importanță culoarea. În țările islamului rigorist preoții pot celebra euharistia cu apă în care înmoaie stafide. Pe mare, se practica

adică a fi unit în trup cu Hristos. Credincioșii nu primesc, în general, decât ostia, deși comuniunea sub cele două „ipostaze”, pâine și vin, se practică în mod ocazional.

De la începutul secolului, data primei comuniuni a fost avansată spre vârsta de 7 ani, cel puțin pentru copiii care sunt în stare să-i înțeleagă sensul. S-a instituit, în schimb, mărturisirea de credință, noua denumire a împărtășirii solemne.

- *Căsătoria* este o taină între cei doi soți. Preotul care binecuvântează unirea este într-o oarecare măsură martorul voinței lor de a se uni în fața lui Dumnezeu. Căsătoria este indisolubilă, cu excepția viciului formal prin care consimțământul a fost obținut prin constrângere, fără a se consuma căsătoria etc.¹ În aceste cazuri particulare și excepționale, căsătoria poate fi anulată după un proces în fața tribunalului de la Rote, la Vatican. Un asemenea proces care poate dura uneori mai mulți ani este însoțit de cheltuieli pe care le plătesc cei interesați, excepție făcând cei ce nu dispun de mijloace bănești.

Căsătoria catolică se împlinește dacă cel puțin unul din soți este catolic. Cei doi soți trebuie să-și ia angajamentul de conștiință că-și vor crește copiii în religia catolică. În Franța căsătoria religioasă nu poate avea loc decât după căsătoria civilă. Condițiile de natură religioasă pe care le cere Biserica surprind uneori tinerii care nu văd în căsătoria „la biserică” decât ocazia unei frumoase ceremonii tradiționale. Seriozitatea angajamentelor luate este legată de caracterul sfânt al căsătoriei, implicând harul lui Dumnezeu.

odinioară o „slujbă uscată”, fără vin, de teamă ca ruliul sau tangajul să nu facă să se reverse câteva picături din lichidul sfințit.

¹ Dreptul Canonic, cod juridic al Bisericii, enumeră cazurile în care este interzis mariajul: între persoane foarte tinere (sub 16 ani pentru băieți și sub 14 ani pentru fete), impotență cronică, existența unei căsătorii anterioare validă încă, jurăminte de castitate și de supunere, consanguitate până la gradul 4 și absența cultului pentru care Biserica poate acorda dispensă. Numim căsătorie mixtă o unire între un catolic și un creștin botezat necatolic. O asemenea căsătorie este posibilă sub rezerva luării angajamentului de a crește copiii în religia catolică.

- *Preoția*, la care doar bărbații pot accede, cuprinde trei grade: diaconatul, presbiteratul și episcopatul. Pentru a primi taina preoției trebuie să simți chemarea supranaturală a lui Dumnezeu, vocația, să ai formarea și calitățile morale necesare și să fii acceptat de episcop.

Diaconatul nu cere să fii celibatar. Totuși, un bărbat căsătorit nu poate primi hirotonirea ca diacon decât dacă are peste 35 de ani și soția sa este de acord. Diaconul este abilitat să officieze diferite servicii în Biserică – cum ar fi predica.

Presbiteratul face din diacon un preot, ceea ce îi dă puterea de a oficia slujba și în consecință de a sfinți pâinea și vinul euharistiei. Preotul poate de asemenea să ierte greșelile în numele lui Hristos, ceea ce se numește iertarea păcatelor.

Episcopatul constituie apogeul preoției. Numai un preot poate deveni episcop și acest lucru nu era posibil în Biserica primitivă. Numai episcopul are darul de a hirotoni alți episcopi; la această solemnitate el este în general asistat de alți doi episcopi. Episcopii sunt aleși de papă, care emite un mandat pontifical autorizând hirotonirea¹.

- *Pocăința*, numită și *taina împăcării*, este exercitarea puterii date de Iisus Hristos apostolilor de a ierta greșelile, păcatele credincioșilor. Această iertare poate fi obținută cu ocazia spovedaniei făcute cel puțin o dată pe an, la Paște. Recent, a fost instituită o spovedanie simplificată și rapidă, ceremonia penitențială, poate pentru a lupta împotriva pierderii acestei taine. Dar respectiva practică nu permite ca să se beneficieze de sfaturile spirituale ale preotului.

Iertarea păcatelor nu se face în mod automat, ea nu poate fi obținută decât dacă penitentul perfect conștient își regretă faptele și își ia angajamentul să facă tot posibilul pentru a le evita pe viitor. E de la sine înțeles că slăbiciunea umană face aleatoriu rezultatul acestui angajament.

¹ Aceste dispoziții au făcut imposibilă din punct de vedere canonic extinderea unei mișcări ca aceea a Monseniorului Lefebvre; pentru a-și asigura succesiunea, el nu putea hirotoni un episcop fără mandatul pontifical.

Rolul preotului în spovedanie este triplu: el judecă starea sufletească a credinciosului în cursul unui dialog care însă nu este în niciun caz un interogatoriu de poliție, ci se apropie mai curând de „ascultarea” psihiatrului; el iartă păcatele în numele lui Iisus Hristos acordându-i iertarea; el impune o penitență, cel mai adesea rostirea unei rugăciuni, dar, de asemenea, dacă este cazul, îndreptarea răului adus celuiilalt, prin post, pomeni etc.

În spovedanie, preotul are în mod firesc rolul de sfătuitor, de îndrumător al conștiinței. Păcatul fiind o neascultare voluntară a legii divine, preotul nu are dreptul să declare păcat ceea ce nu are nimic de-a face cu credința sau cu obiceiurile, o alegere politică sau sindicală, de exemplu. Secretul spovedaniei este absolut.

• *Împărtășirea bolnavilor*, numită în trecut *ultima ungere*, este destinată să ușureze fizic și spiritual suferința bolnavilor. În caz de boală gravă, este recomandat să se facă atunci când pacientul este conștient. Împărtășirea bolnavilor este făcută ori de câte ori este necesar, odată ce se cunoaște boala. Ea este administrată de un preot care pronunță rugăciuni rituale și face ungeri cu mir sfințit.

Efectul tainei este înainte de toate o purificare spirituală completă, care-i aduce credinciosului o pace interioară care să contribuie la ameliorarea stării sale psihosomatice. Catolicii consideră că o vindecare pur fizică poate interveni de asemenea în anumite cazuri, iertarea lui Dumnezeu nelimitându-se doar la viața spirituală.

Astfel, tainele însoțesc creștinul de-a lungul întregii vieți, de la intrarea în Biserică prin botez până la trecerea la viața veșnică. Taina cea mai importantă a vieții creștine este euharistia, care constituie o adevărată hrană spirituală la care putem accede zilnic.

Prin voința lui Iisus Hristos care le-a creat, mai mult sau mai puțin explicit, tainele aduc un dar, o favoare a lui Dumnezeu¹ a cărei natură este inexplicabilă. Preotul și episcopul prin taina preoției primite au puterea

¹ Este ideea care se regăsește în cuvântul *har*, care provine din limba greacă, *charisma*.

deosebită de a transmite credincioșilor viața întru har. Este justificarea cea mai importantă a existenței lor și, prin însuși acest fapt, a structurii ierarhice a Bisericii.

Structura ierarhică a bisericii

Cum să definim tipul de guvernare al Bisericii Catolice? Aceasta este cu siguranță o teocrație în sensul că Duhul Sfânt se presupune că o inspiră și că finalitatea sa o reprezintă instaurarea domniei lui Dumnezeu. Ea se înrudește, de asemenea, și cu o monarhie, de vreme ce șeful său rămâne în funcție pe viață, fără a fi vorba de mandate și că autoritatea provine de pe o treaptă superioară. Este de asemenea într-o anumită măsură un regim prezidențial pentru că șeful este desemnat prin vot și deciziile importante sunt luate cu acordul adunărilor conciliare.

În niciun caz nu este o republică, deoarece baza nu desemnează niciun reprezentant.

Nu este de mirare că guvernarea Bisericii nu corespunde niciunui sistem politic cunoscut. Biserica Catolică constituie într-adevăr un caz unic în lume al unei entități suverane, Sfântul Scaun, a cărui autoritate în întregime spirituală se manifestă în principal asupra cetățenilor altor state. Este de asemenea singura religie care dispune de un stat, Vaticanul, și de un guvern centralizat.

Astfel, embrionul organizării instituite de Iisus Hristos a devenit în 2 000 de ani o structură complexă și originală al cărei personaj-cheie rămâne papa, succesorul apostolului Petru.

PAPII

Până în zilele noastre au fost 265 de papi. Primul, Sfântul Petru, era galilean; el a fost desemnat de Iisus Hristos ca șef al apostolilor și a murit martir la Roma în anul 66. Începând cu al doilea papă, Lin, mort în 76, au apărut numeroși papi din peninsula. Totuși Biserica primelor

secole a cunoscut trei papi africani (Victor I, 189–199; Miltiade, 311–314; Ghelase I, 492–496), șase sirieni, zece greci și paisprezece francezi, dar și provenind din alte țări (Olanda, Germania, Spania, Portugalia, Anglia, Albania...).

Ioan-Paul al II-lea a fost primul papă polonez; din 1523 toți papii au fost italieni.

În anumite perioade tulburi ca secolele al XII-lea și al XV-lea, rivalitățile au condus la alegerea mai multor papi de către grupurile rivale. Biserica nu reține decât pe unul dintre ei ca fiind legitim.

Numele de papă datează din secolul al IX-lea; înainte, era nume onorific dat oricărui episcop.

Mijloacele moderne de transport și comunicație au modificat ușor rolul și imaginea papei. El a devenit o „vedetă” care mobilizează mulțimi impresionante și poate cunoaște pe loc diversele realități ale Bisericii. Catolicismul beneficiază astfel, pentru simple motive de structură, de o „publicitate” inaccesibilă altor religii.

Papa se află în fruntea unei adevărate administrații, Curia romană, responsabilă în același timp cu afacerile statului, ale Sfântului Scaun și cu cele ale Bisericii. Structura Curiei este următoarea:

- Secretariatul Statului, care se ocupă de afacerile publice ale Bisericii și are un rol comparabil cu funcția de prim-ministru;
- 10 congregații pontificale care sunt, într-un fel, ministerele Bisericii;
- 3 secretariate;
- 3 tribunale;
- comisii pontificale, consilii și diverse servicii.

Nunțaturile apostolice, ambasade al Vaticanului în străinătate, aparțin de Secretariatul de Stat.

Cele zece congregații pontificale, pe care nu trebuie să le confundăm cu congregațiile religioase, sunt următoarele:

- Congregația pentru Doctrina credinței, în trecut Sfântul Oficiu;
- Congregația pentru Bisericile Orientale;

- Congregația pentru Episcopi;
- Congregația pentru Disciplina Tainelor;
- Congregația pentru Cultul divin;
- Congregația pentru Cauza sfinților, un fel de minister al Foștilor Luptători;
- Congregația pentru Cler;
- Congregația pentru Călugări și Institutele laice;
- Congregația pentru Educația catolică;
- Congregația pentru Evanghelizarea popoarelor sau a propagării credinței.
- Cele trei secretariate se ocupă de unitatea creștinilor, respectiv a necreștinilor și a necredincioșilor.

Cele trei tribunale sunt:

- Tribunalul suprem al semnăturii apostolice care joacă rolul Curții de Apel, al unei Curți de casație și al unui tribunal administrativ;
- Tribunalul de la Rote¹ unde își au sediul 20 de judecători, numai bărbați, instrumentează aproape exclusiv cererile de anulare a căsătoriei (în jur de 300 de cazuri pe an, dintre care vreo 10 cu titlu gratuit);
- Penitențiarul apostolic responsabil cu problemele de conștiință: de exemplu, executarea sau anularea unui jurământ.

Comisiile, consiliile și oficiile sunt organisme specializate, de exemplu, Oficiul de statistică sau Comisia „Justiție și pace”.

Printre serviciile anexe semnalăm că Radio Vatican emite în 40 de limbi, dintre care japoneza, hindi, tamila, amharica și chineza.

Pentru a conduce sau a superviza această administrație, papa dispune de consilieri personali, cardinalii, a căror totalitate formează Sfântul Colegiu. Cardinalii sunt cei care, la decesul papei, aleg succesorul.

¹ Latina, italiana și franceza sunt limbile oficiale ale acestui tribunal.

SFÂNTUL COLEGIU

În mod oficial numit *Colegiul cardinalilor*, el este format din totalitatea cardinalilor. Această instituție este foarte veche; ea era compusă, la origine, din totalitatea episcopilor de Roma, iar efectivul său era alcătuit din 15 persoane. Din 1179 numai cardinalii au dreptul să-l aleagă pe papă. Către secolul al XIII-lea, era alcătuit din 30 de cardinali, apoi numărul lor a fost fixat la 70 în secolul al XV-lea în amintirea celor 70 de bătrâni aleși de Moise drept sfătuitori. Din 1958 ei s-au înmulțit rapid și în 2004 numărul lor a ajuns la 190. Uneori, din diverse motive, numele unui cardinal nu este divulgat: el este numit *in petto*.

Din 1962, cardinalii sunt numai episcopi. Titlurile de cardinal-episcop, cardinal-preot și cardinal-diacon pe care le poartă cardinalii sunt reminiscențe istorice pur onorifice.

Salariul unui cardinal este de ordinul a 1 500 euro pe lună la care se adaugă avantajele în natură, mai ales în privința locuinței.

Reprezentarea geografică a diferitelor țări este bine asigurată: 67 de țări au unul sau mai mulți cardinali; 99 sunt europeni, 33 latino-americani, 19 nord-americani, 18 asiatici, 16 africani, 5 din Oceania. Dar efectivele Sfântului Colegiu variază constant în funcție de decesele și de numirile noilor cardinali de către papă. Singurii alegători sunt cardinalii sub 80 de ani. Italienii care au fost mult timp și încă sunt majoritari, numără 40 de cardinali. Sunt 14 cardinali din Statele Unite, 8 brazilieni și tot atâția germani, 7 francezi, precum și polonezi etc. Țările asiatice și africane au rareori mai mult de un cardinal de fiecare. O curiozitate, un cardinal libanez mort în 1994 purta numele de Khoraiș, adică acela al tribului profetului Mahomed.

Suportul teritorial al Bisericii Catolice este Statul Vatican, o rămășiță a Statelor Pontificale instituite din anul 754 pentru a-l pune pe papă la adăpost de influențele politice.

Suprafața Vaticanului este de 44 ha și cuprinde câteva imobile din Roma și reședința papală de la Castel Gandolfo, la 25 km de oraș.

Nu sunt decât în jur de 350 de „cetățeni“ ai Vaticanului, cu titlu provizoriu, în funcție de serviciul îndeplinit.

Din 1970, regimentele Vaticanului, Garda Nobilă, Garda Palatină și Garda Pontificală au fost suprimate. Au rezistat numai vreo sută de membri ai Gărzii elvețiene. În schimb, cele cinci ordine de cavalerie, pe drept cuvânt puțin oneroase, s-au menținut: Ordinul lui Hristos este rezervat suveranilor și șefilor de state catolice; Ordinul Pintenul de aur (!) și cel al lui Pius al IX-lea sunt destinate suveranilor; Ordinul Sfântul Grigore cel Mare și cel al Sfântului Silvestru îi onorează pe laici.

Ne imaginăm problemele juridice complexe pe care le pune, în dreptul internațional, o entitate atât de originală ca Biserica Catolică.

„Suveranitatea sa spirituală“ consistă în a exercita putere spirituală asupra celor ce recunosc că-i aparțin catolicismului, în special preoții și episcopii, și în a dispune de jurisdicții eclesiastice.

Puterea spirituală presupune libertățile fundamentale pe care nu toate țările sunt pregătite să le recunoască Sfântului Scaun. În afară de libertatea conștiinței care nu poate fi controlată, dar trebuie să se exprime prin libertate religioasă, Biserica revendică libertatea de a dispune de un patrimoniu, de a fonda congregații, de a forma preoți și de a-și alege episcopi.

În plus, doctrina Bisericii în materie de drept matrimonial și educație poate interfera, în funcție de țări, cu dispozițiile legii civile. Acorduri speciale trebuie să fie negociate în fiecare situație cu autoritățile diferitelor țări.

Biserica, instituție ce căuta privilegii și o simbioză cu guvernele țărilor „creștine“, a adoptat după Vatican II, în mod deliberat, atitudinea unei „laicități“, separând competențele sale de cele ale statului. Astfel astăzi nu mai există decât puține țări – ca de exemplu Republica Dominicană – care au menținut în constituție o referință la catolicism¹.

De acum înainte, Biserica Catolică nu ar mai trebui să se implice, așa cum a fost cazul mult timp, în interese politice prost înțelese unde ea nu

¹ Aici citim această frază destul de anodină: „Catolicismul continuă să fie religia națiunii.“ Tendința cu totul nouă a catolicismului de a renunța la obținerea pozițiilor privilegiate marchează un contrast izbitor cu efortul din ce în ce mai puternic al fundamentalistilor musulmani de a impune guvernelor lor legea Coranului.

avea ce căuta. Biserica regăsește astfel o „virginitate” care în mod paradoxal o face mult mai influentă din punct de vedere politic, așa cum dovedește rolul predominant pe care l-a jucat în eliminarea unor dictatori (Duvalier în Haiti, Marcos în Filipine).

Deci Biserica poate străluci prin ea însăși; datoria sa este de a se consacra propriului progres spiritual, singurul susceptibil de a-i convinge pe cei pe care ea nu i-a impresionat încă. Drept urmare, în zilele noastre, efortul său de organizare internă caută această eficacitate. Structura „parohiei” adaptată la societatea rurală prezintă puncte slabe în mediul urban unde credincioșii au nevoi mai diversificate și dispun de posibilitatea de a alege între mai multe biserici – între care există o concurență calitativă.

Alături de „administrarea teritorială” a Bisericii pe care o constituie parohiile, există încă din primele secole alte structuri care răspund altor obiective, cum ar fi ordinele religioase sau congregațiile. Regula care le instituie fixează pentru fiecare priorități cum ar fi rugăciunea, predica, acțiunea misionară sau socială.

Responsabilii acestor organisme aparțin, în funcție de situație, fie de episcopul locului, fie de un comandament centralizat în legătură directă cu Sfântul Scaun. În schimb, laicii preiau din ce în ce mai multe responsabilități în Biserică.

În sfârșit, când nevoia se face simțită, organisme de cercetare și de decizie se întrunesc pentru a rezolva problemele generale ale Bisericii: acestea sunt conciliile și sinoadele. Cele două cuvinte, unul latin și celălalt grec, sunt echivalente, dar primul s-a specializat în sensul de adunare solemnă a episcopilor din lumea întreagă, în timp ce al doilea este folosit pentru reuniunile regionale sau locale. În ambele cazuri preoții și laicii, specialiști în subiectele tratate, participă cel puțin cu titlu consultativ.

CONCILIILE

Conciliile au aproape aceeași vârstă cu creștinismul, de vreme ce primul, cel de la Ierusalim, a avut loc în anul 49, în prezența Sfântilor Petru și Pavel.

Conciliile sunt organisme cu rol consultativ și decisiv care se reunesc pentru a rezolva litigiile din sânul Bisericii. În cadrul lor numai episcopii participă cu vot deliberativ. Uneori problemele discutate sunt de natură pur politică – de exemplu raporturile Bisericii cu puterea unui împărat. Acest lucru înseamnă că nu toate conciliile au aceeași importanță doctrinală. Biserica Catolică a întocmit o listă de 21 de concilii ecumenice după acela de la Ierusalim. Ortodocșii nu le recunosc decât pe primele șapte, iar anglicanii, precum și unii protestanți nu le recunosc decât pe primele patru¹.

Cele mai importante concilii care au avut loc sunt următoarele:

<i>Locul și data</i>	<i>Adevărurile afirmate și deciziile luate</i>
Ierusalim , anul 49	Creștinismul este destinat tuturor popoarelor și nu numai evreilor. Circumcizia nu este deci necesară.
Niceea I , 325 (primul din cele 21 de Concilii ecumenice)	Dumnezeu s-a făcut om în persoana lui Iisus Hristos care este deci „Fiul lui Dumnezeu”.
Constantinopol I , 381 (al II-lea Conciliu)	Formularea dogmei Treimii: Sfântul Duh, ca și Fiul, este Dumnezeu.
Efes , 431 (al III-lea Conciliu)	Iisus este Dumnezeu și născut de Maria; aceasta este deci „Maica lui Dumnezeu”. Condamnarea nestorienilor care neagă această afirmație și cred că Dumnezeu a venit „să locuiască” în Iisus, fiul Mariei.
Calcedon , 451 (al IV-lea Conciliu) ²	Iisus Hristos este pe deplin Dumnezeu și Om: există două naturi într-o singură persoană, ceea ce neagă monofiziții, condamnați de Sinod.

¹ Doar faptul de a se recunoaște validitatea anumitor concilii înseamnă a se admite că Biserica are nevoie să precizeze anumite puncte de doctrină în cursul Istoriei. Nu există un argument teoretic că nu vor mai fi și altele pe viitor. Ortodocșii admit această posibilitate, dar nu văd niciun avantaj în a o folosi.

² Pentru ortodocși, ca titlu de informație, al V-lea și al VI-lea Sinod Ecumenic s-au ținut la Constantinopol, în 553 și în 680–681. Primul dintre acestea a combătut origenismul, iar celălalt, monotelismul (n. coord.).

Niceea II, 787
(al VII-lea Conciliu)

Este permisă venerarea imaginilor lui Iisus, ale Maicii Domnului sau cele ale sfinților, nu pentru ele însele, ci pentru ceea ce reprezintă. Condamnarea iconoclaștilor care văd în imagini un fel de idoli.

Trident, 1545–1563
(al XIX-lea Conciliu)

Redefinirea dogmelor după Reforma protestantă: meritul omului contribuie la mântuirea sa.

Vatican I, 1869–1870
(al XX-lea Conciliu)

Rațiunea nu este suficientă pentru a asigura fericirea omului, contrar afirmațiilor ideologiilor Revoluției Franceze. Proclamarea infailibilității pontificale.

Vatican II, 1962–1965
(al XXI-lea Conciliu)

Actualizarea acțiunii Bisericii de a face față noilor sale dimensiuni geografice și transformărilor culturale.

Orientările generale ale Sfântului Scaun în materie de doctrină și morală sunt în mare construite pe rezultatele proceselor de reflecție ale acestor adunări. Ele sunt apoi obiectul difuzării prin enciclice, care sunt literalmente scrisori circulare. Comentariul și explicația acestor texte făcute de preoți în timpul slujbelor asigură informarea credincioșilor și menține, pe cât este posibil, o anumită omogenitate a practicii religioase catolice.

Catolicismul și practicarea sa

O mulțime ce depășește un miliard de catolici aparținând celor mai diverse popoare nu ar putea constitui o Biserică dacă nu s-ar afla într-o strânsă armonie cu privire la credințele lor fundamentale. Ceea ce a permis o importantă activitate teologică desfășurată de-a lungul secolelor, întreprinsă mai ales de cei pe care-i numim doctori ai Bisericii¹. Dar așa

¹ Biserica Catolică recunoaște 31 de doctori ai Bisericii. Printre cei mai cunoscuți și mai importanți îi putem numi pe: Sf. Augustin, berber algerian (354–430), autorul *Cetății lui Dumnezeu*, Sf. Toma din Aquino, italian (1228–1274), care a scris renumita *Summa theologia*,

cum în mod excelent spune Luther: „Ceea ce nu poate înțelege un țaran saxon nu este adevăr.“ De aceea Biserica nu este o universitate unde am diseca idei teologice, ci este un șantier unde fiecare se străduiește să pună în practică mesajul de iubire a lui Iisus Hristos. Unele persoane consacră fiecare clipă acestei activități, altele numai rugăciuni, bani sau momentele libere. Sunt tot atâtea moduri de a-și trăi credința sau de a trăi cu credința sa, câți credincioși există. Doar câteva tușe impresioniste pot permite descrierea acestui univers.

Există mai întâi viața publică a Bisericii, cea mai expusă, cea despre care vorbesc ziarele: călătoriile papei, marile ceremonii, mulțimile participante la pelerinaje, dar și anumite luări de poziție din punct de vedere moral sau social, care însă nu sunt fără incidență politică.

Există de asemenea viața curentă a Bisericii, cea a călugărilor și călugărițelor în mănăstirile lor, dar și practica obișnuită a credincioșilor, participarea la slujba de duminică și la cele din timpul săptămânii, pregătirea slujbelor, repetițiile corale, formarea cateheților și educația religioasă a copiilor, viața „patronajelor“, a cercetașilor, diverse mișcări ale tinerilor.

Există în sfârșit un număr considerabil de organizații specializate pe care le-am putea numi „acțiunea catolică“ dacă termenul nu ar fi căpătat un sens mai specializat, iar mulțimea acestor activități care se numără cu miile descurajează orice enumerare. Multe dintre ele nu au caracter oficial, ele rezultând din inițiativa și talentul fondatorului.

Dacă încercăm o clasificare a acestor activități diverse a căror existență este uneori efemeră, regăsim cele trei componente ale oricărei vieți spirituale: studiul intelectual, misticismul și acțiunea socială. Fiecare dintre ele le sprijină pe celelalte două și, în funcție de temperamentul lor sau de dispozițiile lor, catolicii practicanți privilegiază pe una sau pe cealaltă. Trăsătura comună rămâne totuși libertatea de alegere și, în general, absența clericalismului în sensul că inițiativa aparține celui care o ia, preot sau laic, bărbat sau femeie.

Studiul intelectual ia cel mai adesea forma conferințelor sau a cercurilor de meditație axate pe o anumită temă biblică. În mod mai structurat și mai continuu, găsim toate gradele de formare religioasă, de la catehismul celor mai mici până la cursuri universitare de teologie, cum sunt cele ale institutelor catolice. Adesea, creștinii cu aceleași preocupări profesionale se reunesc pentru a reflecta la implicațiile credinței lor în viața de zi cu zi. Astfel mișcările cadrelor creștine (M.C.C.), în majoritate ingineri, manifestă interesul față de o abordare creștină a problemelor societății (influența noilor tehnologii asupra șomajului, justiția salarială, corupția în lumea afacerilor, rasismul la locul de muncă...). Există, de asemenea, un grup creștin al energiei unde inginerii și economiștii francezi din domeniu se străduiesc să-și pună și să-și rezolve problemele în lumina mesajului Evangheliei.

Activitățile de natură mistică sunt de asemenea foarte variate: organizarea liturghiei și a principalelor ceremonii (botez, căsătorie...), pregătirea cântecelor și a cântărilor care țin de resortul normal al parohiei, în timp ce altele depășesc acest cadru. Este cazul adorării perpetue a Sfântului Sacrament (ostia sfințită la euharistie) la Biserica Montmartre din Paris unde se perindă unul după altul, zi și noapte, cei al căror legământ de rugăciune a luat această formă. Participarea la vecernia de duminică după-amiaza, la „drumurile crucii“, la diverse procesiuni cum ar fi Sărbătoarea Domnului sunt forme de credință astăzi intrate ușor în uitare în Occident; ele sunt înlocuite prin forme mult mai interiorizate ca retragerile spirituale în mănăstiri, în timp ce credința față de Fecioara Maria, Maica Domnului, își păstrează întreaga fervoare¹. Această evlavie pe care o împartășesc și ortodocșii, dar care nu se prea regăsește printre protestanți, se bazează pe Întrupare, de vreme ce Dumnezeu nu a devenit om în Iisus Hristos decât cu acceptul Maicii Domnului. Tocmai această alegere liberă este cea care a permis realizarea pe pământ a planului lui Dumnezeu în care cred creștinii. Evident, Maica Domnului nu este de esență divină și ea nu poate fi obiectul unui cult asemănător celui datorat lui

¹ Capitoarele consacrate supranaturalului și pelerinajelor vor arăta rolul jucat de aparițiile Maicii Domnului în diferite locuri din lume.

Dumnezeu, dar ea este intermediarul uman prin tot ceea ce i s-a întâmplat. Intimitatea ei cu fiul său face ca intervențiile sale pe lângă Dumnezeu să fie deosebit de eficiente și numeroși credincioși se simt mai în largul lor cerând intervenția Mariei decât să se adreseze direct lui Dumnezeu. Credința față de Maica Domnului se exprimă cel mai adesea prin rostirea rugăciunii numite *Bucură-te, Marie (Ave Maria)*, în latină) repetată de 50 de ori în capelă și de mai bine de trei ori în rozariu¹. Credinciosul îi cere astfel Maicii Domnului să se roage la Dumnezeu pentru el, ceea ce exprimă fără ambiguitate rolul ei de intermediar.

O altă expresie mai recentă a unei credințe cu tendință mistică este cea a mișcărilor harismatice a căror origine este legată de penticostalismul-protestant (a se vedea mai departe la descrierea protestantismului).

COMUNITĂȚILE HARISMATICE

Din anul 1970, „reînnoirea harismatică” se dezvoltă rapid în sânul Bisericii Catolice. Însuflețiți de entuziasmul unei credințe intense și comunicative, creștinii se lansează în experiențe spirituale care rup aparent cu viața tradițională a Bisericii: ei se adună chiar și pe străzi pentru a predica Evanghelia, pentru a se ruga și a cânta. Convinși de atotputernicia lui Dumnezeu ei se dedică fără reticență lucrării Duhului Sfânt și se adună în comunități care radiază de bucurie spirituală și manifestă diverse harisme² cum ar fi darurile profeției sau ale vindecării.

Ierarhia catolică, ușor răvășită de această spontaneitate, dovedește o anumită prudență față de aceste manifestări, poate pentru că ele amintesc de cele ale protestanților penticostali. Ea ar dori mai ales ca accentul pus de harismatici pe experiența religioasă sensibilă să nu

¹ Rozariul este în Biserica Catolică o culegere de rugăciuni consacrate Mariei, Maica Domnului (n. coord.).

² O harismă este un dar supranatural al lui Dumnezeu. Cuvântul grec *charisma* înseamnă „favoare”, „binefacere”, „iertare”. Euharistia este înrudită cu harisma și are sensul de rugăciune de mulțumire.

cumva să arunce într-un con de umbră meditația doctrinală. Totuși entuziasmul pe care-l suscită „reînnoirea” este privit cu tot mai multă simpatie, căci Biserica occidentală avea nevoie de un suflu nou.

Harismaticii provin din zonele cele mai diverse: întâlnim practicanți tradiționaliști cucerți de această experiență plină de viață, precum și membri ai mișcărilor nonviolente ale protestanților sau adepți convertiți de filosofii orientale. Toate mediile socio-profesionale sunt reprezentate.

Totuși „reînnoirea harismatică” nu urmează un model unic. Numai în Franța există patru mari comunități:

- *Emmanuel*, creată la Paris de o femeie medic, este una din cele mai importante. Ea s-a dezvoltat în Franța și în străinătate. Sensibilitatea sa insistă pe fragilitatea omului, instrument în mâinile lui Dumnezeu. Membrii trăiesc adesea în „căsuțe”, în grupuri de câte cinci până la opt persoane sau două până la trei familii. Fiecare membru dă 10% din salariul său comunității, care obține de asemenea profit din vânzarea casetelor și a revistei *El este viu*. În cadrul acestei mișcări au apărut numeroase vocații preoțești și religioase.
- *Drumul nou*, creat la Lyon în 1972 de un iezuit, are drept obiectiv formarea teologică și spirituală. Structurată în frății de viață sau de cartier, comunitatea este foarte deschisă dialogului cu protestanții.
- *Comunitatea fericirilor*, fostă a *Leului lui Iuda* și a *Mielului sacrificat*, a fost fondată la Cordes, în Tarn, în 1972, de protestanți atrași de catolicism care au deschis o „mănăstire” pentru preoți, laici și chiar pentru familiile cu copii. Această viață monastică se desfășoară conform unei reguli de care ascultă membrii comunității. O femeie poate fi desemnată ca „păstorită”, adică superioara mănăstirii. Adepții sunt interesați de iudaism, de liturgia ortodoxă și de vindecările pe cale spirituală.
- *Comunitatea creștină de formare (CCF)* a fost creată în 1974 la Poitiers pentru tinerii cu vârsta între 18 și 25 de ani. Ea s-a

diversificat apoi, dar rămâne axată pe formare, pe cunoașterea de sine și pe relațiile umane, fără a neglija studiile biblice și spirituale.

Există multe alte ramuri ale harismatismului dintre care unele au căpătat o aură internațională.

Marea varietate de vocații ale mișcărilor provenite din *Reînnoire* au totuși un numitor comun, o percepție remarcabilă asupra supranaturalului: vindecările miraculoase par să vină de la sine, ca și aparițiile Fecioarei Maria la Medjugorje, în fosta Iugoslavie, de care harismaticii sunt foarte atașați.

Dar elanul sufletesc către Dumnezeu și meditația teologică ar fi lipsite de sens dacă nu ar fi însoțite de fapte menite să-i ajute pe cei mai slabi și mai defavorizați dintre noi pe care Iisus Hristos ne-a cerut să-i iubim ca pe Dumnezeu însuși.

Din păcate, acest câmp de activități este inepuizabil și creștinii cei mai devotați se străduiesc să acorde sprijin și iubire acolo unde guvernele cele mai sociale nu aduc decât o susținere financiară.

Trebuie uneori o doză de abnegație care se apropie de sfințenie pentru a-ți consacra întreaga viață, sau măcar toate momentele libere, pentru a te ocupa de handicapații mintal, de bătrânii neputincioși și pisălogi sau de deținuții periculoși. Totuși nu lipsesc voluntarii și nici organizațiile unde ei se pot dăruia acestor activități.

Fiecare cunoaște *Ajutorul catolic*¹, ramură franceză a Caritasului Internațional, *Emaus*, creată de abatele Pierre, sau *Arca* fondată de Jean Vanier, care se dedică handicapaților mintal. Ar trebui, de asemenea, să menționăm activitățile celor care au vizitat închisorile și care îi acompaniază pe deținuți până la reintegrarea lor socială. *Conferințele lui Saint-Vincent de Paul* care îi susțin pe cei nevoiași și le fac numeroase servicii la domiciliu, *Frății nevoiașilor* care oferă prietenia lor persoanelor în vârstă, mișcarea ATD-Quart-Monde, Căminele de caritate fondate de Marthe Robin,

¹ În franceză, *Le Secours catholique* (n. tr).

activitățile desfășurate de Al Treilea Ordin franciscan sau carmelit și multe altele.

Exemplele citate mai sus nu epuizează nici pe departe diversitatea activităților catolice. Numeroase mișcări se ocupă de viața spirituală a cuplurilor și de pregătirea pentru căsătorie (*Equipes Notre-Dame, Anneau d'or*), altele se dedică menținerii în activitate a persoanelor în vârstă (*Vie montante*), dezvoltării Lumii a Treia (C.C.F.D., Comitetul catolic împotriva foametei și pentru dezvoltare), formării profesionale a orfanilor, a orbilor și a persoanelor hipoacuzice.

În sfârșit, alte mișcări desfășoară activități multiple de formare spirituală și de acțiune socială. Cu titlu de exemplu, fragmentele de mai jos evocă trei din aceste mișcări: *Opus Dei*, *Focolarii* și *Cavalerii lui Columb*, care au un număr considerabil de adepți, cel puțin în afara Franței.

OPUS DEI

*Opus Dei*¹ este uneori imaginată ca o emanație ocultă a Bisericii Catolice care i-ar fi încredințată o misiune discretă în domeniile politic și economic. Originea acestei reputații ține probabil de faptul că trei membri ai *Opus Dei* au aparținut pentru puțin timp guvernului spaniol din timpul regimului lui Franco. Se pare că este vorba mai curând de o consecință greșit înțeleasă a libertății totale a membrilor *Opus Dei* în materie de activități nonspirituale.

În realitate, *Opus Dei* este o creație originală ce contrastează puternic cu alte organizații catolice existente anterior. Tinerețea sa nu permite încă să ne imaginăm importanța pe care instituția ar putea să o capete și nici toate dificultățile pe care le va avea de înfruntat.

Josémaria Escrivá de Balaguer, preot spaniol care, la vârsta de 26 de ani, după ce și-a căutat îndelung calea prin rugăciune, a avut în 1928 ideea clară a ceea ce Dumnezeu aștepta de la el, și anume înființarea unei instituții care să le permită creștinilor să-și trăiască viața profesională și

¹ Literal, din latină, „Lucrarea lui Dumnezeu”.

familială în cele mai bune condiții pentru a accede la sfințenie. Astfel conceput, Opus Dei se apropie de Biserica primară în care creștinii își trăiau credințele fără a căuta să se izoleze de lume.

Organizarea Bisericii care rămăsese neschimbată de multe secole nu avea cadrul juridic adaptat obiectivelor prevăzute de Opus Dei. Conciliul Vatican II este cel care a lansat pentru prima dată o concepție modernă asupra laicității compatibilă cu spiritualitatea Opus Dei. De aceea în 1982 Opus Dei a fost ridicată la statutul de „prelatură personală”, formă juridică nou creată de conciliu în 1965, mai bine adaptată scopurilor fondatorului decât vechea structură de institut secular de drept pontifical adoptată începând cu 1947.

În 2004, membrii Opus Dei numărau aproximativ 82 000 de laici și 1 800 de preoți reprezentând aproape 90 de naționalități diferite și desfășurându-și activitatea în 50 de țări. Laicii sunt bărbați și femei în proporție egală, iar în ceea ce-i privește pe preoți, ei sunt toți foști membri laici ai instituției. Astfel, Opus Dei își instruește propriii preoți și nu face apel la clerul secular sau la cel din ordinele religioase. Acești preoți sunt toți membri ai Societății Sfintei Cruci, care este de fapt asociația lor în sânul Opus Dei; orice preot de parohie poate, de asemenea, să adere la această organizație, ceea ce îi permite să beneficieze de experiența Opus Dei în apostolatul laicilor.

În fruntea Opus Dei se află un prelat, ales pe viață. El trebuie să fie membru al instituției și preot cu o vechime mai mare de cinci ani; în prezent prelatul este un spaniol, Xavier Echevarria, un fost colaborator direct al fondatorului.

Lucrarea desfășurată de Opus Dei este înainte de toate de natură spirituală: membrii săi își iau angajamentul cvasicontractual de a căuta sfințenia printr-un efort de formare religioasă, printr-o viață spirituală intensă, prin practicarea ascetismului și a apostolatului; „planul lor de viață spirituală” cuprinde în mod obișnuit participarea la slujbă și împărtășania, o oră de rugăciune individuală, lecturi religioase, rostirea rugăciunii cu mătănii și practicarea examenului de conștiință, la care se adaugă și o meditație spirituală lunară și o izolare anuală de câteva zile. În schimb, membrii participă, în funcție

de capacitățile și disponibilitățile lor, la activități variate de învățământ, de asistență sau de promovare umană: centre de formare profesională în Italia și în America Latină, asistență tehnică rurală în Peru, centre educative în Kenya și Nigeria, cămine studențești în Australia, universități în Spania, centre de emancipare a femeii în Mexic, centre lingvistice în Japonia, școală tehnică în domeniu hotelier în Aisne, Franța etc. Asemenea activități sunt proprii instituției însăși, ele nu interferează cu cele practicate de membri ca profesie. Evantaiul social și profesional al Opus Dei apare ca fiind foarte deschis, el cuprinde de asemenea mai mulți muncitori și mici comercianți alături de cadre superioare, ofițeri etc. Membrii nu plătesc cotizații, dar fac o danie instituției în funcție de generozitatea lor, direct proporțională cu motivația lor.

Se poate intra în Opus Dei de la vârsta de 18 ani, dar nu există limită superioară de vârstă. Rigoarea angajamentelor luate prin postulanți face ca admiterea să fie destul de selectivă. În schimb, se poate părăsi instituția fără nicio formalitate.

Membrii poartă numele puțin derutant de „numerari”, aceștia fiind preoții și laicii celibatari din centrele Opus Dei, de „asociați”, adică celibatarii care trăiesc rămânând în sânul familiei lor, „supranumerari”, celibatari sau căsătoriți care participă la viața instituției în limita obligațiilor familiale și profesionale, și în sfârșit „cooperatorii”, uneori noncatolici sau noncreștini care ajută ocazional instituția.

Raporturile dintre Opus Dei și structurile tradiționale ale Bisericii Catolice stau sub semnul prudenței: Opus Dei nu se instalează într-o dioceză decât cu acordul explicit al episcopului¹, iar membrii săi, preoți sau laici, sunt încurajați să nu facă „grup separat”, ci să participe cât mai bine la viața religioasă a diocezei respective. Există aceeași preocupare de nonconcurență cu Biserica locală în recrutarea preoților instituției.

¹ În Franța, cei 1 300 de membri, bărbați și femei, ai Opus Dei au creat 15 centre din care 10 la Paris. Activități sunt de asemenea organizate în 10 alte mari orașe.

Astfel Opus Dei, care intrigă prin discreția sa, apare destul de deosebită prin motivația spirituală și încadrarea pe care le-o oferă membrilor săi, lăsându-le totodată o mare inițiativă de acțiune în mediul lor social și profesional. Această responsabilizare personală este însoțită firesc de optimism, de iubire față de cei cu care intră în contact și de o evidentă strălucire spirituală. Acest lucru contrastează cu seriozitatea extremă cu care lucrează fiecare membru în Instituție și în afara ei, urmând lozinca austeră a fondatorului său: „A sfinți munca, a se sfinți în muncă, a se sfinți prin muncă”.

LEGIUNEA LUI HRISTOS

Inspirată în același timp din experiența iezuiților și din cea a Opus Dei, această congregație a fost întemeiată în 1941 de un mexican născut în 1920, Marcial Maciel. Tinerețea sa a fost marcată de luptele sângeroase din anii '30 în care se înfruntau *cristeros*, militanții catolici, cu puterea mexicană foarte anticlericală. Personaj complex și controversat, Maciel a avut ideea de a crea mișcarea sa înainte să devină preot în 1944. El s-a stabilit în Spania lui Franco în 1946, unde a luat contact cu Opus Dei. Contrar acestei instituții care reunește laici din rândul cărora provin preoții, Legiunea lui Hristos formează preoți la care se asociază laicii. În 2004, Legiunea număra 560 de preoți și 2 700 de seminariști, deci 2,5% din totalul mondial, ceea ce asigură o dezvoltare rapidă (însușind 434 preoți în 2001). Disciplina este cvasimilitară, formarea durează 12 ani (față de 6 în mod normal), rugăciunea ocupă șase ore pe zi, jurământul de sărăcie interzice posesia vreunui bun. Obiectivul prioritar este asigurarea formării claselor conducătoare și a mediilor de afaceri. Au fost deschise universități în Mexic și la Roma (*Regina apostolarum*). Din aceasta s-a născut o organizație de laici, *Regnum Cristi*.

Din 1983, statutele Legiunii au fost aprobate de papă și acesta a numit fondatorul consultant permanent al congregației clerului la Vatican.

FOCOLARII

Această mișcare formată din laici creștini, bărbați și femei, este un exemplu care ilustrează diversitatea activităților în sânul Bisericii Catolice.

Ea a fost fondată în Italia în 1943, în ultimele luni ale celui de-al Doilea Război Mondial, de către Chiara Lubich. Această călugăriță născută în 1920 la Trident dintr-un tată socialist și o mamă catolică practicantă dorește să le aducă laicilor bucuria contemplării lui Dumnezeu. Dar contemplarea nu este pasivă, ci trebuie să motiveze și mai mult membrii mișcării pentru a le permite să abordeze mai creștinește problemele epocii noastre: lipsa de dialog între generații, singurătatea persoanelor în vârstă etc.

Prin organizarea de întâlniri, într-o atmosferă plăcută, de bună dispoziție, au loc schimburi de experiență care să exprime spiritualitatea mișcării. Întâlnirile numite Mariapolis reunesc câteva sute sau câteva mii de participanți pentru sesiuni de patru sau cinci zile, în general vara. Pentru tineri există diferite feluri de festivaluri creștine numite Genfests, emanație a secțiunii tinerilor „Gen“, (generații noi). Alte activități sunt în mod specific organizate pentru familii. Scopul lor este căutarea unității creștinilor în toată varietatea situațiilor lor în lume.

În acest spirit, Focolarii¹, inițial pur catolici, s-au orientat repede către alți creștini: anglicani, protestanți și ortodocși. Întâlniri spectaculoase adunând mai mult de 10 000 de participanți au avut loc de asemenea în Japonia cu membrii mișcării neobudiste Rissho Kosei-kai.

Focolarii, ale căror statute au fost aprobate în 1964 de papa Paul al VI-lea, sunt apropiați de congregația pontificală a apostolatului laicilor. Ei numără astăzi mai mult de un milion de membri care trăiesc în mai multe zeci de țări. Unii sunt preoți sau călugări, dar ei nu au nicio responsabilitate particulară care să-i distingă de alți membri.

¹ Acest cuvânt italian înseamnă „cămine“.

CAVALERII LUI COLUMB

Această asociație catolică numără aproape 1 500 000 de membri în Statele Unite, Canada și în țările cu o puternică influență americană precum Filipine (77 000 membri), Puerto Rico, Guatemala, insula Guam etc. Asociația a fost creată în 1882 de preotul Michael McGivney; cartierul general este situat în New Haven, Connecticut, parohia sa de origine.

Numele de Columb este destinat să sublinieze, în fața majorității protestante, că America a fost descoperită de un catolic.

Admiterea în asociație este rezervată bărbaților, preoți și laici, și există patru grade de inițiere: membrii primelor două grade sunt desemnați sub numele de *brothers* („frați”), al treilea grad dă dreptul la titlul de *knight* („cavaler”) și al patrulea la cel de *sir knight* („senior cavaler”).

Conducerea este asigurată de *Supreme Knight* („Cavalerul Suprem”). Mișcarea se bazează pe patru principii: filantropia, unitatea, fraternitatea și patriotismul. Activitățile poartă amprenta spiritului emoționant *boy scout* [cercetaș] a unei anumite societăți americane. Cu greu am putea distinge aici tendințe de stânga. Fiecare conciliu, structură de bază regroupând o sută de membri, își fixează obiectivele adaptate la contextul local al Bisericii; familia și viața activă a parohiei ocupă un loc important, dar și campaniile contra avortului, drogurilor și delincvenței; sunt organizate, de asemenea, acțiuni în favoarea ecologiei, a moralității publice și a ajutorului oferit handicapaților. Asociația solicită în schimb generozitatea conciliilor pentru construirea de biserici, distribuirea de mătănii sau crearea de fonduri pentru diverse acțiuni de binefacere. Astfel 10 milioane de dolari sunt virați anual către Vatican pentru acțiuni de caritate pontificale.

Mai originală este metoda de asigurare socială pe care asociația o propune membrilor săi: pentru diverse riscuri sunt oferite asigurări la tarife avantajoase; este chiar posibil să se obțină garanții pentru achiziții imobiliare.

Este greu de determinat cărui fapt își datorează asociația atracția: virtuților spirituale sau calității serviciilor înfăptuite. Aparent, substanța

culturii americane pare o condiție necesară pentru reușita acestei forme de acțiune catolică, de aceea am crezut că este bine să evocăm acest exemplu.

Pentru a încheia, nu vom putea trece sub tăcere o formă de activitate în care catolicii și protestanții sunt mai întreprinzători, se pare, decât ortodocșii, și anume misiunile.

Misiuni și misionari

Pentru creștini, credința lor este o comoară inestimabilă de care ei s-ar face vinovați dacă ar păstra-o doar pentru ei înșiși. Această „veste bună” primită de la Iisus Hristos, conform căreia Dumnezeu a dat tuturor oamenilor care vor să-l accepte un destin pe măsura iubirii sale infinite, trebuie să fie anunțată pretutindeni în lume. Simplitatea mesajului nu înseamnă că este și ușor de transmis. Îndată ce încercăm să explicăm de unde vine această revelație și să vorbim despre Iisus Hristos, despre istoria Omului-Dumnezeu condamnat la moarte de justiția oficială și înviat în mod miraculos, persoanele însuflețite de cele mai bune intenții rămân perplexе. Cine ar putea să creadă imediat într-un Dumnezeu atotputernic care se situează în mod deliberat pe poziție de servitor până la a-și da viața în cele mai revoltătoare condiții? Un asemenea mesaj nu este credibil decât în măsura în care cei care îl transmit oferă prin comportamentul lor mărturia unei schimbări totale de viață. Este evident că un creștin mediocru nu poate face decât o activitate misionară mediocră, nici nu ar avea de altfel vreo dorință să se schimbe. În zilele noastre există o imagine greșită despre eroismul misionarilor de odinioară, preoți sau călugări, iezuiți, părinții albi, părinții Duhului Sfânt, misiuni străine și multe altele. Abia ieșiți din adolescență, ei își părăseau viața de familie pentru a se regăsi după lungi săptămâni de călătorie într-un mediu atât de ostil, încât mulți dintre ei nu supraviețuiau decât câteva luni. Cei care erau masacrați

în aceste condiții atroce erau cei pe care bolile tropicale nu reușiseră să-i omoare¹.

Curajul misionarilor nu se poate explica prin fanatism – deși toți au dat dovadă –, căci fanatismul nu se potrivește cu blândețea, cu respectul și simțul serviciului cerut prin apostolatul lor. Prin urmare această forță interioară puternică pe care ei o numesc credință este cea care le-a permis misionarilor să „convertească” la credințele lor populații întregi, astfel încât de un secol și jumătate aproape toată Africa și Oceania au cunoscut creștinismul.

Dar dacă misiunile sunt un bun barometru al dinamismului și vitalității Bisericii, am putea să ne îngrijorăm de efectele lipsei de practică religioasă în Occident. Un diagnostic presupune clarificarea noțiunii de misiune. Nu cu mult timp în urmă, lucrurile erau mai clare: o țară în care Biserica nu era înrădăcinată însemna o țară de misiune și munca de evanghelizare era încredințată unei organizații misionare. Astăzi, fostele țări din care plecau misiunile dispun de o Biserică bine structurată, cu episcopi și cler local, în timp ce misiunile au devenit cu precădere un zid de întărire ridicat de țările cu un număr mai mare de preoți sau călugărițe.

Măsurăm mai bine această evoluție recentă și rapidă a catolicismului cu ajutorul cifrelor. La începutul secolului al XIX-lea estimăm că nu erau decât în jur de 300 de misionari în lume. Astăzi, la un efectiv de 1 600 000 de persoane (preoți, călugărițe și laici) care se consacră în totalitate Bisericii, 10% dintre ei, adică 160 000 lucrează pentru misiuni. Numărul misionarilor și al călugărițelor s-a dublat din 1932 până în 1963; unul din trei este olandez, unul din patru este belgian, unul din unsprezece preoți este francez și un american din 17 este misionar. Scăderea relativă a recrutării sacerdotale în Occident este echilibrată de preoții din Lumea a Treia. Biserica Catolică a Indiei care nu are decât 13 milioane de credincioși trimite 1 000 de preoți în misiune în diverse țări din Asia, Africa sau în Madagascar. Africanii devin ei înșiși misionari; de exemplu, Congregația Apostolilor lui Iisus, creată în Kenya, numără 30 de preoți,

¹ Abnegația dusă până la sacrificiul suprem nu este o exclusivitate a misionarilor, dar o întâlnim mai ales în vreme de război, în perioade în care viața este oricum amenințată.

160 de studenți și 180 de novici. Acest nou tip de misionari nu va activa în regiuni necunoscute, așa cum au făcut înaintașii lor. În schimb, ei vor fi pregătiți pentru a contribui la „recultivarea” catolicismului conform orientărilor Conciliului Vatican II.

Această chestiune de adaptare a catolicismului la culturile profund străine lumii mediteraneene păstrează într-adevăr o importanță capitală pentru universalitatea Bisericii¹. În trecut, eșecurile cele mai dureroase suportate de catolicism au fost provocate cel mai adesea de incapacitatea integrării particularităților culturale ale popoarelor străine. Astfel în secolul al XVI-lea echipa remarcabilă de iezuiți a părintelui Ricci era pe punctul de a-l converti pe împăratul Chinei, când o intrigă de la Roma a făcut să eșueze totul din cauza criticilor iresponsabile la adresa adaptărilor necesare ale ritului pe care le implica o asemenea operațiune.

În alte circumstanțe, curajul și bunăvoința misionarilor au fost însoțite, din păcate, de naivitate și îngustime spirituală: când portughezii au descoperit în India în secolul al XV-lea o comunitate creștină mai veche decât a lor, ei s-au străduit să bulverseze tradițiile pentru a impune un rit latin fără nicio justificare, ceea ce a generat numeroase conflicte inutile.

Uităm prea des într-adevăr că Bisericii Catolice, fiind romană de rit latin cu o majoritate zdrobitoare, îi sunt proprii și alte rituri, numite orientale, la fel de venerabile, dovadă vie că una dintre tradițiile cele mai vechi ale Bisericii este aceea de a fi pluriculturală.

Bisericile catolice de rit oriental

Catolic nu înseamnă uniform și Biserica păstrează urme din originea sa orientală în riturile practicate de anumite comunități catolice venerabile și uneori chiar necunoscute.

¹ Nu putem să nu rămânem uimiți, pe acest plan, de contrastul dintre creștinismul ce încearcă să se integreze diferitelor culturi și islamul care le aduce tuturor țărilor musulmane aceeași cultură marcată de arabism.

Aceste Biserici de rit oriental sunt în totalitate catolice, adică nicio nuanță doctrinală nu le separă de Biserica romană. Numai modul de celebrare a cultului, limba folosită și particularitățile relative la cler le diferențiază de catolicismul majoritar de rit roman și le apropie, în mod contrar, de Bisericile creștine necatolice, ortodoxe sau monofizite.

Aceste Biserici pot fi clasificate în funcție de cele cinci rituri diferite pe care le practică:

- *Ritul bizantin*, comun cu ortodoxia, este acela al Bisericilor greco-melkite, română și ucraineană, dar este de asemenea urmat de o parte din catolicii cehi, polonezi, unguri etc. Demnitarii săi cei mai înalți sunt patriarhul melkit de Antiohia, care locuiește la Damasc, patriarhii melkiți de Alexandria, în Egipt, și de Ierusalim, eparhul melkit din Brazilia și exarhul melkit din Statele Unite. Ritul bizantin este celebrat în diverse limbi locale; grecii melkiți, contrar a ceea ce sugerează numele lor, sunt de limbă arabă¹.

- *Ritul armean*, înrudit cu ritul precedent, le este comun catolicilor, minoritari, și celorlalți armeni de religie ortodoxă, numiți și gregorienii. Patriarhul armenilor catolici se află la Beirut.

- *Ritul sirian de Antiohia* sau *siriatic occidental* este acela al celor mai multe comunități catolice: maroniții al căror patriarh se află la Bkerke în Liban; siro-catolicii al căror patriarh este la Beirut și siro-malancarii din India. Mai mult, acest rit este practicat de Biserica siriană, numită iacobită sau ortodoxă, ca și de Biserica malabar ortodoxă din India. Limba acestor Biserici este siriaca, adică limba aramaică, limba lui Iisus Hristos, excepție făcând malabarii și malancarii ce au adoptat limba Statului Kerala, malayalama.

- *Ritul asiro-caldeean* sau *siriatic oriental* este practicat de catolicii caldeeni și de catolicii malabari din India. Primii sunt sub autoritatea patriarhului de Babilon, care locuiește la Bagdad, iar ceilalți se află direct sub autoritatea Sfântului Scaun de la Roma. Primii au siriaca drept limbă liturgică, iar ultimii, limba malayalamă. Ritul asiro-caldeean este practicat

¹ Melkit vine de la cuvântul sirian *malka*, „rege”; pentru monofiziți, el îi desemna pe creștinii rămași fideli împăratului Bizanțului. Această referință explică și calificativul de „grec”.

și de Biserica nestoriană, continuatoare a ereziei lui Nestorie condamnată de Conciliu de la Efes în 431¹.

▪ *Ritul alexandrin* este practicat de numeroși creștini ai Bisericilor Coptă și Etiopiană. Coptii și etiopienii catolici, puțin numeroși, folosesc de asemenea acest rit²; patriarhii lor locuiesc la Alexandria și la Addis-Abeba.

Toate riturile orientale se caracterizează printr-o slujbă în două părți net distincte, slujba catehumenilor și slujba credincioșilor³. Odinioară, la sfârșitul primei părți, cei care nu erau încă botezați părăseau biserica. Slujba de catehizare este centrată pe lectura Evangheliei, iar slujba credincioșilor pe sfințirea pâinii și a vinului și pe împărtășanie. Distincția există și în ritul latin, dar ea este mai puțin clară.

Ca titlu de exemplu de rit oriental, iată câteva indicații despre ritul caldeean, cel mai vechi rit al creștinătății, de vreme ce el datează din secolul al II-lea. Există trei tipuri de slujbe; prima, numită „sfințirea apostolilor“, este celebrată din Sâmbăta Mare până în prima duminică din Avent.⁴ A doua slujbă, numită a lui Teodor cel Mare, este celebrată din prima duminică din Avent până în duminica Floriilor; a treia, slujba lui Nestorie, este celebrată de cinci ori pe an, în special de Bobotează și în Joia Mare. Melodia liturghiei este de inspirație evreiască și folosește instrumentele citate în Biblie. Gesturile credincioșilor sunt de asemenea preluate din iudaism.

Printre particularitățile Bisericilor de rit oriental, cea mai cunoscută se referă la existența preoților căsătoriți, în condiții asemănătoare celor Bisericilor Ortodoxe. Ca atare, celibatul preoților⁵ este o tradiție latină, dar nu catolică.

¹ Nestorie considera că Dumnezeu „locuia“ în persoana lui Iisus, negând că Iisus este în același timp Dumnezeu și Om; Maria era deci mama lui Hristos, dar nu mama lui Dumnezeu. Nestorienii sunt încă în jur de 300 000 în lume.

² Pentru efectivele de catolici de diferite rituri, a se vedea capitolul „Creștinismul“.

³ Ortodoxia folosește termenul de „liturghie euharistică“ și nu pe acela de slujbă (mesă).

⁴ Este vorba, în calendarul catolic, de duminica situată la patru săptămâni înainte de Crăciun (n. coord.).

⁵ Referitor la regulile cu privire la căsătoria preoților în ortodoxie, a se vedea capitolul consacrat ortodoxiei. Este de notat că și în ritul latin se admit uneori excepții: un diacon venezuelean căsătorit a fost hirotonit preot la vârsta de 60 de ani în 1975; mai recent, în 1987, un pastor anglican căsătorit convertit la catolicism a fost admis ca preot, rămânând căsătorit.

Există rațiuni istorice care să explice nu numai existența, ci și numărul mic al catolicilor de diferite rituri orientale. Încă din secolul al V-lea erezia monofizită îndeapărtează de Biserică o mare parte a creștinilor copti și etio-pieni, prin urmare catolicii ce păstrează ritul alexandrin sunt mai puțin numeroși. Apoi în secolul al XI-lea, schisma dintre catolici și ortodocși îi situează de partea acestora din urmă pe cei mai mulți dintre creștinii de rit bizantin și armean. Nu putem avea deci o imagine obiectivă a Bisericii Răsăritene decât după ce vom fi studiat marele curent creștin al ortodoxiei.

ORTODOXIA

Ceea ce separă ortodoxia de catolicism este înainte de toate o diferență de sensibilitate. Aceste două expresii ale creștinismului au atâtea în comun încât divergențele lor par de-a dreptul derizorii.

Separația s-a mărit ca urmare a unui concurs de împrejurări în care intervin rivalitățile pur politice, neînțelegerea textelor traduse încorect și mai ales spiritul îngust al înalților demnitari din cele două tabere.

Pentru a înțelege care pot fi astăzi raporturile dintre ortodoxie și catolicism, trebuie să nu uităm niciodată că timp de 1 000 de ani nu a existat decât o Biserică, catolică și ortodoxă simultan, și că în curând vom avea 1 000 de ani de când s-a produs separarea. Asemenea perioade de timp modifică profund atât mentalitățile, cât și contextul istoric; raporturile dintre ortodoxie și catolicism nu mai sunt deci astăzi cele care prevalau în momentul rupturii.

O întoarcere spre trecut este totuși necesară pentru a determina în ce măsură putem spera să vedem ștergându-se urmările acestor vechi dispute.

Separarea Bisericilor Răsăritenă și Apuseană

În cursul primelor două secole, expansiunea Bisericii a atins în mod firesc țările cele mai apropiate de Palestina, leagănul său originar.

Comunitățile creștine au fost numeroase încă de la început pe teritoriile pe care astăzi sunt Libanul, Siria, Turcia, Egiptul și Grecia. Prima înrădăcinare occidentală a fost cea de la Roma, datorită importantei colonii evreiești care trăia în capitala imperiului. Totuși, în ciuda prestigiului șefului apostolilor, Petru, Biserica Romei a rămas o vreme mai puțin numeroasă decât Biserica Răsăriteană. Faptul este atât de evident încât primele șapte Concilii Ecumenice s-au ținut toate în Răsărit și fără prezența episcopului de Roma, cel pe care noi astăzi îl numim papă.

Creștinii din Răsărit, organizați în jurul patriarhilor care se bucurau de o mare autonomie, nu aveau niciun motiv să sufere de vreun complex de inferioritate față de frații lor occidentali.

Patriarhii, în calitate de moștenitori ai apostolilor, acceptau totuși ca episcopul de Roma, succesorul Sfântului Petru, să fie primul printre ei – *primus inter pares* – însă doar onorific, fără subordonare ierarhică.

Mutarea capitalei Imperiului de la Roma la Constantinopol în anul 330, intervenind aproape de momentul în care creștinismul devenea religia oficială, nu putea decât să accentueze prestigiul Bisericii Răsăritene.

În secolul următor, invaziile barbare au împins pentru mult timp Occidentul în situații politice cel puțin neclare în care autoritatea episcopului de Roma își găsea cu greu puterea de exprimare.

Convertirea barbarilor la creștinism – iar botezul lui Clovis în anul 496 la Reims de către Sfântul Rémi este deja un clișeu în acest sens – a schimbat raportul de forțe din punct de vedere numeric dintre Apus și Răsărit, dar centrul intelectual al Bisericii a rămas în Răsărit.

Este uimitor de constatat că liturghia creștinilor din imperiu era în limba greacă până în secolul al V-lea, dată la care limba latină a fost introdusă în Biserica Apuseană¹.

În aceste condiții, teologii răsăriteni, cu toată înțelegerea de care puteau să dea dovadă, ar fi avut nevoie de o doză bună de milă evanghelică pentru a suporta pretențiile suveranilor din Occident, niște barbari recent converțiți, de a se amesteca în chestiunile religioase și a încerca permanent să-i

¹ Din aceasta mai rămâne invocația *Kyrie eleison*, „Doamne, miluiește!”, în slujba de rit roman. „Domnule” se spune *Kyrios* în greaca modernă.

dicteze papei ce direcție să urmeze¹. Să adăugăm la aceasta că legăturile de comunicare erau foarte modeste, divergențele de opinii erau amplificate de distanță, iar traducерile, de o precizie aproximativă.

Când, în sfârșit, Leon al IX-lea l-a excomunicat din Biserică în 1054 pe patriarhul de Constantinopol, Mihail Cerularie, acest lucru nu putea fi resimțit în Răsărit decât ca o injurie inacceptabilă din partea unui papă manipulat de împărați și mai ignoranți².

Care erau subiectele de dispută? De-a lungul vremii se adunaseră multe puncte de vedere divergente dintre care unele par astăzi lipsite de importanță. Astfel, purtatul bărbii de către preoți este tradițional în Biserica Răsăriteană, dar nu și în cea Apuseană; totuși preoții catolici de rit oriental poartă de obicei barbă, deci nu este decât o chestiune de regiune și nu una de religie.

O altă controversă se referă la calendar: ortodocșii³ respectă calendarul iulian, în timp ce occidentalii urmează din 1582 calendarul gregorian, mai exact din punct de vedere astronomic. Diferența dintre cele două calendare este în prezent de 13 zile, Crăciunul ortodox⁴ este sărbătorit pe 7 ianuarie. Totuși, patriarhii de Constantinopol, de Antiohia și de Finlanda au adoptat recent data de 25 decembrie.

Câteva diferențe notabile există de asemenea în ceea ce privește tainele:

- Botezul ortodox se practică prin scufundare de trei ori și nu prin câteva picături de apă turnate simbolic pe frunte ca în botezul catolic.
- Confirmarea urmează imediat botezului, în timp ce catolicii o conferă după o perioadă de educare religioasă a copiilor.

¹ Până în secolul al IX-lea, titlul de papă era acordat tuturor episcopilor. Începând cu Ioan al VIII-lea (872–882) acest titlu a fost rezervat numai episcopului de Roma.

² O primă ruptură avusese deja loc din 863 până în 886: patriarhul Fotie de Constantinopol, excomunicat de papa Nicolae I, îl excomunică la rândul lui pe acesta.

³ Calendarul iulian nu este respectat de toți ortodocșii, ci doar de Biserica Rusă, de cea Sârbă, de câteva Biserici Ortodoxe mai mici, precum și de călugării de la Muntele Athos (n. coord.).

⁴ Crăciunul ortodox pe stil vechi nu este o specificitate a Bisericii Ortodoxe Române și nici a altor Biserici Ortodoxe ce respectă calendarul gregorian de aproape un secol (n. coord.).

- Euharistia, adică împărtășania, se practică sub cele două „forme”, pâine și vin. Pâinea este dospită, ca orice pâine obișnuită și nu fără drojdie ca ostiile. Imediat după botez, copiii pot fi împărtășiți, prima comuniune nu are loc la vârsta de 7 sau 10 ani ca la catolici.
- Slujba ortodoxă este cântată, dar niciodată acompaniată de instrumente muzicale.
- Hirotonirea poate fi conferită bărbaților căsătoriți, dar odată preoția primită, nu mai este posibil să se căsătorească. Călugării și episcopii sunt în mod obligatoriu celibatari. Această regulă este aceeași cu cea a riturilor catolice din Răsărit, mai ales a maroniților libanezi. De altfel, pot exista, așa cum am văzut, și excepții în catolicismul de rit latin.
- Este posibil ca în anumite condiții să se pună capăt căsătoriei prin divorț: Biserica Catolică nu admite decât anularea căsătoriilor considerate nevalide.

Totuși, nu aceste practici vechi, aflate oarecum pe plan secund, au provocat ruptura, ci două chestiuni de principiu, aceea a lui *Filioque*¹ și cea a autorității papei.

- Credințele creștinilor exprimate la Conciliul de la Niceea I, în anul 325, au în centrul lor ideea unui Dumnezeu unic în trei persoane, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, toți în mod egal Dumnezeu, ceea ce exclude existența unei ierarhii. Capitolul 15 din Evanghelia după Ioan menționează că Duhul Sfânt „purcede” de la Tatăl. Carol cel Mare, ocupat fiind cu aceste chestiuni pentru care nu avea competența necesară, a impus o traducere latină nouă în care Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul, ceea ce se spune *Filioque* (și de la Fiul) în limba latină. Pentru ortodocși era vorba de o adevărată repunere în discuție a echilibrului Treimii și această modificare de formă, pe drept cuvânt arbitrară, a *Crezului* de la Niceea la inițiativa împăratului a fost de ajuns pentru ca orientalii să-i considere eretici pe creștinii occidentali. Situația a devenit irevocabilă atunci când Roma, după lungi ezitări, a confirmat acest *Filioque* la mijlocul secolului al XI-lea.

¹ Literal, din limba latină, „și de la Fiul” (n. coord.).

În zilele noastre o asemenea cauză de ruptură poate părea foarte „bizantină”¹ pentru că nimeni nu cunoaște în totalitate relațiile persoanelor ce compun Treimea; este de-ajuns faptul că știm că ele există. Această dispută teologică adâncește neîncrederea răsăritenilor în privința papei și ea nu încurajează recunoașterea întâietății sale de către patriarhi.

- Autoritatea papei se fundamentează pe desemnarea lui Petru ca șef al apostolilor de către Iisus Hristos însuși. Puterile șefului și modalitățile de alegere a succesorilor săi nu sunt înscrise în nicio constituție. Pentru ortodocși, papa trebuia să beneficieze numai de o preeminență protocolară, în timp ce Roma voia să asigure conducerea efectivă a întregii Biserici. Această divergență de opinii a reflectat mult timp rivalitatea politică între Imperiul Bizantin și omologii săi din Occident, dar ea se bazează și pe două concepții diferite ale Bisericii.

Mai exact, ortodocșii și catolicii nu ajung la aceleași concluzii în chestiunile cu care sunt de acord.

Concepția ortodoxă a Bisericii

Pentru toți creștinii, Biserica este unică și universală: ea este trupul lui Hristos.

Totuși, conform ortodocșilor, pentru că Biserica nu este limitată nici în spațiu, nici în timp și pentru că ea este viața nouă oferită oamenilor cu și întru Hristos, instituția Bisericii în calitate de organizație nu are decât un interes relativ. Noțiunea de șef al Bisericii, de vicar al lui Hristos conform titlului pe care catolicii i-l dau papei, este șocantă de vreme ce Hristos este cu adevărat prezent și viu în Biserica² sa.

¹ Teologii bizantini aveau reputația de a-și pune întrebări dificile cu privire la sexul îngerilor. Este cazul să credem că minți orientate spre esențial existau și în Biserica de la Roma.

² În realitate, catolicii sunt întru totul de acord asupra faptului că papa nu face decât să-l reprezinte pe Hristos – și nu să-l înlocuiască – tot la fel cum un ambasador își reprezintă țara.

La fel, exprimarea formală a dogmelor nu este absolut necesară. Orice text scris în limbaj uman poate fi interpretat în mod greșit. Numai prin lucrarea Duhului Sfânt putem să citim Sfânta Scriptură cu o claritate transparentă. De altfel, la originile Bisericii nu era precizată nicio dogmă. Natura umană este cea care îndeamnă către un minimum de structurare intelectuală a credinței. Esențialul a fost exprimat în *Crezul* de la Conciliul de la Niceea în anul 325 și în definițiile teologice ale celor șapte Concilii Ecumenice din care ultimul s-a ținut tot la Niceea în 787.

Aceste Concilii nu iau decizii despre toată doctrina Bisericii, dar nu este necesar să formalizăm totul prin dogme. Teoretic, nimic nu s-ar putea opune edictării altor norme, dar acest lucru nu ar fi decât un act formal care n-ar aduce nimic plenitudinii revelației a cărei depozitară este Biserica.

Totuși, unele dogme catolice proclamate de la ruptura cu ortodoxia irită în mod deosebit sensibilitatea ortodoxă. Cea mai criticată este dogma infailibilității pontificale pentru că ea pare să-i confere papei o autoritate care nu-i aparține decât Bisericii, adică lui Hristos¹.

De asemenea, ortodocșii critică și resping dogma Imaculatei Concepții², în ciuda devoțiunii foarte puternice pe care ei o au față de Maica Domnului: conform ortodoxiei această dogmă o situează de fapt mai presus de condiția umană, fiind scutită de păcatul originar, ceea ce nu-i reduce meritele sfințeniei sale întrucât ea și-a păstrat libertatea.

În comparație cu catolicismul, ortodoxia dă impresia că nu se ocupă în mod exagerat nici de structura sa internă, nici de expansiunea sa numerică prin acțiune misionară.

¹ Catolicismul recunoaște acest adevăr, de aceea infailibilitatea nu există decât dacă papa vorbește *ex-cathedra*, adică în numele Bisericii. Accentul se deplasează astfel asupra definiției de *ex-cathedra*. Pentru catolici precum și pentru ortodocși, Biserica este infailibilă, dar dogma definește modalitatea de exprimare a acestei infailibilități. A mai fost necesar doar un pas până la proclamarea dogmei în 1870, așa încât ea e percepută de ortodocși ca o agresiune la adresa lor. Poate că în contextul contemporan n-ar fi fost proclamată, confirmând faptul că uneori este mai bine să nu rostești adevărul.

² Să ne amintim că, potrivit acestei dogme, Maica Domnului a fost concepută fără păcatul originar, exprimare creștină folosită pentru a descrie condiția umană marcată de greșeală.

Ortodoxia nu caută atât de mult să convingă, cât să farmece și să seducă. Ierarhia sa are ca prim rol îndeplinirea actelor religioase și celebrarea tainelor. Preoții se consacră cu mai multă plăcere liturghiei și rugăciunii decât faptei în lume. Credinciosul ortodox are o înclinație către tot ce este mistic și caută mai mult să părăsească lumea decât să militeze pentru ea.

Viața Bisericii este în afara timpului; serviciile religioase, mai ales cele ale marilor sărbători, sunt lungi și complexe, ele se adresează mai mult sentimentului și imaginației decât inteligenței; credinciosul sfârșește prin a nu mai realiza dacă se află în cer sau pe pământ.

În liturgia lor, o importanță majoră este acordată devoțiunii închinată Maicii Domnului, săvârșirii celor șapte taine și venerării icoanelor și a moaștelor.

Spiritualitatea ortodoxă concepe „tradiția” mai mult ca pe o credință în Iisus Hristos, iar dragostea Bisericii sale, ca un exercițiu intelectual de reflecție asupra textelor sfinte.

În această căutare sensibilă a divinului, icoanei îi revine un rol primordial. În mod evident ea nu este un idol, ci un mijloc de se concentra asupra tainei întrupării: faptul că Dumnezeu s-a făcut Om în Iisus Hristos își găsește paralelismul în imaginea pe care artistul a pictat-o ca expresie a sensibilității sale spirituale.

În mod destul de firesc, detașarea de lume, căutarea interioară a lui Dumnezeu, importanța dată liturghiei și icoanelor, acestea fiind trăsăturile dominante ale ortodoxiei, îi fac pe cei mai înflăcărați dintre credincioși să aleagă viața contemplativă din mănăstiri. Contrastul este izbitor între aceste două teritorii „independente” ale ortodoxiei și catolicismului care sunt Republica Muntelui Athos și Vaticanul; în timp ce catolicii s-au străduit să dispună de o structură de comandament a Bisericii, independentă de puterile politice, pentru a organiza după bunul lor plac lucrarea lor în lume, ortodocșii au obținut pentru Muntele Athos un statut special astfel încât călugării să nu fie deranjați în viața lor spirituală de zbuciumul lumii.

Cu siguranță, nu ar trebui să tragem concluzii extreme din această comparație, deoarece din multe puncte de vedere ortodoxia este foarte implicată în chestiunile lumești, în timp ce catolicismul cunoaște și el o viață

monahală intensă. Pentru o apreciere mai justă a ortodoxiei sunt necesare și alte abordări.

MUNTELE ATHOS

Minunata peninsulă a Athosului, care pătrunde pe o distanță de 45 de kilometri în Marea Egee, este de multe secole cel mai renumit loc de viață monastică ortodoxă.

Statutul său este original: ca parte integrantă a Greciei, Muntele Athos este din 1926 o republică teocratică autonomă. Fiecare din cele 20 de mănăstiri din teritoriu este suverană și alege anual pe unul dintre membrii săi ca reprezentant în consiliul care administrează republica. Puterea executivă, gestiunea financiară, justiția și președinția sunt asigurate de patru călugări din acest consiliu. Grecia îi desemnează guvernatorul, care depinde de Ministerul Afacerilor Externe și întreține un detașament de jandarmi.

Mănăstirile sunt clasate după o ordine ierarhică și protocolară imuabilă – cea mai veche este Marea Lavră –, dar ele se repartizează în două categorii în funcție de regula de viață a călugărilor:

- nouă mănăstiri sunt cenobite, adică aici călugării sunt supuși autorității absolute a starețului ales pe viață și trăiesc în comuniune totală; până și hainele nu sunt proprietatea lor individuală;
- unsprezece mănăstiri, cele mai importante, sunt numite idioritmice; călugării au mai multă libertate și genul de viață este adaptat personalității fiecăruia.
- șaptesprezece mănăstiri sunt grecești, una este rusă, una este bulgară și una este sârbă.

Oricare ar fi statutul mănăstirilor, lor li se adaugă mici comunități de trei, patru călugări care trăiesc în grupuri de colibe, pustnici ce se adăpostesc în grote sau călugări itineranți numiți „girovagi”¹.

¹ Aceștia mai sunt numiți și călugări cerșetori (n. coord.).

Înainte de a deveni călugăr, în grecește *stavrophoros*, purtător de cruce, este nevoie un an de noviciat probatoriu. Laicii sunt admiși în comunitățile de la Muntele Athos, dar după o perioadă de trei ani ei trebuie să opteze pentru viața monastică sau sunt expulzați. O autorizație specială îi este cerută oricărui vizitator. Totuși, din anul 1046 niciunei femei, niciunui copil, niciunui eunuc sau „față netedă” nu le este permis accesul pe acest teritoriu. Se spune că într-o zi o femeie a naufragiat, a născut aproape imediat, apoi a fost condusă în Grecia; fiul său a revenit mai târziu la Athos și s-a călugărit.

Din cei 9 000 de călugări care viețuiau acolo în 1917 – majoritatea ruși – numărul lor nu mai ajunge astăzi decât la un efectiv de 800.

Viața republicii urmează încă ora epocii bizantine: ora 12 corespunde apusului soarelui.

Călugării consacră toate momentele libere liturghiei și rugăciunii. O cartă din secolul al XI-lea și reguli specifice ulterioare stabilesc detaliile vieții zilnice: este interzis să se muncească în timpul Postului Paștelui; excepție făcând ziua de sâmbătă; este de asemenea interzis să se semene grâu sau orez, dar este permis să se semene mazăre și fasole.

Întreaga viață călugării aspiră către uniunea cu Dumnezeu, pe care moartea trebuie să o aducă. Corpul cu dorințele sale este un obstacol în calea acestei uniuni, de aceea călugărul caută în permanență să se stăpânească prin priveghere, post și penitență. La moartea sa, călugărul este îngropat în veșmântul său cusut și fără sicriu, într-un mormânt anonim peste care este ridicată o cruce de lemn. După trei ani, osemintele sunt dezgropate și depuse fără o grijă deosebită în cripta unei capele unde vor deveni țărână pentru totdeauna.

Locul ortodoxiei în creștinism

Ortodocșii și catolicii au împărțit exact aceleași credințe timp de un mileniu și, de la separarea lor, nici unii, nici ceilalți nu consideră să fi adăugat ceva cât de cât fundamental mesajului lui Iisus Hristos. Pozițiile celor

două Biserici nu ar trebui să fie de neconciliat dacă n-ar exista chestiunea autorității papale care-i uimește profund pe ortodocși.

Conform eminentului teolog ortodox Bulgakov¹, existența patriarhiilor autonome ar permite o adaptare mai ușoară la realitate decât centralizarea catolică ce stăvilește orice posibilitate de evoluție. De atunci, Conciliul Vatican II pare să fi arătat că acest pericol ar fi putut, slavă Domnului, să fie îndepărtat. Este adevărat că după conciliu, în decembrie 1965, patriarhul de Constantinopol, Atenagora, a luat inițiativa unei întâlniri spectaculoase cu papa Paul al VI-lea, reușind să înlăture străvechile sancțiuni de excludere reciprocă dintre cele două Biserici.

Totuși, oricare ar fi importanța acestei reconcilierii istorice, ea nu a risipit în totalitate o anume neîncredere viscerală a ortodoxiei față de „papism”. În schimb, acest sentiment îi apropie pe ortodocși de protestanți atât de mult, încât Biserica Ortodoxă se simte în largul său în sânul Consiliului ecumenic al Bisericilor, în majoritate protestante, și unde catolicii nu doresc să fie decât observatori. Totuși, divergențele doctrinare între ortodocși și protestanți nu sunt neglijabile; ortodocșii sunt mârșniți în fața lipsei de sensibilitate a protestanților cu privire la Maica Domnului care, acceptând să-l poarte pe Pruncul-Dumnezeu la pânțe, a condus la mântuirea omenirii; ei nu văd cu ochi buni absența simbolurilor în templele protestante, căci biserica este, conform lor, evocarea splendorii Împărăției lui Dumnezeu.

Vedem că nu este ușor de situat ortodoxia printre diferitele curente creștine, cu atât mai mult cu cât fiecare patriarhie are autonomia sa și în consecință propria sa sensibilitate². În schimb, în anumite cazuri, raporturile cu puterea sunt ambigue și pot interfera cu pozițiile doctrinare.

¹ Serghei Bulgakov (1871–1944) era rus; el a debutat în carieră predând economia politică marxistă în fosta URSS și a sfârșit ca profesor de dogmatică ortodoxă la Institutul Saint-Serge din Paris.

² Celor patru patriarhii, cele mai vechi și cele mai venerabile (Constantinopol, Alexandria, Antiohia, al cărei patriarh își are sediul la Damasc, și Ierusalim), li s-au adăugat de-a lungul secolelor cele din Rusia (Moscova, 1589), din Serbia (Belgrad, 1920), din România (București, 1925) și din Bulgaria (Sofia, 1953). Există în schimb șapte Biserici „autocefale” (Georgia, Cipru, Grecia, Polonia...), precum și Bisericile „autonome” (Finlanda, Ungaria, Estonia, Letonia...).

Deci, dacă existența patriarhiilor autonome este, sub unele aspecte, satisfăcătoare pentru spirit, ea prezintă de asemenea și efecte negative; un risc de subordonare a Bisericii față de puterea politică, dificultatea de a defini o poziție ortodoxă comună cu privire la problemele de moment, o capacitate relativă de a dezvolta o acțiune misionară etc. Replierea involuntară a anumitor Biserici ortodoxe asupra preocupărilor lor naționale nu favorizează deloc toleranța, mai ales față de catolici. Oricât de curios ar părea acest lucru, se constată într-adevăr poziții mult mai rigide și înguste din partea ortodoxiei decât din partea catolicismului asupra chestiunilor privind căsătoria sau accesul la taine al credincioșilor din cele două comunități¹.

Dificultățile pe care le întâmpină ortodoxia în a da răspunsuri la noile întrebări puse în epoca noastră se explică în mare măsură prin faptul că mai mult de trei sferturi dintre ortodocși au trăit în țări care au avut mult timp un regim ateu. În aceste condiții o reuniune pentru discuții între Bisericile ortodoxe se impune în mod imperios. Vorbim de mult timp de un conciliu panortodox, iar patriarhul ecumenic de Constantinople își sporește demersurile și întâlnirile în acest scop. Poate că s-ar putea obține astfel o întărire a dialogului cu celelalte Biserici creștine.

Vechii credincioși²

Ca multe religii, ortodoxia a cunoscut conflicte și lupte interne. Unele au avut efecte atât de durabile încât și astăzi se mai păstrează urmele. Astfel în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, patriarhul a introdus în

¹ Oficial, dialogul teologic între catolici și ortodocși se poartă în interiorul unei comisii mixte și înaintează încet în ciuda întâlnirilor reînnoite între patriarhul ecumenic de la Constantinopol și papă. Pe acest teren, situația este încă deseori tensionată. În Grecia, de exemplu, profesorii au fost împiedicați să-și exercite meseria pentru că erau catolici și nu ortodocși. Această măsură anticonstituțională dovedește ostilitatea încă puternică față de catolicii din statul grec.

² În Rusia aceștia se mai numesc și *rascolnici*. Cei ce respectă vechiul calendar, cel iulian, sunt numiți, în română, stilști (n. coord.).

Biserica Rusă o reformă a riturilor destinată să le apropie de practica greacă. Această măsură a suscitată o reacție brutală, naționalistă, iar partizanii riturilor vechi s-au revoltat împotriva Bisericii oficiale. Ei au fost declarați schismatici în 1666¹. Acești partizani de rit vechi au cunoscut un mare succes popular, dar s-au împărțit într-o mulțime de secte dintre care multe au căzut în cele mai cumplite excese, ca de exemplu practicarea castrării de bunăvoie. Puțin mai târziu, la începutul secolului al XVIII-lea, voința brutală de occidentalizare a țarului Petru I, a făcut ca acesta să fie considerat de vechii credincioși un Antihrist, iar unii dintre ei chiar s-au jertfit protestând față de acest prejudiciu adus tradiției rusești.

Puțin câte puțin, numeroși vechi credincioși au respins nu numai Biserica oficială, dar și orice formă de organizare. Mișcarea „doukhor” a fost un fel de precursor² al societății comuniste. Alții, în contact cu protestanții nemți, au constituit primele nuclee baptiste.

În momentul Revoluției bolșevice, vechii credincioși, mereu la fel de divizați, erau peste 20 de milioane de suflete. În 1964, în ciuda presiunii atee, URSS ar fi numărat 850 000 de vechi credincioși care dețineau 3 000 de biserici fără a avea însă publicații sau seminarii. Este greu să obții informații în legătură cu ceea ce s-a mai păstrat în zilele noastre despre acest curent religios tipic rusesc. Știm numai că el nu a regresat.

Bisericile Armeană, Coptă și Etiopiană

Considerăm adesea aceste Biserici ca fiind apropiate de ortodoxie pentru că regăsim la ele o mare similitudine de rituri. Doctrina lor nu este totuși ortodoxă, deoarece ele nu au acceptat hotărârile Conciliului de la Calcedon³

¹ Numele rusesc al acestei schisme este *raskol*, a cărui rădăcină înseamnă „a rupe”. Regăsim acest cuvânt în numele personajului lui Dostoievski, Raskolnikov, care este pe drept cuvânt puțin „fisurat”.

² Doukhorii s-au împărțit apoi în două curente: unii au preoți, aceștia sunt „popovți”; ceilalți nu au preoți, aceștia sunt „bezpopovți”.

³ Cuvântul „copt” vine din grecescul *Aegyptos*, pronunțat [Eguptos] și prescurtat în *gouptos*.

din anul 451. Au fost numiți atunci monofiziți. Într-adevăr, iacobiții susțineau că natura divină a lui Iisus absorbise cumva natura sa umană, în așa fel încât nu-i mai rămăsese decât o singură natură – cea divină (în grecește, monofizită). În schimb, melkiții respectau credința Bisericii tradiționale conform căreia Iisus este în același timp Dumnezeu și Om și, ca atare, are pe deplin ambele naturi, divină și umană.

Dând timpul înapoi, putem să ne gândim totuși că sunt rațiuni mai mult politice decât teologice care au provocat conflictul și secesiunea. Egiptul vremii, făcând parte din Imperiul de la Constantinopol, suporta greu această dependență și patriarhul de Alexandria, devenit iacobit, a fost urmat de cea mai mare parte a poporului său. În ceea ce privește Etiopia, evanghelizată încă din secolul al IV-lea prin intermediul Egiptului, a urmat în mod firesc același destin religios ca și tutorele său spiritual.

Traumatismul luptelor interne politice și religioase dintre Constantinopol și Alexandria explică faptul că, două secole mai târziu, egiptenii au opus o slabă rezistență în fața pătrunderii islamului; dorința de a scăpa de sub tutela Constantinopolului era mereu la fel de puternică și Biserica era încă foarte slăbită de certurile teologice interne. Convertirea egiptenilor la islam nu a fost totuși totală, în ciuda presiunilor cvasipermanente exercitate contra creștinilor: după interzicerea folosirii limbii copte în favoarea limbii arabe începând din anul 751, califul a impus creștinilor un secol mai târziu purtarea turbanului negru și a unei cruci în jurul gâtului; crucea cântărea mai mult de două kilograme. Alte persecuții severe au avut loc în secolul al XVI-lea sub domnia fatimizilor și a turcilor. În ciuda acestor episoade dureroase, Biserica Coptă rămâne încă foarte puternică timp de încă treisprezece secole după islamizarea țării. Ea reunește între 10 până la 15% din populație, adică în jur de 7 milioane de suflete repartizate în 24 de dioceze aflate sub autoritatea unui patriarh. Către anul 1700 efectivele erau evaluate la numai 100 000 de suflete, adică 3% din cele 3 milioane de egipteni din epoca respectivă, și nu mai rămăseseră decât 12 dioceze.

Vigoarea Bisericii Copte se explică prin marea solidaritate de care dau dovadă membrii săi, așa cum adeseori este cazul minorităților aflate sub amenințare. Conștiința națională coptă nu implică în mod obligatoriu o practică religioasă ferventă. Importanța comunității copte nu este foarte

vizibilă în ochii vizitatorului ocazional. Vechile biserici copte sunt niște clădiri rectangulare foarte simple, din rațiuni de discreție ușor de înțeles în mediul musulman. Coptii, la fel ca toți egiptenii cu excepția nubienilor, nu vorbesc decât araba și slujba se ține în această limbă. Numai rugăciunile Crezului și Tatăl Nostru se mai spun uneori în limba coptă.

Liturghia coptă este și mai complicată decât liturghia ortodoxă: există până la 36 de ungeri pentru botez și confirmare care sunt celebrate simultan după moda orientală, iar în ceea ce privește maslul pentru bolnavi, sunt chemați, în forma sa solemnă, șapte preoți care să officieze slujba.

O originalitate a Bisericii Copte constă în alegerea patriarhului de către poporul credincios, dar el trebuie apoi să fie confirmat în funcțiile sale de guvernul egiptean.

Biserica Etiopiană poate fi numită și coptă, căci ea este sora Bisericii Egiptene. Ea era chiar dependentă de aceasta, căci șeful Bisericii Etiopiene, *abuna*¹, era până în 1929 un egiptean de naționalitate coptă uns de patriarhul de Alexandria; ulterior, din 1929 până în 1959, el a fost ales dintre episcopii etiopieni, dar încă trebuia să fie recunoscut de patriarhul de Alexandria. Abia în 1959 Biserica a devenit total independentă.

Contrar situației din Egipt, creștinismul este religia cea mai importantă din Etiopia, ea numără 30 de milioane de credincioși, adică 45% din populație; situația sa nu este totuși strălucită din cauza ignoranței și a lipsei de competență a clerului. Creștinismul etiopian este încă foarte marcat de urmele religiilor păgâne anterioare sau de practicile Vechiului Testament: circumcizia, când aceasta nu este excizie, poligamia și diverse obiceiuri alimentare sau de purificare. Venerarea îngerilor este foarte răspândită, la fel și credințele precum cea conform căreia sufletele păcătoșilor așteaptă Judecata de Apoi pe fundul oceanelor.

Totuși legătura cu creștinismul este foarte puternică, viața monastică, a cărei origine datează din secolul al VI-lea, este foarte activă, iar la ceremoniile religioase participă mulți credincioși. Limba religioasă este *gheez*, strămoș al limbii amharice, limba semită oficială a țării.

¹ *Abu-na* înseamnă literal „tatăl nostru”.

În ciuda credințelor lor, etiopienii în larga lor majoritate nu au nicio noțiune despre ce anume îi separă de catolici și de ortodocși. În secolul al XVII-lea, iezuiții au fost pe punctul de a-i aduce în sânul Bisericii Romei, dar unirea lor a fost împiedicată de chestiunea riturilor. Un efort de formare teologică a clerului este în curs de desfășurare datorită... unor ortodocși. În sfârșit, din anii 1970, teologii au readus chestiunea monofizită la dimensiunile unei neînțelegeri doctrinale care pare a fi pe cale de rezolvare.

PROTESTANTISMUL

Reformați, calviniști, luterani, baptiști, metodiști, presbiterieni, anglicani – un neinițiat se rătăcește ușor printre aceste denumiri ale diferitelor curente ale protestantismului.

Totuși, anumite linii conducătoare ne permit să facem lumină în această situație complicată.

Abordarea cea mai firească urmează firul istoriei: mișcările protestante nu s-au născut la întâmplare, ele exprimă forme de spiritualitate care uneori se completează, dar pot fi și opuse.

De-a lungul timpului, s-au suprapus diferite straturi ale protestantismului. În funcție de țări, anumite sensibilități adaptate mediului cultural sunt mai clare, în timp ce din altele s-au păstrat doar urme. Situația geografică a protestantismului contemporan care rezultă de aici scoate în evidență zonele relativ omogene care constituie o altă abordare posibilă a studiului nostru.

În sfârșit, putem privi protestantismul sub unghiul diverselor sale forme de organizare care merg de la o structură ierarhică apropiată de cea a catolicismului până la o semianarhie.

Dar aceste descrieri ale protestantismului din punct de vedere istoric, sociologic sau organizatoric nu pot fi înțelese decât prin credințele subiacente. Acestea dau diferitelor mișcări protestante mai multă unitate decât ar părea să aibă la prima vedere.

Astfel pentru a înțelege bine realitatea protestantismului este nevoie de mai multe abordări complementare: condițiile nașterii sale, credințele sale, evoluția sa și situația actuală a acestor diferite Biserici.

Reforma și nașterea protestantismului

Biserica Catolică a Renașterii, la începutul secolului al XVI-lea, suferea de multe rele care au generat o situație de monopol. Preoția era adesea mai mult o situație socială decât rezultatul unei vocații; slăbirea moravurilor a unei părți a clerului și compromisul unor episcopi încheiat cu puterea politică deveneau de nesuportat pentru orice creștin iubitor de virtuți evanghelice. Cultul așa-ziselor moaște ale sfinților devenea o adevărată superstiție animistă; traficul de privilegii religioase, în lumea aceasta sau în cealaltă, era o sursă de combinații financiare profitabile. O reformă pentru mai multă rigoare și puritate devenea astfel indispensabilă.

Reforma trebuia în mod natural să se refere la practicarea religiei deformată de abuzuri, însă aparent nu era nevoie să-i fie atinse principiile. Cu toate acestea, unii reformatori și-au radicalizat poziția: pentru a pune capăt oricărui exces al influenței Bisericii asupra credincioșilor, ei au insistat mai ales pe o revenire la Sfânta Scriptură și pe faptul că mântuirea omului este numai în mâinile lui Dumnezeu.

Aceste exigențe doctrinale nu se opuneau doar dogmelor Bisericii, ci lor li s-au mai adăugat și altele care, din dorința de a reveni la izvoare, nu au ținut seama de tradiția Bisericii, element fundamental al credinței catolice.

Astfel mișcarea Reformei s-a îndepărtat parțial de orientarea Bisericii. Totuși, în spiritul reformatorilor, acțiunea lor voită și inspirată de Dumnezeu nu avea drept scop o ruptură de Biserică, însă spiritele erau înfierbântate în așa măsură, și de o parte, și de cealaltă, încât criza s-a înrăutățit rapid. Începutul rupturii este simbolizat de un gest al lui Luther, călugăr și teolog, foarte de înțeles, de altfel: el afișează în 1517 pe

ușa unei biserici din Wittenberg un manifest împotriva traficului de indulgențe¹.

În 1521, Roma crede că poate înăbuși revolta care amenința pozițiile sale condamnându-l pe Luther. Dar ea nu reușește decât să-l îndepărteze și să-i dea astfel mai multă libertate pentru a-și pune în aplicare toate concepțiile.

Luther nu era singur, întreaga Biserică era în fierbere: mulți dintre cei care munceau pentru o reformă în profunzime rămăseseră catolici; alții trecuseră la o reformă disidentă. În afară de Luther (1483–1546) cei mai cunoscuți sunt Calvin (1509–1564) și Zwingli (1484–1531). În jurul acestor maeștri s-au constituit foarte repede școli de gândire la care s-au raliat mai ales prinții unor state germanice. Problema devenea astfel în aceeași măsură atât religioasă, cât și politică², ceea ce înseamnă că Roma pierdea orice speranță de a regla în forță mișcarea protestantă.

De atunci, au fost întrunite condițiile pentru constituirea Bisericilor autonome, chemate să se dezvolte separat de catolicism, dar impulsionate de un anumit acord de credințe și de principii.

Credințele protestantismului

Oricare ar fi diversitatea Bisericilor și a tendințelor lor, protestanții sunt înainte de toate creștini. Ei au deci în comun credințele fundamentale pe care le-am văzut mai înainte³.

¹ Este vorba de evitarea chinurilor de pe lumea cealaltă prin plata către Biserică a unor sume de bani stabilite de cler în funcție de gravitatea păcatelor comise.

² Din această perioadă s-a născut termenul de „protestant”. Ne gândim adesea că este vorba de un protest la adresa catolicismului. Nu este exact cazul: delegații statelor Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană la Dieta de la Speyer „au protestat” în 1529 față de oprirea minorităților religioase. Faptul că acești „protestanți” erau reformați a dus la asimilarea celor doi termeni, dar, dacă respectăm sensul strict al cuvintelor „protestant” și „reformat” nu pot fi interschimbabile, iar cel de-al doilea respectă mai bine realitatea religioasă.

³ Totuși, unele din aceste credințe nu sunt admise de toți protestanții: existența Treimii este uneori respinsă – de Martorii lui Iehova, de pildă.

Ele sunt aceleași și pentru catolici, și pentru ortodocși, însă divergențele notabile privesc alte aspecte. Litigiile se referă în mod deosebit la Maica Domnului, la taine, la valoarea doctrinală a învățăturilor Bisericii și la autoritatea ierarhiei, în special a papei.

În general, protestanții nu admit ceea ce li se pare un adaos la Sfânta Scriptură. Acest aspect important merită explicații: conform concepției catolice, Biserica prelungește cu adevărat prezența lui Hristos pe pământ, ea este inspirată de Duhul Sfânt, iar învățătura sa acumulată, numită Tradiție, este completarea de neînlocuit a Sfintei Scripturi.

Protestanții, întrucât sunt ruși de Biserica Catolică, sunt coerente cu ei înșiși refuzându-i învățătura. Ei se referă numai la Sfânta Scriptură și fiecare protestant este, teoretic, capabil să interpreteze mesajul Bibliei¹ în funcție de conștiința sa.

Acest principiu conduce la poziții foarte diverse: la o extremitate găsim „fundamentaștii” care înțeleg Biblia ad litteram, iar la cealaltă avem o tendință „liberală” care o interpretează în mod simbolic. Distanța dintre aceste credințe diferite poate fi deci considerabilă și, în anumite puncte, catolicismul prezintă o poziție care poate fi socotită drept intermediară. Totuși un mare număr de protestanți sunt de acord asupra punctelor menționate mai înainte, inacceptabile pentru catolici:

- Maria, mama lui Iisus, ocupă cu siguranță un loc excepțional, dar a-i dedica un cult întrece orice măsură: numai Dumnezeu este demn de

¹ În secolul al XVI-lea, această poziție avea avantajul de a zdruncina rigiditatea obiceiurilor stabilite. Astfel, nimeni nu contestă astăzi efectul pozitiv de ansamblu al reformei pentru creștinism. Catolicismul însuși a devenit și mai conștient de blocajele sale interne și a întreprins de atunci propria reformă, numită Contrareformă catolică. Totuși ne putem întreba dacă protestantismul nu suferă de absența unei structuri de necontestat care să unească experiența confruntării credinței cu lumea. Din cauză că totul poate fi pus în discuție în orice moment, mișcarea protestantă nu permite pentru o perioadă îndelungată progresii continue și spectaculoase. Iată de ce, fiind puțin contra principiilor sale, protestantismul s-a constituit cel mai adesea în Biserici care au ele însele o tradiție, dar nu au o unitate de ansamblu. Protestanții sunt deci obligați să considere că Biserica unică fondată de Hristos este o adunare invizibilă a tuturor celor pe care îi atinge harul lui Dumnezeu, fără ca ea să coincidă cu o Biserică în mod special.

acest lucru. Iată de ce nu găsim statui ale sfinților sau ale Maicii Domnului în templele protestante. Un important curent raționalist privește supranaturalul cu multă neîncredere: că Iisus s-a născut din fecioară nu pare indispensabil credinței creștine și termenul de fecioară este luat cu sensul imprecis de tânără.

- În ceea ce privește tainele, singurele admise sunt botezul și euharistia, anume comemorarea ultimei cene a lui Iisus Hristos. Anumite Biserici admit de asemenea, dar cu mai multe sau mai puține rezerve, iertarea greșelilor, hirotonirea pastorilor și căsătoria. În această privință, calvinistii au o poziție foarte strictă: ei condamnă tainele catolice, în timp ce anglicanii și luteranii se mulțumesc să le adapteze și să le interpreteze în mod diferit.
- Protestanții nu sunt de acord în special cu valoarea doctrinală a învățăturii catolicismului și cu autoritatea ierarhiei. Principiul însuși al existenței dogmelor este contrar concepției lor de interpretare personală a Bibliei. Dogma infailibilității pontificale, promulgată în 1870, li se pare a fi punctul culminant în materie. Chiar și în Bisericile unde există episcopi și o ierarhie, funcționarea se realizează în mod destul de democratic.

Cele de mai sus nu indică decât marile axe ale credințelor protestante, ar trebui elaborate volume întregi pentru a preciza infinitatea de nuanțe care apar în diferitele Biserici. Acum, examinându-le pe cele mai importante, vom căuta să vedem cum s-au organizat diversele curente ale protestantismului.

Evoluția și variantele protestantismului

Încă de la origine, mișcarea Reformei nu a fost unitară. Foarte devreme în Istorie apar câteva mari mișcări:

- anabaptismul
- anglicanismul
- luteranismul
- calvinismul.

Dezvoltările ulterioare ale protestantismului au toate o filiație mai mult sau mai puțin marcată de una sau mai multe din aceste tendințe.

Anabapțiștii

Anabapțiștii trăiesc un creștinism mai mult sensibil decât intelectual. Acest tip de sensibilitate este cu mult anterior Reformei. Putem să-i apropiem de mișcările „milenaariste”: unii creștini erau convinși că data fatidică a anului 1000 ar marca sfârșitul lumii și întoarcerea lui Hristos pe pământ pentru Judecata de Apoi; ei semănau panica unui iad apropiat dedându-se la penitențe extreme.

În 1521, la începutul Reformei, a izbucnit o mișcare țărănească ce recomanda cu ardoare un al doilea botez¹ pentru a pregăti întoarcerea iminentă a lui Hristos. După ce s-a dedat la distrugerea a tot ceea ce era catolic, această mișcare ce deranja foarte mult a fost înecată în sânge. Ceea ce a mai rămas din mișcare s-a orientat spre pacifism și spre nonviolență, păstrând un spirit destul de anarchic atât în privința organizațiilor religioase, cât și a celor politice.

Singurii adevărați anabapțiști care mai rezistă în zilele noastre sunt *amișii*, o comunitate anacronică puțin numeroasă din Statele Unite.

Îi mai adăugăm în general și pe menoniți² a căror Biserică, originară din Europa Centrală, a fost foarte persecutată de-a lungul secolelor. Extrem de ingenioși, ei trăiesc în comunități foarte dispersate. Sunt în jur de 400 000 în Statele Unite și mai mult de 100 000 în Rusia. Practica religioasă este, astăzi, apropiată de cea a bapțiștilor și a quakerilor de care ne vom ocupa mai încolo. Contrar a ceea ce s-ar putea crede, Bisericile baptiste importante nu provin direct din anabaptism.

¹ Acesta este sensul anabaptismului care înseamnă „botez din nou”.

² Ei își iau numele de la Menno Simons (1496–1561) care, preot catolic fiind, s-a alăturat mișcării anabaptiste.

Ele s-au născut, în principal, din mișcarea puritană, forma englezească a calvinismului. Totuși, baptiștii și anabaptiștii sunt de acord să admită că singurul botez adevărat este acela al adulților.

AMIȘII

În zilele noastre, există vreo douăzeci de mii de anabaptiști care au rămas foarte fideli religiei și modului de viață din secolul al XVIII-lea: este vorba de amiși, sectă americană stabilită în câteva sate din Middle West, în Indiana, în Ohio și mai ales în apropiere de Lancaster în Pennsylvania de Est.

Descendenți ai anabaptiștilor germani, elvețieni sau alsacieni persecutați, ei s-au stabilit în America de Nord către anul 1720. Ei poartă numele de amiși în amintirea episcopului lor Jakob Amman. Tradițiile lor au rămas surprinzător de pure, fără nicio urmă de modernitate: amișii își țin singuri hainele care nu au nasturi, ci agrafe și panglici. Bărbații poartă barbă și pălării cu boruri largi, femeile au părul lung și poartă bonetă; ele nu au nicio bijuterie. Copiii își întrerup studiile la vârsta de 14 ani, contrar legii americane conform căreia școlarizarea este obligatorie până la 16 ani.

Morala este foarte puritană și comunitatea, foarte solidară, deși bunurile nu sunt comune. Adepți ai nonviolentei, amișii refuză serviciul militar. Ei refuză ajutorul statului, inclusiv ajutoarele sociale. În schimb, un amendament al Senatului american din 1961 îi scutește de plata impozitelor.

Latura lor pitorească dintr-o altă epocă i-ar face fericiți pe turiști, dacă amișii nu ar refuza să se lase fotografiați.

Anglicanismul

Anglicanismul s-a născut din problemele matrimoniale ale lui Henric al VIII-lea al Angliei, care voia să obțină de la papă anularea căsătoriei sale

cu Ecaterina de Aragon. După ce a fost refuzat, temperamentul său coleric l-a hotărât să despartă Biserica Angliei de Roma, creând astfel în 1534 Biserica Anglicană al cărei șef s-a autoproclamat. Această soluție radicală era prevăzută pentru viitor, de vreme ce el a avut încă cinci soții¹. La început, această inițiativă nu avea nicio pretenție teologică: dogmele și liturghia catolică erau păstrate și ierarhia avea aceeași structură. Apoi, sub influența Reformei, anglicanismul a fost atins de doctrina calvinistă. Eduard al VI-lea a accentuat orientarea protestantă a regatului. În ceea ce privește reacția sângeroasă la adresa anglicanilor a catolicei Maria Tudor², din 1553 până în 1558, a provocat un asemenea dezgust încât după moartea sa ruptura cu Roma a devenit iremediabilă. În urma acestor traume ale trecutului rămân două tendințe în sânul Bisericii: aceea a Bisericii Înalte, mai aristocratică și apropiată de catolicism, mai ales prin liturghia sa și Biserica de Jos, mai populară și de tendință protestant calvinistă. În zilele noastre de exemplu, Biserica de Jos este favorabilă hirotonirilor femeilor-pastor, ceea ce Biserica Înaltă³ refuză. În sânul Bisericii de Jos apare în secolul al XVIII-lea ceea ce trebuia să devină *mișcarea metodistă*. Un pastor anglican, John Wesley (1703–1791) trezește în popor o reînnoire a credinței și o puternică dorință de perfecțiune. Puternic influențat de mișcarea pietistă, reacție împotriva intelectualismului adesea searbăd al teologilor secolului al XVI-lea, el lasă un loc important experienței religioase sensibile. Astăzi metodiștii⁴ sunt numeroși în sudul și vestul mijlociu al Statelor Unite cât și în comunitățile de negri. Ei nu sunt preocupați în mod exagerat de doctrină: găsim aici toate curentelee până la un fel de ateism

¹ El a condamnat la moarte două soții, pe Anne Boleyn și pe Ecaterina Howard – o nouă metodă de a avea cale liberă către o altă căsătorie.

² Maria Tudor, fiica lui Henric al VIII-lea și a Ecaterinei de Aragon, era într-o situație potrivită pentru a respinge anglicanismul care o lipsise de tron pe mama sa.

³ Această dispută îi face pe unii preoți anglicani ai Bisericii Înalte să se convertească la catolicism. Aceia dintre ei care sunt căsătoriți sunt printre pușinii preoți catolici de rit latin căsătoriți. În schimb, ca urmare a deciziei Bisericii Anglicane de a hirotonisi femei, 70 de preoți anglicani s-au alăturat Bisericii Ortodoxe.

⁴ Potrivit lui Wesley, cel care trăiește după metoda recomandată în Biblie este un metodist.

creștin în care căldura fraternității joacă un rol esențial¹. Optimist și individualist, metodismul are succes în mediile relativ modeste. El admite botezul copiilor, contrar baptiștilor; nu crede nici în prezența reală a lui Iisus Hristos în Euharistie, contrar catolicilor; nici în predestinare, contrar calvinilor. Conform metodismului, toți oamenii pot spera să fie mântuiți dacă prin faptele lor merită acest lucru. Metodismul prezintă o mare varietate de structuri: Bisericile originare din Marea Britanie sunt, contrar Bisericii Anglicane, de tip presbiterian, adică fără episcopi, pe când cele originare din Statele Unite au episcopi, aleși o dată la patru ani de o conferință a delegaților formată din pastori și din laici. Episcopii nu sunt deci numiți pe viață, dar ei sunt totuși reeligibili la nesfârșit. În ciuda acestei constituții democratice, pastorii metodiști au reputația de a fi autoritari.

Semnalăm că Ku Klux Klan, societate secretă segregacionistă și rasistă care numără mai mult de 10 000 de membri, a fost reactivată în 1915 de un pastor metodist, fapt surprinzător ținând cont de numărul mare al negrilor americani de confesiune metodistă. Metodistii nu reneagă filiația istorică cu Biserica Anglicană pe care o depășesc astăzi ca influență, dar de care sunt complet separați. De altfel, regina Angliei, șeful Bisericii Anglicane, nu are în mod evident nicio autoritate asupra lor.

Luteranismul

Intenția inițială a lui Luther era să reformeze Biserica din interior, nu să se separe de ea. Nu este deci de mirare că, odată ce s-a produs ruptura, regăsim în Bisericile luterane mai multe puncte comune cu catolicismul decât există, de exemplu, în Bisericile care provin din calvinism. În special, Luther crede în necesitatea unei Biserici structurate: aceasta este Biserica „aleșilor“, a poporului pe care Dumnezeu l-a salvat și în care fiecare

¹ Născută din metodism, Armata Salvării numără 350 000 de activiști și mai mult de 2 milioane de simpatizanți. Ea se consacră evanghelizării și ajutorului social. În fruntea sa se află un „general“ ales pentru cinci ani. Din 1999, a fost ales un suedez după ce o australiancă a îndeplinit mult timp această funcție.

membru este, în felul său, preot. Totuși, el rămâne atașat noțiunii de tradiție; sunt păstrate titlul și funcția de episcop, precum și o bună parte a liturghiei. În ceea ce privește problema delicată a prezenței reale a lui Iisus Hristos în euharistie, luteranii sunt mai nuanțați decât calvinii. Un alt punct de divergență cu aceștia din urmă se referă la raporturile Bisericii cu Statul: Luther, conform obiceiului epocii, este partizan al Bisericilor naționale aflate sub protecția prinților, în timp ce Calvin dorește să retragă Biserica de sub influența lor. De aceea, luteranismul acoperă zone geografice relativ omogene, precum Scandinavia, unde nu există nicio concurență cu celelalte religii.

Totuși, pătrunzând în Statele Unite odată cu emigranții europeni în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, luteranismul a trebuit să se adapteze unui context religios mai complex. El rămâne, în mod preferențial, religia comunităților de origine scandinavă sau germană.

Bisericile luterane poartă frecvent numele de *Biserici evanghelice*.

FRAȚII MORAVI¹

Această Biserică de sensibilitate luterană este una din cele mai vechi ale protestantismului: credincioșii săi sunt moștenitorii discipolilor teologului ceh Ian Hus (1371–1415) ars ca eretic cu un secol înainte de începuturile Reformei (de unde și numele de husiți).

Mișcarea husită a cunoscut aproape două secole de succes în Europa Centrală, dar majoritatea membrilor săi s-au îndreptat spre luteranism, calvinism sau catolicism după încercările Războiului de 30 de Ani (1618–1648). Nucleul ireductibililor s-a organizat în Biserică în 1735 și a adoptat principiile luteranilor de la Confesiunea din Augsburg. Deschiși spre ecumenism, adică spre dialogul Bisericilor creștine, moravii practică botezul copiilor fără scufundare; liturghia lor este de o mare frumusețe, dar participarea credincioșilor nu este

¹ Sunt numiți și „frații de Bohemia” sau *Herrnhuter* („Paznicii Domnului”, în germană). Numele lor oficial este „Uniunea fraților” sau „Biserica fraților”.

obligatorie. Euharistia (*Lord's supper* în engleză) se celebrează de șase ori pe an.

Biserica este guvernată de sinoade provinciale, episcopii neavând decât un rol spiritual și administrativ.

Moravii dau dovadă de un mare zel misionar. Ei nu sunt decât câteva sute de mii (170 000 în Statele Unite), dar ei se află în plină expansiune în Africa și în America Latină. Ei au contribuit mai ales la evanghelizarea indienilor Miskitos din Nicaragua, ceea ce a făcut să fie acuzați a fi agenți CIA de guvernul sandinist din perioada respectivă.

Calvinismul

În 1536, Calvin (1509–1564), intelectual picard, publică la Basel *Instituția religiei creștine*, carte de referință fundamentală a Reformei, și în același an el este primit la Geneva, care devine curând Roma protestantismului. El instaurează aici un regim auster, pe care unul din colaboratorii săi, John Knox, îl va transpune în Scoția natală sub numele de *Biserica Presbiteriană*¹. Wilhelm I de Orania-Nassau va adopta în 1573 calvinismul drept religie a Provinciilor Unite, astăzi Țările de Jos. Astfel, cucerind cele trei zone de influență, Elveția, Scoția și Olanda, calvinismul a fost în măsură să-și imprime cu putere trăsătura sa fundamentală în ansamblul Reformei.

Doctrina lui Calvin insistă în mod deosebit pe suveranitatea absolută a lui Dumnezeu, creator și mântuitor în același timp. Omul, în esența sa păcătos și depravat, nu este capabil să se salveze fără Dumnezeu. Acesta acordă harul în mod gratuit. Omul nu merită nimic și Dumnezeu salvează pe cel pe care vrea să-l salveze. El le dă aleșilor săi credința, semnul accepțării iertării sale. Această credință e cea care salvează, care justifică omul, dar ea este, ca și harul, un dar de la Dumnezeu.

Astfel, Calvin se gândește că oamenii au destinul lor prestabilit de Dumnezeu, ei sunt predestinați cerului sau iadului și acțiunile lor nu schimbă

¹ *Presbyteros* înseamnă „bătrân”, în greacă. Biserica presbiteriană este, etimologic vorbind, condusă de bătrâni. Din același cuvânt grec derivă și „preot”, și „prezbiter”.

nimic în acest sens. Totuși aleșii, pentru că s-au salvat, își mărturisesc credința printr-un comportament foarte riguros, puritanismul.

Această concepție a creștinismului nu este deloc încurajatoare: Dumnezeu ar fi dreptate pentru unii (cei care sunt răi sunt condamnați după dreptate) și iubire pentru alții (cei care sunt salvați chiar dacă nu merită). De fapt, creștinii asociază în Dumnezeu dreptatea și iubirea, iar concepția rigidă a lui Calvin a fost criticată în sânul protestantismului de la sfârșitul secolului al XVI-lea. Acesta este unul din motivele pentru care nu se mai vorbește atâta astăzi despre Biserica Calvină, ci mai curând de *Biserica reformată*.

Influența doctriinală a lui Calvin depășește totuși cadrul acestei Biserici. Influența ei este cea care se află la originea pozițiilor adoptate de protestanți cu privire la Maica Domnului și la sfinți, la taine și la ierarhie, despre care am vorbit mai devreme.

PRECURSORI AI CALVINIȘTILOR, VALDEZII

În secolul al XII-lea comportamentul clerului era adesea foarte îndepărtat de idealul evanghelic, iar sudul Franței se lăsa antrenat de erezia catară, unul din ultimele valuri ale arianismului și maniheismului care zdruncinaseră Biserica primelor secole. Chiar atunci un negustor din Lyon, Pierre Valdo, preocupat de puritatea Bisericii, dar respingând tezele catare, a inițiat o mișcare de reînnoire a cărei doctrină va fi patru secole mai târziu reluată pe larg de Calvin. Adepții lui Valdo – valdezii –, după numele maestrului lor spiritual, caută un ideal de puritate și își iau învățătura numai din Scripturi, pe care fiecare le poate interpreta în mod personal. Ei resping preoția și orice ierarhie, se roagă în limba lor și nu în latină, neagă orice interes față de taine, refuză să venereze crucea și să manifeste un cult față de sfinți. În schimb, ei cred că mântuirea poate fi obținută printr-o viață exemplară, ceea ce va nega mai târziu teoria predestinării a lui Calvin. Adepții lui Valdo au fost condamnați de Biserică încă din 1179, dar un mare număr dintre ei au preferat să se izoleze în văile înalte din Alpi decât să renunțe la convingerile lor.

Tezele cehului Ian Hus, în secolul al XV-lea, s-au inspirat din cele ale adeptilor valdezi. În 1532, aceștia au aderat la reforma calvinistă, dar păstrând anumite particularități. Ei sunt astăzi în jur de 20 000 în Italia.

Strălucirea calvinismului nu implică uniformitatea numeroaselor mișcări care provin din acesta. Prin diferența lor de structură se disting în principal Bisericele care provin din calvinism. Refuzul unei ierarhii severe, justificată prin capacitatea fiecărui creștin de a interpreta în mod personal Sfânta Scriptură, conduce la două forme de organizare, presbiteriană și congregaționistă.

În ambele cazuri, autoritatea este în mâinile credincioșilor și a pastorelor lor, dar presbiterienii admit structuri de coordonare și de punere de acord, sinoadele, în timp ce congregaționiștii păstrează o autonomie totală a fiecărei comunități locale: credincioșii sunt proprietarii bisericii lor și ei îi fixează salariul pastorului lor.

Calvinismul și-a exercitat influența cea mai profundă asupra anglicanismului și mai precis asupra Bisericii de Jos. Din puritanism au ieșit mișcări atât de diverse, precum quakerii sau darbiștii (a se vedea textele care le sunt consacrate), dar mișcarea cea mai importantă dintre ele este fără îndoială cea a baptiștilor.

Mișcarea baptistă s-a născut la începutul secolului al XVII-lea în Olanda și în Anglia. Ea a luat amploare în epoca lui Cromwell.

Principala sa originalitate, deja exprimată prin anabaptiști, constă în nerecunoașterea botezului copiilor: nu se intră în Biserica baptistă decât după descrierea experienței personale cu Dumnezeu în fața unor jurați care pronunță o „judecată de caritate“. Dacă „judecatul“ este găsit demn, îi este deschisă calea spre botez, care se efectuează prin scufundare totală. Astfel Biserica Baptistă vrea să fie în mod vizibil o „Biserică de sfinți“ ai căror membri au fost cooptați pentru credința și virtutea lor.

Fiecare comunitate se bucură de o mare libertate religioasă și pastorii nu sunt decât creștini printre frații lor. Teologia este apropiată de calvinism. Cultul ei este simplu: cântece, rugăciuni, lectura Sfintei Scripturi și predica; euharistia nu este decât o simplă comemorare a Cinei. Nu se celebrează nici sărbătoarea de Crăciun, nici cea de Paște.

Printre baptiștii celebri îi cităm pe Martin Luther King, predicatorul Bill Graham și fostul președinte al Statelor Unite Jimmy Carter.

Penticostalimul, provenit din baptism, insistă asupra darurilor Duhului Sfânt date în număr mare credincioșilor și Bisericii lor.

DOUĂ BISERICI CONGREGAȚIONISTE: QUAKERII ȘI DARBIȘTII

Și unii, și ceilalți au în comun faptul că provin din puritanism, acest curent anglican profund influențat de austeritatea calvinistă. De teama oricărei urme de clericalism, ei au adoptat sistemul de organizare congregaționist opus oricărei ierarhii. Diferențele între aceste două mișcări, dintre care una s-a născut la mai mult de un secol față de cealaltă, sunt totuși foarte importante.

Quakerii

Păstor și cizmar englez, George Fox (1624–1691) este fondatorul acestei mișcări protestante, cunoscute de asemenea și sub numele de „Societatea religioasă a Prietenilor”. Ca urmare a unei viziuni pe care a avut-o în 1652, el își centrează religia pe cuvântul Sfântului Ioan conform căruia „lumina îl luminează pe fiecare om în această lume”. Pentru el, Sfânta Scriptură este mărturia istorică a acestei lumini; ea nu are autoritate în ea însăși și totul se bazează pe interpretarea pe care Duhul Sfânt o inspiră fiecăruia. Iată de ce quakerii nu au nici dogmă, nici liturghie, nici preoți, nici pastori. Cultul nu este condus de cineva, ci el constă mai ales dintr-o adorație tăcută.

Acțiunea lui George Fox apare ca o reacție împotriva religiei poate prea intelectuale a unui protestantism centrat pe cuvântul lui Dumnezeu și pe studiul atent al Bibliei. Agitația provocată de predica sa l-a adus în fața judecătorului pe care George Fox l-a sfătuit să tremure de frica Domnului, de aici și numele de quakeri, „tremurătorii”/ „cei care

tremură" în engleză, dat credincioșilor săi. Unul din discipolii săi, William Penn, a emigrat în Statele Unite și a dat numele său unui stat – Pennsylvania (pădurea Penn). În această țară quakerii sunt cei mai numeroși, în jur de 200 000. Îi mai întâlnim în Marea Britanie, dar și în Africa Orientală, iar în Franța sunt aproape 500 de quakeri.

Opunându-se în mod hotărât oricărei violențe, quakerii sunt pacifiști convinși care luptă cu putere împotriva sclaviei, a pedepsei cu moartea și chiar împotriva oricărei forme de regim penitenciar.

În ciuda respingerii structurilor stabilite, quakerii au creat totuși în 1937 un comitet mondial consultativ al mișcării lor.

În mod curios, există un quaker, un prusac stabilit în Ucraina, care ar fi la origine dintr-o sectă desprinsă din „vechii credincioși”, dukhoborii (în rusă „luptătorii Duhului”)¹.

Această mișcare fondată în 1740 respinge în bloc ierarhia religioasă, preoția, riturile, tainele, icoanele și... serviciul militar. În mod frecvent protestele lor față de legile civile se exprimau prin ședințe colective de nudism. Dukhoborii nu cred în Sfânta Treime, ei consideră că Iisus Hristos nu este decât un înțelept, fiu al lui Dumnezeu într-un sens atât de general, încât toți oamenii sunt astfel fii ai lui Dumnezeu. După ei, sufletul lui Hristos re apare periodic în unii mesia, conducătorii mișcării. Totuși aceștia din urmă s-au făcut deseori remarcați printr-un autoritarism și o viață destrăbălată foarte puțin evanghelică.

Condamnați și persecutați de regimul țarist, dukhoborii au fost exilați în mod succesiv la Marea de Azov și în Georgia. De acolo, ei au emigrat la începutul secolului XX în Canada. Mai trăiesc și astăzi în număr de aproximativ 30 000 în Columbia britanică și în insula Prince Edward. Ei vorbesc un dialect slav, nu sunt violenți, sunt vegetarieni, nu fumează și nu beau alcool.

Organizarea lor foarte „anarhistă” l-a cucerit pe Tolstoi, care le-a facilitat exilul în Canada.

¹ A se vedea mai multe informații mai sus, în capitolul „Vechii credincioși”.

Darbiștii

Numiți și frații din Plymouth (*Plymouth Brethren*) se împart între multiple tendințe. Ei sunt în jur de 700 000 în întreaga lume, dintre care vreo 20 000 în Franța.

Fondată în 1827 de pastorul anglican irlandez John Darby (1800–1882), această Biserică predică o doctrină apropiată de calvinism: lumea este în mod radical rea și nu poate spera mântuirea decât de la Hristos a cărui întoarcere este apropiată; puterea apostolilor nu este transmisibilă, toți creștinii au datoria de a propovădui Evanghelia și ei pot administra tainele, acestea neavând, de altfel, decât o valoare simbolică. Cultul comuniunii săptămânale regroupează efective de 30 până la 40 de persoane, reunite la domiciliul uneia dintre ele sau într-o sală închiriată. Interpretarea Scripturilor este fundamentalistă, adică textele sunt luate într-un sens foarte literal. Mișcarea face puține eforturi pentru propaganda sa, ea nu dispune de nicio organizație națională sau internațională și nu editează nicio publicație. În ciuda acestei discreții, darbiștii cred că sunt instrumentul de reunificare a creștinismului, respingând în mod paradoxal ecumenismul.

Alte curențe ale protestantismului

În cursul secolului al XVIII-lea, secolul Luminilor și al Revoluției Franceze, raționalismul a apărut în contradicție cu miracolul Istoriei sfinte. Unii protestanți, proveniți în general din luteranism, și-au imaginat că rezolvă ceea ce simțeau ca o incompatibilitate între știință și religie, reducând-o pe aceasta din urmă la o funcție socială și morală. Este ceea ce numim protestantismul liberal. Credințele devin relative, faptele Bibliei sunt interpretate în mod simbolic și religia tinde să nu mai aibă decât un sens moral, o obligație interioară de a face binele. Rezultă de aici că mântuirea nu este legată de o formulare deosebită a credinței și că revelația istorică a lui Iisus Hristos se șterge în fața revelării adevărului pe care fiecare îl descoperă în conștiința sa. Conform acestei mișcări, „Doctrina dezbină, doar acțiunea unește”.

Astfel, despărțind practic creștinismul de dimensiunea sa supranaturală și mistică, protestantismul liberal se înrudește cu o filosofie, cu un raționalism religios, în care Hristos este într-o oarecare măsură marele profet al întrajutorării sociale. O asemenea poziție îi neagă de fapt creștinismului orice transcendență, ceea ce nu poate decât să trezească reacții.

Unii, recuzând amestecul excesiv al științei în materie religioasă, se orientează ca mulți alții înaintea lor către fundamentalism, adică interpretarea Scrierilor într-un sens foarte literal. Apariția mișcărilor, ca aceea a adventiștilor de ziua a șaptea și a Martorilor lui Iehova, are în mare parte legătură cu acest tip de reacție.

Într-o direcție opusă, alți protestanți revin la o concepție mai tradițională, neo-ortodoxă, a Bisericii în care Hristos ocupă locul central. Acesta este sensul teologiei lui Karl Barth (1886–1968) care, prin multe aspecte, apropie protestantismul de expresiile moderne ale catolicismului.

Descrierea principalelor curențe ale protestantismului, deși incompletă, dă în mod inevitabil impresia unei mari confuzii. Nu trebuie să ne mirăm de acest lucru când ne amintim că există sute de denumiri creștine distincte în sânul protestantismului.

Unele dintre aceste Biserici au o asemenea importanță sau originalitate încât merită o descriere aparte. Am reținut în mod subiectiv două dintre ele:

- vechii catolici
- Martorii lui Iehova, care fac obiectul unei prezentări ulterioare.

Nu ar trebui totuși să punem sub eticheta comodă a protestantismului toate mișcărilor religioase care se referă într-un mod sau altul la Iisus Hristos. Unele dintre ele se îndepărtează prea mult de Reformă, prin doctrina lor sau prin originea lor, pentru ca să poată fi în mod valabil inserate în protestantism. Vom examina ulterior cele mai importante dintre ele când vom vorbi despre „Bisericile locale“.

Pentru a reveni la protestantismul luat în accepția sa cea mai clasică, ne rămâne să vedem care este evoluția sa recentă. În mod surprinzător, se

pare că sunt factorii geografici și culturali care șlefuiesc puternic astăzi peisajul protestantismului.

VECHII CATOLICI

Originea mișcării vechilor catolici ne duce spre jansenismul care, cu doctrina sa pesimistă, a tulburat catolicismul în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Alegerea unui episcop împotriva voinței Romei în 1723, apoi refuzul dogmei Imaculatei Concepții în 1854 au pregătit ruptura definitivă care s-a produs în 1870 prin respingerea dogmei infailibilității pontificale. S-a constituit astfel la Utrecht, în Țările de Jos, o Biserică independentă în jurul căreia s-au grupat alți diverși disidenți.

Uniunea Bisericilor vechilor-catolici a fost parafată în 1899 prin adeziunea Bisericilor din Germania, Elveția, Polonia, Croația, Cehia și Slovacia, precum și a grupurilor galicane.

Vechii catolici sunt astăzi prezenți în 20 de țări și numără în jur de 500 000 de credincioși repartizați în 600 de parohii. Ei au 13 episcopi, câte unul în fiecare Biserică națională, iar „reprezentantul lor de onoare” este arhiepiscopul de Utrecht. Episcopii vechilor catolici își dovedesc legitimitatea încă de la începuturi prin șirul neîntrerupt de consacrări; pentru Roma, respingerea anumitor dogme naște eretici. Prin doctrină, vechii catolici sunt foarte aproape de anglicani cu care ei practică intercomuniunea, adică adepții uneia dintre Biserici se pot împărtăși cu ocazia slujbelor celeilalte Biserici. Vechii catolici întrețin de asemenea relații strânse cu ortodocșii și cu luteranii. Ei sunt membri ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Pe plan religios, ei recunosc cele șapte taine, subliniind importanța deosebită a botezului și a euharistiei. Împărtășania se practică sub cele două forme, pâine și vin. Căsătoria preoților și a episcopilor este permisă; episcopii sunt aleși dintre preoți. Vechii catolici au uneori și alte nume: în Elveția ei constituie Biserica Creștină Catholică. Câteva mici Biserici minoritare se adaugă mișcărilor lor, cum ar fi Biserica Catholică Liberală din Londra (*Holy Spirit Church*).

MARTORII LUI IEHOVA

Martorii lui Iehova¹ constituie o mișcare religioasă în plină expansiune caracterizată prin zelul membrilor săi – numiți de altfel „proclamatori” – în a le răspândi doctrina.

Fondatorul mișcării, Charles Taze Russel, a fost un american născut în 1852, decedat în 1916, descendent dintr-o familie presbiteriană, adică protestantă de orientare calvinistă. Preocupat de chestiunile religioase, el s-a îndepărtat de biserica sa de origine când, în anii 1870, s-a aflat sub influența adventiștilor. După câțiva ani de acțiune comună, el s-a separat de aceștia pentru a înființa un periodic, *Turnul de veghe al Sionului*, destinat să faciliteze lectura Bibliei conform interpretării sale.

Treizeci de grupuri de „studenți ai Bibliei” s-au constituit astfel în estul Statelor Unite în cursul anilor 1879–1880 și din această perioadă datează societatea de editare a publicațiilor lui Russel.

„Studenții în Biblie” și-au difuzat lucrările cu un asemenea succes, încât cartea *Planul Divin al veacurilor* a fost vândută în șase milioane de exemplare în decursul a patruzeci de ani.

Doctrina Martorilor lui Iehova

Doctrina lor se bazează pe Biblie, pe Vechiul și pe Noul Testament. Întregul adevăr este conținut în aceste lucrări, dar dacă analizăm fiecare verset din punct de vedere literal și în detaliu, aceasta nu înseamnă că nu interpretăm în mod subiectiv.

Martorii lui Iehova au o concepție foarte clară despre lume: Istoria este câmpul închis de luptă între forțele lui Dumnezeu și cele ale diavolului. Guvernele statelor și Bisericile sunt dominate de Cel Rău, de Satana. Acest lucru datează de la neascultarea lui Adam. Facerea lui

¹ Iehova este o pronunție apărută în Evul Mediu a renumitei tetragrame, adică a celor patru litere ale alfabetului ebraic echivalente pentru YHWH. Yahweh este o altă pronunție a aceluiași litere care-l desemnează pe Dumnezeu. Aceste patru litere conțin ideea de existență și se pot interpreta ca însemnând „El este” sau „Cel care este”. Literele o și a din Iehova sunt introduse în YHWH sub influența cuvântului ebraic *Adonai* care înseamnă „Domnul meu”.

Adam marchează sfârșitul creării lumii terestre de către Dumnezeu care, conform Bibliei, odihnindu-se, i-a permis astfel Satanei să-și extindă influența pe pământ. Eforturile lui Hristos de a restabili domnia lui Dumnezeu, Iehova, nu au avut încă succes, căci Dumnezeu îi lasă lui Satan timpul ca să-și manifeste toată furia.

Bisericile nu și-au îndeplinit misiunea, iar Iisus le-a cerut Martorilor lui Iehova să pregătească venirea domniei sale, care va constitui ultima perioadă a lumii.

Pentru Martorii lui Iehova, ca și pentru adventiști, crearea lumii în șase zile trebuie luată în mod literal, dar, pentru Dumnezeu, așa cum se spune în a Doua epistolă a Sfântului Petru, o zi este echivalentul a o mie de ani. Deducem că pentru crearea lumii i-au trebuit 6 000 de ani. De fapt, acest timp apare a fi cam scurt și interpretarea cea mai recentă înclină pentru o durată a „zilei” de 7 000 de ani.

Totuși, sfârșitul „zilei” de odihnă a lui Dumnezeu se apropie și El va interveni curând din nou: în cursul unei uriașe bătălii, numită bătălia Armaghedonului, El va triumfa definitiv asupra lui Satan. Se va instaura atunci o perioadă de 1 000 de ani în timpul căreia Iisus își va exercita din înaltul cerului domnia sa pe pământ. Morții vor învia și ei vor putea profita de această perioadă de timp pentru a deveni perfecți. Afluxul de învieri pe pământul nostru va pune probleme complicate de administrație și ne gândim că această înviere va fi progresivă pentru a permite amenajarea teritoriului¹.

¹ Caracterul mitic sau simbolic al perioadelor de 1 000 de ani amintește de marile spaime din Evul Mediu la apropierea anului 1000. Mișcări pe care le numim din această cauză „milenariste” au înflorit la toate vârstele umanității. Adventiștii cu care Russel era în legătură preziseseră întoarcerea lui Hristos în 1873 sau 1874 și, pentru că evident nimeni nu a apărut, s-a dedus că întoarcerea lui s-a făcut în mod invizibil. După despărțirea de Russel și fondarea Martorilor lui Iehova, ziua fatidică a fost amânată în cursul anului 1914. Această dată nu a răspuns ideii pe care puteau să și-o facă despre instaurarea domniei lui Dumnezeu. Conform interpretărilor care sunt astăzi în vigoare, nu este de mirare că omul, în imperfecțiunea sa, se poate înșela și corecturile succesive pe care este obligat să le facă sunt o dovadă în plus a drumului lent pe calea adevărului pe care Iehova o propune oamenilor. La limită, în această perspectivă, fiecare dezmințire a predicțiilor prin fapte este un motiv în plus pentru a crede.

La sfârșitul acestei domnii de 1 000 de ani va interveni Judecata de Apoi: cei care își vor fi arătat iubirea și credința în Dumnezeu creatorul, Iehova, vor avea viață veșnică pe pământ, redevenit un paradis. Satana, eliberat pentru puțin timp înaintea Judecății, va fi, la fel ca diavolii săi, destinat distrugerii.

Conform credințelor Martorilor lui Iehova, Iisus este cu adevărat fiul lui Dumnezeu, dar el este inferior tatălui său, Iehova; astfel nu există Sfânta Treime căci, după cum cred și unii musulmani, ea pare contradictorie cu unicitatea lui Dumnezeu.

O altă credință care ține tot de preceptele enunțate în Biblie este aceea că sufletul sălășluiește în sânge. Rezultă de aici o serie de interdicții: nu se poate răspândi sângele, nici transfuzia, nici chiar consuma sângele animalului sub o anumită formă, ca de exemplu sângeretele. Nu există totuși nicio obiecție în a accepta tratamente medicale, chiar prin perfuzie: numai sângele face obiectul restricției, nu și serul și cu siguranță nici medicamentele obținute pe cale chimică.

Principiul evanghelic „Să nu ucizi” duce la refuzul oricărui angajament militar, cu atât mai mult cu cât statele sunt lucrarea Satanei. Martorii lui Iehova refuză serviciul militar și salutarea drapelului¹, perceput ca fiind un idol.

Organizarea Martorilor lui Iehova

Organizarea mișcării este de o remarcabilă eficacitate: ea combină cu suplețe centralizarea și spiritul de inițiativă.

Cartierul General al Martorilor lui Iehova este o clădire cubică simplă situată în cartierul Brooklyn, aproape de autostrada care leagă Manhattan de Aeroportul Kennedy din New York. Ea este îndeosebi sediul unei edituri ale cărei publicații asigură unitatea mișcării. Cele mai răspândite sunt revista *Treziți-vă* care apare de două ori pe lună, tradusă în 54 de limbi și tipărită în aproape 9 milioane de exemplare, și *Turnul de veghe*, tradusă în mai mult de 100 de limbi cu peste 10 milioane de exemplare.

¹ Salutarea drapelului este o ceremonie în țările anglo-saxone, ce vizează demonstrarea atașamentului și respectului față de țara al cărei simbol este drapelul (n. coord.).

Organizarea locală a mișcării este foarte suplă. „Proclamatorii” sunt grupați în congregații autonome care numără fiecare câteva zeci de membri. Imediat ce numărul membrilor depășește sută, congregația se scindează și se formează o alta nouă. Fiecare congregație se organizează fără ierarhie, fără cler, în funcție de disponibilitatea și de capacitățile membrilor săi.

Ca mulți creștini, protestanți și ortodocși, Martorii lui Iehova practică botezul prin scufundare totală. Acesta poate fi înfăptuit de orice bărbat al comunității.

Ceea ce este uimitor în predicile Martorilor lui Iehova este referința lor constantă la Biblie pentru a justifica și explica fiecare din credințele lor. Acest lucru reprezintă un efort de erudiție și de memorie imens cerut fiecărui martor, ceea ce contribuie la impresionarea celor pe care proclamatorii vor să-i convertească. Multitudinea referințelor biblice este un element esențial în arsenalul desfășurat pentru influențarea interlocutorului, repede convins în ignoranța sa. Orientați în totalitate spre predică, Martorii lui Iehova urmează studii aprofundate. Documentarea și metodele sunt numeroase pentru a ști să vorbească în public, să conducă reuniuni, să stabilească diferite contacte, să răspundă la obiecții etc.

Rezultatele predicilor fac obiectul raportărilor periodice ale fiecărui proclamator către congregația sa, ale fiecărei congregații către sediul național al mișcării și ale acestuia către Cartierul General din Brooklyn. De aceea nu numai statisticile mișcării sunt excelente, însă nu sunt considerați Martori ai lui Iehova decât membrii activi, ceea ce nu este în mod evident cazul cifrelor estimate în mare pe care le putem obține pentru majoritatea altor religii.

Efortul de convertire este inteligent adaptat la fiecare situație. Se începe printr-un scurt interviu cu scopul de a găsi persoanele interesate, apoi, în cursul unei vizite ulterioare, conversația se prelungește și se face referință la Biblie și la literatura mișcării. Revista *Treziți-vă* tratează diverse subiecte generale care tind în mod obișnuit să arate necazurile lumii, indici ai distrugerii apropiate. Se publică de asemenea numeroase mărturii ale celor convertiți în care se exprimă bucuria de

a fi în sfârșit eliberați de imoralitate. *Turnul de veghe* tratează mai ales subiecte biblice și utile din viața curentă.

Persoanele interesate de predică sunt invitate la reuniunile congregației locale, unde primirea este întotdeauna deosebit de călduroasă. Atitudinea agresivă față de alte credințe ce răzbătea din predicile Martorilor lui Iehova a dispărut și acest efort susținut și abil de propagandă va da roade, așa cum o dovedește tabelul alăturat despre dezvoltarea mișcării.

Totuși, se constată că Martorii lui Iehova reușesc în mod variabil în funcție de universul cultural al celor cărora se adresează.

Foarte anglo-saxoni prin modul de gândire și prin organizare, Martorii lui Iehova se adaptează bine unui public care a primit ceva educație religioasă, dar care este însetat de spiritualitate din diferite motive: deznădăcinare, apatie, lipsă de căldură sufletească sau tradiționalism a Bisericii de care aparțin, de exemplu.

Dimpotrivă, în țările musulmane, acolo unde coeziunea între mediul social și religie este foarte puternică, rezultatele sunt derizorii.

În Africa, s-a asistat la devieri locale ale doctrinei dând naștere la secte care nu au multe lucruri în comun cu mișcarea¹. Interpretarea conducătorului uneia dintre aceste secte, Kamwana du Nyasaland, astăzi Malawi, era că albiile le-ar da negrilor toți banii de care ei ar avea nevoie.

Expansiunea Martorilor lui Iehova

Numărul Martorilor lui Iehova în lume:

1891	4 000
1928	44 000
1942	115 000
1968	1 221 000
2003	6 400 000

¹ Aceste secte poartă numele de Kitawala, *tawala* fiind o deformare bantu a cuvântului *tower, watch tower*, turnul de veghe.

Să subliniem că în principiu nu sunt socotiți ca Martori ai lui Iehova decât cei care întocmesc un raport periodic de activitate.

Repartiția Martorilor lui Iehova în lume, pe țări, în 2003:

Statele Unite	1 040 000
Brazilia	600 000
Mexic	572 000
Nigeria	260 000
Italia	230 000
Japonia	223 000
Germania	167 000

Celelalte țări în care Martorii lui Iehova sunt numeroși sunt fie cele din America Latină (Argentina: 128 000, Columbia: 123 000 etc.), fie cele de limbă engleză (Canada: 112 000 etc.). În țările francofone, numărăm 120 000 în Franța, 26 000 în Belgia și 18 000 în Elveția.

Țările din Europa de Est au un număr important, dar nepublicat la această dată pentru a nu accentua represiunea la care sunt supuși. Știm numai că, global, există 261 500 în 28 de țări unde guvernele nu îi acceptă. În țările musulmane, Martorii lui Iehova au pătruns în număr mic; în Pakistan de pildă sunt doar în jur de 200 de „proclamatori“.

Peisajul protestantismului actual

S-ar putea crede că protestantismul continuă să se diversifice la nesfârșit în mai multe Biserici, mișcări și secte. Cu siguranță s-a ajuns deja la un grad de complicație despre care paginile precedente nu ofereau decât o imagine palidă. Totuși un fenomen recent de natură culturală tinde astăzi la o anumită unificare geografică a protestantismului.

Se constată, în mare, apariția a trei tipuri de protestantism, european, american și cel din Lumea a Treia, la care se adaugă efectele unei dorințe foarte sincere de apropiere a tuturor Bisericilor creștine în sânul ecumenismului.

Acest fenomen nu sufocă încă, departe de această idee, particularitatea/specificul diferitelor Biserici, dar îi estompează asperitățile astfel încât se stabilește dialogul și federațiile Bisericilor se constituie în jurul unor comportamente sociologice comune.

În *Europa*, protestantismul se împarte din punct de vedere istoric în două mari forțe, luteranismul, în principal în Scandinavia și în Germania, și diferitele Biserici reformate, moștenitoare ale calvinismului, dispersate din Marea Britanie până în Ungaria, trecând prin Franța și Elveția.

În toate aceste țări industrializate, îmburghezirea populației nu duce la misticism: cultul vacanțelor la soare sau televiziunea par mult mai atractive decât serviciul religios de duminică. Se păstrează o credință generală în Dumnezeu, un respect al valorilor creștine și o recunoaștere a unei anumite apartenențe la Biserica tradițională, dar practicarea cunoaște un recul și indiferența religioasă se generalizează. Într-o asemenea ambianță găsim puțini combatanți pentru a apăra subtilitățile doctrinale ale fiecărei Biserici specifice. Dacă o reînnoire religioasă trebuie să se producă într-o zi, ea se va construi pe un teren deja nivelat de acest comportament materialist.

În fața acestei evoluții despre care vorbim, majoritatea Bisericilor luterane și reformate din Europa au constituit un front comun teologic care s-a manifestat în 1973 prin crearea Înțelegerii de la Leuenberg.

În *America anglo-saxonă*, s-a ajuns la o asemenea fărâmițare a Bisericilor de diferite origini, încât apartenența la una dintre ele este fără consecință socială: fiecare acceptă cu ușurință particularitățile celorlalți și divergențele doctrinale se șterg; la limită, esențialul constă în a crede în Dumnezeu și în a fi creștin.

În mod paradoxal, această împrăștiere a Bisericilor permite regrouparea lor cu mai multă ușurință. Astfel, în Canada s-a constituit în 1925 o Biserică unită regroupând metodiști, congregaționiști și o parte dintre presbiterieni. Bisericile la origine cel mai puțin conformiste se unifică în mod pragmatic în jurul unui „protestantism comun”: există astfel seminarii

interconfesionale unde atât profesorii, cât și elevii reprezintă întregul evantai protestant.

Dar această înclinare către regrupare păstrează totuși intacte două tendințe bine marcate și aparent dificil de conciliat:

Nordul și vestul Statelor Unite sunt clar „liberale”: se adoptă de bunăvoie o interpretare simbolică a Scripturii.

Sudul este adesea „fundamentalist”, luând textele ad litteram, dar pune, printr-un fel de compensare față de acest rigorism, mare preț pe experiența mistică individuală. Exemple ale acestei tendințe se întâlnesc în multe Biserici baptiste din Sud, dar și în învățătura pastorului evanghelic Billy Graham, „cetățean al lumii”, sau a numeroase alte vedete ale cultului televizat.

Pozițiile celor două tendințe cu privire la ecumenism, adică la apropierea Bisericilor, inclusiv a Bisericii Catolice, sunt deosebit de diferite. Primii, liberalii, sunt partizanii hotărâți ai acestuia, în timp ce fundamentalistii, siguri că dețin în totalitate adevărul cuprins în litera Scripturii, îi sunt foarte ostili.

În *Lumea a Treia*, Bisericile tinere devin autonome, iar misionarii le cedează locul pastorilor autohtoni. Pe de altă parte, creșterea demografică este atât de mare încât astăzi există un număr mai mult decât dublu de protestanți în America (270 de milioane) decât în Africa (140 de milioane), în timp ce în Asia întâlnim 33 de milioane. Mediul religios, musulman, budist sau hinduist, face ca aceste Biserici să aibă relații fraterne și să-și relativizeze într-o anumită măsură diferențele doctrinare. În India, în mod deosebit, se tinde spre un creștinism în care Biserica reprezintă unirea voluntară a credincioșilor, conform concepției protestante, dar în care ea este atât corpul mistic al lui Hristos, conform concepției catolice și anglicane, cât și comunitatea în care vorbește Duhul Sfânt, conform concepției mișcărilor pietiste. Pentru a organiza această Biserică foarte dinamică, India a adoptat o structură ierarhică de tip anglican cu episcopi consacrați, dar, în ceea ce privește doctrina, fiecare este liber să se îndrepte spre confesiunea pe care o alege.

Totuși, paralel cu acest efort de înțelegere reciprocă a diferitelor Biserici protestante din Lumea a Treia, se constată tendințe centrifuge care se

exprimă prin înmulțirea mișcărilor religioase originale. Unele dintre acestea nu sunt decât secte fără viitor, altele sunt Biserici importante și bine structurate.

Studiul acelor pe care le vom numi Biserici locale, în lipsa unei denumiri mai adecvate, va completa descrierea și așa destul de stufoasă a diferitelor forme de creștinism.

Această mișcare a dat naștere altor Biserici, și anume Biserica Celestă a lui Hristos și Biserica Apostolică a lui Hristos.

Adesea i se acordă numele *aladura*, adică „rugătoare”, în limba yoruba, ansamblului de Biserici care au apărut acum mai puțin de 70 de ani.

CONSILIUL ECUMENIC AL BISERICILOR

Acest organism, creat la Amsterdam în 1948, este o „asociație frățască a Bisericilor”. Misionarii ce activau în Africa și în Asia sunt cei care au fost la originea fondării sale, ca o reacție față de rivalitățile dintre Bisericile din care aceștia făceau parte.

Consiliul Ecumenic al Bisericilor (C.O.E.) nu este o super Biserică, el nu are autoritate proprie. Cele 340 de Biserici membre își păstrează particularitățile și autonomia lor, doar Iisus Hristos le unește.

Adunarea generală a C.O.E. se reunește de șapte sau opt ori pe an, în diferite locuri (de pildă, la Harara, în Zimbabwe, în 1998, și la Porto Alegre, în Brazilia, în 2006). Ea numără 700 de delegați și 6 președinți.

Un comitet central de 100 de membri deține puterea executivă și se reunește în fiecare an. Administrarea este încredințată unui comitet executiv format din 15 membri.

Marile curente ale protestantismului, inclusiv kimbanghismul, dar și ortodoxia participă la C.O.E. Biserica Catolică nu este membră, dar a trimis 5 observatori pentru prima dată la New Delhi în 1961. Observatori necatolici ai C.O.E. au fost invitați la Roma, pentru Conciliul Vatican II.

Activitățile C.O.E. sunt variate: studii, formare, ajutor acordat refugiaților, diverse publicații, dintre care o traducere ecumenică a Bibliei (1975). C.O.E. are statut consultativ pe lângă ONU.

Bisericile „locale“

În lipsa unei denumiri mai corecte, desemnăm astfel mișcările religioase care se revendică de la Iisus Hristos, dar au în mică măsură o învățătură considerată dreaptă și nu se apropie în mod explicit de protestantismul provenit din Reformă.

Ele proliferază în special în Africa, dar nu numai acolo. Le găsim de asemenea în America Latină, în Filipine sau în Statele Unite.

Caracteristica lor este diversitatea. Numărul lor este estimat la mai multe mii dintre care multe apar sau dispar în fiecare an. Numărăm în mod oficial 155 în Africa de Sud, 111 în Nigeria, 104 în Kenya, 78 în Ghana... însă aceste cifre nu se referă decât la cele mai importante¹. Anumite Biserici au sute de mii de credincioși, altele puțini sau nu sunt recenzați, neavând decât câteva zeci.

Este în mod evident exclus să descriem pe fiecare dintre ele; în schimb, este interesant să prezentăm câteva exemple și să încercăm o explicare a acestui fenomen care, în ciuda importanței sale, nu atrage totuși, în Africa, decât în jur de 15% din efectivele de creștini ai Bisericilor mai „clasice“.

Prima constatare, vitalitatea respectivelor Biserici este semnul unui interes foarte viu al populațiilor față de religie. Exuberanța acestor mișcări evocă ceea ce trebuia să fie creștinismul în primele secole. Judecând după disputele „bizantine“ care sfășiau Biserica primară și multitudinea de erezii inventate în epocă, nu este de mirare că popoarele recent creștinate dau dovadă de fantezie teologică.

¹ O estimare mai exhaustivă a diferitelor denominațiuni creștine din Africa de Sud depășește pe larg mia, chiar ținând seama de înrudirile care le leagă în mare parte.

Surprinzător este faptul că acest fenomen rămâne relativ marginal. Pentru Africa în special, unele motive serioase explică într-adevăr de ce noii creștini nu rămân toți conform regulilor în sfera de influență a catolicismului, a anglicanismului sau a Bisericilor reformate. Primul din aceste motive este în mod sigur concurența la care s-au dat misionarii. Începuturile evanghelizării nu s-au derulat nici pe departe sub semnul ecumenismului. Rivalitatea puterilor coloniale transpărea adesea în spatele activității misiunilor. Nu numai că nu erau un model de unitate religioasă, dar albi nu mai erau nici ei modele de sfințenie sau de fraternitate creștină față de negri. Dacă adăugăm la aceasta atașamentul populațiilor africane la vechile rituri sau la practicile superstițioase înțelegem succesul deloc neglijabil al „profeților” africani predicând religiile regiunii lor, adaptate aspirațiilor profunde ale mediului lor.

Dacă încercăm să clasificăm aceste diferite mișcări, găsim în mod inevitabil un mare număr de secte pentru care religia nu este decât apanajul ambițiilor personale sau etnice. Printre altele, putem distinge trei mari curente, al căror caracter religios este indiscutabil:

- Bisericile marcate de un anumit naționalism african
- Bisericile legate de personalitatea fondatorului lor, considerat profet
- Bisericile în care domină practicile de vindecare prin rugăciune.

În Africa Neagră anglofonă, în special în Africa de Sud, se dezvoltă Bisericile din prima categorie. Unele se referă la Etiopia, atât pentru că este menționată în Biblie, cât și pentru că este simbolul unei țări africane cu o cultură veche, ostilă colonizării. Ele insistă pe lupta socială și politică, făcând eforturi de a revaloriza practicile religioase tradiționale africane compatibile cu creștinismul, cultul morților, de exemplu¹. Un alt curent este cel al Bisericilor „sioniste”. El provine din dorința pastorilor negri din Statele Unite de a da o culoare mai africană Bisericii lor. Mișcarea a luat naștere la sfârșitul secolului al XIX-lea în orașul Sion (Zion City)

¹ Regăsim în mod curios această fascinație a Etiopiei în mișcarea jamaicană „rasta” care își trage numele din acela al negusului (rege al Etiopiei), ras Tafari.

în Illinois, de unde provine numele. Bineînțeles Sion este considerat în egală măsură în sensul biblic al Ierusalimului, Cetatea cerească. Ceea ce le permite conducătorilor acestor Biserici să compare poporul negru cu poporul evreu, să prezică eliberarea sa materială sau salvarea sa spirituală. Referința la Biblie este constantă, ea fiind interpretată într-un sens foarte literal care amintește de anumite curente baptiste americane, dar la care se adaugă o întoarcere la practicile Vechiului Testament ca interdicțiile alimentare sau sexuale și acceptarea poligamiei. Riturile sunt, în ceea ce le privește, marcate de cultura africană tradițională: dansuri și transe, divinații și exorcisme, respectarea tabuurilor și cultul strămoșilor sunt practici curențe.

Un alt grup de Biserici se caracterizează prin personalitatea „profetică” a fondatorului lor. Deseori ele nu au decât o existență de scurtă durată și nu rezistă mult timp după moartea animatorului lor. Totuși, unele dintre ele constituie excepții spectaculoase. Cea mai importantă este în mod incontestabil „Biserica lui Iisus Hristos pe pământ prin profetul Simon Kimbangu” care face obiectul unui studiu distinct. Harismul pe care-l vom evoca păstrează de asemenea o influență mai limitată, dar nu neglijabilă. Ar trebui să umplem un întreg volum pentru a descrie și celelalte culte, uneori foarte pitorești. Unul dintre ele, mișcarea Ngol, apărută în Congo, făcea din generalul de Gaulle un personaj mitic supranatural.

Ultimul grup de Biserici are legătură cu Bisericile penticostale. Ele pun accentul pe rugăciune, căreia îi atribuie puteri tămăduitoare. Boala este considerată ca efect al forțelor oculte sau al dușmanilor demonici. Rugăciunea este tot exorcism și ea pretinde în general rituri complexe. Se practică postul, abstenența și dansul pentru a intra cu ușurință în extaz sau în starea de transă, sursă de viziuni sau de apariții.

Aceste Biserici s-au înmulțit în special în țările anglofone din Africa de Vest: numărăm astfel aproape 500 în Nigeria și 200 în Ghana. Printre cele mai cunoscute, „Ordinul sacru și etern al serafimilor și al îngerilor” numără aproape 500 000 de credincioși și dispune de un templu la Londra.

KIMBANGHISMUL

(Biserica lui Iisus Hristos pe pământ prin profetul Simon Kimbangu: E.J.-C.S.K.)

Printre nenumăratele Biserici creștine, kimbanghismul merită o menționare specială din mai multe motive:

- Este o religie de origine africană, mai precis, din Congo (R.D.C.)
- Religia are un statut oficial în această țară, la fel ca și catolicismul și protestantismul. Ea face parte din 1969 din Consiliul Ecumenic al Bisericilor.
- În sfârșit, este o religie foarte recentă, născută în secolul XX și a cărei reușită este spectaculoasă, pentru că numără deja cel puțin două milioane de credincioși, poate chiar cinci.

Succesul ei este cu atât mai uimitor cu cât fondatorul său, Tata Simon Kimbangu, născut la N’Kamba în Congo de Jos, în 1889, nu a putut să predice decât timp de șase luni.

Destinul său extraordinar merită să fie relatat.

Părinții săi erau animiști și tatăl său vindeca victimele vrăjitorilor. Era perioada de început a prezenței coloniale belgiene în bazinul Congo, în această țară care va deveni independentă în 1960 sub numele de Congo-Kinshasa, apoi, mai târziu, de Zair și în sfârșit din nou de Congo.

La puțin timp după moartea mamei lui Kimbangu, pe la începutul secolului, un misionar european i-a prezis mătusei acestuia un viitor excepțional pentru copil. Numele de Kimbangu în limba kikongo înseamnă cu aproximație, de altfel, „celui căruia i se arată adevărul”. Copilul a fost încredințat de mătusea sa misionarilor baptiști de la Societatea Britanică a Misionarilor. El a învățat să citească și să scrie în kikongo, limba sa maternă, chiar cu ajutorul versiunii Bibliei care tocmai fusese tradusă.

După terminarea studiilor, se întoarce în satul său, se căsătorește cu o văduvă, Mwilu, apoi după nașterea primului lor fiu, Kisolokele, Tata Kimbangu și Mwilu se botează și se căsătoresc religios în iulie 1915. Kimbangu își ia numele de Simon și lucrează în mod succesiv la misiunea baptistă, într-o fabrică de ulei și apoi în satul său natal unde vinde pastă de manioc și tutun.

În 1921, mergând la târg, inspirația l-a dus la o bolnavă pe care a vindecat-o prin puterea lui Dumnezeu. Vestea s-a răspândit foarte repede și Kimbangu a început să predice și să înmulțească vindecările. Mii de credincioși l-au urmat și el îi îndruma spre o viață cinstită, fără alcool, tutun, dans sau vrăjitorie. Această schimbare îngrijorează administrația belgiană și misionarii catolici văd în el un eretic. El este arestat în septembrie 1921, condamnat la moarte, apoi grațiat și trimis pentru tot restul vieții în închisoare, la Elisabethville, în celălalt colț al țării. Moare în 1951.

În timpul celor 30 de ani de captivitate, soția îi continuă opera soțului în semiclandestinitate și un mare număr de credincioși aderă la învățătura sa. Încarcerarea profetului îi conferă o aureolă de martir și Biserica sa ia rapid amploare.

După moartea lui, corpul i-a fost adus în mod triumfal în sat, proclamat cetatea sfântă N’Kamba-Ierusalim. Biserica kimbanghistă a fost recunoscută în mod oficial în ajunul Crăciunului 1959.

În primii ani ai Bisericii, Tata Simon Kimbangu era considerat trimisul lui Iisus Hristos pentru negrii din Africa, el era salvatorul tuturor negrilor tot așa cum au fost Moise, Mahomed sau Buddha pentru celelalte popoare. Credincioșii tindeau să vadă în Kimbangu Duhul Sfânt căci, conform Evangheliei Sfântului Ioan, Iisus Hristos promisese că-l va trimite pe pământ. În cursul discuțiilor ulterioare cu reprezentanții altor Biserici protestante, kimbanghiștii au acceptat că profetul lor nu este decât o ființă umană, dar este totuși profet. În ceea ce privește Biserica kimbanghistă, deși ea este aproape în exclusivitate africană, se consideră de acum înainte deschisă tuturor.

De fapt, caracterul african al kimbanghismului a permis convertirea la creștinism a unui număr considerabil de bărbați și femei, cu adevărat superior față de ceea ce ar fi putut să facă misionarii europeni.

Astăzi Congo este aproape în întregime creștinat, 87% din noii convertiți la kimbanghism provin din alte Biserici creștine, mai curând protestante decât catolice.

Biserica kimbanghistă se află sub autoritatea unui „șef spiritual” asistat de un cabinet¹. Șeful dă ordine pastorilor formați în Facultatea de teologie kimbanghistă de la Kinshasa. În această capitală, unde se află zece locuri de cult, un „pastor principal” dispune de autoritatea administrativă, dar nu și spirituală, asupra colegilor.

Botezul, ritualul intrării în Biserică, nu este admis decât de la vârsta de 12 ani. El este practicat prin ridicarea mâinilor și evocă prezentarea lui Iisus Hristos la Templu la aceeași vârstă. Botezurile au loc de două ori pe an, în iunie și decembrie.

Slujba de duminică durează în jur de o oră și jumătate. Tinerii, în uniformă impecabilă alb și verde, culorile purității și speranței, asigură serviciul de ordine aparent inutil dacă judecăm după credința și disciplina credincioșilor.

Slujba însăși cuprinde o alternanță de cântări și de lecturi biblice, o rugăciune pentru bolnavi, binecuvântarea copiilor și predica. Uneori corurile sunt atât de numeroase încât ceremonia se prelungește. Cântecurile, foarte frumoase și pe mai multe voci, sunt în limbi africane, kikongo sau lingala în general; ele au o solemnitate ușor melancolică. La fel, grupuri de fluierași sau o orchestră de instrumente de suflat pot interpreta o melodie independent de cor.

Credincioșii sunt obligați să se descalțe pentru a intra în locul de cult, chiar dacă este vorba de o pășune unde se va înălța construcția templului. Vizitatorii care nu sunt kimbanghiști nu sunt obligați să se descalțe. La fel, interdicția privind consumul de alcool și de tutun, valabilă pentru credincioși, nu-i împiedică pe aceștia să le ofere eventual invitaților lor.

În afară de botez, căsătorie și hirotonire, Biserica kimbanghistă practică împărtășania: euharistia este celebrată de trei ori pe an, la Crăciun, pe 12 octombrie pentru moartea profetului și la Paște, care coincide cu aniversarea debutului predicării sale. Împărtășania constă în a împărți prăjituri făcute din făină de porumb și de banane; un amestec

¹ Un membru influent al acestui cabinet este un tânăr congolez, licențiat în fizică nucleară și fiu de pastor baptist.

nefermentat din miere și apă înlocuiește vinul. Contrar numeroaselor Biserici protestante, kimbanghismul recunoaște prezența reală a lui Iisus Hristos în euharistie. Caracterul sacru al corpului lui Hristos este atât de important, încât dacă o bucățică de prăjitură cade pe pământ, numai pastorul o poate aduna practicând un rit special.

În ceea ce privește doctrina, kimbanghismul insistă în mod special asupra comuniunii sfinților, pe drept cuvânt în mod special adaptată caracterului comunitar al societății africane.

Progresele rapide și spectaculoase ale kimbanghismului nu permit să se cunoască cu precizie numărul credincioșilor săi. Vorbim de 6,5 milioane de credincioși din care 5 milioane în Congo (R.D.C.), un million în țările frontaliere (Congo, Angola, Zambia, Republica Centrafricană). Realitatea nu este poate departe de aceste cifre.

Ceremoniile religioase atrag în mod regulat mulțimi numeroase și pioase; nu sunt rare cazurile când o slujbă de duminică atrage mai multe mii de credincioși. Marele templu din N’Kamba, la aproape 200 kilometri la vest de Kinshasa, dispune de 37 000 de locuri.

Să amintim că, împotriva unei opinii curent răspândite, kimbanghiștii nu sunt toți negri africani.

Ca orice mișcare încununată de succes, kimbanghismul suferă imitări și devieri. Unele din aceste „erezii” au luat naștere în etnia Balubas, în provincia zaireză Kasaï, ca reacție împotriva importanței preponderente în Biserica kimbanghistă a etniei rivale Bakongos. Desemnată sub numele general de Nzambi wa Malemba („Dumnezeul păcii”), aceste devieri sunt foarte eterogene.

În 2004, Conferința Episcopală din Congo a declarat că kimbanghismul nu mai era o religie creștină, întrucât cei trei fii ai profetului Simon Kimbangu au fost asimilați celor trei Persoane ale Sfintei Treimi.

HARISMUL

Această religie a fost fondată de William Wade Harris Wury, născut în 1865 în Liberia. Provenind din familie animistă, el a frecventat școala

metodistă și a fost botezat în această confesiune. O bogată experiență de viață – în cursul căreia el a fost printre altele predicator metodist și matelot în Marina comercială – l-a făcut să adopte poziții politice care au dus la întemnițarea lui. În timpul încarcerării sale, în 1912, a fost vizitat de Arhanghelul Gabriel; acesta i-a dat ordin să-și evanghelizeze frații.

Eliberat, el s-a expatriat în Coasta de Fildeș unde predicarea sa a avut un succes foarte mare. El a reușit să nu stârnească neliniștea autorităților coloniale franceze, mesajul său neavând nimic subversiv. Expulzat totuși în 1915, le-a recomandat credincioșilor să treacă fie la catolicism, fie la protestantism. Unele comunități au refuzat și mișcarea a fost relansată în 1929 de John Ahui, la început discret, apoi mai în forță, în 1954, după o nouă autorizare din partea administrației.

Ceremoniile cultului seamănă mult cu cele ale metodiștilor. Doctrina insistă mult asupra înlăturării idolilor animiști și respinge orice sincretism cu religiile tradiționale.

Credincioșii se îmbracă în alb pentru a merge la templu și femeile își acoperă capul cu un vâl de aceeași culoare. Nu există preoți la drept vorbind, ci doar un predicator, în sutană și bonetă albă cu etolă neagră. În afara slujbei de duminică, credincioșii vin la templu de patru ori pe săptămână. Nu există împărtășanie, ci practica mărturisirii. Cântecurile sunt în limba locală. Predicatorii sunt instruiți în decursul unui an de „predicatorul suprem”, la Grand-Bassam.

Harismul s-a dezvoltat rapid. El numără mai bine de 100 000 de credincioși, se înrădăcinează deja în Ghana și în Liberia și, prin intermediul muncitorilor din Volta Superioară imigrați în Coasta de Fildeș, va ajunge curând în Burkina Faso.

Harismul este, împreună cu catolicismul, protestantismul și islamul, una din cele patru religii recunoscute oficial de guvernul din Coasta de Fildeș.

Dacă Bisericile locale africane sunt cele mai numeroase, celelalte Biserici de origini diverse au căpătat deja o importanță considerabilă.

Vom prezenta două dintre ele care nu au în comun decât un remarcabil simț al organizării și eficacității:

- *Iglesia ni Kristo* (Biserica lui Hristos), originară din Filipine
- Biserica Sfinților din Ultimele Zile, cunoscută și sub numele de Biserica Mormonilor.

O biserică locală: *Iglesia ni Kristo*

În Filipine, singura țară din Asia cu majoritate catolică, a fost fondată în 1914 de Felix Manalo (1886–1963) originala *Iglesia ni Kristo*¹. Această Biserică este destul de puternică de vreme ce are în zilele noastre câte un loc de cult în aproape toate orașele țării; Manila numără 70 de lăcașuri de cult. *Iglesia ni Kristo* este prezentă și acolo unde comunitățile filipineze sunt numeroase, adică în Statele Unite sau în rândul muncitorilor emigrați în Orientul Mijlociu. Numărul credincioșilor este greu de determinat; s-ar ridica la 4 milioane sau 7% din populație. Ultima cifră este mai aproape de adevăr, poate fi chiar subestimată, căci nu excludem o dublă apartenență posibilă la Biserica Catolică.

Doctrina Bisericii lui Cristos este totuși foarte puțin catolică. Ea s-ar apropia mai curând de erezia ariană care a divizat profund Biserica în secolul al IV-lea, întrucât neagă divinitatea lui Hristos și existența Treimii. În schimb, condamnarea idolilor în Biblie este interpretată cu atâta rigoare încât însuși simbolul crucii este proscris. Această particularitate face să fie ușor recunoscute bisericile mișcării care sunt de altfel toate construite după același model.

Ca în numeroase Biserici protestante, botezul le este rezervat adulților, dar este înfăptuit printr-o singură imersiune. În schimb, divorțul nu este admis.

Slujbele săptămânale au loc joia și duminica seara.

Cultul alternează lecturi biblice și imnuri. Corul, situat în spatele celor care oficiază slujba, este format din mai multe zeci de cântăreți și cântărețe, toți îmbrăcați în alb. Cântecelile, foarte frumoase, sunt de o melancolie solemnă, neașteptată în zona tropicelor. Auditoriul se află cu fața la cor, bărbații la stânga și femeile la dreapta.

¹ *Iglesia ni Kristo* înseamnă „Biserica lui Hristos”, în tagalog, limba națională a țării.

Cele mai importante sărbători sunt Cina cea de Taină (*Holly Supper*) celebrată în Joia Mare și *Thanks giving*, ceremonia de mulțumire care are loc la sfârșitul anului.

Vitalitatea Bisericii este, în bună parte, datorată solidarității pe care o manifestă față de credincioșii săi. Cei care sunt la nevoie primesc daruri sau împrumuturi, substitute ale unor prestații sociale inexistente. Totuși acest serviciu nu este gratuit și contribuțiile credincioșilor, foarte solicitate în această privință, pot ajunge până la 10% din veniturile lor. Unii consideră că regimul președintelui Marcos a susținut Iglesia ni Kristo pentru a combate influența incomodă a Bisericii Catolice.

Bizar este controlul cu adevărat disciplinar exercitat de Biserica lui Hristos asupra credincioșilor săi: fiecare dintre ei trebuie să poarte participarea la slujbă și are în acest scop, ca în cazul muncitorilor din uzină, o fișă individuală pusă la un avizier la intrarea în templu.

Imediat ce se constată o absență, responsabilii vor să afle motivul. Neglijențele sunt mustrate și pedepsite cu amenzi, iar în ceea ce privește greșelile grave, ele duc la excludere.

Mormonii

Mormonii constituie cea mai uimitoare dintre Bisericile importante care se revendică, cel puțin din punct de vedere istoric, de la creștinism.

Într-adevăr, dacă inspirația și referințele creștine sunt evidente în această instituție numită „Biserica lui Iisus Hristos a Sfinților din Ultimele Zile”, se constată atâta originalitate în credințele și practicile pe care mulți ezită să le asocieze cu creștinismul.

Biserica mormonilor este puternică, bogată, foarte unită. Ea este prezentă și în afara Statelor Unite, locul de origine. Mormonii au un puternic spirit misionar și sunt foarte bine organizați. Numără aproape 9 milioane de mormoni în lume¹ din care jumătate în Statele Unite, 2,8 milioane în America Latină și în jur de 30 000 în Franța. Instanțele superioare ale

¹ Mormonii nu erau decât 3 milioane în 1970.

mormonilor își au reședința la Salt Lake City, capitala statului semideșertic Utah, pe care l-au dezvoltat în mod remarcabil.

Biserica Sfinților din Ultimele Zile nu are mai mult de un secol și jumătate de existență: prima comunitate de mormoni a fost fondată de Joseph Smith în 1830 în statul New York, iar formarea acestei religii merită să fie relatată.

Cel de-al patrulea din cei zece copii ai unei familii de țărani săraci, Joseph Smith s-a născut în 1805 în satul Sharon, în Vermont, Statele Unite. El a avut o primă viziune în 1820 prin care i s-a revelat vocația sa de profet. După trei ani, la 21 septembrie 1823, un înger numit Moroni i-a apărut și i-a vorbit despre o carte misterioasă în care sunt povestite istoria primilor locuitori ai Americii, precum și căile vieții veșnice. Potrivit spuselor îngerului, această carte, redactată pe foi de aur în scriere egipteană antică „reformată”, era îngropată aproape de satul Manchester, în statul New York, dar nu sosise încă ceasul să fie dezgropată.

Cu ocazia altei viziuni în 1827, îngerul i-a încredințat în sfârșit cartea și modul cum să se folosească de ea, dar pentru o scurtă perioadă de timp; Smith a găsit cristalele lăsate de Dumnezeu cu scopul de a-i servi drept ochelari pentru a descifra scrierea egipteană. El a putut astfel să dicteze în engleză celor trei însoțitori ai săi întregul text al acestei cărți extraordinare pe care numai Smith și două grupuri succesive de trei și opt însoțitori au putut să o vadă.

Textul *Cărții lui Mormon* amintește de Vechiul Testament din care găsim aproape 400 de citate literale. Întâlnim de asemenea „Predica de pe munte”, parte centrală a Evangheliei, dar într-un context istoric diferit.

Noțiunea de păcat originar este respinsă de mormoni, iar copiii sub 8 ani sunt considerați fără păcate.

Mormonii nu admit predestinarea; ei au ezitat, în scurta lor istorie, între monoteism și politeism, căci Smith, care știa puțină ebraică, era tulburat de cuvântul „elohim”, care înseamnă Dumnezeu și din punct de vedere gramatical este la plural.

În ceea ce privește moralitatea sexuală, dacă în *Cartea lui Mormon* poligamia este considerată un păcat grav, Smith și-a schimbat părerea și, după unele informații, a avut între 27 și 49 de soții. Edițiile ulterioare ale

Cărții lui Mormon admit deci căsătoria multiplă. Dar după ce Congresul american a votat în 1862 o lege împotriva poligamiei, președintele Bisericii mormonilor a adoptat o nouă poziție oficială contra acestei practici, dar abia în 1890.

Să revenim la minunata istorie a *Cărții Mormonilor*: se povestește că, urmare a eșecului construcției Turnului Babel, poporul jaredit, a cărui existență nu era cunoscută de nimeni înainte de aflarea cărții, a plecat să ocupe America de unde a fost mereu respins de israeliți. Aceștia au ajuns pe coasta Pacificului către anul 590 î. Hr. Aceste popoare, devenite americane, s-au despărțit în nefiți, care-l respectau pe Dumnezeu, și lamaniți, fără credință sau lege. Din păcate, aceștia din urmă au sfârșit prin a-i copleși pe nefiți, iar ultimul profet al Vechiului Testament, un nefit pe nume Mormon, a scris cartea împreună cu fiul său Moroni pentru generațiile viitoare care vor redescoperi America.

Aflăm de asemenea că Hristos înviat a venit pentru a le aduce mesajul său și americanilor, înainte de Columb. Iată de ce Predica de pe Munte apare din nou în alte circumstanțe.

Unii istorici s-au întrebat dacă mișcarea mormonă nu fusese parțial inspirată de exemplul islamului, unde, în același fel, o carte sfântă venită din cer dă unui profet misiunea de a construi o nouă societate.

De aceea *Cartea lui Mormon* a avut, încă de la apariția sa, un succes remarcabil, poate provocat în parte de dorința interioară a americanilor de a avea o Istorie străveche.

Cartea lui Mormon avea să trezească și interesul pentru egiptologie – Champollion nu reușește să descifreze hieroglifele decât în 1824.

Joseph Smith a avut mai puțin succes decât cartea sa: acuzat de mici delictе și încarcerat în închisoarea din Carthage, Illinois, el a fost scos din închisoare de către opozanți furioși care l-au omorât. Acest martiriu a contribuit la convingerea mormonilor că destinul profetului lor era asemănător cu cel al lui Iisus Hristos.

Sub conducerea unui șef cu o personalitate foarte puternică, Brigham Young, poporul mormonilor, format din aproape 12 000 de persoane, a emigrat spre vest și a pătruns pe pământuri necunoscute până ce Young s-a oprit pe malul Marelui Lac Sărat din Utah. Ei și-au construit acolo templul

din granit alb. Spiritul lor întreprinzător și abnegația au făcut din acest deșert un oraș modern plin de verdeață.

Biserica mormonilor este condusă de un „președinte profet și clarvăzător”, asistat de doi consilieri și de 12 apostoli. Organizarea este foarte strictă și numără episcopi, mari preoți, preoți și misionari. Aceștia sunt în jur de 30 000 repartizați în 150 de misiuni în lume; ei asigură mai mult de 100 000 de convertiri pe an. Stabilirea mormonilor în Franța datează din 1866, iar în Anglia din 1837.

Mormonii dau cu regularitate 10% din veniturile lor Bisericii și acceptă de bunăvoie să petreacă doi ani ca misionari în lume.

Printre activitățile pioase remarcabile ale Bisericii mormonilor trebuie să menționăm botezul morților: fiecare credincios poate cere să-i fie botezați strămoșii, oricât de îndepărtați ar fi, sub rezerva de a le preda actele de stare civilă la Biserică. Mormonii se străduiesc deci să arate în toate orașele și localitățile lumii numele tuturor ființelor umane pe care ei le pot identifica. Aceștia sunt repertoriați într-un computer performant cu care Biserica s-a înzestrat. Dumnezeu își va aminti astfel de ei în ziua învierii morților.

CREDINȚELE MORMONILOR ȘI ARGUMENTAREA LOR CE DEMONSTREAZĂ CARACTERUL REVELAT AL CĂRȚII LUI MORMON

Articole de credință

ale Bisericii lui Iisus Hristos a sfinților din ultimele zile

1. Noi credem în Dumnezeu, Tatăl Veșnic, și în Fiul Său Iisus Hristos și în Duhul Sfânt.
2. Noi credem că oamenii vor fi pedepsiți pentru propriile lor păcate și nu pentru neascultarea lui Adam.
3. Noi credem că, prin sacrificiul suprem al lui Hristos, toți oamenii pot fi salvați supunându-se legilor și rânduielilor Evangheliei.
4. Noi credem că primele principii și rânduieli ale Evangheliei sunt:
(1) credința în Domnul Iisus Hristos; (2) pocăința; (3) botezul prin

imersiune pentru iertarea păcatelor; (4) așezarea mâinilor pentru darul Duhului Sfânt.

5. Noi credem că un om trebuie să fie chemat de Dumnezeu „prin profeție și prin așezarea mâinilor” de către aceia care dețin autoritatea de a predica Evanghelia și de a administra rânduielile acesteia.
6. Noi credem în aceeași organizare care exista în Biserica din vechime, și anume: apostoli, profeți, preoți, învățători, evangheliști și așa mai departe.
7. Noi credem în darul de a vorbi în alte limbi, de a profeți, de a avea revelații, de a avea viziuni, de a tămădui, de a interpreta limbile etc.
8. Noi credem că Biblia este cuvântul lui Dumnezeu, în măsura în care este tradusă corect; noi credem, de asemenea, că și Cartea lui Mormon este cuvântul lui Dumnezeu.
9. Noi credem în tot ceea ce a revelat Dumnezeu, tot ceea ce revelează El în zilele noastre și credem că El va revela încă multe lucruri mărețe și importante referitoare la Împărăția lui Dumnezeu.
10. Noi credem în adunarea adevărată a lui Israel și în restaurarea celor zece triburi; că Sionul (Noul Ierusalim) va fi clădit pe continentul american; că Hristos va domni în persoană pe pământ și că pământul va fi înnoit și învăluit în gloria sa cerească.
11. Noi afirmăm că avem dreptul de a-L preaslăvi pe Dumnezeu Cel Atotputernic, așa cum ne îndeamnă propria conștiință, și recunoaștem tuturor oamenilor același drept de a preaslăvi cum doresc, unde doresc sau ceea ce doresc.
12. Noi credem că trebuie să ne subordonăm regilor, președinților, conducătorilor și magistraților și să ne supunem, să onorăm și să susținem legea.
13. Noi credem că trebuie să fim cinstiți, fideli, puri, binevoitori, virtuoși și că trebuie să facem bine tuturor oamenilor; într-adevăr, putem spune că urmăm îndemnul lui Pavel – „Credem toate lucrurile, sperăm toate lucrurile”; noi am îndurat multe lucruri și sperăm să putem îndura toate lucrurile. Noi năzuim către tot ce este virtuos, vrednic de iubit, care are bună reputație sau este demn de laudă.
(Joseph Smith)

Provocarea lansată lumii de Cartea lui Mormon

Treizeci și două de condiții cărora dumneavoastră, sau oricine altcineva, trebuie să vă conformați pentru a produce un text asemănător în condiții comparabile, cu aceleași rezultate.

1. Trebuie să aveți 23 de ani.
2. Nu trebuie să fi primit mai mult de 3 ani de învățătură oficială la școală.
3. Trebuie să scrieți istoria unei vechi civilizații, de pildă a Tibetului, care să acopere o perioadă cuprinsă între anii 2200 î. Hr. – 400 d. Hr.
4. Trebuie să inserați aici istoria a două națiuni separate și distincte, precum și istoria unor grupuri sau națiuni contemporane cu primele.
5. Trebuie să descrieți culturile lor și instituțiile religioase, economice, sociale și politice.
6. Trebuie să introduceți în această istorie religia lui Iisus Hristos și modelul vieții creștine.
7. Trebuie să scrieți o povestire lungă, nu scurtă, de chiar 477 de pagini cu mai mult de 500 de cuvinte pe pagină.
8. Trebuie să scrieți o carte cu 239 de capitole, din care 54 se vor referi la războaie, 21 la istorie, 55 la profeții, 71 la doctrină, 17 la misionari și 21 la misiunea lui Hristos.
9. Trebuie să îmbogățiți limba maternă cu 180 de substantive proprii. Ca termen de comparație, Shakespeare nu a adăugat decât vreo treizeci limbii engleze.
10. Trebuie să știți că descrierile voastre despre culturile acestor civilizații sunt necunoscute în momentul în care produceți această povestire.
11. Trebuie să începeți acum și să terminați în 60 de zile povestirea ce cuprinde 2 600 de ani de Istorie.
12. Trebuie să scrieți această istorie pe baza cunoștințelor voastre actuale.
13. Nu trebuie să faceți nicio declarație absurdă, imposibilă sau contradictorie.
14. Trebuie să evitați orice greșală în întreaga carte.
15. Trebuie ca o mare parte din fapte, din idei și din declarațiile pe care le găsim în povestirea dumneavoastră să fie absolut incompatibile și chiar în opoziție directă cu opiniile curent răspândite în lume. Va trebui

chiar să pretindem că nu se cunosc decât puține lucruri despre civilizația avută în vedere și despre cei 2 600 de ani de Istorie.

16. Trebuie să declarați cu tărie și fără echivoc că povestirea dumneavoastră nu aparține ficțiunii, ci ea este o istorie adevărată și chiar sfântă.
17. Trebuie să faceți astfel încât povestirea dumneavoastră să îndeplinească profețiile Bibliei, chiar în ceea ce privește modul exact al propriei sale apariții, scopurile și realizările sale, cât și persoana care le va publica.
18. Trebuie să aveți trei martori cinstiți și demni de încredere care să ateste lumii întregi că un înger din ceruri le-a apărut și le-a arătat anele vechi după care veți declara că ați tradus povestirea voastră.
19. Trebuie să chemați din ceruri vocea Mântuitorului pentru ca ea să confirme acestor trei oameni că povestirea este adevărată și că lor le revine responsabilitatea de a depune mărturie, apoi faceți așa cum fac ei.
20. Trebuie să aveți alți opt oameni care să mărturisească lumii că au văzut și au atins tablele vechi, ale căror caractere întipărite le-au pipăit la lumina zilei.
21. Trebuie să-i convingeți să mărturisească pe cei trei și pe cei opt martori fără a avea vreun beneficiu, dar cu prețul a mari sacrificii personale, cu riscul unor mari persecuții, chiar până pe patul lor de moarte.
22. Trebuie să includeți în povestirea însăși această promisiune minunată, unică, „periculoasă”: „Și când veți primi aceste lucruri, vă îndemn să-l întrebați pe Dumnezeu, Tatăl Veșnic, în numele lui Hristos, dacă aceste lucruri nu sunt adevărate; și dacă îl veți întreba cu o inimă sinceră și cu bune intenții, având credință în Hristos, el vă va arăta adevărul prin puterea Duhului Sfânt.”
23. Trebuie să găsiți pe cineva care să vă finanțeze cartea, știind că nici el, nici dumneavoastră nu veți primi nicio remunerație.
24. Trebuie să o publicați pentru orice națiune, orice trib, în orice limbă și pentru orice popor, declarând că este cuvântul lui Dumnezeu.
25. Trebuie să invitați savanții și specialiștii cei mai competenți să examineze atent textul, să vegheze cu sârguință ca această carte să fie înmănată tuturor celor care sunt nerăbdători să-i dovedească neautenticitatea și în egală măsură celor mai competenți pentru a-i dezvălui toate lipsurile.

26. Trebuie, după ce ați îndurat persecuții și insulte în următorii douăzeci de ani, să vă dedicați de bunăvoie viața în a mărturisi că povestirea vine de la Dumnezeu.
27. Trebuie apoi să faceți astfel încât tot ce este evident și toate profețiile interne și externe să fie confirmate și îndeplinite în următorii 123 de ani.
28. Trebuie să dispuneți verificarea celor pretinse în carte și să dovediți veridicitatea totală a celor mai mici detalii prin examene complete, dovezi științifice și descoperiri arheologice făcute în timpul următorilor 135 de ani.
29. Trebuie să ajungeți, după mai bine de 135 de ani de analize considerabile, la stadiul în care nicio afirmație sau faptă citată în carte să nu fie respinsă, ci dimpotrivă să fie stabilit în întregime că orice teorie sau idee care contestă originea sa nu a apărut decât pentru a se prăbuși, lăsând declarația dumneavoastră ca singura plauzibilă.
30. Trebuie să faceți cartea dumneavoastră atât de convingătoare, încât, după publicarea sa, mai mult de 3 000 de persoane pe an, majoritatea tineri și tinere, să fie dispuse să dea în medie doi ani din viața lor, pe cheltuiala lor sau pe cheltuiala familiilor lor, pentru a merge în lume cu scopul de a mărturisi că povestirea este adevărată.
31. Trebuie să aveți aprobarea unui mare număr de oameni de valoare, savanți, intelectuali, care să se ralieze acestei povestiri și ideilor sale, fiind chiar în stare să-și sacrifice viața pentru ea.
32. Trebuie ca zeci și chiar sute de mii de oameni să mărturisească lumii, în următorii 135 de ani, că povestirea este autentică, pentru că ei au pus promisiunea la încercare, iar ea s-a adevărit; și că veridicitatea le-a fost demonstrată prin puterea Duhului Sfânt.

Cartea lui Mormon îndeplinește perfect toate aceste condiții. Publicată în 1830, ca traducere a tăblițelor de aur, ea este istoria unei foste civilizații a Americii.

ISLAMUL

Puține sunt religiile care modelează atât de mult o societate așa cum o face islamul. Adesea sunt suficiente câteva secvențe dintr-un film pentru a recunoaște că țara în care a fost turnat este musulmană: îmbrăcămintea bărbaților și a femeilor, minaretul unei moschei, scrierea arabă, multiplele indicii nu lasă loc îndoielii. Totuși greșeala este posibilă, atât de mult se asociază în mod firesc islamul lumii arabe și Orientului Mijlociu. Dacă am realiza același film în Java sau la chinezii Hui, fără a vorbi de *Black Muslim* americani, ambianța islamică nu ar mai fi atât de clară.

Amprenta islamului asupra societății se explică prin faptul că este o religie completă care vine în contact cu toate momentele vieții personale sau sociale. Din acest punct de vedere, putem să-l comparăm cu ceea ce era creștinismul în vremea lui de glorie, când legile și moravurile aveau drept referință exclusivă doctrina Bisericii. Astăzi, toate țările musulmane se raportează la islam, chiar dacă există diferențe importante între ele în interpretarea pe care o dau acestui raport. În mod contrar, țările de cultură creștină au renunțat toate de a se mai raporta la Biserică, fie ea catolică sau protestantă, chiar dacă influența ei este profundă.

Iată de ce ne imaginăm că islamul nu este în largul său decât dacă este dominant în țara în care este înrădăcinat. Se constată de altfel că aproape 75% din musulmani, adică 900 de milioane din 1 200 de milioane, trăiesc în 36 de țări unde islamul este majoritar. Altfel spus, islamul este minoritar sau aproape absent în 130 de țări care, dintr-o populație totală de 2 600 de milioane de

suflete, 55 de milioane sunt musulmani, abia depășind 2%. În schimb, și este parțial o consecință a celor înfățișate mai sus, islamul se întinde pe un teritoriu continuu și omogen: cu mici excepții, el nu atinge nici America, nici Europa, iar în Africa el nu este prezent în forță decât la nord de Ecuator. În Asia sunt cei mai mulți, pentru că jumătate din musulmanii din lume trăiesc grupați în patru țări: Indonezia, Pakistan, Bangladesh și India.

Islamul le oferă acestor popoare diferite sentimentul de apartenență la o comunitate, *Umma*¹, care unește credincioșii dincolo de diferențele culturale evidente.

Pentru a intra în islam, formalitățile sunt simple: noul adept se purifică prin spălarea rituală, un duș de exemplu, și pronunță cu sinceritate formula profesiei de credință *șahada*².

În schimb, este mult mai greu să părăsești islamul. Conform Coranului, cel care abjură islamul merită moartea. S-ar părea deci că renumitul verset din Coran „Nu este silire la credință!”³ înseamnă numai că nu este permis ca necredincioșii să fie convertiți cu forța. Islamul prevede de asemenea pentru unii dintre ei un statut de protejat, numit *dhimma*⁴, care favorizează credincioșii religiilor „Cărții”, mai ales evreii și creștinii, în raport cu idolatrii cum sunt, de exemplu, animiștii. Totuși ordinea comunității musulmane nu trebuie tulburată.

Nu este mai puțin adevărat că nemusulmanul într-o țară a islamului nu este considerat un cetățean ca toți ceilalți și el simte uneori mai mult sau mai puțin discret caracterul anormal și dureros al condiției sale.

Situațiile variază în mod considerabil de la o țară la alta. În Africa de Nord și mai ales în Maroc și în Tunisia, principiile non-constrângerii sunt

¹ *Umma* este cuvântul abstract derivat din *umm*, „mamă”, tot așa cum cuvântul patrie provine din „tată”.

² *La ilah ila'llah wa Muhammed rasul Allah*, literalmente „Nu există altă divinitate în afară de Dumnezeu și Mahomed este profetul lui Dumnezeu”, *șahada* înseamnă „mărturisire”, *șahid* este cel care mărturisește, adesea un martir. Orașul iranian Mashhad este „locul martiriului”.

³ Sura 2 din Coran, „Vaca”, verset 256; „la ikrah fid-din”.

⁴ *Dhimma* dată de la sfârșitul dinastiei omeyyazilor, în secolul al VIII-lea. Ea nu a existat niciodată în islamul șiiit și nu mai este în mod explicit în uz în islamul sunnit din zilele noastre.

perfect respectate. La polul opus, în Arabia Saudită, la islamul wahhabit, nu se pune problema admiterii prezenței unei biserici sau a unei sinagogi și este interzisă celebrarea slujbei sau a oricărui alt cult într-o casă particulară. Intoleranța merge până la interzicerea meselor de Crăciun în restaurante. Consumul, chiar foarte moderat, de alcool este interzis tuturor, inclusiv nemusulmanilor. Aceste diferențe de atitudine se explică prin structura islamului sunnit, majoritar până la 90%, care nu presupune existența unui cler, în consecință, nici autoritate religioasă centralizată. Aceasta înseamnă că un rol important revine inițiativei specialiștilor Coranului, ulemalele¹, și responsabililor moscheilor, imamii, pentru a interpreta principiile islamului.

PRINCIPIILE ISLAMULUI

Islamul este de o mare simplitate în principii; Dumnezeu este unic și atotputernic, el le-a revelat oamenilor un text, Coranul, care a fost transmis prin intermediul unui bărbat, Mahomed.

Coranul este cuvântul lui Dumnezeu. Mahomed nu este autorul, el a primit textul de la Gabriel, îngerul lui Dumnezeu.

Textul, perfect și complet, acoperă toate nevoile omului și societății. Coranul este referința supremă în orice domeniu: spiritualitate, drept, politică, economie, științe, morală individuală sau colectivă.

A recunoaște atotputernicia lui Dumnezeu înseamnă a i te supune voinței sale. Sensul cuvântului *islam* este exact „supunere”. Supunerea față de Dumnezeu constă în a asculta cuvântul său, adică a respecta cu rigurozitate prescripțiile Coranului.

Cele mai importante dintre ele sunt „cei cinci stâlpi ai islamului”: profesiunea de credință (*șahada*), rugăciunea de cinci ori pe zi, postul, po-mana (*zakkat*) și pelerinajul (*hadj*)². Dar un bun musulman trebuie să

¹ *Âlim*, având pluralul *ulema*, înseamnă, „savant”, în sensul de doctor în Coran.

² Rugăciunea, postul și pelerinajul sunt obiectul dezvoltărilor detaliate în secțiunea „Omul și religia”.

cunoască bine Coranul în întregime, pentru că toată viața sa publică și particulară trebuie să se desfășoare în conformitate cu acesta. Coranul recomandă de altfel credincioșilor să-l recite ori de câte ori este posibil. Mii de credincioși îl știu pe de rost de la un capăt la altul.¹

Uneori, mesajul Coranului poate lăsa loc interpretărilor, dar nu pentru că inteligența umană este limitată. Islamul admite ca adevărată interpretarea pe care profetul Mahomed a dat-o prin modul său de viață, precum și prin învățătura sa. Texte complementare, numite *hadith*, relatează această interpretare. Autenticitatea lor este asigurată prin grija extremă pe care o au specialiștii musulmani de a nota cu atenție sursele, apărând astfel o suită cronologică a numelor celor care au cules această învățătură. Pentru a face o comparație juridică, Coranul este Legea, provenind dintr-o putere superioară, și textele complementare – *hadith* – sunt jurisprudența, adică modul în care a fost interpretată legea.

Credința musulmanilor se referă la tot ce conține Coranul. Un *hadith* rezumă această credință astfel: „Să crezi într-un Dumnezeu unic, în mesagerii săi îngerii, în cărțile sale revelate, în mesagerii săi umani, în Învierea din Ziua de Apoi, în discernerea între bine și rău cu ajutor divin.”

Acest lucru merită câteva comentarii:

- Credința într-un Dumnezeu unic nu este proprie islamului, ea aparține majorității zdrobitoare a celor care cred într-un univers creat. Totuși, rigoarea cu care unicitatea lui Dumnezeu este afirmată de musulmani îi face pe unii dintre ei să le reproșeze creștinilor că adoră un Dumnezeu în trei persoane.
- Îngerii sunt foarte prezenți în Coranul ce, să ne amintim, a fost transmis prin Gabriel profetului Mahomed. Coranul îl menționează de asemenea pe Arhanghelul Mihail, fără a-i indica atribuțiile, și pe Malik, paznicul iadului, și evocă existența altor îngeri fără a specifica numele și rolurile lor. Îngerii au diferite roluri: să susțină tronul lui Dumnezeu, să-l slăvească pe Dumnezeu și să-i servească drept mesageri...

¹ Un bărbat care știe tot Coranul pe de rost este numit *hafiz*, adică în mod literal, „păstrătorul”. Acesta este și numele unui poet persan celebru.

- Revelația lui Dumnezeu nu se limitează numai la Coran, care este cuvântul lui Dumnezeu în stare pură. Ea se regăsește de asemenea în mesajul altor cărți. Coranul indică în mod explicit: „foile lui Avraam“, adică primele cinci cărți ale Bibliei, Tora, numită „foaia lui Moise“, Psalmii lui David, care fac parte din Biblie, și Evangheliile. Islamul le oferă un loc aparte celor care se raportează la una sau la cealaltă din aceste cărți. Ei sunt considerați „popoarele cărții“ (în arabă, *ahl el kitab*). Una din consecințe este că i se permite unui musulman să se căsătorească cu o evreică sau cu o creștină lăsând-o să-și practice religia¹.
- Mesagerii umani sunt profeții (*nabi* sau *rassul* în arabă). Aceștia sunt oameni de o mare virtute și modele de comportament aleși de Dumnezeu pentru a transmite revelațiile al căror conținut fundamental este constant – unicitatea lui Dumnezeu, interzicerea răului... dar a cărui formă poate varia în funcție de mediul social căruia se adresează aceste revelații. Ceea ce explică trimiterea, rând pe rând, a unor profeți printre care Coranul îi menționează pe: Adam, Enoh, tatăl lui Matusalem, Avraam, Iacob, David, Moise, Iisus, Ioan Botezătorul și Mahomed. Această listă nu este exhaustivă. Coranul ne învață chiar că orice națiune are un profet, dar după Mahomed nu va mai veni niciunul.
- Când Dumnezeu va hotărî că a sosit timpul, universul va fi distrus, apoi, după o vreme, fiecare va fi readus la viață. Atunci va veni Judecata de Apoi care ne va decide soarta în funcție de faptele din viața noastră. Ceea ce reprezintă infernul și paradisul este mai presus de orice imaginație; credinciosului i se cere numai să creadă.
- Doar Dumnezeu singur cunoaște binele și răul. Morala ce trebuie respectată pentru a fi mântuit este conținută în Coran, cel puțin în principii. Această morală este codificată prin legea musulmană, Șaria, care cuprinde și elemente pur legislative: statutul personal, reglementarea comerțului, dreptul penal etc.

¹ Unui musulman îi este interzis să se căsătorească cu o necredincioasă, iar unei musulmane să se căsătorească cu un non-musulman. Coranul confirmă cărțile revelate înaintea lui, dar conform islamului, Tora evreilor și Evangheliile creștinilor au fost alterate.

Pentru un musulman, islamul este religia perfectă: el este încununarea și împlinirea revelației divine. Tora și Evangheliile sunt cărți sfinte revelate de Dumnezeu, asemenea Coranului. Astfel, musulmanii iau pe socoteala lor evenimentele Istoriei sfinte și se consideră drept fii spiritali ai lui Avraam. La fel, islamul recunoaște venirea pe lume miraculoasă a lui Iisus Hristos, născut din Maica Domnului¹. De ce Dumnezeu nu ar fi făcut să se nască un om fără tată, din moment ce el l-a creat pe Adam fără tată și fără mamă?² Iisus este cel mai mare profet care a trăit înainte de Mahomed; el va fi de altfel chemat să conducă Judecata de Apoi. Acest rol excepțional al lui Iisus face de neconceput pentru un musulman supliciul morții sale; ar fi avut loc deci o substituție și cel care a murit pe cruce ar fi fost un necunoscut. Totuși dacă evreii greșesc în a nu-l recunoaște pe Iisus ca profet, creștinii se rătăcesc în a-l considera pe Iisus fiul lui Dumnezeu. Aceasta ar însemna să jignim măreția lui Dumnezeu imaginându-ne că el ar fi luat formă umană și este contrar Unicității sale să fi existat un Om-Dumnezeu pe pământ: Dumnezeu nu poate avea „asociat“.

La fel, Duhul Sfânt, anunțat de Iisus sub numele grec de *paraclet*, avocat, nu este o persoană divină, ci Mahomed, ultimul dintre profeți, căruia Dumnezeu i-a încredințat ultima dintre cărțile revelate, Coranul, definitiv și intangibil.

CORANUL

Arhanghelul Gabriel – *Djibril* în arabă –, mesagerul lui Allah, este cel care a transmis lui Mahomed textul divin al Coranului. Această revelație a fost progresivă și ea s-a făcut în etape, pe o perioadă de 23 de ani, 13 ani la Mecca și 10 ani la Medina. S-a întâmplat chiar ca unele versete să fie anulate și înlocuite cu o versiune ulterioară.

¹ Iisus se spune *Issa* în arabă, iar Maria, *Mariam*.

² Acest raționament face dificilă interpretarea evoluționistă a creării omenirii.

Mesajul lui Dumnezeu a fost transmis pe cale orală și profetul l-a dictat atunci unui secretar. În fiecare an în luna Ramadanului, profetul îi recita Arhanghelului Gabriel ceea ce îi fusese revelat până atunci.

Nu știm exact în ce ordine au fost revelate diferitele capitole din text. Al treilea calif, Othman, de teama divergențelor între copiiști, a hotărât redactarea unui text de referință unic pe baza documentelor pe care le dețineau predecesorii săi. Acesta este Coranul care s-a impus, fiind referința și în zilele noastre. Astfel, profetul nu a efectuat niciodată în timpul vieții o verificare și o compilație a textelor scrise ale revelației.

Forma oficială a Coranului, admisă de toți musulmanii, cuprinde 114 capitole, „surele”, compuse dintr-un număr variabil de versete, numite „ayat”¹. În Coran, surele sunt clasate începând cu cele mai lungi și terminând cu cele mai scurte. Prima sură este singura care face excepție, *Al-Fatiha*, „prologul”, al cărui text este următorul:

„Slavă lui Dumnezeu, Domnul lumilor,
Milosul, Milostivul,
Stăpânul Zilei Judecării!
Ție ne închinăm, Ție îți cerem ajutorul.
Călăuzește-ne pe Calea cea Dreaptă,
calea celor binecuvântați de Tine,
și nu a celor care te-au supărat, și nici a celor rătăciți.”²

¹ Cuvântul „sura” avea ca rădăcină *sour* care înseamnă „zid”, „meterez”, ne gândim că este vorba de o analogie cu un meterez care protejează un bun prețios sau, ceea ce este același lucru, o separare între diferitele capitole ale revelației. Cuvântul *aya* (plural *ayat*) are sensul de „semn”, semnul lui Dumnezeu. Cele 114 sure totalizează 6 236 de versete.

² Traducerea acestei sure din Coran este preluată din traducerea Coranului în limba română, admirabil realizată de George Grigore. Sura este numită „Deschizătoarea”, este meccană și are doar 7 versete. După cum mărturisește George Grigore, a preferat să redea în limba română arabul *Allah* prin *Dumnezeu* din dorința mărturisită de „a indica prin aceasta monoteismului iudaico-creștino-islamic.” (A se vedea George Grigore în *Notele explicative* la traducerea Coranului în limba română, ed. cit., p. 471) (n. coord.).

A doua sură este cea mai lungă, având 286 de versete; ea se intitulează „Vaca“, deoarece se menționează ordinul dat de Dumnezeu lui Moise să sacrifice o vacă; majoritatea indicațiilor cu privire la practicarea cultului sunt reunite în această sură.

A treia sură, „Neamul lui Imran“, cuprinde 200 de versete; a patra, „Femeile“, 175 de versete și așa mai departe până la sura 114, „Oamenii“, care nu are decât 6 versete.

Cititorul occidental care lecturează Coranul în traducere rămâne surprins de aranjarea haotică a textului care amestecă fără nicio legătură logică, precum Vechiul Testament din Biblie, îndemnuri morale, dispoziții juridice, pilde edificatoare etc. Totuși o bună parte din atracția Coranului provine din frumusețea poetică a limbii. Coranul este deci inimitabil și constituie un adevărat miracol.

Anumite dispoziții ale Coranului, ce constituie în mod sigur un progres pentru societatea arabă din secolul al VII-lea, par astăzi anacronice, cel puțin pentru un spirit occidentalizat. De exemplu, Coranul codifică anumite raporturi între stăpân și sclav și admite aplicarea legii talionului („Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte“). În ceea ce privește regulile referitoare la femeie, ele sunt concepute pentru a o proteja într-o societate dominată de bărbat; regulile par evident retrograde dacă privim din perspectiva egalității bărbatului cu femeia.

Aplicarea strictă a Coranului la epoca actuală este împiedicată în mod fatal de evoluția modernă a obiceiurilor. Iată de ce fundamentalistii musulmani resping societatea occidentală care pervertește omenirea, din cauză că ea îi îndepărtează de practicarea Coranului.

Totuși islamul recunoaște că nu toate detaliile vieții în societate sunt reglementate prin Coran, ceea ce nu este nici interzis, nici recomandat este lăsat la libera apreciere a fiecăruia. Deci, prin analogie cu riscurile provocate de alcool, de exemplu, vom condamna consumul de droguri. Această parte inevitabilă a interpretării ar putea conduce la o lectură „modernistă“ a întregului Coran, și pentru acest lucru lumea musulmană în totalitatea sa nu pare încă pregătită.

Fără un asemenea efort, nu ne imaginăm cum islamul ar putea să se extindă la întreaga umanitate, conform țelului său declarat.

DIFERITELE FORME ALE ISLAMULUI

Deși referința la Coran dă unitate întregului islam, de care musulmanii sunt foarte atașați, există și aici, ca în celelalte mari curente spirituale, divergențe și grupări interne a căror origine se află adesea mult mai mult în rivalitatea intereselor politice sau a ambițiilor personale decât în aspectul propriu-zis religios.

Islamul are, mai mult decât alte religii, ambiția de a controla întreaga conduită a societății și în mod firesc el este mai adânc implicat în viața politică.

În sfârșit, egalitatea musulmanilor în fața legii Coranului permite, poate mai mult decât în religiile ierarhizate, interpretări numeroase referitoare la punctele tratate neexplicit în Coran sau în tradiție.

Se constată în orice caz, în cursul Istoriei, o proliferare a conflictelor în care se amestecă în mod confuz politicul și religia fără ca să se poată determina întotdeauna factorul preponderent. O rivalitate politică este astfel cel mai adesea justificată și explicată prin rațiuni religioase care persistă după dispariția problemei politice și lasă urme adesea adânci chiar în islam.

Este totuși posibil de clarificat descrierea acestor curente și orientări diferite clasificându-le în trei mari grupe inegale ca importanță:

- sunnismul
- šiismul
- kharidjismul.

Primul curent, sunnismul, cuprinde o majoritate zdrobitoare, aproape 90% din musulmani.

Șiismul numără în jur de 10%, iar kharidjismul ar putea fi trecut sub tăcere dacă nu ar ilustra destul de bine modul de formare, încă de la începuturile islamului, a ceea ce unii numesc o sectă.

Ceea ce diferențiază în mod fundamental aceste trei curente este, la origine, chestiunea legitimității califului, acela care este chemat să conducă întreaga comunitate musulmană în locul profetului Mahomed.

Pentru sunniți, legitimitatea aparține tovarășilor profetului. Succesorii lor au fost desemnați în diferite moduri, mergând până la un califat ereditar de facto.

Pentru șiiți, legitimitatea aparține rudelor de sânge ale profetului, prin ginerele său, Ali.

Pentru kharidjiți, orice credincios cu o virtute ireproșabilă poate să fie liderul comunității dacă aceasta îl desemnează în unanimitate.

Disputa succesiunii datează din primii ani ai islamului, din momentul bătăliei de la Siffin în 657, când partizanii lui Ali, ginerele profetului Mahomed și cel de-al patrulea calif, s-au opus lui Muawiyya, guvernatorul Siriei desemnat de cel de-al treilea calif, Othman, și pe care Ali voia să-l destituie. În cursul bătăliei care era în avantajul lui Ali, partizanii lui Muawiyya au solicitat un armistițiu legând versete din Coran la lăncile lor. A avut loc un arbitraj care i-a fost defavorabil lui Ali. Unii dintre partizanii lui Ali i-au reproșat acestuia că a acceptat arbitrajul, continuând să-l recuze pe Muawiyya care îndrăznise să lupte împotriva lui Ali: ei au devenit kharidjiți. Alții au rămas partizanii lui Ali, aceștia sunt șiiții (*chi'a* înseamnă „partid”). Ceilalți sunt sunniții (de la *sunna*, „tradiție”).

CALIFATUL

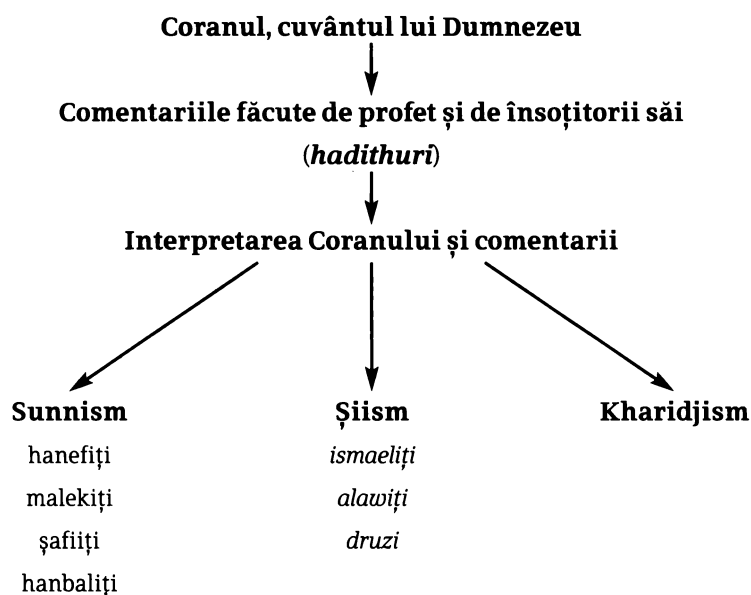
Instituția califatului datează de la începuturile islamului, dar ea a cunoscut interpretări diverse. Cuvântul „calif”, *khalifa* în arabă, desemnează literalmente un înlocuitor, un locotenent; el a fost mai întâi aplicat primilor trei succesori ai profetului. Unii musulmani considerau că alegerea califului trebuia să se facă în funcție de criteriile de competență și de calitățile morale, în timp ce alții le acordau un privilegiu descendenților pe linie sangvină. Procedura de investitură a califului nu a fost niciodată stabilită și de-a lungul Istoriei au fost folosite formule foarte diferite.

Începând cu secolul al VII-lea, omeyyazii au introdus principiul dinastic și, pentru a da încă și mai multă greutate puterii lor, ei au decretat că rolul califului era de reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ și

nu al profetului. Au adăugat însă o precizare: califul nu putea să fie fiul unei concubine nearabe.

La căderea omeyyazilor, abassizii au întemeiat la Bagdad un califat la care aveau acces doar descendenții familiei profetului. Califatul a fost transferat în Egipt până în 1517, dată la care a încăput pe mâinile lui Selim cel Groaznic, sultan turc din Istanbul. Califatul a fost desființat de Atatürk în 1929, după ce acesta l-a redus în 1924 la rolul de simbol al solidarității islamice.

MARILE CURENTE ALE ISLAMULUI

Totuși, suveranitatea turcă a otomanilor nu s-a impus niciodată în Maroc, unde sultanul este moștenitorul califului omeyyad de Cordoba, stabilit în Andaluzia în 756, la venirea la putere a abassizilor. Putem deci să susținem că sultanul Marocului este ultimul calif existent, el este Comandantul credincioșilor, dar autoritatea sa nu depășește limitele regatului Marocului.

Se constată că în cursul celor douăsprezece secole de Istorie, principalul rol al califului a fost înainte de toate cel de șef religios al comunității credincioșilor, dar el s-a confundat adesea cu cel de sultan, șeful politic. Este mai ales cazul islamului šiit al cărui imam deține funcții politico-religioase care le includ și pe cele ale califului.

Ne imaginăm inexplicabilele dificultăți politice pe care le-ar ridica în zilele noastre orice tentativă de instaurare a unui califat pentru întreaga lume musulmană. Aceasta este totuși speranța cu care se hrănesc musulmanii fundamentalști care doresc unitatea islamului prin supunerea față de legea religioasă.

SUNNISMUL

O mulțime de peste un miliard de oameni, uniți prin aceeași credință, cuprinde în mod fatal diferite sensibilități.

În sunnism acestea se exprimă în patru școli care nu se disting decât prin puncte relativ minore referitoare la filosofie, drept sau modul de a-și face rugăciunea.

Aceste școli sau rituri al căror nume derivă de la cel al fondatorului lor sunt, în ordine cronologică, următoarele:

- hanefiții
- malekiții
- șafiiții
- hanbaliții.

Ele reglementează elementele de drept musulman sprijinindu-se pe patru principii de importanță descrescătoare:

- Coranul
- tradiția sau sunna, care a dat numele său sunnismului
- analogia cu cazuri asemănătoare din punct de vedere juridic
- consensul comunității.

Există mici diferențe de interpretare asupra ultimelor două aspecte care diferențiază aceste școli. Astfel, de exemplu, malekiții consideră consensul comunității exprimat prin acela al savanților în teologie, ulemale, în timp ce hanefiții admit o interpretare personală, dacă ea este orientată spre binele comunității. Hanefiții fac în mod frecvent referință la analogii motivate cum se cuvine. Șafiiții (se poate scrie și shafiit) pun accentul pe tradiție (sunna) și consideră că există consens dacă există acordul tuturor riturilor; judecata personală este recuzată. Hanbaliții, minoritari, dau ca și malekiții o mare importanță consensului savanților în teologie.

Un mic detaliu permite recunoașterea malekiților cu ocazia rugăciunii: alături de șiiți, ei sunt singurii care țin brațele de-a lungul corpului în timp ce alte rituri țin brațele pe piept, mâna stângă susținând mâna dreaptă.

Diferențele de rit nu pun nicio problemă musulmanilor: fiecare poate urma fără niciun scrupul serviciile religioase ale altor rituri.

Din punct de vedere geografic, patru rituri se regăsesc în următoarele țări:

- *Hanefiții*: Irak, Siria, Afghanistan, Pakistan, India, Turcia, China și o mică minoritate în Egipt
- *Malekiții*: Egipt (mai ales în Egiptul de Sus), Africa de Nord și Africa Neagră (cu excepția Africii Orientale)
- *Șafiiții*: Egiptul de Jos, Africa Orientală, Iordania, Sudul Arabiei, Indonezia, Asia de Sud-Est
- *Hanbaliții*: Arabia Saudită (wahhabismul este o ramură a lor).

Aceste diferențe de rituri în interiorul sunnismului nu au practic nicio influență asupra vieții religioase zilnice a musulmanilor.

Diversitatea islamului se exprimă mai curând în distincția între sunnism și šiism pe de o parte, dar mai ales, așa cum vom vedea mai departe în legătură cu practica religioasă, între concepțiile mai mult sau mai puțin mistice ale religiei.

Iată de ce, după ce am prezentat caracteristicile principale ale šiismului și kharidjismului, vom reveni asupra diferitelor forme ale practicii religioase a islamului așa cum se exprimă acesta mai ales în confrerii.

ȘIISMUL

Așa cum s-a văzut, lupta pentru putere pare să fie motivul istoric cel mai evident al rupturii între sunnism și šiism.

Totuși, această chestiune a legitimității puterii este astăzi foarte îndepărtată și divergențele dintre cele două forme ale islamului sunt de acum înainte de natură pur doctrinală: ele amintesc, păstrând măsura, pe cele care există între catolici și protestanți.

În aparență, referința la Coran îi dă unitate islamului tot așa cum referința la Iisus Hristos este împărtășită de toți creștinii. Respectarea Coranului ce caracterizează în mod vizibil un bun musulman îi conduce pe šiiti și pe sunniți la o practicare foarte asemănătoare. Diferențele dintre cele două curente se referă la următoarele puncte principale:

- Șiiții numesc în fruntea comunității credincioșilor un imam (literal: „cel care este în față”). Funcția sa este în același timp religioasă și politică, contrar califului sunnit care nu are decât o putere temporară, aceea de a face să fie respectată legea islamică. Imamul primește de la Dumnezeu o iluminare pentru a o interpreta și a o adapta.
- Imamul šiit este un descendent al profetului și al ginerelui său, Ali. El este o ființă înzestrată cu calități supranaturale datorate acestei filiații: autoritatea și deciziile sale sunt infailibile¹.
- Descendența istorică a imamilor šiiti s-a oprit la cel de-al 12-lea dintre ei. Acesta, Mahomed el Gawan (numit Mahdi), a dispărut în secolul al IX-lea. El nu a murit, ci a fost „ascuns”; el este ascuns ochilor oamenilor și va reveni la sfârșitul veacurilor. Șiiții așteaptă întoarcerea ultimului imam, Mahdi, tot așa cum evreii îl așteaptă pe Mesia. Această teologie originală nu are echivalent în sunnism.

¹ În schimb, așa cum vom vedea în capitolul despre cler, sunniții îl numesc imam pe cel care conduce rugăciunea la moschee. Există adesea mai mulți imami la moschee. Imamul sunnit este un simplu credincios ales dintre credincioși pentru cultura și reputația morală, dar rolul său nu este nici supranatural, nici sfânt.

- Interpretarea Coranului de către šiiți este mai mult alegorică decât literală. Imamul, succesorul profetului, este păstrătorul unei cunoașteri secrete care îi permite interpretarea religiei.

Sunt 100 de milioane de šiiți, iar 56 de milioane trăiesc în Iran. Această țară este singura cu o populație aproape în întregime šiită (93% din totalul locuitorilor). De aceea nu este de mirare că mentalitatea iraniană, foarte diferită de cea arabă, are imprimat šiismul în specificul său. În mare măsură, naționalismul iranian s-a folosit de šiism pentru a se proteja de pericolele unei prea mari arabizări. Nu trebuie să uităm că rivalitățile și uneori dușmănia au fost întotdeauna foarte puternice între arabi și persani. Cele două popoare, în afară de islam, au puține lucruri în comun: ei aparțin unor grupuri lingvistice diferite, semită și indo-europeană, iar culturile lor sunt net distincte. În ciuda unei puternice arabizări a vocabularului și a islamizării modului de viață, Iranul își păstrează identitatea originară, chiar și în practicile cerute de religie.

Astfel, pentru a nu cita decât câteva exemple, renumitele miniaturi persane nu țin deloc cont de interdicția coranică de a reprezenta oameni sau animale; calendarul încă în vigoare în Iran este zoroastrian, cel al islamului nefiind folosit decât strict legat de religie. În ceea ce-i privește pe celebrii poeți persani, ei nu au ezitat niciodată să facă elogiul vinului și al bețiilor, chiar dacă s-a putut găsi pentru aceste cuvinte un simbolism mistic...

O altă particularitate a šiismului este existența unui cler profesional format din mollahi, hodjatoleslami și ayatollahi¹. Mai curioasă este practica mariajului temporar care se referă la noțiunea coranică *muta'a*, termenul juridic aplicat bucuriei... de a poseda un bun. Puternic datorită acestei baze religioase, šiismul, mai ales cel iranian, practică o „căsătorie” uneori provizorie, înregistrată de mollah în schimbul unei retribuții corespunzătoare. Aceasta este desigur o sursă de abuz și de glume. Acum câteva zeci de ani, a face pelerinajul în orașul sfânt iranian Qom era, pentru o văduvă sau pentru o femeie divorțată, sinonim cu a merge să petreacă cu

¹ Pentru mai multe detalii, a se vedea mai departe.

un student la teologie al cărui devotament era plătit pentru finanțarea studiilor¹.

O dispoziție islamică de care se folosește foarte mult šiismul este aceea a *kitman*-ului care autorizează disimularea credințelor în caz de risc personal grav. Cum nu știm niciodată la ce ne expunem, această derogare este adoptată cu mult entuziasm în Iran, mai ales în afara domeniului religios.

În ciuda importanței lor, particularitățile šiismului nu sunt vizibile în practica de zi de zi a credinciosului. Islamul, contrar creștinismului, insistă pe ceea ce-l unește și nu pe ceea ce-l separă. Este musulman cel care crede în unicitatea lui Dumnezeu, în misiunea profetului și în caracterul revelat al cuvântului lui Dumnezeu în Coran. De aici decurg obligațiile – rugăciune, post, pomană și pelerinaj – ce sunt aceleași pentru toți credincioșii. În consecință, un šiit se manifestă ca un musulman sunnit și nu există nicio segregatie, de exemplu în moschei sau cu ocazia pelerinajului la Mecca. Cel mult putem să recunoaștem un šiit după poziția adoptată în timpul rugăciunii: se prosternează punând fruntea nu direct pe covorașul de rugăciune, ci pe o piatră de Kerbala, un fel de cărămidă mică de mărimea unei piese de domino în care se află schița moscheii din orașul respectiv, situat puțin mai la sud de Bagdad. Acolo a fost omorât Hussein (scris mai precis Husayn), fiul lui Ali și cel de-al treilea imam šiit.

În religia populară, credința în caracterul semidivin al imamului lasă totuși urme: unii šiiți nu refuză să creadă că ultimul imam intervine din când în când pe pământ; îl consideră destul de puternic și omniprezent pentru a-i adresa rugăciuni sau mesaje oriunde, de exemplu într-o sticlă aruncată în mare sau într-un puț, convinși fiind că imamul va fi capabil să-i afle conținutul. Încă o dată, nu este vorba aici decât de credințe populare apropiate de superstiție, care nu au aprobarea šiismului oficial.

Ca și islamul sunnit, šiismul nu mai evită venerarea personajelor sfinte prin evlavie populară. Echivalentul persan al ascetului musulman este *imamzadeh*, literal „fiul Imamului”. Dar ceea ce diferențiază în modul cel mai vizibil šiismul de sunnism este impresia de tristețe sfâșietoare care se degajă în timpul „sărbătorilor” religioase šiite. În mod deosebit, martiriul

¹ Această căsătorie provizorie se numește *siré* în persană.

lui Hussein, comemorat pe data de 10 a lunii de moharam, după calendarul lunar, este însoțit de procesiuni sinistre cu vaiete, gemete și autoflagelări. Este o dovadă de evlavie să mărturisești astfel vitregia destinului.

Pentru a încheia scurta descriere a caracteristicilor šiismului, nu trebuie să uităm că această formă de islam a permis numeroase speculații teologice, pe linia gustului iranian pentru intelectualism. Doctrina šiită i se opune într-adevăr în mod radical sunnismului prin credința în sensul ascuns al religiei, la care au acces numai spiritele superioare. Plenitudinea acestei cunoașteri îi este rezervată imamului, dar šiismul constituie un teren favorabil înfloririi mișcărilor elitiste atrase de simbolism și ezoterism.

Printre aceștia, unii rămân în ortodoxia šiită, dar caută o apropiere mistică de Dumnezeu, în timp ce alții au constituit adevărate religii distincte legate cu numele de islam, dar profund originale¹. Trei dintre ele dăinuie și astăzi și sunt reprezentate de:

- ismaeliți
- alawiți
- druzi.

Ismaelismul

Ismaelismul este asociat în general cu persoana lui Agha Khan, deși acesta nu a fost recunoscut ca șef spiritual de întreaga mișcare.

Ismaelismul s-a născut din reforma šiismului promulgată de Ismail, fiul cel mare al celui de-al șaselea imam šiit, Djafar. Totuși Ismail a murit în 762, cu 14 ani înaintea tatălui său, și nu a putut niciodată să-și exercite funcțiile de imam care-i reveneau de drept. Partizanii lui Ismail l-au recuzat

¹ Printre descendenții aberanți dispăruți ai šiismului ismaelit, trebuie să amintim celebra sectă a Hașișinilor, literalmente „fumătorii de hașiș”, de unde vine numele de asasin. Marele lor șef, Bătrânul Muntelui, sub influența drogului își transforma în fanatici adepții și îi trimitea să semene teroarea. Cartierul general al organizației, fortăreața Alamut, la vreo 100 kilometri la vest de Teheran, a fost distrusă în 1256.

pe al șaptelea imam și pe următorii și au rămas atașați stăpânului lor, considerat ca un „al 7-lea imam ascuns”¹.

Ca orice curent islamic, ismaelismul nu se referă decât la domeniul spiritual; el a fost la putere în timpul glorioasei dinastii egiptene fatimide din 973 până în 1171. Astăzi strălucirea ismaeliților nu mai este deloc politică, dar comunitatea lor, foarte unită, dispune de o mare influență economică. Un mare număr de ismaeliți ocupă poziții de învidiat în întreprinderi din diferite țări ca Regatul Unit al Marii Britanii, Portugalia, Belgia, Canada, Franța și unele țări din Africa Orientală. Agha Khan însuși controlează numeroase societăți și averea sa este celebră.

Strălucirea spirituală a ismaeliților depășește cu mult cadrul mișcării lor. Poate de aceea se spune uneori că există 10 milioane de ismaeliți. De fapt, putem evalua numărul lor ca depășind ușor un milion, deși nu există statistică sau recensământ oficial.

Ismaeliții se împart în două ramuri:

- Mustalii, originari din Yemen, care au emigrat în statul Gujarat în India în secolul al XI-lea. Mai sunt numiți și bohoras. Ei sunt în jur de 300 000 împărțiți în trei curenți cu doctrine distincte, dintre care unul s-a menținut în Yemen. Mustalii indieni au o universitate în apropiere de Mumbai.
- Nizariții, care îl recunosc drept imam pe Agha Khan. Un grup numeros trăiește în zonele muntoase din Asia Centrală; erau 250 000 în Afghanistan în regiunea Bamyân; numărăm de asemenea 120 000 în Tadjikistan, 80 000 în Xinjiang-ul (Sin-Kiang) chinezesc, 120 000 în Siria, 80 000 în Iran, 250 000 în diverse regiuni din India și Pakistan, fără a socoti 100 000 dispersați, așa cum am văzut, în diferite regiuni ale lumii.

Ca toate mișcările de inspirație șiiită, ismaelismul recunoaște autoritatea unui imam, șef spiritual și „emanație a lui Dumnezeu”. Dar în timp ce

¹ Iată de ce îi numim uneori șiiți „septimani” pe ismaeliți, în opoziție cu „duodecimani” ce recunosc 12 imami.

majoritatea šiiților, ca iranienii, consideră că descendența imamilor s-a oprit la cel de-al 12-lea, „ascuns“, fără descendență, ismaeliții au menținut o descendență neîntreruptă a imamilor de la Ismail, al 7-lea imam. Conform ismaeliților, fiecare imam este desemnat de predecesorul său care îi transmite învestitura divină. Această desemnare urmează cel mai adesea legătura de sânge. Astfel, Agha Khan este cel de-al 49-lea imam al ismaeliților nizariți, adică nepotul imamului precedent al cărui mausoleu este la Assuan, în Egiptul de Sus.

Rolul spiritual al imamului este considerabil, pentru că el este manifestarea lui Dumnezeu pe pământ sub formă umană. El este o ființă de natură superioară care servește drept intermediar sufletelor, astfel încât ele să acceadă la Dumnezeu. Prin discursurile și scrierile sale, imamul, cum este cazul lui Agha Khan, dă instrucțiuni spirituale credincioșilor săi și îi călăuzește. Schematizând, putem spune că ismaeliții consideră islamul obișnuit ca formă elementară a vieții spirituale și de aceea ei nu au nicio reținere în a se declara musulmani. Totuși, există și o doctrină secretă, ezoterică numită „batin“, analogă celei a anumitor mișcări sufi¹. Accesul la această cunoaștere ezoterică pe care o revendică ismaeliții le permite să-și interiorizeze și să-și intelectualizeze religia. Ei consideră că prescrierile Coranului nu au un caracter strict obligatoriu și pot fi trăite în mod simbolic. Ismaeliții nizariți se mulțumesc în general cu două rugăciuni pe zi, nu-și impun postul în timpul Ramadanului, acceptă să bea vin și recomandă monogamia. Ei pot accepta în mod simbolic divinitatea lui Ali, ginerele profetului, în care cred ceilalți disidenți ai šiismului – alawiții. Se știe că ismaeliții nu sunt deloc înclinați spre fanatism și acceptă cu ușurință dialogul cu celelalte religii. Totuși, niciodată ei nu fac prozelitism, ceea ce explică în parte numărul lor relativ mic.

Să adăugăm că ismaeliții din India, khodji, au adoptat în credințele lor elemente luate din hinduism. Uneori în cursul Istoriei, deschiderea spirituală a ismaeliților le-a adus persecuții din partea musulmanilor ce respectau strict normele religioase.

¹ A se vedea mai departe paginile consacrate sufismului și confreriilor musulmane.

Disidenții șiismului: alawiții și druzii

Alawiții sunt o sectă šiită care aprofundează cultul personalității lui Ali până la a vedea în el întruparea divinității. Există alawiți în Siria și în Turcia. În Siria ei sunt aproape 1 milion; reprezentantul lor celebru este președintele Assad (Assad înseamnă „leu“). În Turcia, numele lor este „alevi“, care se aplică de asemenea šiiților în ansamblul lor; ei sunt câteva sute de mii, aproape toți kurzi.

Acești alawiți nu au nimic în comun cu dinastia marocană care poartă același nume, derivat de asemenea din numele lui Ali: Marocul este sunnit de rit malekit.

Druzii apar târziu, în secolul al XI-lea, când al șaselea calif, al Hakim, declară că este locuit de Dumnezeu. Printre partizanii săi era un turc numit Al Darazi, de unde vine numele de druzi. Dar Al Darazi nu a avut o soartă de invidiat, fiind ucis; de aceea druzii preferă să se numească *muwahiddum* (la singular: *muwahid*), adică „unitarieni“, în arabă (de la *wahid*: unic).

Druzii constituie un grup închis, cu o doctrină secretă în care există mai multe grade de instruire și inițiere, dintre care unele sunt ereditare. Inițiații sunt „ukkal“ și ceilalți sunt „jahhel“.

Nu există nici ceremonii, nici locuri de cult. Druzii își datorează între ei un respect absolut al adevărului. Originalitatea cea mai uimitoare a credințelor druze este aceea că nu există decât un număr limitat de suflete. Astfel, sufletele trec dintr-un corp în altul în momentul morții: aceasta este metempsihoza caracteristică religiilor din India. Druzii cred în Judecata de Apoi care va fi făcută pe baza tuturor faptelor realizate de același suflet în cursul reîncarnărilor succesive.

Diferențele dintre religia druză și islam sunt considerabile: monogamia este obligatorie, rugăciunea nu este obligatorie și poate fi înlocuită cu meditația fără a avea un orar fix, nu există pelerinaj, perioadele de tăcere înlocuiesc postul, iar în ceea ce privește pomana legală, zakatul, ea nu este reglementată.

Druzii sunt în jur de 600 000. În Liban, muntele druz sau Chouf, sud-estul Beirutului adăpostește 200 000. În Siria locuiesc 300 000 de adepți, iar o comunitate mică de 50 000 de membri trăiește în Israel.

O SECTĂ ȘIIȚĂ: AHL-E HAQQ¹

În mod oficial nimic nu permite să dezvoltăm existența celor 500 000 de adepți ai acestei mișcări, pentru că ei sunt toți recenzați ca musulmani șiiți. Aproape toți sunt kurzi iranieni, deși îi întâlnim și în Turcia, în Irak, chiar și în India sau în Caucaz.

Credințele sectei Ahl-e Haqq au doar legături îndepărtate cu credințele islamului, deși nimic nu le interzice adepților ei să frecventeze moscheile.

Ceea ce numim ezoterismul kurd are drept fondator un anume Sultan Sehak care a trăit în secolul al XIV-lea. Conform cărții sale sfinte, Daftar („caiet”, în persană), Dumnezeu era înainte de creație asemenea unei perle într-o scoică. În momentul în care scoica s-a deschis, creația s-a manifestat în primul rând sub forma a patru îngeri, preferații lui Dumnezeu. Primul este Gabriel (*Djibril* în arabă, numit și Benyamin sau Ruh al-Amin, „suflarea cinstită”), ceilalți îngeri sunt Rafael (Esrafil sau Pir Musi), Mihail (Dawud) și Azrael (Mustafa, îngerul morții), la care se adaugă un înger-femeie, Ramzbar.

Spiritul de deschidere al sectei Ahl-e Haqq îi face să vadă în cele cinci personaje principale ale islamului șiiit – profetul Mahomed, ginerele său Ali, nepoții săi, Hassan și Hussein, precum și fiica sa, Fatima – manifestările acestor cinci îngeri. La fel de toleranți sunt și cu creștinii, pe drept cuvânt puțin numeroși în regiune, pentru că Iisus, Petru, Simion, sfântul Ioan și Maria sunt tot manifestările lor. Este normal ca sfântul Ioan, autorul *Apocalipsei*, să fie o manifestare a îngerului morții. Lucrurile se complică atunci când Sfântul Matei este asimilat cu Mahomed și când aflăm că Iuda este cel care a fost răstignit în locul lui Iisus și sub înfățișarea acestuia.

În ce-i privește pe majoritatea muritorilor, ei dispun de trei suflete: unul este inteligența, al doilea este de natură animală, sângele, și al

¹ Această expresie arabo-persană se poate traduce prin „oamenii adevărului”, adică oamenii lui Dumnezeu-Adevăr. Li s-au dat numeroase alte denumiri ca Yarestan (totalitatea celor iubiți), Kauai, Tayfa. Șiiții îi desemnează impropriu sub numele de Ali Allahi („cei care-l iau pe Ali drept Dumnezeu”).

treilea, care doar el supraviețuiește după moarte, este fie luminos, fie întunecat.

Sufletele luminoase merg în rai și sufletele întunecate merg în iad, și una, și cealaltă din aceste destinații fiind de natură pur spirituală. Înainte de a atinge acest obiectiv final, fiecare suflet trebuie să se încarneze în 1001 corpuri succesive, nici unul mai puțin. În cazul faptelor rele, un suflet poate rămâne fără corp un anumit timp sau se poate încarna într-un animal.

Cât privește practica religioasă, ea comportă aspecte secrete ca în orice ezoterism, precum și rituri de inițiere.

Fiecare credincios trebuie să adere la una din cele unsprezece familii spirituale ale mișcării, conduse de un ghid (*dalil*). Pentru a simboliza supunerea sa, credinciosul își „predă capul” sub forma unei nucșoare pe care ghidul o sparge.

Viața religioasă este colectivă și presupune puține rugăciuni individuale. Se practică diverse sacrificii, sângeroase sau nesângeroase. Sunt considerate ca fiind sângeroase nu numai sacrificarea animalelor mici, ci și ofrandele de rodii sau pepene a căror pulpă este roșie ca sângele.

Cu ocazia sărbătorii comunității, se impune un post de trei zile și trei nopți fără întrerupere. Credincioșilor nu li se permite să-și taie mustața.

KHARIDJISMUL

Kharidjismul constituie cel de-al treilea mare curent al islamului, după sunnism și šiism. Din punct de vedere numeric, el este minoritar, pentru că reprezintă mai puțin de 1% din musulmani.

Rolul istoric al kharidjismului este totuși mai puțin neglijabil decât efectivele sale.

Cuvântul „kharidj” înseamnă în mod literal „cel care iese”. Ne-am putea gândi că este vorba de a ieși din sunnism, grupul majoritar al islamului. Se pare mai curând că acest cuvânt se leagă de un verset din Coran în care un bun musulman iese din tabăra sa pentru a merge să apere religia.

Am văzut că mișcarea kharidjită s-a născut în momentul bătăliei de la Siffin, când unii musulmani au refuzat arbitrajul acceptat de Ali. Ali însuși a fost asasinat puțin mai târziu, în 661, de un kharidjit, la Moscheea Kufa în Irak. Kharidjiții au dobândit astfel o reputație de mare intransigență. La începuturile islamului, unii dintre ei, azrakiții, s-au dovedit extremiști periculoși. Ei practicau mai ales asasinatul, inclusiv al femeilor și copiilor, victimele fiind musulmanii care nu erau de accord cu teoriile lor.

Din azrakiți n-a mai rămas nimic în zilele noastre, iar toți kharidjiții aparțin ramurei ibadite – sau abadită – care este mult mai tolerantă.

Kharidjiții trăiesc în câteva locuri izolate din lumea musulmană: în sudul Algeriei (la M'zab, în jurul Ghardaïa și la Ouargla), în Tunisia (în insula Djerba), în Libia (Djebel Nefusa), în insula Zanzibar, în Tanzania, cât și în Sultanatul Oman. Primele trei localități au populații berbere; ele au fost probabil atrase de o doctrină care se potrivea specificului lor.

În ceea ce privește doctrina, rigorismul kharidjiților se manifestă prin câteva convingeri pe care nu le împărtășesc toți musulmanii:

- Faptele sunt cele care dovedesc sinceritatea și realitatea credinței. O greșală gravă duce deci la pierderea calității de credincios.
- Condamnarea la iad are un caracter definitiv: Dumnezeu nu poate să nu-și respecte promisiunile sau amenințările. În opoziție, unii musulmani non-kharidjiți cred că nimic nu-i este imposibil bunătății lui Dumnezeu, iar iadul va fi poate provizoriu.

Totuși intoleranța față de ceilalți musulmani este însoțită uneori în mod curios de o atitudine contrară la adresa celorlalți „oameni ai Cărții”, evrei sau creștini. Unii kharidjiți au mers până la a crede că profetul fusese trimis special pentru arabi, ceea ce permite să lase un loc de invidiat celorlalte religii revelate.

În materie de politică, caracterul minoritar al kharidjiților îi duce la practicarea *kitman*-ului, adică disimularea convingerilor în caz de mare pericol.

Desemnarea unui imam în fruntea comunității se realizează în mod foarte democratic la kharidjiți; chiar și un sclav de rasă diferită poate fi

ales dacă are calitățile cerute. El este atunci atotputernic, ca șef de război, judecător sau teolog. El este imediat revocabil dacă nu respectă dogmele. Kharidjismul permite totuși comunității să trăiască fără imam.

De notat în sfârșit că adepții kharidjismului au cunoscut cea mai mare putere înainte de secolul al XII-lea, când capitala lor era în Africa de Nord (Tahert, Sijilmasa). Lor li se datorează o bună parte a islamizării Africii Negre, mai ales cea a popoarelor din Niger și din Nigeria, haoussas, peuli și kanouris.

CALENDARUL ISLAMIC

Era islamică începe cu anul „Hegirei”¹, fuga profetului de la Mecca la Medina, în anul 622 al erei creștine.

Coranul precizează că timpul se măsoară după lună. Anul are 354 de zile repartizate în 12 luni selenare de 29 sau 30 de zile.

Numele lunilor selenare:

- muharram
- safar
- rabi el awal (rabi primul)
- rabi el thani (rabi al doilea)
- jumadi el awal
- jumadi el thani
- rajab
- shaaban
- ramadan²
- shawal

¹ *Hegira*, în arabă *hidjrat*, înseamnă „fugă”.

² *D*-ul din ramadan, este o literă pur arabă, numită *dad*, care se pronunță *z* în persană. Ea este adesea transcrisă *dh*. Expresia franceză: *faire du ramdam* provine din zgometul pe care-l fac musulmanii în timpul nopților din Ramadan. Să amintim că *mouloud*, nașterea profetului, se situează spre 10 sau 12 ale lunii rabi el awal și Noaptea Destinului, pe 27 a Ramadanului.

- dhu el qada
- dhu el hijja

În plus, există 11 ani bisecți pentru fiecare perioadă de 30 de ani. Ultima lună, *dhu el hijja*, are o zi în plus.

În majoritatea țărilor musulmane se pot folosi două serii de luni, selenare sau solare. Primele sunt cele care reglementează viața religioasă. Pentru lunile solare, musulmanii utilizează fie denumirea noastră (ianuarie, februarie...) adesea pronunțate englezește, fie numele arabe ale acestor luni.

Conform musulmanilor, avantajele calendarului lunar constau în faptul că postul Ramadanului este ținut în fiecare an într-o perioadă diferită, ceea ce egalizează duritatea acestei încercări pentru toate regiunile lumii.

Numele lunilor solare:

- tashrin el awal (octombrie)
- tashrin el thani (noiembrie)
- kanoun el awal (decembrie)
- kanoun el thani (ianuarie)
- shoubat (februarie)
- azar (martie)
- nisan (aprilie)
- ayar (mai)
- haziran (iunie)
- temmouz (iulie)
- ab (august)
- eyloul (septembrie)

Anul lunar rămâne totuși mai scurt cu vreo zece zile decât anul solar, ceea ce decalează progresiv lunile celor două calendare. Ramadanul, de exemplu, poate, potrivit epocilor, să cadă în oricare perioadă a anului civil creștin.

PRACTICAREA ISLAMULUI

Islamul își datorează în mod incontestabil o parte a succesului simplității sale: pentru a trece la islam, este de ajuns să se pronunțe profesiunea de credință, șahada, și, pentru a fi un bun musulman, să se respecte prescripțiile Coranului din care rugăciunea, postul, pomana și pelerinajul constituie ceilalți stâlpi. Nu există cler, excepție făcând šiismul, iar un covor de rugăciune poate ține loc de moschee.

În practica sa religioasă zilnică, musulmanul este prea puțin preocupat de diferențele doctrinale între diversele curente, sunnit, šiit sau kharidjit, încât aproape le ignoră existența. Astfel întâlnim în mod curent, de exemplu, mozabiți care nu știu că sunt kharidjiți și nu-și pun întrebarea de ce comunitatea lor a mers să caute refugiu în adâncul Saharei pentru a scăpa de persecuțiile altor musulmani. La fel, numeroși musulmani sunniți, de altfel foarte instruiți, ignoră orice credințe ale šiismului, ceea ce explică în parte influența revoluției islamice iranienne în anumite medii arabe sunnite.

Ca atare, diviziunile dogmatice dintre cele trei mari curente ale islamului nu au în viața de zi cu zi importanța pe care analiza noastră pare că poate le-o acorda.

În schimb, practicarea islamului poate varia în mod foarte apreciabil în funcție de un alt factor independent de constrângerile doctrinale: unii credincioși deosebit de religioși nu se mulțumesc să respecte obligațiile Coranului. Ei caută, stând în preajma unor maeștri spirituali, să fie și mai mult în slujba lui Dumnezeu, în special pe calea misticismului.

Astfel islamul, care ar fi putut fi o religie abstractă și neorganizată, devine un mozaic de școli, fiecare cu personalitatea și organizarea sa, uneori foarte strictă.

Cu siguranță, raportarea la Coran și respectul purtat profetului mențin în acest ansamblu o destul de mare coeziune de principiu, dar nu putem nega că în interiorul islamului se exprimă sensibilități atât de diferite, încât ele provoacă destul de frecvent conflicte sau chiar războaie.

Dacă vrem să încercăm să aducem puțină ordine în această agitație, o primă distincție poate fi făcută între musulmanii mai preocupați de

instaurarea unei societăți cu adevărat islamice și cei înclinați mai mult spre misticism.

Primii sunt în mod evident foarte implicați în chestiunile politice, ceea ce nu este de mirare pentru că islamul este o religie globală. Exemplul cel mai tipic al acestei orientări este mișcarea Frații Musulmani și curentele fundamentaliste care îi sunt apropiate, așa cum sunt salafiții¹.

În ceea ce-i privește pe musulmanii mistici, ei se alătură toți la ceea ce numim sufism. Acest curent include „confreriile musulmane“, deși preocupările mistice variază mult de la o confrerie la alta.

Nu trebuie să uităm nici numărul important, dar într-adevăr nu majoritar, al musulmanilor sinceri care nu împărtășesc opiniile acestor două curente. Este în special cazul musulmanilor „laici“, care trăiesc cu scrupulozitate preceptele religiei lor, dar care se adaptează foarte bine la societatea căreia îi aparțin, chiar dacă aceasta nu este condusă de legea islamică a Șariei. Numeroși musulmani cu educație parțial occidentală sunt incluși în această categorie.

Pentru a completa acest tablou al practicii musulmane, trebuie să cităm de asemenea practicile „populare“ ale islamului, care sunt, cel mai adesea, vestigiile religiilor anterioare; le întâlnim încă în societățile rurale tradiționale impregnate de animism, dar dispariția lor pare iminentă.

Deoarece nu putem intra în detaliul tuturor manifestărilor vieții musulmane, vom prezenta numai câteva exemple, printre cele mai tipice sau cele mai importante:

- Frații Musulmani²;
- sufismul în general;
- două exemple de confrerii: naqshbandiya în Rusia și murizii din Senegal.³

Vom încheia acest capitol despre islam cu câteva rânduri despre ahmazi, ce constituie o erezie specifică.

¹ De la *salaf*, strămoși: este întoarcerea la islamul original.

² În arabă: *ikhwan el muslimun*.

³ În privința Musulmanilor negri americani, a se vedea descrierea acestora mai departe.

FRAȚII MUSULMANI

Actualitatea îi plasează adesea pe Frații Musulmani în prim-plan, dar tezele lor religioase sunt puțin cunoscute în Occident.

Mișcarea a luat naștere în Egipt în 1928, când un grup de credincioși i-a propus predicatorului Hassan el Banna să-și pună în practică ideile de restaurare a islamului. În acea epocă a prezenței coloniale britanice, musulmanii trăiau un sentiment de neputință și umilință; ei așteptau un lider capabil să inspire o adevărată politică islamică.

Mișcarea Fraților Musulmani a luat un avânt spectaculos: ea număra 60 000 de membri în 1941, 500 000 în 1945 și mai mult de 1 500 000 în 1948. Regimul corupt al regelui Faruk a fost tulburat de această mișcare și Hassan el Banna a fost asasinat în februarie 1949; el nu avea decât 43 de ani.

Mișcarea a devenit clandestină, a avut un moment de speranță când generalul Neghib a răsturnat monarhia, dar a fost din nou persecutată sub Gamal abd el Nasser. Frații Musulmani s-au răspândit totuși în afara Egiptului și au inspirat mișcările palestiniene Fatah și pe cea a fedayinilor. În Siria, guvernul condus de Hafez al Assad și de coreligionarii săi alawiți nu putea să provoace decât ura musulmanilor sunniți, majoritari 70% în țară. Au urmat insurecții și represii, episodul cel mai sângeros sfârșindu-se în 1982 cu aproximativ 20 000 de morți la Hama. Acest oraș de 250 000 de locuitori, al patrului din Siria, nu a fost îngenunchiat decât după o lună de lupte îndârjite.

Care este deci doctrina care unește această mișcare al cărei rol politic depășește Egiptul și Siria pentru a cuprinde toate țările musulmane? Este pur și simplu doctrina islamului în toată puritatea și rigoarea sa. Fratele musulman nu caută să-i adauge ceva, orice ar fi.

Legea fundamentală a mișcării stabilită în 1945 îi cere numai credinciosului să fie în mod total consecvent credinței sale: în acest sens vorbim de islamul integrist, dar este vorba mai degrabă de un islam integral. Totuși se cere un jurământ de credință față de „liderul general”, ceea ce evocă practicile confreriilor musulmane despre care vom vorbi în curând.

Frații Musulmani respectă cu scrupulozitate Coranul, ei își impun regulile morale ale religiei lor, dar se străduiesc de asemenea să instaureze o putere

politică musulmană, cel puțin în țările cu majoritate musulmană. Aceasta spune că desființarea califatului de către Atatürk în 1924 este, pentru ei, o faptă nelegiuită, cum nelegiuite sunt democrațiile laice, regimurile comuniste atee și toate formele de libertate care admit practici contrare legii islamice a Șariei. Această logică duce și la respingerea naționalismului arab, căci singură „umma“ este coranică, comunitatea credincioșilor, care nu poate fi îngrădită de frontiere artificiale.

În realitate, forța Fraților Musulmani constă tocmai în faptul că ei nu pot fi atacați din punctul de vedere al ortodoxiei islamice. Neliniștea pe care ei o trezesc printre conducătorii tuturor țărilor musulmane arată în ce măsură această societate islamică ideală pare puțin compatibilă cu structurile politice contemporane, moștenite în mare măsură din Occident. Aceste structuri răspund totuși altor nevoi, mai ales de respectare a particularităților, la care Frații Musulmani nu au dat încă un răspuns satisfăcător.

SUFISMUL

Sufismul este misticismul islamului. Ca acesta, el are particularitatea de a exista atât în islamul sunnit, cât și în islamul šiit.

A descrie sufismul este o sarcină redutabilă. Ca orice misticism, el este înainte de toate o căutare a lui Dumnezeu și manifestarea sa poate lua forme foarte diferite. Pe de altă parte, prin aspectele sale ezoterice¹, el prezintă practici secrete, rituri de inițiere, și ele variabile în funcție de maeștrii care îl predau.

Deși sufismul se vrea în mod riguros musulman, islamul tradițional, sunnit și šiit, privește sufismul cu cea mai mare neîncredere.

În Iran, majoritatea mollahilor se opun puternic sufismului, iar în islamul sunnit majoritatea teologilor sunt mult mai interesați de litera Coranului și interpretările sale juridice decât de speculațiile sufiștilor, suspectați de erezii. Această opoziție generalizată contribuie la discreditarea sufismului.

¹ Din grecescul *esoterikos*, „rezervat adeptilor“, „interior“, în opoziție cu *exoteric*, „care se face în public“, „exterior“.

În plus, sufismul nu are nicio unitate. Fiecare maestru¹ își constituie un grup de discipoli atrași de reputația învățăturii sale. Cel mult, acești maestri declară că aderă la o „confrerie“, ea însăși fondată de un sufist celebru care a trăit în vechime; nimeni nu verifică o oarecare ortodoxie a învățăturii date, din moment ce ea se referă la islam.

Importanța acestui islam discret nu este mai puțin remarcabilă. Din punct de vedere istoric el a jucat un rol de prim-plan în apariția unor devieri ale šiismului care sunt ismaelismul și religia druză. În literatură, sufismul a inspirat profund anumite opere arabo-persane, cele mai remarcabile fiind *Poveștile celor o mie și una de nopți* sau poemul de dragoste dintre Leyla și Majnun.

Totuși, sufismul rămâne prin spiritualitatea sa cel mai original. În concepția sufistă, apropierea de Dumnezeu se efectuează în mod gradual. Trebuie mai întâi să se respecte legea Coranului, dar acesta nu este decât un dat prealabil care nu permite înțelegerea naturii lumii. Riturile sunt lipsite de eficacitate dacă nu le cunoaștem sensul ascuns. Numai o inițiere permite să se pătrundă dincolo de aparențe. Omul, de exemplu, este un microcosmos, adică o lume la scară redusă în care găsim imaginea universului, macrocosmosul. Este deci firesc ca, aprofundând cunoașterea omului, să ajungem la o percepție a lumii care este deja o apropiere de Dumnezeu.

Conform sufiștilor, orice experiență provine de la Dumnezeu și Dumnezeu singur este real. Lumea creată nu este decât o reflectare a divinului, „Universul este umbra absolutului“. Numai un efort de renunțare la lume permite înălțarea la Dumnezeu. „Omul este o oglindă care, odată șlefuită, îl reflectă pe Dumnezeu.“

Dumnezeul pe care îl descoperă sufiștii este un Dumnezeu al iubirii la care putem accede prin iubire: „Cine-l cunoaște pe Dumnezeu îl iubește; cine cunoaște lumea renunță la ea.“ „Dacă vrei să fii liber, fii prizonierul iubirii.“

Acestea sunt luări de poziție pe care creștinii mistici nu le vor nega. În această privință este curios să subliniem convergențele sufismului cu alte

¹ Acest maestru se numește *sheikh* în arabă și *pir* în persană; cele două cuvinte au sensul de „bătrân“, „vechi“. Termenul de sufist ar veni din cuvântul arab *souf*, „lână“, din cauza veșmântului din lână de calitate inferioară purtat de sufiști.

curente filosofice sau religioase: la originea sa, sufismul a fost influențat de gândirea pitagoreică și de religia zoroastriană a Persiei; inițierea sufistă, care permite o renaștere spirituală, amintește și de botezul creștin și am putea chiar găsi câteva reminiscențe budiste în formula sufistă „omul este nonexistent în fața lui Dumnezeu”.

Aceeași diversitate și aceeași imaginație în tehnicile spirituale ale sufismului: căutarea lui Dumnezeu prin simbolism trece, la unii sufiști, prin muzică sau prin dans, care, spun ei, transcende gândirea; acest lucru îl practica Djalal ad-Din Rumi, numit Mevlana, fondatorul dervișilor rotitori; la alți sufiști simbolismul este un exercițiu intelectual în care se speculează acest lucru, așa cum fac evreii Cabalei, pe marginea valorii numerice a literelor; uneori, prin repetarea la nesfârșit a invocării numelor lui Dumnezeu, sufiștii caută o uniune cu El¹.

Sufismul îi aduce astfel islamului o dimensiune poetică și mistică pe care am căuta-o zadarnic la exegeții prea exigenți ai textului coranic. Iată de ce ultimii, iritați de această revărsare de credință, caută să marginalizeze sufismul. Iată de ce sufiștii țin atât de mult să-și justifice practicile arătând că ele provin de la însuși Profetul: Mahomed ar fi primit odată cu Coranul revelațiile ezoterice pe care nu le-ar fi comunicat decât unora dintre însoțitorii săi. Astfel maeștrii sufiști leagă învățătura lor de un șir lung al predecesorilor care îi autentifică.

Această legitimitate prin referința la profet nu antrenează totuși uniformizarea mișcării sufiste: școlile sunt în număr foarte mare și fiecare are stilul său și practicile sale.

Aceste școli sunt în general desemnate sub numele de confrerii. Înainte de a trece la studierea unora dintre ele, trebuie totuși să ținem cont de faptul că aceste confrerii au devenit, dacă nu o instituție, cel puțin un mod de a trăi islamul atât de bine acceptat, încât tot felul de mișcări, mistice sau nu, se laudă cu titlul de confrerie pentru a-și exercita activitățile. Să nu ne

¹ Islamul a stabilit lista celor 99 din cele mai frumoase nume ale lui Dumnezeu (*al asma' al husna*); acestea sunt atributele puterii divine ca: *ghaffar*, indulgentul; *rafi*, cel care înalță; *wasi*, omniprezentul; *sabar*, foarte răbdătorul... Mătăniile musulmane conțin 99 de mărgelile care permit recitarea pe de rost a acestor nume.

mirăm deci că întâlnim uneori confrerii foarte puțin mistice cu o spiritualitate rudimentară foarte îndepărtată de speculațiile înalte care au făcut din sufism una din componentele majore ale spiritualității universale.

CONFRERIILE MUSULMANE

Confreriile grupează discipolii unui maestru sufist. Învățătura este, înainte de toate, o inițiere, o transmitere a experienței maestrului către discipol. Atașamentul față de persoana maestrului este liantul grupului tot așa cum era cazul în școlile din Grecia Antică sau din Evul Mediu Occidental.

Termenul arab pe care îl traducem prin confrerie este *tariqa*, însemnând „cale¹”; el exprimă ideea unei trepte spirituale spre Dumnezeu. Islamul a cunoscut zeci de confrerii dintre care multe sunt încă foarte active. Unele numără câteva sute de mii de membri, dacă nu chiar milioane. Este totuși dificil să propunem cifre mai precise, căci legătura personală a maestrului cu discipolul este secretă și nu se traduce în statistici.

Confreriile poartă în general un nume derivat din cel al fondatorului. Dintre cele mai cunoscute și mai importante vom cita:

- *Naqshbandiya*, fondată în secolul al XIV-lea, foarte activă în Asia Centrală la care vom reveni ulterior.
- *Qadiriya*, fondată la Bagdad în 1166, răspândită în Orientul Mijlociu până în India.
- *Tidjaniya*, fondată în Magreb la sfârșitul secolului al XVIII-lea, activă și în Africa Neagră.
- *Sanussiya*, fondată la începutul secolului al XIX-lea, activă în Libia și în regiunile sahariene.
- *Muridismul*², fondat în Senegal la sfârșitul secolului al XIX-lea, despre care vom vorbi mai târziu.

¹ În arabă, „drum” („cale”) se spune *tariq* (plural *toroq*); *tariqa* este cuvântul abstract corespunzător (plural *tara'iq*), „Q” redă o literă arabă diferită, dar apropiată de „k”.

² În toate confreriile, un murid este un adept de bază care a primit primul grad de inițiere. Cuvântul se aplică în mod special membrilor confreriei muride.

Deși în teorie confreriile se apropie toate de mișcarea sufistă, latura mistică din practicile lor variază în mod considerabil de la o confrerie la alta, unele dintre ele jucând un rol uneori mai mult politic decât religios.

În general, confreriile qadiriya și tidjaniya au reputația de a fi destul de tolerante. A doua, cel puțin, nu a cunoscut niciodată dificultăți în relația ei cu puterea colonială franceză, ceea ce contrastează cu sanussiya, considerată foarte turbulentă în acea vreme.

Raporturile confreriilor cu celelalte manifestări ale islamului sunt complexe. Islamul cel mai tradițional, calificat uneori drept fundamentalist, vede în sufism și în confrerii inovații de blamat. Confreriile dau asigurări de ortodoxia lor perfectă, căci ele respectă ca la carte prescripțiile Coranului. Unele dintre ele se apără chiar arătând că practicile lor suplimentare datează de pe vremea primilor califi, dacă nu chiar din perioada profetului însuși. În ceea ce privește islamul modernist, el vede în mistica musulmană o fugă de lume și riscul de a cădea în superstiție.

Se consideră că aceste confrerii, atacate din toate părțile, nu beneficiază niciodată de o situație foarte favorabilă în țările musulmane. În Iran, unde sufismul este mai divizat și marcat de ezoterism, regimul instaurat de ayatollahul Khomeini îi este în mod clar ostil și a transformat centrele sufiste în moschei tradiționale. În Turcia, unde regimul instaurat de Atatürk, în mod teoretic laic, se confruntă cu o revigorare a islamului, confreriile sunt tolerate cu condiția să fie discrete, iar dervișii rotitori din Konya sunt prezenți ca o atracție turistică și folclorică. Sunt numeroase exemplele de guverne musulmane care aruncă un văl pudic asupra activităților confreriilor.

Influența acestora nu se diminuează câtuși de puțin. În Senegal, în special, murizii au un rol considerabil în viața politică și religioasă. Pe timpul URSS-ului, regimul ateu oficial considera religiile o supraviețuire a obscurantismului depășit și, pentru că nu putea pune stavilă credințelor personale ale cetățenilor săi, făcea totul pentru a le combate printr-o propagandă antireligioasă activă și costisitoare, însoțită de închiderea multor moschei¹.

¹ Se evaluau la 400 sau 500 moscheile active oficial în fosta URSS, față de 25 000 înainte de Revoluție. În Rusia contemporană, populația de cultură musulmană este în jur de 10 milioane de persoane. Anual, în perioada sovietică mai puțin de 100 de pelerini erau autorizați să meargă la Mecca.

Pe de altă parte, imaginea pe care URSS Ținea să o ofere străinătății îi interzicea să persecute în mod deschis religiile și, în special, islamul.

Din acest compromis rezulta o situație în care exista un islam „oficial”, ai cărui demnitari aveau binecuvântarea regimului și jucau un rol mai ales reprezentativ, și un islam mai popular în care confreriile aveau o importanță considerabilă.

Aceste două aspecte ale realității musulmane nu erau antagonice, ci se completeau: islamul „controlat” dădea un sentiment de liniște puterii care astfel era stăpână în aparență; în ceea ce privește islamul paralel al confrerilor, caracterul său semiclandestin îi permitea să păstreze un minim de formare și de practică religioasă în rândul populației. Astfel cultura musulmană a putut să se mențină vie, păstrând un adevărat naționalism foarte îndepărtat de idealul sovietic; un indice revelator al acestei situații este dat de căsătoriile aproape inexistente dintre musulmani și non-musulmani.

Pentru a ilustra ce este o confrerie musulmană sunnită, ni s-a părut interesant să o alegem mai întâi pe cea mai importantă dintre cele patru confrerii existente în Asia Centrală, naqshbandiya.

Un exemplu de confrerie musulmană: naqshbandiya

Această confrerie fondată de Muhammad Baha ud-Din Naqshband¹ este deosebit de activă în Republica Rusă Autonomă a Daghestanului și în Turkmenistan. Ea îi reprezintă în măsura în care putem estima cel puțin 10% din musulmanii practicanți din aceste regiuni. Confreria se extinde și în alte țări ca Afghanistan și China.

Ca în toate confreriile, adepții naqshbandiya sunt musulmani credincioși care adaugă practicilor obișnuite ale islamului pe cele învățate de la maeștrii spirituali. Cu ocazia unei inițieri personale numite *talqin*, discipolul se angajează prin jurământ să urmeze calea (*tariqa*) care-l va conduce la

¹ Naqshband înseamnă „pictor” în persană și derivă din *naqsh*, „pictură”, căruia i se adaugă substantivul propriu arab *Naccache*. Confreria a fost fondată în timpul profetului prin intermediul primului calif Abu Bakr.

Dumnezeu. O diplomă, *idjaza*, îi este înmănată. Practicile cerute constau în recitarea zilnică a rugăciunilor suplimentare care sunt adesea repetarea la nesfârșit a aceleiași formule. În fiecare săptămână și cu ocazia marilor sărbători sau a funeraliilor, are loc o ceremonie rituală, *zîkr*, literalmente aceasta este „amintirea” lui Dumnezeu. *Zîkr* presupune cântece și rugăciuni, însoțite sau nu de mișcări ritmice. Să ne amintim de dervișii rotitori, membri ai unei confrerii stabilite în Turcia, care execută un dans simbolic în timpul *zîkr*-ului.

Discipolii își impun și privegheri, posturi și pelerinaje; ei dau până la 30% din salariul lor comunității; ei participă la retrageri anuale, odinioară ținute într-un fel de mănăstiri. Rolul lor în menținerea tradițiilor musulmane este preponderent.

Putem găsi o anumită analogie între confreriile și ordinele religioase catolice din afara mănăstirilor: autoritatea unui superior, exercițiile spirituale, ascetismul și renunțarea la bunuri etc. Similitudinea se limitează în mod evident la formă, dar ea prezintă o anume constantă a nevoilor spirituale în sânul diverselor religii.

Muridismul

Mișcarea muridă, foarte dinamică, originară din Senegal, este unul din fenomenele cele mai interesante ale islamului contemporan.

Ea a fost fondată la sfârșitul secolului al XIX-lea de un musulman credincios, șeicul Amadou Bamba. Succesul învățăturii sale a trezit repede neîncrederea autorităților franceze care vedeau deja începutul unei agitații politice. Șeicul a fost deportat în Gabon în 1895 unde a rămas opt ani. Convocat în Senegal, el a murit la Diourbel în 1927.

Cum se întâmplă frecvent, exilul nu a avut drept efect decât să-i întărească prestigiul și să-i permită să creeze o literatură religioasă bogată; murizii s-au înmulțit într-atât încât au devenit, mai ales după independența Senegalului în 1960, una din componentele majore din viața țării.

În ce constă originalitatea acestei mișcări?

Spiritualitatea sa se vrea de o ortodoxie islamică și sunnită riguroasă. Cel mai uimitor este accentul pus pe formare și pe muncă: adepții numiți *talibés*

muncesc cu îndârjire și dezinteresat pentru comunitate conform indicațiilor maestrului lor spiritual. Acesta, numit șeic, depinde și el direct de califul general al murizilor, „marele marabut“, care locuiește în orașul Touba, cartierul său general situat la 190 kilometri de Dakar¹. Această organizare și disciplină remarcabilă a murizilor dă coeziune și forță mișcării; generozitatea talibeilor le oferă șeicilor și marelui marabut mijloacele financiare necesare cauzei lor, ba chiar și celor mai puțin conștiincioși le asigură o viață confortabilă.

Autoritatea personală a califului arată că muridismul este adesea asimilat uneia din numeroasele confrerii musulmane, *tariqa* în arabă, care se caracterizează prin fidelitatea membrilor săi față de învățătura unui maestru. Murizii declară că se apropie de sufism, misticismul islamului. Scrierile fondatorului Amadou Bamba ocupă un loc important în meditația credincioșilor.

Alte caracteristici remarcabile ale muridismului: pământul este proprietatea comunității, nu există cerșetorie pentru că fiecare murid muncește, iar nonviolența este un principiu sfânt. Șeicul Bamba spunea: „Dacă omul nu are dreptul de a-și lua propria viață, ce se va întâmpla dacă el va avea îndrăzneala să-i ia viața celuiilalt?“

Legătura strânsă dintre *talibe* și șeicul său, viața austeră a comunității îi dau muridismului imaginea unui ordin religios laic foarte unit, în așa măsură încât adepții folosesc un vocabular specific².

Manifestarea cea mai spectaculoasă a puterii muridismului este pelerinajul anual la Touba, cunoscut sub numele wolof de *magal*, „comemorare“. El are loc pe data de 18 a lunii selenare de safar și reunește mai multe sute de mii de credincioși. Moscheea de la Touba, cu 5 000 de locuri și un minaret înalt de 87 metri este cea mai mare din Senegal și una din cele mai mari din lume.

¹ *Talibé*, din radicalul arab *T.L.B.* însemnând „a cere“, se poate traduce prin „postulant“. Șeic este un cuvânt arab însemnând „bătrân“, „vechi“; el este folosit în mod curent pentru înțelepți, chiar tineri, mai ales la sufiști. Marabut, din radicalul arab *R.B.T.* care înseamnă „a lega“, este la origine membrul unui *ribat*, un fel de mănăstire de care te simți atașat. Capitala Marocului, Rabat, își trage numele dintr-un vechi „*ribat*“; almoravizii – în arabă *mora-bitoun* – sunt membrii unei dinastii marocane din Rabat; un marabut poate desemna fie un personaj sfânt, fie mormântul său; numele este dat, în zeflema, unei păsări mari jumulte de pene. Murid, de la un radical care înseamnă „a vrea“, se poate traduce prin „aspirant“.

² Majoritatea murizilor sunt de limbă wolof, limba principală în Senegal; araba nu are decât un rol de limbă auxiliară, numai pentru recitarea Coranului.

Afluența participanților la acest pelerinaj se explică printr-un aspect al doctrinei muride care a făcut ca uneori aceasta să fie acuzată de erezie sub pretextul că Touba înlocuia Mecca. Dacă este adevărat că murizii conferă titlul de hadji pelerinului la Touba, ei nu neagă din această cauză cel de-al cincilea „stâlp al islamului” – pelerinajul la Mecca. Ei consideră numai – ceea ce este strict coranic – faptul că pelerinajul la Mecca este facultativ și nu se referă decât la cei care dispun de mijloace materiale să-l facă, prima îndatorire a unui musulman fiind aceea de a se îngriji de nevoile familiei sale. Trebuie să spunem de asemenea că murizii nu au decât puțină simpatie pentru wahhabismul din Arabia Saudită, ca și pentru orice formă de islam marcată în mod exagerat de influența arabă.

Numărul murizilor este greu de apreciat. Către 1960, ei erau în jur de 400 000 în Senegal și mișcarea nu avea decât foarte puțini adepți în afara granițelor acestei țări.

De atunci, mișcarea a progresat foarte rapid. În Franța, sunt murizi chiar în comunitatea magrebiană, dar și câțiva convertiți printre francezii originari din Antile. Totuși cifrele citate de reprezentanții murizilor de 10 milioane de membri dintre care 6 milioane în Senegal – adică 60% din populație – par optimiste. Această incertitudine statistică satisface pe toată lumea: murizii pot să anunțe efective impresionante, iar confreria senegaleză concurentă a tidjanilor nu trebuie să-și recunoască înfrângerea. Astfel, marabuții celor două mișcări își păstrează intactă influența politică demnă de luat în seamă. Putem totuși să ne gândim că o cifră de cel puțin 2 milioane de murizi militanți este reală.

BLACK MUSLIMS

La începuturile sale, obiectivul politic al mișcării Black Muslims¹ nu este deloc ascuns, sloganul ei este: „America Africanilor”, iar membrii săi se considerau ca națiunea pierdută și regăsită a islamului în America de Nord.

¹ „Musulmanii negri”, în lb. engl.

Raportarea la islam se justifică prin practicarea celor cinci rugăciuni zilnice rostite cu fața spre Mecca și interzicerea consumului de carne de porc și de alcool.

Totodată, fondatorul mișcării, Elijah Muhammad, Poole după „numele de sclav“, a crezut că este bine să-i adauge islamului credințe puțin ortodoxe. Conform propriilor declarații, și-a fondat religia în 1931, după ce Allah i-a apărut sub înfățișarea unui anume Wallace D. Fard și l-a desemnat pe el, Poole, ca ambasador al său.

Pe de altă parte, Black Muslims susțin că Dumnezeu nu i-a creat decât pe negri la începutul lumii; albi sunt rezultatul unei experiențe a „savanților iadului“ și ei și-au însușit pe nedrept stăpânirea lumii. Această situație trebuie să înceteze curând, iar negrii vor guverna pământul în pace.

Cel mai cunoscut dintre Black Muslims este fostul campion mondial la box, Cassius Clay, devenit Muhammad Ali după convertirea sa.

De la moartea fondatorului căruia i-a urmat fiul său Wallace D. Muhammad în 1975, mișcarea s-a apropiat de islamul tradițional. Restricțiile rasiste au fost abolite, slujitorii cultului poartă numele de imam și credincioșii numiți *bilallians*, după numele primului muezin african, au renunțat la lupta politică și s-au opus efectuării serviciului militar.

Denumirea oficială a devenit „Islamic Community in the West“ (Comunitatea Islamică din Vest). Mișcarea numără 100–150 000 de credincioși și se răspândește încet spre zona Caraibelor și spre Africa, unde a înălțat moschei.

AHMAZII

Această mișcare religioasă se situează la marginea islamului, în sensul că se consideră musulmană, dar căreia autoritățile din Pakistan, unde își are centrul, îi neagă această calitate.

În realitate, ahmazii consideră că sunt singura formă adevărată a islamului și unica religie adevărată revelată.

Un anume Mirza Ghulam Ahmad, născut la Qadiyan, Pandjab, este fondatorul acestei religii. Așa cum indică numele mongol de Mirza, el

provenea dintr-o familie bună musulmană, ceea ce nu l-a împiedicat să aibă în 1891 o iluminare și să se declare Mahdi, adică, literal, trimisul lui Dumnezeu pentru a-i pregăti instaurarea domniei.

De atunci existența lui Ahmad este cea a unui profet ale cărui fapte au căpătat o aură de legendă. Se spune despre el că avea darul de a ghici viitorul, de a face multe minuni și de a provoca moartea sau învierea prin rugăciunile sale.

Doctrina sa dă o impresie fluctuantă și ciudată. El își spunea în mod succesiv sau simultan avatarul lui Krișna, Iisus revenit pe pământ sau re-apariția lui Mahomed. El afirma că Iisus este mort și îngropat la Srinagar, în Cașmir.

Personalitatea puternică a lui Ghulam Ahmad ar fi putut traversa Istoria fără a lăsa urme, după cum adesea este cazul mysticilor mai mult sau mai puțin inspirați, însă darul său de a convinge i-a adus discipoli cu un deosebit de dezvoltat simț al organizării. Înaintea morții sale, el a înființat califatul, structură a puterii islamice, din care succesorii săi au făcut un instrument puternic și centralizat.

Ahmazii sunt astăzi în jur de aproape 1 milion, din care jumătate în Pakistan și restul răspândiți în numeroase țări unde există cel puțin o comunitate mică pakistaneză. Îi găsim astfel în India, în Nigeria, în Surinam, în Statele Unite etc.

Toți ahmazii plătesc un impozit de 6,25% din veniturile lor, ceea ce-i asigură mișcării mijloace financiare solide. Dreptatea se face după modelul islamic tradițional. În fruntea mișcării, toată puterea îi revine șefului, asistat totuși de un consiliu pur consultativ. Cei patru stâlpi ai mișcării sunt cultul fondatorului, respectul față de șef, viața colectivă și credința în doctrină, care spune că Dumnezeu este unic, este singurul demn de adorație și că omul trebuie să acționeze în conformitate cu legile islamului. Mahomed este recunoscut ca profet, dar același rol îl îndeplinește și fondatorul Ghulam Ahmad. În această privință musulmanii și ahmazii nu au ajuns la un consens.

Religiile de „tranziție“

După religiile revelate care însumează în total mai mult de 3 000 de milioane de oameni, grupul cel mai important este cel al religiilor pe care le putem califica drept politeiste, adică acelea care venerază aparent o multitudine de divinități.

Religiile revelate recunosc același Dumnezeu creator și caracterul inspirat al Bibliei; ele se revendică de la Avraam, „strămoșul credincioșilor“.

În schimb, religiile politeiste nu au aceeași unitate și nu provin dintr-o filiație comună. Putem distinge printre ele, pe de o parte, hinduismul ale cărui batalioane sunt cele mai importante (900 de milioane de adepți) și, pe de altă parte, diversele religii animiste care, pentru cele care rezistă în zilele noastre, sunt cel mai adesea de origine africană. De câteva decenii, adepții acestor religii sunt frecvent influențați de una sau de cealaltă dintre religiile revelate, dar putem evalua la aproape 10 milioane numărul celor care nu practică decât o religie animistă.

Totuși între aceste două grupe ale religiilor revelate și ale religiilor politeiste vom situa, în mod puțin arbitrar, două religii calificate ca fiind de „tranziție“.

Prima este cea a vechilor perși; ea a cunoscut apogeul spiritual prin Zoroastru, s-a menținut timp de aproape un mileniu și s-a prăbușit la contactul cu islamul începând cu secolul al VI-lea.

Cealaltă este sikhismul, născută din contactul islamului cu hinduismul în cursul secolului al XVI-lea.

De ce să apropiem în mod aparent artificial două religii atât de diferite și atât de îndepărtate în timp? Cu siguranță, prin situația lor geografică, ele sunt amândouă religiile populațiilor indo-europene situate la punctul de întâlnire dintre hinduism și lumea religiilor revelate. Chiar și mai mult, aceste două religii au particularitatea de a fi monoteiste (deși expresia monoteismului nu este întotdeauna foarte clară la zoroastrieni), de a se sprijini pe o carte de referință (*Guru Granth* în sikhism, *Avesta* la zoroastrieni) și de a nu avea nevoie în mod explicit de o revelație.

ZOROASTRIENII SAU ADORATORII FOCULUI

Printre cei care, pasionați de Antichitate, își amintesc de existența lui Zoroastru, foarte puțini sunt aceia care sunt în stare să vorbească în mod avizat despre religia pe care el a răspândit-o. Am fi chiar tentați să credem că orice urmă a acestei credințe orientale venită din adâncul veacurilor a dispărut de mult timp¹.

Nietzsche nu a ajutat la lămurirea lucrurilor, căci cartea sa *Așa grăit-a Zarathustra* nu are nicio legătură cu acest personaj pe care-l numim, de la greci, Zoroastru.

Totuși, religia zoroastriană a lăsat, fără posibilitatea de a fi contestată, o amprentă profundă în universul nostru filosofic și religios, chiar dacă nu-i putem trasa cu exactitate contururile. Dar mai ales chiar și în zilele noastre mai există zoroastrieni. Există două comunități: cea a parșilor, foarte activă în afaceri, numărând aproximativ 200 000 de persoane în India, în principal la Mumbai, cealaltă, având în jur de 50 000 de suflete, trăiește în țara de origine a acestei religii, în Iran, mai ales în orașul Yazd.

¹ Toți copiii au auzit de preoții zoroastrieni: aceștia sunt magii de la care provine cuvântul magician. În *Flautul fermecat* de Mozart, magicianul se numește Sarastro, deformare de la Zoroastru. De fapt, magii erau preoții religiei dinastiei persane ahemenide (700–330 î. Hr). Nu se cunoaște cu precizie ce influență a putut să exercite Zoroastru sau nu, asupra acestei religii.

Zoroastrienii îl numesc pe Dumnezeu lor Ahura Mazda; *ahura* înseamnă „zeu“ în opoziție cu demon și Mazda este numele său, a cărui etimologie s-ar apropia de ideea de înțelepciune.

Focul, prin analogie cu soarele, îl simbolizează pe Dumnezeu, izvor de lumină. Nu este deloc uimitor că Mazda a devenit o marcă de lămpi electrice.

Religia mazdeeană își are originea în Antichitatea îndepărtată, iar Zoroastru, despre care nu se știe cu exactitate când a trăit, nu a fost fondatorul, ci reformatorul religiei, poate cu 1 000 de ani înaintea erei noastre. Sub influența sa, mazdeismul a trecut de la stadiul de religie a miturilor unde se înfruntau zei mai mult sau mai puțin puternici, la o religie mai simplificată în care se opun principiile Binelui și al Răului.

Astfel Zoroastru a clarificat în mod considerabil religia indo-iraniană primitivă. Mesajul său este cel al unui profet, trimis de Dumnezeu Binelui, Ahura Mazda, mai puternic decât cel al Răului. El anunță înnoirea lumii și preconizează o morală în care omul contribuie activ la dreptate. Triumful acesteia va fi opera lui Dumnezeu, a unui Dumnezeu transcendent, neatins, cum e și fiirec, de experiența și gândirea omului.

Observăm evoluția considerabilă făcută de Zoroastru de la religiile cele mai primitive, de tip animist sau mitologic, la viața publică și particulară foarte agitată, în care divinități și semizei amestecă în mod constant activitatea lor cu cea a oamenilor.

Astăzi parșii din India, ca și ceilalți zoroastrieni din Iran, practică o religie care, de 2 500 de ani încoace, nu s-a schimbat decât foarte puțin.

Religia zoroastriană se sprijină pe textul sacru al Avestei din care s-au mai păstrat doar câteva fragmente, din cele 21 de cărți care o compuneau.

Limba originală a acestei lucrări sacre, apropiată de sanscrită, a fost abandonată în favoarea traducerilor succesive în limba pahlavi, adică în persana veche, apoi în zilele noastre, în gujrati, limba vorbită în regiunea Mumbai, sau în limba persană modernă.

Sacerdoțiul este privilegiul unei caste și cele trei grade diferite ale preoției se obțin prin ceremonii de inițiere.

Cultul se desfășoară în „templele focului“. Există temple mari – la Mumbai, de exemplu, găsim trei asemenea clădiri – și temple mici, care sunt în

jur de o sută în acest oraș¹. În afară de mărimea lor, aceste temple diferă prin calitatea focului care este întreținut acolo, adică mai ales prin alegerea materialelor de combustie.

Se aduc diverse ofrande, plante alese cu grijă, cornuri, unt sau carne. Ceremoniile sunt însoțite de recitarea unor lungi fragmente extrase din Avesta.

La depășirea pragului vârstei copilăriei, la șapte ani în India și zece ani în Iran, are loc o ceremonie deosebită care constă în înmânarea în mod solemn a unei cămăși albe și a unei centuri, simboluri ale apartenenței la religia zoroastriană. Celelalte sărbători celebrează creația și natura; astfel sărbătoarea Nowruz, în persană „zilele noi”, este cea a primăverii și a primei zile a anului iranien. Chiar și pentru musulmani, și astăzi este sărbătoarea cea mai populară din Iran²: cu această ocazie există obiceiul de a merge cu familia la picnic pe malul apei.

Contrar a ceea ce sugerează cuvântul „mag”, nu există nicio urmă de practică magică în religia zoroastriană actuală.

În ceea ce privește riturile mortuare, zoroastrienii se abțin să murdărească elementele sacre, pământul și focul, prin contactul cu cadavrele. Acestea nu sunt deci nici îngropate, nici incinerate, ci duse în „turnuri ale tăcerii” unde vulturii vin să le devoreze.

Deși considerată mult timp ca o religie dualistă în care zeul Binelui și zeul Răului se află în opoziție, mazdeismul zoroastrian se consideră de acum înainte ca monoteist: zeul Răului Ahriman nu este decât o creatură și un adversar inferior lui Ahura Mazda³.

În mod evident cele câteva comunități zoroastriene din India și din Iran nu mai sunt decât o supraviețuire curioasă a fostei religii a Imperiului Persan⁴.

¹ Cele trei grade ale preoției se numesc, pornind de la cel mai mic, *behdin*, *herbed* și *mobed*; templele mari sunt Atash Bahram și cele mici se numesc *adaran* în Iran și *ayyari* în India.

² A se vedea prezentarea calendarului iranien.

³ Trimiterea de către guvernul american a unui ministru pe nume Harriman pe lângă curtea Iranului în anii '60 a trezit în mod evident zămbete.

⁴ Numele iranien al zoroastrienilor este „zartocht”. Îi cunoaștem de asemenea sub numele de „ghebri”, derivat din cuvântul arab *kafir*, „necredincios”.

Cu ocazia prăbușirii dinastiei sasanide sub loviturile islamului începând cu secolul al VII-lea, iranienii s-au alăturat cu toții noii ideologii, ceea ce nu constituie un exemplu unic în Istorie. Raporturile partizanilor necondiționați ai mazdeismului cu islamul au cunoscut perioade grele, inevitabile după un război. Deși islamul consideră în general mazdeismul ca o „religie a Cărții”, pentru că dispune de texte sfinte, toleranța pe care această recunoaștere o implică nu a evitat jignirile și convertirile forțate, ceea ce a dus la exilul mării majorități zoroastrienilor convinși. De aici își extrage rădăcinile comunitatea parsă adeptă a lui Zoroastru stabilită în nord-vestul Indiei începând cu 717.

Până în secolul al XV-lea, a fost practic întrerupt contactul acestei colonii, care s-a menținut și s-a dezvoltat în mod remarcabil, cu zoroastrienii din Iran, a căror poziție socială este destul de modestă, spre deosebire de cea a emigranților. Astăzi, parsii aduc ajutor și susținere morală fraților lor iranieni, cu atât mai mult benevol cu cât religia lor îi îndeamnă spre activități în domeniul sănătății și educației.

Deși mazdeismul din Iran se află pe cale de dispariție, ne putem aștepta să regăsim cele mai importante din trăsăturile sale în islamul šiit. În special, credința în Mahdi, reapariția ultimului imam la sfârșitul veacurilor este destul de asemănătoare cu credința zoroastriană într-un salvator care va instaura o nouă ordine, în principiu la 3 000 de ani după Zoroastru. Acesta este și mesajul mesianismului evreiesc.

Să notăm că strâmtoarea Ormuz care se află la ieșirea din golful arabo-persic are drept nume o deformare a lui Ahura Mazda (Horamazd, apoi Ormuz).

În ceea ce privește raporturile mazdeismului cu creștinismul, acestea sunt greu de stabilit, căci adesea ele au fost indirecte. Cele două religii au în comun credința în mântuire individuală și colectivă, ca și învierea morților, sau cel puțin a celor dreپți.

Să ne amintim în sfârșit că vechiul dualism persan între Bine și Rău a apărut din nou în secolul al III-lea d. Hr. în mișcarea maniheistă care amenința grav Biserica. Această adevărată nouă religie a fost prezentată de fondatorul său, un persan numit Mani sau Manes, ca împlinirea și sinteza budismului, creștinismului și zoroastrismului. Succesul său a continuat

până în Evul Mediu pentru că el nu este străin de mișcarea catară¹, anihilată în 1244 prin Cruciada Albigenă și distrugerea Montsegurului.

CALENDARUL IRANIAN

Până și în zilele noastre, iranienii folosesc un calendar cu denumiri ale lunilor zoroastriene, în combinație cu denumirile pe care noi le cunoaștem și, într-o mai mică măsură, cu numele din calendarul lunar islamic. Iranienii sunt foarte legați de aceste luni zoroastriene care datează după toate aparențele din secolul al V-lea î. Hr., dar a căror semnificație ei nu o mai cunosc, decât cu mici excepții.

Anul începe cu primăvara, între 21 și 23 martie, în funcție de an: Nowruz, Ziua cea Nouă, principală sărbătoare și perioadă de concediu la iranieni.

Cele douăsprezece luni sunt solare și au deci 30 sau 31 de zile. Numele sunt fie cele ale divinităților desemnate printr-o calitate abstractă, fie cele ale simbolurilor cosmice.

- *farvardin* (21–23 martie – 21 aprilie), de la *fravarti*, numele sufletelor în Avesta;
- *ordibehesht* (22 aprilie – 22 mai), „justiția perfectă”;
- *khordad* (23 mai – 22 iunie), „integritate”;
- *tir* (23 iunie – 23 iulie), numele stelei Sirius care, în mitologia persană, aduce ploaia;
- *mordad* (24 iulie – 23 august), „nemurirea”;
- *shahrivar* (24 august – 23 septembrie), „imperiul de dorit”;
- *mehr* (24 septembrie – 23 octombrie), numele deformat al zeului Mithra;
- *aban* (24 octombrie – 22 noiembrie), „apele”, abrevierea de la „fiii apelor”;
- *azar* (23 noiembrie – 22 decembrie), „focul”;
- *dey* (23 decembrie – 21 ianuarie), „creatorul”;
- *bahman* (22 ianuarie – 20 februarie), „gândul cel bun”;
- *esfand* (21 februarie – 21 martie), „sfânt”, abreviere de la „sfânta evlavie”.

¹ *Cathare* („catar”), ca și Catherine, în limba franceză, provin de la cuvântul grec ce înseamnă „pur”.

ADEPTII SIKHISMULUI

Cine nu a întâlnit până acum un sikh? Cu turbanul lor legat cu grijă, cu fileul în care își prind barba și părul, cu pantalonii strânși pe gambă, sikhii nu trec neobservați. Soldați remarcabili, ei au fost pilonii armatei indiene. Astăzi, ei încă reprezintă 10% dintre ofițerii indieni, în timp ce la nivel de populație nu sunt decât în jur de 2%, adică aproape 17 milioane de bărbați.

Din punct de vedere numeric, religia lor este deci importantă, practicanții săi fiind mai numeroși decât evreii. Este de asemenea o religie relativ recentă, aproape contemporană apariției protestantismului.

Inițial, aceasta a fost o punte între hinduism și islam. Fondatorul religiei sikh, Guru Nanak, s-a născut în 1469 în regiunea Lahore, în Pakistanul actual. Era epoca dinastiei mogulilor care a lăsat Indiei, printre altele, încântătorul mausoleu Taj Mahal. Această dinastie musulmană s-a impus în 1526 asupra unei populații profund hinduiste, iar întâlnirea dintre culturi a născut firesc discuții. Nanak, renunțând la căsătoria aranjată de părinți, a plecat în călătorie spre Mecca. De fapt, viața sa este înconjurată de mister, biografia lui nefiind una foarte sigură, însă se știe că la vârsta de 50 de ani a avut o viziune care l-a convins de rolul său misionar. Poate că în timpul pelerinajelor sale l-a întâlnit pe înțeleptul Kabir care lupta împotriva divinităților multiple ale panteonului indian și lăuda cultul unui zeu unic fără imagine, așa cum îi stă bine unui bun musulman.

Este sigur faptul că la vremea aceea islamul, după ce fusese resimțit ca o cultură străină Indiei și impusă cu forța, începea să seducă hindușii de caste inferioare prin caracterul său egalitar care permitea fiecăruia să intre în lăcașurile de cult și să participe la slujbe.

Nanak a fost convins de caracterul invizibil al lui Dumnezeu și de deșertăciunea idolilor. El spunea: „Ekam onkar nironkar“, „Dumnezeu este netrupesc“. De altfel, el îl descria pe Dumnezeu astfel:

„Nu are nume, nu are locuință și nici castă.

Nu are formă, culoare, limite.

Mereu perfect, este prezent dintotdeauna și așa va rămâne.

Nu este din nicio țară și nu poartă haine tradiționale.

Nu are înfățișare. Nu este robit de dorință.”

Nanak s-a concentrat astfel către armonizarea concepției asupra lui Dumnezeu, apropiată de cea a islamului, cu practicile hinduiste devotaționale. A început să propovăduiască o religie fără caste și eliberată de practica hinduistă medievală *sati* conform căreia văduvele erau arse pe rugul soțului defunct. El respingea de asemenea practica musulmană a portului vălului de femei și excluderea lor din viața publică. În plus, refuzând islamul, Nanak mergea în sensul naționalismului indian care reproșa musulmanilor jafurile și convertirile forțate din perioada cuceririi.

Astfel, noua religie fondată de Nanak este în mod clar monoteistă și respinge orice reprezentare a lui Dumnezeu, dar ea nu se rupe complet de practicile umaniste ale hinduismului.

De fapt, această religie aduce împreună hinduiști și musulmani pe care vrea să-i convertească la învățătura sikh.

În mod curios, mișcarea sikh nu provoacă reacții doctrinare extreme din partea musulmanilor sau hinduiștilor. Aceștia din urmă îi consideră pe sikhi ca pe una din numeroasele lor secte, în timp ce musulmanii nu-i reneagă în general, ci îi consideră un ordin de inspirație sufistă.

Al patrulea succesor al lui Nanak, Ramdas, protejat de împăratul mogul Akbar, a construit în mijlocul unui heleșteu faimosul templu de aur. Astfel orașul Amritsar, al cărui nume înseamnă „orașul nemuririi”¹, a devenit Roma religiei sikh.

Abia fiul și, în același timp, succesorul lui Ramdas, Arjun, a publicat cartea sfântă a sikhilor, Granth, al cărei nume înseamnă „carte” („Nobila Carte”), în care sunt adunate toate scrierile despre religia sikh pornind de la Nanak. În această carte se găsesc 3 384 de imnuri compuse în limbile hindi și punjabi. Următorul imn servește, de exemplu, drept introducere la misiunea lui Nanak:

¹ În denumirea Amritsar întâlnim litera *a* privativă, cele trei litere *mrt* ale radicalului sanscrit ce înseamnă *moarte* și cuvântul *sar* care înseamnă *oraș*, precum omologul său persan *shahr*.

*Am căutat în cele patru Vede,
dar aceste scrieri nu arată limitele lui Dumnezeu.
Am căutat în cele patru scrieri ale musulmanilor,
dar nu am găsit cuvântul Domnului.
M-am scăldat în râuri și fluvii,
am străbătut șaiszeci de locuri de pelerinaj.
Am trăit în pădurile și luminișurile celor trei Lumi
și-am mâncat amar și dulce.
Am văzut cele șapte regiuni pământeste,
precum și Cerul de deasupra cerului.
Și eu, Nanak, vă zic vouă:
Omul va fi fidel credinței sale crezând în Dumnezeu și făcând bine.*

Un exemplar al *Cărții Nobile* împodobit cu miniaturi este expus la Templul de aur. În fiecare seară, o procesiune cu torțe trece podul de marmură care duce către malul heleșteului și depune cartea sacră într-un alt templu de marmură. În zorii zilei, procesiunea aduce cartea sacră înapoi în templu. Credincioșii împrăstie flori în fața altarului unde aceasta este așezată.

În vremea Imperiului Britanic, adorarea cărții sacre făcea parte din ceremoniile militare ale regimentelor sikh; în timpul citirii, *Cărții* i se făcea vânt cu un evantai din pene de păun.

Venerarea cărții divine presupune intonarea unor cântece numite „jap” și rituri de devoțiune numite „bhakti”.

Inițierea în religia sikh presupune un botez prin scufundare, însoțit de stropirea cu o băutură îndulcită. Se servește apoi o gustare sfințită alcătuită din prăjituri din făină, unt și zahăr.

Mesele comunitare sunt de altfel un obicei foarte important la sikhi, căci simbolizează respingerea sistemului castelor. Urmând exemplul primului sat comunitar creat de Nanak, Kartarpour, fiecare templu sikh – numit „gurudwara” adică „poarta guru” – are o cantină comunitară numită „înfășarea”, unde sunt servite două mese pe zi.

Membrii comunității sikh sau *khalsa* trebuie să poarte ca simbol al purității religiei lor ceea ce se numește „cei cinci K”, adică:

Kes, barba și părul lung;
Kangha, pieptenele cu care se prinde părul;
Kacha, pantalonii scurți;
Kara, brățara de oțel;
Kripan, sabia.

Brățara este simbolul unității și fraternității sikh, iar sabia este cel al autorității și justiției.

Sikhii își dau silința să-și extindă religia peste tot în lume; au centre în America de Nord, Africa Orientală, Australia, la Londra și Essen în Germania. Din 1960, mișcarea editează la Londra *The Sikhs Courier*.

Dacă veți întâlni un sikh, să nu vă mirați că-l cheamă Singh, adică „leu”: toți sikhii poartă acest nume de onoare al lui Govind Singh (1675–1708), al zecelea și ultimul guru al comunității militare sikh. Însuși cuvântul sikh, dat însoțitorilor săi de Nanak, înseamnă „elev”, „discipol”.

85% din cele 17 milioane de sikhi trăiesc în statul indian Punjab. Cei mai mulți dintre sikhi vorbesc punjabi, însă ei nu reprezintă decât în jur de o treime din populația Punjabului, a cărei majoritate este hinduistă și vorbește hindi.

Religiile „politeiste“

Acest capitol regroupează pe de-o parte hinduismul și ruda sa apropiată jainismul și, pe de altă parte, religiile de inspirație animistă, fie ele de origine africană, amerindiană sau asiatică (precum șintoismul japonez și taoismul chinez).

Singurul punct comun al acestor religii este faptul de a fi politeiste, adică admit existența mai multor zei, câteodată într-un număr chiar foarte mare.

Totuși această pluralitate de zei nu exclude în mod obligatoriu existența unui Zeu suprem, creator sau nu, a cărui autoritate asupra celorlalte divinități este mai mult sau mai puțin explicită.

Prin urmare distincția între religiile monoteiste, precum religiile revelate, și religiile politeiste nu este întotdeauna atât de netă pe cât ar părea: să ne imaginăm că le dăm nume de divinități îngerilor sau sfinților cărora credincioșii preferă câteodată să li se adreseze în locul unui Dumnezeu perceput ca fiind inaccesibil...

HINDUISMUL

Abordarea hinduismului este profund derutantă. Încă de la început, sesizăm o mișurare de zei cu forme ciudate, cu rol confuz, ce se amestecă într-o mitologie fără sfârșit.

Se pare că nimic nu poate fi explicat într-o limbă occidentală astfel încât să o înțelegem corect. Pare a fi exclus ca vocabularul nostru să posede termeni echivalenți, fie ei și aproximativi, pentru a reda sensul noțiunilor misterioase precum *karma*, *dharma*, *yoga*, *mantra* etc. Unii occidentali sunt înflăcărați după acest exotism în care văd revelația unei spiritualități necunoscute. Scopul nostru este, din contră, de a aduce cât mai multă lumină cu puțință în descrierea acestei religii.

După un scurt istoric și examinarea principiilor fundamentale ale hinduismului, vom vedea cum este trăită în practică această religie.

HINDUISMUL ÎN ISTORIE

Contrar majorității marilor religii, hinduismul datează încă din cele mai vechi timpuri și nu are un fondator istoric identificat.

Cuvântul *hinduism* este mai recent decât religia însăși: musulmanii sunt cei care, întâlnind pentru prima dată hinduiști în provincia Sind unde curge Indusul, le-au dat numele derivat de la cel al provinciei și fluviului.

Am putea vorbi de asemenea de brahmanism, adică de religia preoților, brahmanii, sau să folosim de asemenea termenul indian *sanatana dharma*, „legea eternă“.

Această religie, care a suferit importante evoluții de-a lungul secolelor, provine din cea a indo-europenilor primitivi ale căror rude suntem de departe. Se regăsește de asemenea numele de brahman în cel al preoților din Roma antică, flaminii (*br* corespunde fonetic grupului *fl*).

Studii aprofundate, al căror inițiator a fost Georges Dumézil, au arătat înrudirea religiilor și miturilor diverselor popoare indo-europene¹. Punctul lor comun cel mai izbitor este un fel de separare a puterilor militară și religioasă, în timp ce activitatea economică era apanajul restului populației. Sunt principii care au fost fundamentul sistemului hinduist al castelelor.

Când indo-europenii, al căror leagăn pare a fi situat în stepele Asiei Centrale sau ale Europei Orientale, au invadat India către 1000 î. Hr.,

¹ A se vedea mai departe indicațiile date despre religiile antice, greacă și romană.

au adus cu ei și religia. Aceasta are ca texte sacre Rig-Veda (literal: „cunoaștere”), completate de Upanișade. Indo-europenii, numiți și arieni, adică „credincioșii” sau „nobilii”, au întâlnit în India alte religii preexistente pe ale căror divinități le-au asimilat¹.

Ceea ce explică în parte atât complexitatea inextricabilă a panteonului hinduist, cât și faptul că un singur zeu poartă deseori mai multe nume.

Observând că hinduismul nu este deloc răspândit printre popoarele non-indiene, am putea deduce că este greu de exportat din cauza conținutului său cultural. Totuși, hinduismul a ieșit odinioară de pe subcontinent grație marinarilor și negustorilor indieni. S-a înrădăcinat încă de la începutul erei noastre în țările din Asia de Sud-Est, dar a rezistat cu greu religiilor mai puțin marcate de cultura Indiei. În funcție de țară, budismul, încă din secolul al VI-lea, și islamul, începând cu secolul al XII-lea, au înlocuit încetul cu încetul hinduismul.

În cele din urmă civilizația indiană, pe care o amintesc nume precum Indochina și Indonezia, a lăsat urme adânci în tot sud-estul asiatic, dar doar o parte din această influență se datorează religiei hinduiste. Urma cea mai puternică pe care a lăsat-o India o constituie diferitele sisteme de scriere ale regiunii – birman, thai, laoțian, khmer, javanez etc. – care sunt toate derivate din alfabetele indiene. În plus, s-au păstrat numeroase toponime de origine indiană².

În ceea ce privește religia, este curios de notat faptul că unele rituri hinduiste au fost păstrate în ceremoniile regale din foarte budista Thailandă. Totuși, în general, hinduismul nu există în afara Indiei decât la populațiile indiene emigrate. Cei mai mulți, ca număr, trăiesc în Malaysia, Singapore, Fiji, Mauritius, Africa de Sud, Trinidad, Surinam sau în Statele

¹ Arian ar proveni din rădăcina *ar* ce înseamnă „a împărți”, „a deschide pământul”. Cuvântul era folosit la început pentru popoarele agricole, în opoziție cu nomazii turanieni (de la *tura*, „a alerga”).

² Printre numele de orașe, cităm pe cele formate plecând de la cuvintele indiene *nagar* sau *pour* (care înseamnă chiar „oraș”) : Angkor (Cambodgia), Nakhon (Thailanda), Singapore („orașul leului”), Ratburi (de la Ratnapour, „orașul pietrei prețioase”) și pe celelalte orașe în *-buri* din Thailanda etc. Amintim de asemenea Ayutthaya (Thailanda) și Madurai (Indonezia) care poartă numele unor situri religioase celebre din India.

Unite. Singurii hinduiști non-indieni sunt locuitorii insulei Bali, în Indonezia, și câteva grupuri puțin importante numeric din Java.

Să reamintim că am estimat numărul hinduiștilor în lume la 900 de milioane, din care mai mult de 880 milioane (90%) trăiesc chiar în India.

PRINCIPIILE HINDUISMULUI

Ca în cazul celor mai multe religii, universul în hinduism este imaginat foarte diferit în funcție de nivelul de educație al indivizilor. Pentru persoanele foarte evolute, concepția tradițională este pur simbolică. Pentru altele, ea este, mai mult sau mai puțin, luată ad litteram.

Esențialul hinduismului nu rezidă deci aici. Să amintim că, așa cum spun textele vechi, centrul universului este un munte, Muntele Meru, și că există trei lumi, pământul, cerul și un spațiu intermediar între cer și pământ.

De o importanță majoră este faptul că hinduismul nu percepe universul ca fiind creat, în sensul creștinismului sau islamului.

Există o Ființă supremă, un fel de Dumnezeu absolut și impersonal, dincolo de orice realizări semnificative. Se numește Brahma.

Universul provine din el, ca și cum aerul ar fi răspândit de expirație; ar putea foarte bine să dispară ca și cum ar fi din nou inspirat. Această suflare este esența vieții, este deseori identificată cu „eul” fiecărei ființe al cărei destin este să se întoarcă în absolutul lui Brahma. Astfel divinul există în orice creatură, iar sufletul ei, *atman*, este indestructibil¹.

Totuși Brahma, inaccesibil, se personifică întru câțva în doi zei complementari care le sunt oamenilor mai la îndemână. Este vorba despre Șiva și Vișnu. Primul, Șiva, este un zeu dinamic care, ca și viața, creează și distruge în mod succesiv. Vișnu este, din contră, un zeu static având ca sarcină menținerea ordinii lumii.

¹ „A respira” se zice *atmen* în germană, iar Gandhi este numit Mahatma, adică *maha atma*, „marele suflet”, marele suflu.

Pentru a simplifica, și lăsând deoparte numeroase puncte de vedere care pot fi considerabil divergente, se poate vorbi de o Trinitate hinduistă care-i reunește pe Brahma, „Creatorul”, pe Vișnu, protectorul, și pe Șiva, distrugătorul.

Această schemă nu trebuie să ne facă să uităm că Brahma are un rol mai abstract, că este la originea tuturor, dar că rămâne într-un plan secund, ca și când ar fi ascuns în spatele lui Șiva și Vișnu.

De aceea Brahma nu e decât rareori venerat. Templele sale cele mai cunoscute sunt cele din Khajuraho și din Pushkar. În schimb, numeroși hinduiști pun pe primul plan pe Vișnu și pe Șiva, constituind astfel sectele vișnuiste sau șivaiste. Pentru ele, Brahma nu este decât un zeu secundar.

Nimic nu obligă de altfel să se limiteze numărul zeilor la trei zei principali. O mulțime de alți zei, mai mult sau mai puțin importanți, trăiesc în cer și sunt de asemenea emanația lui Brahma. Ei sunt ființe tranzitorii, dar „durata lor de viață” este incomparabil mai lungă decât a noastră. Încă din epoca vedică, adică înaintea primului mileniu dinaintea erei noastre, erau 33 de zei al căror șef era Indra, sursa forței cosmice și stăpânul ploii, trăind pe Muntele Meru. S-au adăugat ulterior numeroase divinități minore, deseori recuperate din culte locale pe care hinduismul le-a absorbit. Importanța lor în credința populară este inegală.

Astfel, forma exterioară a evlaviei poate varia considerabil printre hinduiști. Ceea ce îi unește este o stare de spirit religioasă, căutarea unei depășiri pentru a cunoaște divinitatea și pentru a se identifica cu ea. Fiecare zeu al Indiei exprimă unul dintre aspectele acestei divinități, abstracte și absolute, și fiecare hinduist își va consacra evlavia în funcție de sensibilitatea față de zeul pe care îl apreciază mai mult.

Nicio cale nu este respinsă și, în general, hinduismul tolerează toate formele de căutare spirituală și nu-și exprimă dezaprobarea față de nicio erezie. Pare a fi în van să știm dacă hinduismul este monoteist sau politeist, căci zeii multipli pot fi de asemenea considerați ca manifestare a absolutului unic.

Un alt punct asupra căruia se pun de acord hinduiștii este caracterul ciclic al universului, simbolizat de respirația lui Brahma. Lumea este periodic distrusă pentru a renaște din nou. Conform tradiției hinduiste, noi ne aflăm în cel de-al patrulea astfel de ciclu numit „yuga” și a cărui durată se numără în mii de ani¹.

În același fel, dar cu o durată mult mai mică, oamenii vor dispărea pentru a reapărea într-o altă viață.

DESTINUL UMAN ÎN VIZIUNEA HINDUISTĂ

Oamenii împart în etape destinul întregii naturi: naștere, viață, moarte, dar de asemenea renaștere pe acest pământ pentru un ciclu nedefinit de vieți succesive. Este credința în reîncarnare, *samsara*.

Această renaștere nu este doar un fenomen fizic, hinduiștii adaugă acestuia și o latură morală: greutatea actelor noastre condiționează în mod strict calitatea a ceea ce va fi următoarea noastră viață pe pământ. În funcție de modul în care ne-am achitat de datoria noastră în societate, vom re trăi într-o condiție socială strălucitoare sau mizerabilă. Cei mai puțin merituoși pot de asemenea să renască sub forma unui animal mai mult sau mai puțin impur.

Aici intervine sistemul castelor atât de specific societății hinduse.

¹ Specialiștii nu au aceeași opinie în ceea ce privești durata acestor „yuga”. După interpretarea lui Alain Daniélou (*La Fantaisie de dieux et l'aventure humaine*, Editura du Rocher, 1985) durata universului ar fi de 34 de miliarde de ani și un ansamblu de 4 „yuga” ar dura 66 487 ani. Cea de-a patra „yuga”, în care noi trăim, „era conflictelor”, ar fi început în cursul celui de-al patrulea mileniu înaintea erei noastre, ceea ce converge cu datele evreilor și cu cele ale mayașilor despre începutul umanității (și anume 3760 și 3313 î. Hr.). Astfel, universul, despre care savanții cred că este vechi de 15 miliarde de ani, ar fi la jumătatea vieții sale, în timp ce umanitatea ar trebui să se aștepte să dispară către 2400. Nu este, trebuie să subliniem, decât punctul de vedere al acestui autor. Alții, precum Louis Frédéric (*Dictionnaire de la civilisation indienne*, Robert Laffont, 1987), consideră că doar a patra „yuga” ar trebui să dureze 432 000 ani. În orice caz, tot ce va dispărea va renaște.

CASTELE

În 1955, o lege împotriva discriminării rasiale și religioase, și de atunci consolidată constant, a suprimat barierele sociale și administrative impuse de sistemul castelor în India.

Contrar a ceea ce se spune în general, acest sistem nu este inseparabil de hinduism și numeroase mișcări religioase care provin din el resping noțiunea de castă.

În religia vedică a vechilor arieni, sacrificarea animalelor presupunea trei pași: să procuri animalul, să-l omori și să officiezi ceremonia. Era vorba despre funcții sociale între care nu existau ziduri de separație clare. Aceste funcții se regăsesc în cele trei caste:

- brahmanii – preoți
- kshatriya – războinici
- vaishya – agricultori și artizani.

Mai târziu, în epoca marilor epopei, sistemul a devenit mai rigid în timp ce popoarele cotropite constituiau în mod natural o nouă castă a servitorilor, sudra. Trebuie menționat și faptul că indivizii a căror profesie este prin ritual impură sunt excluși din orice castă, ei sunt „intangibili”.

Aparții unei caste de la naștere și rămâi în casta respectivă până la moarte. Acest sistem este extrem de rigid. Doar reîncarnarea îți permite să urci sau să cobori pe această scară socială.

De-a lungul secolelor, situația s-a complicat la extrem, fiecare castă dând naștere la alte subcaste, de ordinul miilor chiar, ce corespund în general exercitării unei meserii. Paradoxal, chiar și cei fără castă s-au împărțit în pseudocaste.

Disponem cu greu de date despre efectivele diferitelor caste. Sursele cele mai serioase dau următoarea repartitie a hinduiștilor sau asimilaților:

- brahmani 6%
- kshatriya 6%
- vaishya 6%

- sudra 60%
- fără castă 15% (intangibili)
- membri ai triburilor 7% (neclasați).

Sistemul castelor rămâne încă foarte viu, din obișnuință, dar și din rațiuni religioase: doar brahmanii pot deveni preoți și ofrandele credincioșilor la templu depind de casta căreia aceștia îi aparțin. Casta este în general identificată prin numele credinciosului pe care preotul îl cere înainte de a alege ofranda.

Odinioară, apartenența la o castă stabilea exact ceea ce fiecare trebuia sau putea face. De exemplu, un brahman nu putea consuma mâncarea pregătită de cineva dintr-o castă inferioară, cu atât mai mult de cineva fără castă. Deci existau restaurante pentru brahmani, cu bucătari brahmani și așa mai departe. Acest exemplu arată că nu toți brahmanii erau preoți și nici toți kshatriya războinici. Astfel Buddha aparținea castei kshatriya. Puritatea rituală a meseriei practicate este cea care caracterizează o castă.

Această rigoare nu mai este la fel de mare, însă tot este șocant să faci ceva ce aparține altei caste; este mai bine să-ți faci pe jumătate treaba, decât să îndeplinești perfect sarcina altuia. Ne explicăm astfel personalul numeros, fiecare angajat îndeplinind numai o anumită sarcină. Aceași persoană care scoate scrumierele nu poate să le și curețe.

Totuși sistemul castelor a rămas fix într-o societate veche și nu mai există reguli aplicabile pentru meseriile moderne. India trăiește astăzi un sistem compozit unde castele joacă un rol determinant în unele cazuri, dar care în alte situații nu mai au mare importanță. Schimbarea adusă de legea din 1955 a fost apreciată mai ales de intangibili, care, până în acel moment, erau practic excluși de la orice promovare socială. Gandhi, care îi numea „harijan” (copiii Domnului), milita fervent în favoarea lor și au fost instituite cote pentru a le deschide accesul la profesii din serviciul public. În zilele noastre se ajunge la cazuri extreme și paradoxale, de neimaginat acum câțiva ani, în care hinduși din caste înalte se străduiesc să-și ascundă originea pentru a obține acele locuri de muncă destinate defavorizaților.

Aceste detalii ne ajută să ne facem doar o idee foarte sumară asupra complexității castelor. De altfel, limbile Indiei folosesc două cuvinte distincte, casta fiind apreciată sub aspectul său religios sau în funcție de descendența familială. În primul caz se vorbește despre *varna*, literal „culoare”, iar în celălalt caz despre *jati*, „naștere”. Această distincție explică paradoxul de a fi împărțiți în caste chiar și cei fără castă: noțiunea de *jati* este mai vastă și mai complexă decât cea de *varna*.

Subliniem caracterul simbolic, dar în niciun caz rasist al noțiunii de culoare: Vișnu, de exemplu, este în general reprezentat cu un chip albastru, în timp ce roșul reprezintă soarele.

Precizăm că odinioară primele trei caste erau considerate drept „cele de două ori născute”, adică membrii lor erau născuți întru viața spirituală, ceea ce le dădea dreptul să poarte o centură roșie, simbol al purității. În zilele noastre, doar brahmanii mai au acest privilegiu.

Apartenența la o castă sau la grupul celor fără de castă din care fac parte non-hinduiștii este rezultatul iremediabil al faptelor dintr-o viață anterioară. Nicio revoluție nu-ți permite deci să scapi de această condiție, oricare ar fi ea. Așadar fiecare își acceptă statutul, consolându-se cu speranța unei schimbări de castă într-o viață viitoare. Este de înțeles că raporturile între caste nu implică, în principiu, disprețul celor din înaltele caste pentru inferiorii lor, nimeni nefiind la adăpostul unei decăderi într-o existență viitoare.

Ne imaginăm extraordinara stabilitate a unei societăți în care fiecare știe că trebuie să moară pentru a-și ameliora situația. Ca atare, moartea este trăită de cele mai multe ori cu indiferență sau chiar cu bucurie dacă există satisfacția unei datorii îndeplinite.

Adevărata problemă pe care și-o pune un credincios hinduist este să scape de ciclul reîncarnării. În teorie, doar un bărbat brahman poate, dacă faptele i-au fost perfecte, să obțină eliberarea, numită „moksha”.

Hinduismul nu este prea explicit cu privire la această eliberare, despre care se crede că este un fel de uniune cu divinitatea, diluare în absolut sau acces la cunoașterea supremă. Nu este foarte clar nici cum sunt judecate faptele oamenilor și nici cine hotărăște viitoarea renaștere.

De fapt, există o mare diversitate de păreri asupra acestor întrebări, însă hindușii se preocupă mai ales de progresul spiritual pentru a accede într-o zi la eliberare. În acest scop, sunt practicate trei metode:

- acțiunea sau *karma*
- cunoașterea sau *jnana*
- devoțiunea sau *bhakti*.

Acțiunea constă mai ales în respectarea riturilor castei sau, pentru cei fără castă, în asumarea constrângerilor impuse de condiția lor.

Cunoașterea nu este doar cea a cărților sacre, ci și aceea a unei înțelepciuni în care meditația are un mare loc.

Devoțiunea este un cult închinat Absolutului, personificat într-unul dintre numeroșii zei ai panteonului hinduist (a se vedea mai jos).

Astfel, practica hinduismului poate îmbrăca formele cele mai variate, nu doar în funcție de nivelul educației, ci și de curentul spiritual căruia îi aparține adeptul.

Panteonul hinduist

Zei hinduismului sunt atât de numeroși – se vorbește despre mai multe milioane –, iar aventurile lor atât de uimitoare, încât orice tentativă de descriere clară și sintetică devine rapid descurajată. În plus, faptul că fiecare zeu poartă deseori nume diferite în funcție de locuri și circumstanțe nu facilitează înțelegerea de către cei care sunt străini culturii indiene și nu cunosc sanscrita. Astfel, puterea particulară a unui zeu face să i se acorde un titlu precum „Stăpânul animalelor” (Pashupati) sau „Cel ce există prin el însuși” (Swayambu), care se substituie numelui său normal și care este suficient prin sine. La această dificultate de identificare se adaugă faptul că unul dintre zeii majori, Vișnu, însărcinat să mențină stabilitatea universului, s-a incarnat de vreo zece ori în Istorie, purtând de fiecare dată un nume diferit.

Pentru a ajuta cititorul nespecializat, vom prezenta divinitățile cele mai importante indicând numele lor cele mai întâlnite și cum îi putem recunoaște.

Trinitatea hinduistă (în sanscrită: *trimurti*) este formată din Brahma, Șiva și Vișnu.

- *Brahma* este creatorul universului, însă nu s-a încarnat. Este un zeu îndepărtat de care hinduiștii se interesează prea puțin. Drept mijloc de transport el are o lebădă. Soția sa, Saraswati, este zeița științei, a cuvântului și a muzicii.
- *Șiva* este zeul vieții și al morții, simbolizat fie de un falus (*lingam* în sanscrită), fie, într-un mod înfricoșător, cu un colier de capete de morți și ținând în mână un trident. El este zeul mișcării care creează și distruge succesiv. Vehiculul său este un taur, Nandi. Numele cel mai des întâlnit al soției lui este Parvati.
- *Vișnu* este zeul binefăcător și conservator. Coboară pe pământ când circumstanțele o cer. Această descindere se numește *avatar* (avatar) în sanscrită. Printre aceste avatare, numele de Rama și de Krișna sunt cele mai cunoscute. Unii hinduiști consideră că și Buddha este un avatar al lui Vișnu și că va veni un al zecelea avatar, Kalkin, pentru a juca rolul lui Mesia. Soția lui Vișnu este Lakshmi, zeița bogăției. Vișnu stă pe un șarpe, Ananta, și are ca vehicul o pasăre extraordinară jumătate om, jumătate vultur, Garuda¹.

Ideea pe care și-o fac hinduiștii despre zeii lor variază în funcție de nivelul lor cultural: o persoană simplă își imaginează zeii cu pasiuni umane și i se pare normal să aibă soții și copii, bineînțeles, toți înzestrați cu puteri supranaturale. În schimb, un hinduist cu educație superioară și obișnuit cu abstracția nu asociază reprezentărilor zeilor decât semnificații simbolice:

¹ De unde și numele companiei aeriene naționale din Indonezia. Înainte de revoluția islamică, compania iraniană, Iranair avea de asemenea ca simbol o pasăre mitică, Homa, literele acestui cuvânt fiind inițialele în persană pentru „aviația națională iraniană”.

dacă un zeu are mai multe brațe, este pentru a exprima capacitatea sa de acțiune superioară celei umane.

De asemenea, soția trebuie interpretată ca o altă fațetă a zeului ce are calități complementare aspectului său masculin. Acest lucru este foarte apropiat de conceptul taoist Yin și Yang: nu putem concepe un principiu superior, precum un zeu, fără ca acesta să nu aibă o formă de viață perfectă, asociind complementaritățile pe care le prezintă, în această lume, bărbatul și femeia. Din același motiv, caracterul „complet” al unui zeu face să fie normal ca acesta să aibă copii, adică să se prelungească sub forme aparent distincte, dar care sunt zeul însuși.

Este exclusă o bună înțelegere a panteonului¹ hinduist dacă nu intrăm în acest joc de simboluri în care aparența fizică a zeului, culoarea sa, gesturile sale au o semnificație precisă, legată de cultura și mitologia hinduse. Ne comportăm ca niște barbari dacă nu vedem în ele decât artă kitsch sau delirul unor primitivi agitați.

În același timp, cei trei zei din trimurti sunt, pentru mulți hinduiști, trei fațete distincte ale aceluiași Dumnezeu, ceea ce este destul de aproape de noțiunea creștină a Trinității. Aceiași hinduiști își imaginează cu ușurință că religia are trei fațete – hinduismul, islamul și creștinismul. Budismul este, potrivit lor, doar o ramură a hinduismului. Pentru ei este mai puțin important prin care dintre aceste religii îl pot cunoaște pe Dumnezeu, atâta vreme cât, adorându-l pe Șiva sau pe Vișnu, ei adoră același principiu divin unic sub forma care se potrivește mai bine sensibilității lor spirituale.

ZEII GRECI ȘI LATINI

Lumea greco-latină este una dintre ramurile civilizației indo-europene. De aceea nu este de mirare că religiile antice ale Greciei și Romei sunt înrudite cu cele ale Indiei, la fel cum și majoritatea

¹ Amintim că termenul panteon este grecesc: este locul în care se adună toți (*pan*) zeii (*théos*).

limbilor vorbite astăzi în Europa sunt rude îndepărtate ale limbilor indiene din Nord.

Cultura noastră nu a păstrat decât o amintire confuză a acestor religii. O mulțime de zei și semizei își împărțeau Olimpul, însă puterile lor supranaturale nu-i împiedicau să rămână aproape de oameni prin comportament.

Ne-au rămas de altfel familiari, căci numele lor desemnează planetele sistemului nostru solar (Marte, Venus, Saturn, Neptun, Pluton) sau intră în denumirea zilelor săptămânii (marți, ziua lui Marte; miercuri, ziua lui Mercur; joi, ziua lui Jupiter; vineri, ziua lui Venus; sâmbătă ziua lui Saturn).

Dacă avem în vedere aspectele cele mai importante, religia greacă și cea a Romei par a fi înrudite. Politeismul lor le apropie de religia vedică, strămoș al hinduismului. Totuși, acesta din urmă s-a debarasat de-a lungul secolelor de o concepție exagerat de antropomorfică a zeilor săi: doar credințele cele mai populare au mai păstrat niște urme. În schimb, repartiția responsabilităților între diferiții zei evocă mai mult animismul african, subliniind astfel un oarecare paralelism între religiile primitive.

Tabelul de mai jos prezintă principalii zei greci și romani și legăturile lor de rudenie, când acestea există.

Zei, printre care găsim și femei, își împart responsabilitățile așa cum o fac miniștrii unui guvern în sânul căruia coabitarea nu este ușoară. Doisprezece zei constituie cabinetul restrâns al Olimpului. Cel mai respectat și de temut este Zeus-Jupiter¹ a cărui armă este fulgerul. În cinstea lui este expresia: „A-i amenința pe ceilalți cu tunete și fulgere”. Soția sa, Hera-Junon, este zeița condiției feminine; unul dintre frații săi este Poseidon-Neptun, zeul mării, iar celălalt, Hades-Pluton, zeul infernului. Uniunea dintre Zeus și Hera a adus pe lume doi zei și două zeițe: Artemis-Diana, zeița naturii și a vânătoriei, este, într-o oarecare

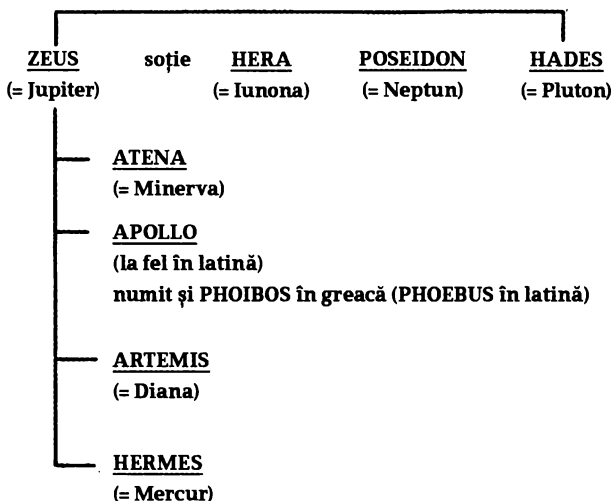
¹ Primul nume este grecesc, iar cel de-al doilea, latin, ambele desemnând aceeași divinitate. *Piter* este o derivare de la *pater*, „tata” în latină, care dispare în declinarea numelui: de la „Jupiter” se ajunge la *Jovis*. Tatăl zeilor este zeul prin excelență: cuvintele *deus*, *theos*, Zeus și *Jovis* sunt înrudite.

ZEII GRECI ȘI LATINI

Înrudire și echivalență¹

Familia lui ZEUS:

CRONOS, soție RHEA

ALȚI ZEI:

AFRODITA
(= Venus)

EROS
(= Cupidon)

ARES
(= Marte)

HEFAISTOS
(= Vulcanus)

HESTIA
(= Vesta)

DEMETER
(= Ceres)

măsură, ministrul mediului; Hermes-Mercur, ministrul comerțului și turismului, care veghează asupra călătorilor; Atena-Minerva, care și-a dat numele orașului Atena, prezidează gândirea, științele și industria; fratele său geamăn, Apollo, se consacră afacerilor culturale.

Cinci zei importanți nu aparțin familiei. Este vorba despre Ares-Marte, zeu al războiului, Hefaistos-Vulcan, zeul fierului și al fierarilor, Hestia-Vesta, zeița căminului și a familiei, și Demeter-Ceres, zeița fertilității, ministru al agriculturii. Cât despre Afrodita-Venus, zeița frumuseții și a dragostei, nu-și are loc în guvernele din epoca noastră, iar fiul său, Eros-Cupidon, nu face parte dintre marii zei, erotismul nemeritând un cult public. Trecem cu vederea semizeii, secretari de stat, și zeii cu funcții

¹ Zeii greci sunt notați cu majusculă, echivalenții lor latini sunt notați cu litere mici și între paranteze. Cei doisprezece zei principali sunt subliniați.

imprecise care seamănă foarte mult cu miniștrii fără portofoliu. Toți veghează la fericirea poporului care, în schimbul templelor pe care le construiește și a ofrandelor-impozit la care este supus, solicită privilegii și menținerea avantajelor dobândite.

PRACTICAREA HINDUISMULUI

Pentru a ilustra unele dintre nenumăratele feluri în care hinduismul este trăit, vom reține, într-un mod puțin arbitrar, practicile aparent cele mai diferite:

- Ritualul cotidian, numit „puja“, așa cum este el celebrat într-un templu hinduist
- Ascetismul absolut al înțelepților hinduiști, *sadhus*
- Concepțiile „moderniste“ dintre care unele au succes în Occident. Aici se alătură, printre altele, diverse *ashram*-uri precum cel a lui Sri Aurobindo, aproape de Pondichéry.

Ritualul cotidian, Puja

Practicarea cultului diferă în funcție de casta credinciosului și divinitatea pe care o preferă. Brahmanii sunt teoretic constrânși la cinci rugăciuni pe zi care pot fi făcute acasă, în fața altarelor domestice.

În general, hinduiștii cei mai pioși merg la templu de două ori pe zi, dimineața și seara. Ca exemplu o să luăm ritualul obișnuit oficiat într-un templu șivaist tamil.

Înainte de a intra, credincioșii se descalță, iau apă într-un recipient, o varsă pe picioare și pe mâini, dar și câțiva stropi pe cap. Astfel purificați, pot intra în sanctuar și se așază pe două rânduri paralele, femeile la stânga și bărbații la dreapta, în fața a trei statui, fiecare reprezentând câte un zeu.

Preotul, mereu un brahman, înlătură pânza care acoperă de obicei statuia de ochii publicului, apoi intră cu asistentul său, oferă câteva petale de flori zeului și îl venerează, trecând de mai multe ori o flacăra prin fața sa.

În tot acest timp, credincioșii își slăvesc zeul în picioare, cu mâinile împreunate deasupra frunții. Uneori, își țin urechile cu mâna opusă și își îndoie ușor genunchii. Câteodată, și femeile se închină prin prosternare.

Fiecare dintre cei trei zei este pe rând venerat, mai întâi Ganesha, zeul cu față de elefant, apoi Murugan și, în fine, tatăl celor doi, Șiva însuși. Totul este însoțit de o muzică foarte puternică și cam stridentă pentru urechea occidentală, muzică produsă de o goarnă din lemn, o tobă și un clopot. Muzica se oprește când preotul psalmodiază cu o voce caldă ce contrastează cu sunetul instrumentelor. La sfârșitul rugăciunilor, preotul dă celor prezenți un pachetel cu orez învelit în hârtie de ziar și un fruct.

Un credincios îi poate solicita preotului o rugăciune personalizată la orice oră a zilei. În schimbul unui bilet, cumpărat la intrare, preotul întreabă pentru cine este rugăciunea cerută, după care el cântă rugăciunile presărând pe statuie cenușă și flori. Aduce apoi o jumătate de nucă de cocos cu două frunze, două banane, floricele și un praf roșu împachetat într-o hârtie. Pulpa nucii de cocos are marcat pe ea, cu pudra roșie, un cerculeț. După ce și-a pus un punct de cenușă pe frunte și mâinile pentru o clipă deasupra lămpii cu ulei a preotului, credinciosul își termină rugăciunea consumând puțin orez cu curry și puțin orez îndulcit pe care îl ia cu mâna sa dreaptă.

Conform credințelor hinduiste obișnuite, o bucățică din divinitate se află în statueta care o reprezintă. Astfel se explică mai bine riturile oficiate în cinstea statuetei considerată ca având viață proprie, care trebuie trezită dimineața, hrănită ziua și culcată seara.

Sadhu

Pe toate drumurile Indiei și mai ales în locurile sacre ale pelerinajelor, întâlnim personaje curioase, aproape dezbrăcate, cu privirea de foc, pe care musulmanii le-au numit fachiri („sărac” în arabă), și a căror reputație este de a dormi pe un pat de cuie. Aceste ființe detașate de lume se numesc sadhu, „pur”, ceea ce exprimă atât virtutea, cât și sfințenia.

India numără, după estimări îndrăznețe, aproape 5 milioane de sadhu; au renunțat cu toții de bunăvoie la iluziile existenței pentru a-și asigura eliberarea, numită „moksha”.

Deși tehnicile practicate variază de la un sadhu la altul, este vorba mereu de o asceză a corpului și a spiritului destinată unirii sufletului cu Absolutul, Brahma. Aceste tehnici se numesc în general yoga.

YOGA

Yoga este deseori percepută în Occident ca o tehnică la modă de relaxare mentală și corporală. Pentru un hinduist însă, yoga este un exercițiu eminamente religios care merită să fie practicat sub acest aspect.

Yoga înseamnă în sanscrită „uniune”.¹

Există deci o înrudire între conceptul de yoga și religie care în-deamnă la „a lega” omul de Dumnezeu. În yoga nu este totuși vorba de a se uni cu un zeu personal, după concepția misticilor occidentali, ci mai degrabă de a se alătura principiului universului.

Pentru a face acest lucru, yoghinul se străduiește să se situeze în ansamblul creației încercând mai întâi să se cunoască pe el însuși. Înțelegem astfel de ce yoga hinduistă nu este o simplă gimnastică, ci un exercițiu în care sunt implicate corpul, intelectul și sensibilitatea.

Astfel, există mai multe varietăți de yoga, axate pe o abordare personală, de exemplu hatha-yoga care insistă pe exercițiile corporale. Însă performanța fizică nu este scopul practicii yoga. Corpul nu este decât un câmp de observare și experimentare pentru yoghinul care dorește să exploreze ceea ce se află dincolo de percepția simțurilor. Mulțumită stăpânirii funcțiilor vitale legate de cele cinci simțuri, unii yoghini speră să dobândească puteri inaccesibile oamenilor comuni.

¹ Jugul, care leagă boii de un atelaj, și cuvântul englezesc echivalent *yoke* provin de la aceeași rădăcină ca și *yoga*. Cuvântul rusesc *soyouz* pentru „uniune” conține aceeași rădăcină sub forma de *youz*. Cuvântul persan pentru „unul”, *yek*, este de asemenea din aceeași familie. Un adept yoga este yoghin.

Aceste puteri, denumite în sâscrîtă „siddhi“, acoperă toate fantasmalele umanității: perceperea infinitului mic și mare, capacitatea de a obține un obiect de la distanță, de a se deplasa instantaneu după propria dorință, de a avea brusc o greutate considerabilă sau, din contră, de a-și diminua greutatea până la a levita, puterea de a da ordine elementelor naturale, de a domina conștiința celorlalți etc.

Yoga, precum și credința în eficacitatea tehnicilor sale, aparține unei Antichități îndepărtate, dincolo de limitele Istoriei, căci este anterioară religiei vedice aduse în India de arieni în anul 1000 î. Hr.

În ansamblul său, yoga caută controlul asupra comportamentului, corpului și respirației, precum și dezvoltarea atenției și a concentrării intelectuale. Practicantul yoghin dobândește atunci o capacitate de „contemplare“ pe care o poate aplica după propria-i dorință unui obiect, unei idei. Vom constata în continuare că meditația budistă zen își are originile în yoga hindusă.

Căutarea perfecțiunii spirituale în asceză este practic ultimul stadiu al vieții unui brahman: doar după ce și-a întemeiat o familie și s-a asigurat că prezența sa nu mai este indispensabilă, un brahman se retrage astfel din lume pentru a deveni *samnyasin*, adică un fel de sadhu brahman. Totuși, nu toți sadhu sunt brahmani, dimpotrivă. Hinduștii din toate castele aleg calea renunțării. Ei speră să găsească astfel o scurtătură a lungului drum tradițional către eliberare, care obligă, în mod normal, la a aștepta o reîncarnare într-un brahman înainte de a pretinde o eliberarea moksha.

Prestigiul spiritual al sadhu este mare și unii dintre ei au reputația de a fi făcători de minuni. Este în general vorba despre șarlatani care profită de naivitatea sătenilor, adevărații sadhu fiind solicitați mai curând pentru sfaturi spirituale, ceea ce face din ei guru, maeștrii ai gândirii.

Trebuie subliniat că sadhu care nu sunt *samnyasin* sunt respinși de brahmanii tradiționaliști. Aceștia din urmă nu apreciază deloc scurtcircuitul spiritual căutat de acești sadhu: abandonându-și familia, acceptând mâncare de la oricine, neoficiind puja, păcătuiesc împotriva legii religioase, *dharma*, și riscă mai degrabă o reîncarnare deplorabilă decât eliberarea căutată.

Curentele „moderniste“

India a văzut născându-se, de-a lungul istoriei ei religioase, mișcările cele mai diverse. În mod curios, hinduismul prezintă particularitatea de a nu considera ca fiind eretică pe niciuna dintre concepțiile acestea de cele mai multe ori contradictorii; dimpotrivă, dispune de o mare ușurință de a integra în panteonul său nu doar mici divinități locale, ci și personajele cele mai remarcabile ale altor regiuni: Buddha este în general recunoscut ca a noua incarnare a lui Vișnu și unii hinduiști sunt gata să admită că Iisus și Mahomed sunt în aceeași situație.

De fapt, ceea ce poate apărea ca o mare toleranță și generozitate este o integrare a tuturor religiilor în hinduism, relativizându-le particularitățile. Astfel, vechiul fond politeist al hinduismului absoarbe inovațiile religioase tot așa cum altădată diferiții zei ai populațiilor dravidiene¹ au intrat firesc în panteonul arian. Am văzut că sikhismul, tentativă de împăcare a spiritualității hinduiste și a monoteismului musulman, a devenit o religie nouă fără să fi fost vreodată respinsă în mod expres de hinduism.

Contactele elitelor indiene cu creștinismul, care s-au înmulțit odată cu sfârșitul colonizării britanice la începutul secolului al XIX-lea, nu au condus la apariția unor religii noi, ci la crearea de mișcări spirituale originale. Astfel, Ramakrishna (1834–1886), maestru spiritual al Bengalului, declară că toate religiile sunt una singură, din punct de vedere transcendental. Gandhi (1869–1948) era cu siguranță sensibil la astfel de învățături când afirma că Evangheliile, *Bhagavad-Gita* și Coranul au aceeași învățătură.

Aceste curente moderniste rămân totuși marginale în India. Suscită, în schimb, interesul occidentalilor care găsesc în ele un umanism autentic și o deschidere spre spiritualitatea hindusă.

În acest context, filosoful Aurobindo Ghose (1872–1950) s-a străduit să creeze o „religie sintetică” universală. Consoarta sa, o franțuzoaică, Mirra Alfassa, numită „mama”, a fondat în 1956 aproape de Pondichéry o cetate prevăzută pentru 50 000 de discipoli veniți din toată lumea. Din 1980

¹ Adică populațiile din Dekkan, sudul Indiei, ale căror limbi nu sunt indo-europene.

guvernul indian, convins de strălucirea acestei mișcări, și-a asumat încheierea lucrărilor la construcția acestui „Auroville“.

Totuși, contactul hinduismului cu Occidentul nu aduce mereu beneficii de calitate spirituală; o să vedem mai departe că diverse secte se inspiră din hinduism pentru a-și recruta adepții pentru scopuri mai îndoielnice.

JAINISMUL

Pe urmele hinduismului s-au dezvoltat religii originale dintre care unele sunt încă foarte puternice. Am amintit deja sikhismul, ce face trecerea de la lumea islamică la cea hinduistă; vom vorbi mai încolo despre budism, făcând referire la religiile „filosofice“; însă, în continuare, vom trata despre jainism, apropiat de hinduism prin multe aspecte, numărând în jur de 5 milioane de credincioși.

Această religie este răspândită mai ales în statele din vestul Indiei, în Gujarat și Rajasthan, însă strălucirea sa depășește cercul practicanților săi.

Conform opiniei jainiștilor, religia lor este nemuritoare, a existat dintotdeauna și va exista pentru totdeauna, oricare ar fi evenimentele istoriei. Această poziție este susținută de ideea că lumea nu a fost creată, ci a existat dintotdeauna. Deci nu există un Dumnezeu creator.

Dacă, în teorie, jainismul există dintotdeauna, observatorii externi consideră că fondatorul este un prinț al statului Bihar, situat în valea joasă a Gangelui, în vecinătatea Bengalului, trăind prin secolul al VI-lea î. Hr. Numele său este Vardhamana Jnata, fiind supranumit Mahavira¹, „marele erou“, sau Jina, „victorios“. Acest cuvânt stă la originea cuvântului „jainist“: un jainist vrea să învingă pasiunile lumii.

Acest prinț era deci aproape contemporan, deși un pic mai bătrân, cu Gautama care a devenit Buddha. Amândoi au renunțat la lume și au trăit

¹ Recunoaștem *maha* care înseamnă „mare“ ca în *maharadja* și *vira*, din aceeași rădăcină ca și cuvântul „viril“.

ascetic pentru a se dezrobi de ciclul reîncarnării. Astfel, Jina a predicat timp de 30 de ani în regiunea Patna, în Bengal, complet dezbrăcat.

Din punct de vedere istoric, jainismul a luat naștere înaintea budismului și are o evoluție asemănătoare plecând de la ideile existente născute ca reacție împotriva brahmanilor.

Atât budismul, cât și jainismul reprezintă curente materialiste care au apărut în lumea hindusă cu 500–600 de ani î. Hr. Își propuneau să scape sufletul de suferința vieților succesive. Doar renunțarea și înțelepciunea permit atingerea păcii unei aneantizări, definite neinspirat, nirvana.

Totuși, dacă budismul este o religie a echilibrului, jainismul este câteodată mult mai extrem.

Jainismul are la bază trei principii:

- nu există absolut
- acțiunea are o eficacitate spirituală
- orice viață este sacră, ceea ce implică nonviolența.

Jainismul respinge complet sistemul castelor precum și ceremoniile excesive dedicate nenumăratelor divinități corespunzătoare panteonului hinduist. De fapt, jainismul este agnostic, adică nu se preocupă de o lume de dincolo pe care nu o poate cunoaște, dar nici nu neagă existența ei în mod explicit. Se poate vorbi despre zei, dar, după jainiști, este vorba mai degrabă de muritori care au avut succes în viață, despre profeți într-o oarecare măsură, dar care nu au nici rol activ, nici putere. Jainiștii îi numesc *tirthankara* (literal „făcător de vaduri”) și îi venerază pe 24 dintre ei. Doar ultimii doi, un ascet din secolul al VIII-lea î. Hr. și Mahavira, sunt atestați istoric. Statuile lor din templele jainiste îi reprezintă impasibili, în picioare sau așezați, de obicei dezbrăcați. Sunt câteodată pictați cu o culoare simbolică și însoțiți de un animal ce îi caracterizează (auriul și leul pentru Mahavira).

După un succes inițial aproape la fel de strălucitor precum cel al contemporanului său, budismul, jainismul a început să stagneze către secolul al IX-lea, poate și pentru că unele dintre teoriile sale fuseseră asimilate parțial de hinduism. Rezistă însă și, în 1946, este fondată o organizație

misionară pentru propaganda sa mondială al cărei sediu este la Aligarh, în statul indian Uttar Pradesh.

Mișcarea jainistă este de fapt foarte bogată și puternică. Cea mai mare parte a adepților săi trăiește în mediu urban, exercită deseori profesii comerciale și are o puternică influență politică.

În ceea ce privește practica jainismului, există două curente distincte care provin dintr-o schismă datând din anul 79 d. Hr.

Unul, numit *digambara*, practică forme extreme de ascetism. Cuvântul înseamnă „îmbrăcat în spațiu”, ceea ce înseamnă că adepții sunt în general dezbrăcați. Celălalt, numit *shwetamabara*, adică „îmbrăcat în alb”, este mult mai blând cu principiile. Jainiștii au în plus multe alte subsecte, cam vreo 80 după câte se spune.

Cel mai frapant aspect al celei mai stricte morale jainiste îl constituie respectul împins la extrem pentru orice formă de viață și încercarea unei renunțări totale la bunurile lumești.

În ceea ce privește respectul vieții, frica de a nu omorî din greșeală o insectă, interzice, de exemplu, practicarea agriculturii, căci a săpa este periculos pentru locuitorii humusului. Extrapolând, este total neindicat să se consume legume care necesită scormonirea în pământ, precum ceapa sau cartofii. Este de asemenea recomandat să nu se mănânce decât în timpul zilei, pentru a evita înghițirea vreunei insecte pe care este posibil să nu o vezi. Este inutil să subliniem că regimul este complet vegetarian. Tot pentru a evita înghițirea vreunei musculițe de orice fel, este bine să se poarte o bucată de pânză în dreptul gurii.

Este de asemenea de dorit să se folosească o măturică în timpul mersului pentru a evita strivirea vreunei găngănii.

Cât despre morala personală, tendința este spre rigoare. A trăi din cerșetorie este idealul căruia se consacră călugărițe și călugări. Aceștia depun cinci voturi permanente:

- să cruțe orice formă de viață
- să se păstreze neprihănit
- să nu posede nimic
- să nu cumpere nimic
- să nu mintă niciodată.

Se pot depune de asemenea „voturi mici“, mai puțin exigente în ceea ce privește castitatea și dreptul de a deține lucruri.

Jainiștii își aplică uneori voit pedepse foarte dure care pot merge până la sinucidere rituală, postind până la moarte.

Călugării au un rol de predicatori, însă jainiștii nu au, la drept vorbind, nici preoți, nici cler. Nu mai există un cult adevărat, ci doar ritualuri asemănătoare celor ale hinduismului. În mod curios, ofrandele, incinerarea morților și căsătoriile sunt oficiate de brahmani hinduiști care aparțin unei subcaste numite bodjak. Ei nu sunt jainiști și nu cunosc nici tradițiile, nici textele sacre ale unei religii căreia îi aduc un serviciu pur formal. Se spune că acest obicei este o concesie făcută brahmanilor pentru a evita ca ei să-i persecute pe jainiști. Oricare ar fi situația, jainismul este singura religie ale cărei ritualuri sunt oficiate de preoți care nu-i apațin.

RELIGIILE TRADIȚIONALE

Religiile tradiționale, deseori numite animiste, luate în sens larg, ocupă un loc important atât în istorie, cât și în actualitatea spiritualității umane. În zilele noastre, se estimează că ar fi 150 de milioane de oameni ce practică un animism excluzând orice altă religie, însă, adesea, credințele animiste subzistă în diverse grade în regiuni aparent creștinate sau islamizate.

Unele forme de superstiții încă vii în societățile occidentale ar putea fi incluse în formele difuze ale animismului.

Este evident dificil de estimat din punct de vedere cantitativ populațiile astfel atinse de o formă sau alta de animism. Dacă se vrea o estimare rezonabilă, se poate spune că sunt aproape 500 milioane de suflete marcate de animism considerabil, fie în viața socială, fie în particular.

Animismul în ansamblul său va ocupa deci al patrulea loc printre religiile lumii, după creștinism, islam și hinduism, puțin înaintea budismului.

Stând și reflectând, nu este chiar așa de uimitor că religiile animiste păstrează această importanță. Animismul a fost, fără îndoială în mod

natural, prima formă de exprimare religioasă a omului. Când omul primitiv se lupta pentru a supraviețui, resimțea forțele naturii ca pe niște puteri imprevizibile și amenințătoare cărora le atribuia o bună parte din propriul comportament: viclenie, mânie sau bunătate, de exemplu. De aici până la a da acestor puteri forma oamenilor sau animalelor și de a-i transforma în zei nu a fost drum lung.

Toate religiile primitive au astfel o mitologie bogată în ființe bizare sau uimitoare care sunt înzestrate cu o putere supranaturală și se lasă pradă, ca omul însuși, unor rivalități fără de sfârșit.

Bineînțeles, funcțiile și mai ales numele acestor nenumărați zei și semi-zei, spirite și demoni variază de la o cultură la alta.

Există totuși caracteristici pe care le întâlnim în aproape toate formele de animism. La modul general, religiile tradiționale nu sunt religii revelate; nu există cărți sfinte; nu sunt religii „intelectuale” cu o doctrină precisă. Organizarea lor ierarhică este rudimentară. Scopul acestor religii este în mod esențial atingerea unei anumite intimități cu zeii, ceea ce oferă puteri magice și produce diferite tipuri de posesie sau extaz.

Pentru a participa la această cunoaștere experimentală a divinului, trebuie o inițiere în ritualuri deseori misterioase. Muzica, ritmul și dansul joacă un rol de neînlocuit în ceremonii. De multe ori, unii participanți cad în transe a căror natură nu a primit, se pare, o explicație medicală satisfăcătoare.

Aceste puncte comune rămân, pe bună dreptate, destul de generale. Dacă intrăm în detalii, constatăm existența a două mari grupe de animiști în funcție de modul în care preotul stabilește o legătură cu spiritele și zeii.

O primă categorie este cea a religiilor tradiționale de tip șamanist. Șamanul¹ este capabil să meargă să caute zeii acolo unde aceștia se află. El „călătorește”. Câteodată, cade în catalepsie: corpul îi rămâne pe loc, iar spiritul îi călătorește în regiuni inaccesibile muritorilor. Poate astfel să descopere cauzele unei boli, de exemplu, sau ale unei vrăjitorii și să-l vindece pe cel care îi este victimă. Religiile tradiționale de tip șamanist se întâlnesc la triburile din Siberia Orientală, dar și în Coreea, Chile, Java...

¹ Prin acest cuvânt de origine siberiană este desemnat preotul-vrăjitor înzestrat cu puteri magice.

În Chile, această religie este practică de importanta etnie a indienilor Mapuche, mult timp impermeabilă oricărei influențe creștine.

În a doua grupă de religii animiste, în loc ca șamanii să meargă să îi viziteze pe zei, zeii sunt cei care vizitează oamenii și câteodată îi „locuiesc”, producându-se un fenomen de posedare. Vrăjitorul este capabil să invoce un zeu sau altul, iar acesta se manifestă într-o persoană din public, care cade subit în transă. Acest tip de animism este, de obicei, de origine africană. El a traversat Atlanticul în timpul comerțului cu sclavi și s-a regăsit aproape intact în comunitățile afroamericane din Brazilia sau Antile. Se întâlnește astfel sub numele de voodoo în Haiti și candomble în Salvador da Bahia.

Aceste două mari grupe nu înglobează toate expresiile animismului: nu se pot clasifica mai ales șintoismul japonez, taoismul chinezesc, cultul Toraja din Indonezia și nici cargo-culte din Oceania.

În aceste religii, oamenii și zeii rămân în lumile corespunzătoare lor. Totuși, comunicarea cu lumea de dincolo rămâne, în general, posibilă grație spiritelor strămoșilor morți.

De fapt, lumea animismului nu se supune unei clasificări riguroase și cel mai bun mod de a o înțelege constă în a prezenta câteva exemple de religii tradiționale dintre cele mai reprezentative și celebre.

Cum o descriere detaliată ar fi exagerat de tehnică și cum, în plus, există excelente lucrări specializate despre aceste religii, ne vom mulțumi prin a sublinia trăsăturile care duc la apariția varietății și originalității acestor religii.

În funcție de aceste criterii, alegerea noastră s-a îndreptat asupra:

- religiei populației Yoruba (Nigeria și Benin) și asupra religiilor afroamericane, voodoo, macumba și candomble, care derivă din acestea
- religiei indienilor Mapuche (Chile)
- cargo-cultelor oceanice.

Acestora li se adaugă cele două mari religii tradiționale asiatice:

- taoismul (China)
- șintoismul (Japonia).

care fac obiectul unor capitole distincte la care îl trimitem pe cititor.

După aceste prezentări monografice, vom descoperi până la ce punct animismul rămâne prezent în marile religii care aparent l-au înghițit. Câteva exemple rapid schițate vor fi suficiente pentru a lua cunoștință de acest fenomen religios important¹.

RELIGIA ETNIEI YORUBA

Cu mai bine de 20 de milioane de membri, etnia yoruba este una dintre cele mai importante din Africa Neagră. Tărâmul său se situează în sud-vestul Nigeriei și ajunge până în Republica Benin. Ca mai toate popoarele africane, poporul yoruba a fost supus unei puternice presiuni a islamului și creștinismului, în așa fel încât animiștii sunt aparent foarte minoritari. Totuși, cultura yoruba este extrem de puternică, iar religiile recent adoptate nu fac decât să se suprapună fondului animist ale cărui credințe și practici rezistă încă în număr mare.

Cum am mai văzut, acest animism și vecinul său, cel al etniei Fon din Republica Benin, sunt cele care stau la originea cultelor afroamericane din Brazilia și Haiti. Iată marile trăsături ale acestei religii.

Poporul Yoruba crede într-un Dumnezeu suprem unic, creator al universului, nemuritor, atotputernic, omniscient, transcendent, rege și judecător al întregii creații. Acest Dumnezeu care poartă mai multe nume, printre care și cel de Olorun, „Stăpânul cerului“, este prea puternic și prea abstract pentru a-i putea consacra vreun cult. I se pot aduce rugăciuni, iar acestea sunt numeroase.

Dar, tot așa cum societatea yoruba tradițională este foarte ierarhizată, există și între Dumnezeu și oameni divinități intermediare, cam câteva sute, de influență locală sau de reputație universală. Aceste divinități poartă de asemenea mai multe nume fiecare, cu greu distingându-se de spirite și de strămoșii zeificați.

Prezentăm în continuare trei dintre aceste divinități:

¹ Acest capitol se referă parțial la documentația denumită „una anima“ adunată de Alexandre Stakhovitch, dispărut prematur.

- Obatala a venit pe pământ ca să-l înzestreze. Acestuia i se aduc rugăciuni pentru ca femeile sterile să aibă copii. Este de asemenea și zeul purității. Culoarea sa este albul. Adoratorii săi, care trebuie să fie curați și sinceri, îi aduc ofrandă melci, nuci de cola sau de cocos, porumb fiert. Acesta trebuie să aibă mereu apă în sanctuarul său. Sucul fermentat și uleiul de palmier nu îi sunt deloc pe plac: ele sunt tabu.
- Orunmila este consilierul celui dinainte, acesta face numeroase drumuri între cer și pământ. Este oracolul poporului yoruba. El ghidează oamenii pentru ca ei să-și împlinească destinul.
- Ogun este șeful zeilor. Odinioară i se ofereau acestuia sacrificii umane. Cultul său se practică la poalele arborilor sacri. El apreciază ofrandele din suc fermentat și ulei de palmier, contrar lui Obatala, dar și sacrificiile de câini, țestoase și melci.

Conform religiei yoruba, spiritele populează râurile, vântul, munții și anumiți copaci: este prudent să li se aducă cinstire. Poate mai importanți decât spiritele, strămoșii sunt păstrătorii tradițiilor și activităților familiale. Dacă afacerile unui yoruba merg prost, o rugăciune îi vine brusc pe buze: „Tată al meu, nu dormi!”

Nu există totuși un cult al strămoșilor, ci mai degrabă certitudinea prezenței lor printre cei vii. Moartea nu este un sfârșit: în funcție de faptele lor, cei decedați merg la cer sau în iad după ce au traversat un râu și au plătit un podar. În vederea acestei călătorii, corpul decedatului este spălat și îmbrăcat cu haine frumoase; apropiații săi organizează o petrecere cu muzică, dans și ospăț.

Totuși, pământul este considerat un loc plăcut unde strămoșii pot veni să se reincarneze. Este un fel de reincarnare parțială, căci acesta rămâne și în regatul morților. Ca o consecință a acestei credințe, se întâmplă ca bebelușii să fie numiți după strămoșii lor recent dispăruți sau chiar să fie botezați „Bunicul a revenit”.

Viața religioasă este foarte diversificată. Pentru a-și atrage bunăvoința forțelor misterioase, se invocă spiritele prin rugăciuni incantatorii, se oferă ofrande pentru a evita calamitățile și se organizează sărbători pentru

a mulțumi. După cum am văzut, ofrandele sunt alimente de consum curent, respectându-se gusturile particulare ale fiecărui zeu.

Locurile sacre sunt foarte numeroase și de o mare simplitate: poate fi un copac sau încăperea unei case.

„Clerul“ are un rol de mediator pe lângă zei. Preotul poate fi un șef de familie sau de sat, un medium sau un vrăjitor. Preoții-medium își au fiecare zeul lor de care pot fi posedați. Reuniunile de vrăjitorie sunt secrete și au loc între miezul nopții și ora două. Se spune că trupurile vrăjitorilor sau vrăjitoarelor rămân acasă în timp ce spiritul lor este prezent la ceremonie.

Se practică numeroase ritualuri magice și se folosesc amuletele ca protecție în fața sorții potrivnice. Vrăjitorii recurg la divinație pentru a cunoaște viitorul clienților lor, utilizând în acest scop nuci de cola și mici scoici numite „cauris“. Toate aceste ritualuri au ca obiectiv respectarea ordinii lumii pe care omul o poate tulbura uitând să se roage Ființei supreme, zeilor și strămoșilor. Totuși, zeii și vrăjitorii răufăcători pot crea dezechilibre pe care cultul are sarcina de a le repara.

RELIGIILE AFROAMERICANE

Africanii deportați ca sclavi în America tropicală nu aveau alt bagaj decât credințele și religia lor. Zeii și strămoșii erau singurii care puteau să-i ajute să nu cadă în deznădejdea sclaviei, departe de pământul natal¹.

Totuși, amestecul etniilor și contactul cu creștinismul aveau să altereze inevitabil cultele africane și să dea naștere la religii noi.

Astfel, în Haiti a luat naștere voodoo, iar în Brazilia, macumba, a cărei formă cea mai pură este candomble din regiunea Bahia.

¹ Se estimează că 20 de milioane de africani au fost deportați către America de-a lungul a trei secole cât a durat comerțul cu sclavi. Numărul celor uciși în timpul vânătorii de sclavi este poate de patru sau cinci ori mai mare.

Voodoo

Independența statului Haiti, câștigată printr-o luptă îndelungată începând cu 1804, a avut ca efect ruperea țării de Europa și, indirect, de orice contact cu Africa. În schimb, creștinarea, deja foarte avansată de pe timpul colonizatorului, a continuat, conducând cultul de origine africană către un sincretism în care vechile divinități se amestecă deseori cu sfinții creștini. Voodoo astfel format rămâne totuși în esență un cult african, în ciuda veșmântului creștin ce ține de vocabularul religios, precum și de câteva ritualuri.

Religia voodoo are o mitologie cu divinități benefice sau malefice și rituri celebrate de un cler.

Voodoo este o religie inițiatică: există mai multe grade de inițiere din care cele mai înalte sunt secrete. Inițiații de bază se numesc *hounsi*, preoții sunt *houngan* dacă sunt bărbați și *mambo* dacă sunt femei. Templul, deseori foarte simplu, este un *hounfor*; acesta trebuie să aibă un pilon central.

Tradiția vrea ca „Iwas” să fie divinitățile, poate strămoși zeificați, originari din Munții Lunii, la granița dintre Rwanda și Uganda. Acest lucru poate părea surprinzător dacă luăm în considerare proveniența ritualului voodoo, malurile golfului Benin.

Obiectivul afirmat al voodoo este să ofere individului o armonie interioară. Contactul cu divinitățile îi permite acestuia să-și perceapă propriul loc în lume și îi dă forță și cunoaștere.

Rolul clerului este unul considerabil. Bărbați și femei au cu toții un loc egal, preotesele (*mambo*) par a fi chiar mai numeroase decât preoții (*houngan*). Inițierea clerului cade în sarcina inițiaților superiori, numiți în mod bizar Tatăl sau Mama-frunză. Nu există nicio autoritate ierarhică, ci doar o relație foarte respectuoasă a inițiatului cu inițiatorul său. Clerul este intermediarul dintre credincioși și divinități. Acesta are darul de a prezice viitorul, este când vraci, când prezicător, când vrăjitor. Putem spune că joacă triplul rol de judecător, medic și psihiatru pe lângă păturile sociale cele mai sărace ale populației. Este știut faptul că influența sa este profundă și depășește domeniul religios. Ar fi multe de spus despre relațiile dintre voodoo și politică. Să reținem doar că guvernele conduse de

mulatri se opun în general practicii voodoo, pe când cele conduse de negri sunt mai îngăduitoare în această privință. Voodoo a fost de altfel, în unele perioade, religia oficială sau aproape oficială a statului Haiti.

În ceea ce privește practicarea cultului, aceasta nu este secretă, dar nici nu i se face publicitate: ceremoniile au loc noaptea în locuri discrete. Turiștii amatori de exotism nu au acces decât la simulacre de voodoo concepute special pentru ei.

Ceremoniile constau în a invoca divinitățile ca acestea să coboare pe pământ și să posede o persoană din public, cel mai frecvent un inițiat. Panteonul voodoo are aproape 400 de divinități, mai mult de una pentru fiecare zi a anului, iar fiecare este celebrată conform unui ritual specific. Se pregătește ritualul trasându-se pe pământ, în general pe pământ bătătorit, desene denumite *vévé*. Aceste figurine, făcute din mălai, au mereu același chip și sunt caracteristice unui loa determinat. Se întâlnesc adesea și triunghiuri sau stele cu opt colțuri. Bătăile tobei și sacrificarea animalelor sunt o constantă a tuturor riturilor, dintre care principalele se numesc *rada*, *petro* și *congo*.

Când unul dintre credincioși este posedat de un loa, el cade în transă și dansează frenetic cu ochii dați peste cap.

Se prezintă ofranda adusă pentru loa, de exemplu un pui, și, dacă loa acceptă acest sacrificiu, posedatul sfâșie capul puiului cu dinții și bea sângele victimei pentru a-i absorbi forța vitală. Nu este exclus să aibă loc câteodată și sacrificii umane, care sunt mult mai importante și rezervate unor cazuri de gravitate excepțională.

O credință străină religiei voodoo îi privește pe zombi¹. Fiecare om are două suflete de naturi diferite: „marele înger bun“, suport al vieții afective și intelectuale, și „micul înger bun“, suport pentru loa. Iar vrăjitorii au puterea să ia marele înger bun al unui individ, transformându-l astfel într-un mort-viu, într-o ființă fără viață interioară, un adevărat sclav inconștient al vrăjitorului.

Voodoo prezintă curioasa particularitate, legată după toate aparențele de condițiile sclavagismului, de a avea nevoie pentru riturile sale de o altă

¹ Cuvântul derivă din limba bantu *n'zambi*, care înseamnă „zeu“, „spirit“.

religie, în cazul de față de catolicism. Astfel, este necesar să fii botezat catolic pentru a putea fi pe deplin practicant voodoo, împărtășania este considerată o sursă magică de putere spirituală, iar sărbătorile voodoo coincid cu cele catolice: Crăciunul este „timpul norocului“, se pregătesc în această perioadă prafurile magice; Sărbătoarea Tuturor Sfinților este de asemenea sărbătoare în cinstea spiritului Gede, spiritul morții.

Am putea afirma că voodoo este mai degrabă o religie animistă originală, decât un sincretism, în care magia joacă un rol important, o religie care se grefează pe trunchiul Bisericii Catolice, asemenea unei plante parazit.

Voodoo este practicat în mod regulat de o importantă minoritate a populației din Haiti; între 10 și 20% dintre practicanții voodoo sunt inițiați sau mai bine zis câteva sute de mii de persoane¹.

Macumba și candomble

Macumba este religia negro-africană din Brazilia a cărei formă cea mai pură este practică în Bahia sub denumirea de candomble.

Majoritatea brazilienilor nu o practică, însă puțini sunt cei care nu au măcar câteva urme de superstiție legate de acest cult. De aceea vedem atâtea lumânări aprinse în toate colțurile Braziliei, din câmpiile pierdute din Sertao până pe trotuarele capitalei. Importanța acestui fenomen religios este așa de mare încât numărăm până la un milion de persoane, printre care mulți curioși, adevărat, care-l sărbătoresc pe Sfântul Silvestru, zi de omagiere a zeiței dragostei și a mării, Iemanja. Există mii de centre de cult în întreaga Brazilie.

Contrar cazului religiei voodoo, care s-a dezvoltat în Haiti fără a avea contact cu Africa, macumba a menținut mereu relațiile, câteodată episodice și precare, cu cultele africane din care s-a născut.

¹ Voodoo din Haiti s-a diferențiat net de voodoo original care se practică în Benin și ale cărui caracteristici se apropie mai degrabă de religia yoruba, prezentată mai înainte. Voodoo din Benin nu prezintă interferențe cu catolicismul.

Regăsim deci în Brazilia cea mai mare parte a divinităților yoruba care-și păstrează, în general, numele¹, caracterul și rolurile.

Cultul constă în a stabili o legătură cu aceste divinități sau, mai precis, în a le face să coboare pe pământ pentru a beneficia de puterea lor. Zeul are nevoie de un suport pentru a se manifesta. El alege deci un bărbat sau o femeie pe care o posedă. Această persoană intră în transă și-și însușește în totalitate personalitatea zeului; ea nu va păstra nicio amintire din respectiva experiență.

Conform credințelor macumba, fiecare dintre noi este fiul unui zeu, iar acesta nu poate posedea decât pe unul dintre fiii săi, deseori inițiați.

Inițierea este o valorizare socială a individului, însă este nevoie de mai multe probe din partea aspirantului inițiat. Trebuie mai întâi reperat zeul al cărui aspirant este copilul: ceea ce este de datoria preotului sau preotesei, numiți de asemenea Tatăl sau Mama sfinților. Ritualurile de consimțire cuprind observarea tabuurilor alimentare ale zeului, abstenența sexuală, ritualurile de purificare și sacrificarea animalelor cu al căror sânge este stropit viitorul inițiat. Astfel, acesta își pierde viața anterioară și renaște simbolic la o altă viață. Reintegrarea în lumea exterioară se face progresiv și se termină printr-o binecuvântare... adresată Bisericii Catolice. Inițierea costă mult, cam salariul pe mai multe luni al unui muncitor; este prețul „răscumpărării” inițiatului de către familia sa.

Ceremoniile unui omagiu se practică într-un templu, *terreiro*, o sală simplă împărțită în două de o barieră joasă, cu o deschidere în mijloc.

De o parte se așază credincioșii a căror intrare este liberă, de cealaltă parte inițiații, fii și fiice ale zeilor, îmbrăcați în alb. Fiecare se salută și îi salută și pe zei. În mici anexe alăturate, încuiate, fiecare zeu are simboluri diferite pe care le poartă inițiații, de exemplu o sabie, un topor, o oglindă...

Zei sunt invocați prin bătăile tobelor. Fiecare tobă poartă un nume și este, într-o oarecare măsură, sfințită prin sacrificarea unui pui și stropirea cu apă sfințită. Ordinea în care sunt chemați zeii este fixă, primul este

¹ Astfel, *orisha*, „spirit”, divinitate în general; *Ogun*, zeul războiului; *Shango*, zeul fulgerului...

Eshu, „străjerul“. Preotul care oficiază recită nenumărate rugăciuni ce conțin anumite cuvinte din limba yoruba.

Într-un moment imprevizibil, zeul invocat îl posedă pe unul dintre fiii săi, câteodată un neinițiat din public. Acesta poate avea și cincisprezece transe în timpul unei singure ceremonii. Fiecare „posedat“ își însușește personalitatea, vocea și gesturile divinității sale.

Întreaga ceremonie poate dura mai multe ore. Ritualurile, care conțin elemente creștine și de spiritism, variază ușor în funcție de regiunile Braziliei.

Practicile religiilor macumba și candomble trebuie distinse net de cele ale *quimbanda*, care este numele brazilian al magiei negre.

RELIGIA MAPUCHE

Cunoscuți și sub denumirea de araucani, indienii mapuche¹ mai sunt în jur de 400 000. Din timpul incașilor, vecinii și inamicii de la nord, confederația triburilor mapuche ocupa o fâșie de o mie de kilometri la sud de granița Santiago-Buenos Aires. Teritoriul lor actual s-a restrâns considerabil la câteva mii de kilometri pătrați din teritoriul chilian între Temuco și Chiloé. Rezistența tribului mapuche în fața invaziei europene a fost foarte mare, în așa fel încât încă se mai adăposteau la mijlocul secolului al XIX-lea în spatele unei granițe fortificate la 50 de kilometri sud de Santiago.

Pe plan religios, mapuche au fost mult timp inaccesibili creștinismului și nici astăzi nu au nicio tendință de sincretism: ei își conservă religia sau sunt creștini, dar nu le amestecă.

Religia mapuche este un animism de tip șamanist rămas în formă foarte pură. De aceea am ales-o ca exemplu al acestui curent foarte important al animismului.

¹ Numele, pronunțat [mapușe], este cel pe care și-l dă tribul central al acestui popor. El înseamnă „Oamenii pământului“. Limba lor, mapudungu, este încă vorbită de jumătate dintre ei. Numele de araucan este o invenție spaniolă din secolul al XVI-lea luată de la denumirea localității Arauco.

Indienii mapuche consideră că trăim într-o lume intermediară situată între patru lumi superioare, domeniu al Binelui, și două lumi inferioare în care domnește Răul. Aceste lumi sunt populate de spirite benefice și malefice în funcție de locul în care se află. Zeii sunt numeroși. Cei mai importanți sunt foștii șefi, luna și stelele, dar există și o Ființă supremă, un creator al tuturor lucrurilor, *Pillan*, asimilat câteodată vulcanului.

Pentru a obține favoruri din partea divinităților, șamanii, în general femei numite *machi*, urcă în ceruri sau coboară în lumile subterane grație tehnicilor de extaz. Există astfel două tipuri de șamani, albi și negri, în funcție de spiritele pe care le frecventează. Șamanii pot fi consultați pentru a vindeca o boală sau pentru a îndepărta ghinionul. Ei intră în transă sau în extaz doar în cazuri grave, abandonându-și corpul pe pământ pentru a călători la spirite. Șamanii sunt supuși unei lungi inițieri secrete care implică învățarea unei limbi speciale. Există și preoți, *ngenpin* sau „maestri ai cuvântului”, care prezidează rugăciunile.

Ceremonia este foarte rudimentară și se desfășoară în mijlocul naturii. Ea presupune un ritual de salutare a soarelui și un dialog al preotului ofician cu zeii. Prin luna februarie, timp de patru zile, marea sărbătoare anuală, *nguillatun*, reunește credincioșii în jurul unui foc sacru. Cântecul sacru al strămoșilor, însoțit de tobe și dansuri, pregătește sacrificarea puilor prin care se dorește obținerea unui an favorabil din partea zeilor. Aceste ceremonii, care adună vreo câteva zeci de gaucho veniți călare, seamănă mai degrabă cu un foc de tabără primitiv, decât cu un cult religios elaborat.

Totuși, în ciuda absenței unei scrieri, tradițiile mapuche se transmit fidel. Muzica, imnurile și rugăciunile sunt studiate de etnologi.

CULTELE-CARGOU

De la începutul secolului al XIX-lea, Oceania a fost martora nașterii în sânul popoarelor din diverse insule din Melanezia¹, deseori foarte

¹ Din grecescul *melanos*, „negru”, Melanezia este un ansamblu de insule al Oceaniei locuite de negri. Este în partea opusă Polineziei.

îndepărtate unele de celelalte, a unei religii bizare care, este bine de subliniat, se află pe cale de dispariție. Desemnată printr-un nume englezesc *cargo-cult*, cultul cargoului, a luat forme diferite în funcție de loc și epocă.

Apariția primilor exploratori albi în aceste insule pierdute a fost la început interpretată ca întoarcerea strămoșilor, deveniți fantome cu pielea albă. Navele lor incredibile, încărcate cu obiecte minunate, nu puteau să provină decât din lumea de dincolo.

Această convingere, că strămoșii vor reveni să aducă prosperitate, este în centrul cultelor-cargou. Unul dintre cele mai recente a fost observat în 1970, în zonele înalte și inaccesibile din Papua Noua Guinee unde locuitorii au construit un fel de avioane din pânză și ramuri la marginea poienelor pentru a atrage vasele înaripate ale strămoșilor cu încărcăturile lor (cargou) binefăcătoare pentru trib. Văzând avioane ce treceau pe cer, ei doreau să prindă în cursă una dintre aceste enorme păsări cu unul dintre simulacrele lor mai mici.

Culte-cargou nu au avut dintotdeauna această naivitate înduioșătoare. În 1893, la Milne Bay, în Noua Guinee, un oarecare Tokerau a prorocit un cataclism care îi va distruge pe albi și le va permite strămoșilor să revină pe marile vase. Aceștia la rândul lor urmau să restaureze vechile obiceiuri și să aducă atâtea cadouri, încât orice muncă ar fi fost inutilă. Numeroși melanezieni, anticipând evenimentul, și-au distrus culturile și s-au găsit în pragul foametei când falsul profet a fost arestat.

ȘINTOISMUL

UN FENOMEN PUR JAPONEZ

Dacă aderarea la o religie constă în a te recunoaște drept creatură a lui Dumnezeu, putem spune că a fi șintoist înseamnă a te simți membru al comunității japoneze.

Sunt rare mișcările de inspirație filosofică și religioasă care să fie atât de strâns legate de un popor precum este șintoismul. Acesta este înainte

de toate expresia profundă a culturii străvechi a japonezilor. Din acest punct de vedere, el se poate compara cu multe din religiile animiste din Africa Neagră ale căror practici sunt limitate la o etnie determinată.

Bineînțeles, forța religiei șintoiste este cea a unui popor deosebit de dezvoltat, de mai mult de 100 de milioane de suflete, dar, văzut sub unghi filosofic sau religios, șintoismul ne lasă perplecși.

Își trage originea din cele mai vechi timpuri și se înrudește mai degrabă cu religiile animiste ale vechilor popoare siberiene.

Șintoismul consideră divine atât forțele naturii, cât și animalele sau oamenii celebri. Aceste divinități se numesc *kami*¹ în japoneză, iar echivalentul lor în chineză este *shin*. *To* sau *go* înseamnă „cale”² sau „metodă” în sino-japoneză. Astfel *shinto* este, literal, „calea divinităților”. Cea mai importantă divinitate este soarele care, printre alte virtuți, protejează împotriva invaziilor. Putem spune că și drapelul Japoniei este un simbol șintoist. Însuși numele țării, Nippon, se scrie cu două caractere chinezești: *ni*, „soare” și *pon*, „rădăcină”, de unde și traducerea de Imperiul Soarelui Răsare. Cuvântul *Japonia* rezultă din pronunția chineză a acelorași caractere, *Je-ben*. Totuși, soarele nu are rol de frunte printre divinitățile șintoiste: fiecare își are locul său.

Divinitățile *kami* inspiră de cele mai multe ori o frică respectuoasă. Regăsim printre ele munți, animale precum tigrul, șarpele și lupul; dar și pe însuși împăratul. Un ministru imperial din secolul al IX-lea este un *kami* al caligrafiei. Se pare că sunt opt milioane de *kami* și că Japonia are ca poreclă *Shinkoku*, „țara divinităților”.

Șintoismul nu cunoaște un Dumnezeu suprem, iar cerul, contrar credințelor chinezești, nu este o divinitate, ci locul în care stau divinitățile.

¹ Astfel *kamikaze* înseamnă „vânt divin”. Voluntarii morții din cel de-al Doilea Război Mondial erau comparați cu un uragan divin ce se abătea asupra inamicilor. *Kami* se înrudește cu termenul din limba ainu *kamui*, „zeu”.

² Regăsim acest cuvânt în *judo*, „metoda ușoară”; *kendo* „metoda sabiei”; *bushido*, „calea războinică” etc.

Kami sunt considerate a fi intrisec bune, însă întâlnim numeroase excepții. Se fac rugăciuni către kami cu diverse ocazii: pentru ploaie sau recolte bogate, pentru încoronarea împăratului etc.

De fapt, șintoismul nu are o doctrină stabilită, însă constituie un ansamblu de practici care, la origine, variau foarte mult de la un sat la altul.

EVOLUȚIA ISTORICĂ A ȘINTOISMULUI

Până la primele contacte ale Japoniei cu civilizația chinezească, în secolul al V-lea d. Hr., șintoismul nu era decât un ansamblu de credințe, mituri și practici. Era un fel de animism politeist care amintește, datorită hățișului divinităților sale, la fel de bine de unele religii antice precum animismul din Africa Neagră.

La acea vreme, Japonia nu cunoștea practic nici scrierea, nici pictura și nici sculptura, ceea ce explică absența idolilor.

China, aducând budismul în Japonia în 552, a provocat un efect dublu: pe de o parte, un anumit amalgam de practici șintoiste și budiste și, pe de altă parte, o reacție de apărare, ușor naționalistă, în favoarea șintoismului. Acesta s-a organizat deci în jurul secolului al VIII-lea, miturile s-au unificat și kami tutelare ale diferitelor clanuri sau sate au fost promovate la o demnitate națională.

Mișcarea, destinată să întărească guvernul imperial, a fost susținută de efortul de a scrie aceste tradiții antice și de a constitui o mitologie, un sacerdot și ritualuri „oficiale”. Au fost construite de asemenea și numeroase temple.

Toată istoria religioasă a Japoniei a fost de atunci o succesiune de mișcări contradictorii atât în favoarea budismului, cât și a șintoismului. Astfel, în ciuda unei tendințe foarte constante de a amesteca cele două religii într-un sincretism greu de definit, putem observa reacții de apărare a șintoismului în secolele al XIII-lea și al XVIII-lea. În această ultimă perioadă, budismul era o religie de stat, iar șintoismul apărea, într-o oarecare măsură, ca o frondă la adresa puterii centrale.

În epoca Meiji, în 1868, când Japonia și-a deschis porțile civilizației occidentale, guvernul a impus o separare între șintoism și budism. Preoții

budiști nu au mai putut să officieze în templele șintoiste, iar lectura de texte budiste a fost interzisă.

Șintoismul ia atunci patru forme distincte:

- Șintoismul Casei imperiale, conținând un rit de adorare a zeiței soarelui, Amaterasu Omikami. Acest cult, altădată public, este în zilele noastre unul strict privat.
- Șintoismul templelor. Este vorba despre riturile practicate în miile de temple japoneze, reunite într-o asociație, Jinja-Honcho¹. Cele două tipuri de șintoism reprezintă ceea ce se numește șintoismul de stat, creat la începutul primei epoci Meiji și care a durat până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Era o instituție destinată, în fapt, să întărească identitatea japoneză și devoțiunea față de împărat.
- Șintoismul sectelor este o sumă de mișcări diverse, născute la sfârșitul secolului al XIX-lea. Cea mai cunoscută dintre ele, Tenrikyo, a fost fondată de o femeie în 1838 și numără mai mult de trei milioane de adepți. Vom reveni cu câteva precizări ulterior.
- În final, șintoismul popular, care comportă un aspect religios pur emoțional cu elemente de magie.

Cele patru forme de șintoism se amestecă în funcție de universul cultural al fiecărui japonez și reprezintă baza sistemului de valori al țării. De aceea șinto a devenit forma privilegiată a particularismului și deci a naționalismului japonez. Doar șintoismul putea să-i ofere împăratului caracterul divin care favoriza scopurile imperialismului japonez.

Înfrângerea din 1945 implica reducerea acestui aparat șintoist dezvoltat din epoca Meiji. Împăratul Hirohito a acceptat să limiteze statutul șintoismului la o organizație religioasă ca toate celelalte. A explicat el însuși că atașamentul față de poporul său nu depinde de credința supușilor săi în divinitatea sa și a eliminat subvențiile guvernului pentru templele șintoiste.

¹ *Jinja* este denumirea japoneză a templelor șinto. [Jin] este o altă pronunție a cuvântului *shin*, ceea ce înseamnă *kami*.

Entuziasmul șintoiștilor față de împărat nu a fost afectat de această decizie, iar templele sunt la fel de prospere și astăzi.

PRACTICAREA ȘINTOISMULUI

Prezența șintoismului este mai pregnantă în viața socială decât în viața personală a japonezilor. Această religie a comuniunii cu natura, în care totul este sacru – astrele, râurile, strămoșii, oamenii celebri –, este prezentă în toate tradițiile japoneze. În sumo, luptă în care se înfruntă doi coloși aproape goi care încearcă să se împingă în afara unui cerc, sportul este aproape secundar în raport cu riturile: luptătorii aruncă un pumn de sare pentru a purifica arena, se balansează de pe un picior pe celălalt pentru a distruge forțele răului, iar în ceea ce-l privește pe arbitru, provenit dintr-o familie specializată în această funcție, este îmbrăcat precum un preot șintoist.

Teatrul Nō, codificat în secolul al XV-lea, nu este decât recitarea de legende epice de inspirație șintoistă. Chiar și ikebana, aranjamentul floral, este interpretat în termeni șintoiști: florile trebuie să marcheze prin dispunerea lor cele trei planuri ale cerului, omului și pământului. Ikebana se poate de asemenea interpreta în termeni de meditație budistă. Baia în comun, *o-furo*, care era mixtă până ce ocupantul american s-a supărat în 1945, este de asemenea percepută ca un ritual de comuniune cu natura.

În zilele noastre, practica șintoistă nu implică nicio credință specială. Japonezii nu păstrează decât puține dintre superstițiile privind divinitățile Kami și nu caută nicio justificare rațională pentru șinto. Totuși, aceasta este pentru ei forma de aderare la comunitatea națională, iar participarea la ceremoniile șintoiste din sanctuarul satului sau cartierului lor marchează dorința de a menține armonia vieții poporului. Japonezii oficiază în rit șintoist evenimentele marcante ale vieții indivizilor, comunității sau națiunii. Este vorba despre sărbători, numite *matsuri*, în care toată lumea se bucură pur și simplu de existență. Occidentalii le numesc, din lipsă de ceva mai bun, „festivaluri“. Ele sunt un bun prilej de a invita strămoșii defuncți la bucuriile din această lume și de a-i face să participe prin spirit. Cu toate

acestea nu există un veritabil cult șintoist al strămoșilor; ceea ce există în acest domeniu ține de confucianism, adică de cultura chineză.

Se încearcă a avea o inimă curată, se mulțumește pentru ceea ce lumea are frumos și se dorește ca fericirea să se păstreze.

Nu se așteaptă nimic de la o viață viitoare. Moartea este trăită ca o tragedie, iar un ritual budist, mai mângâietor, se ocupă de ea.

În schimb, ambianța de bucurie care este cea a ceremoniilor șintoiste este bine adaptată nașterilor și căsătoriilor. 90% din căsătoriile japoneze sunt oficiate în rit șinto; simbolul principal al uniunii soților constă în a bea de trei ori din aceeași cupă de sake. Totuși, petrecerea tradițională la care se invită familia și colegii de birou costă o avere, de aceea numeroși tineri ce locuiesc împreună preferă moda căsătoriilor în străinătate, oricare ar fi ritul în care este săvârșită. Este mai ieftin, iar voiajul de nuntă este inclus.

Famiiliile merg cu drag la templul șintoist duminica; este o plăcere să se plimbe în grădinile sale îndeplinind riturile de purificare: se bea apă din fântânile sacre cu ajutorul unor pahare de lemn fixate la extremitatea unor prăjini.

În șintoism există numeroase pelerinaje, deseori la munte, reședința divinităților kami. Morala, foarte simplă, constă în a evita marile păcate: minciuna, uciderea, adulterul etc.

Prin însăși natura sa, șintoismul nu este deloc compatibil cu alte religii, pentru că nici el nu este prea religios. De-a lungul timpului, s-a acomodat cu budismul și cu confucianismul, iar în zilele noastre nu-i pune probleme nici creștinismului. Viața modernă l-a dezbrăcat de conținutul său supranatural, însă șintoismul rămâne un liant extraordinar al unității națiunii japoneze.

Putem găsi surprinzător faptul că o „religie” foarte primitivă precum șintoismul a supraviețuit într-o civilizație atât de avansată din punct de vedere tehnologic precum Japonia. Șintoismul, prin universul pe care și-l imaginează, este deja foarte în urmă față de evoluția tehnică a Japoniei de dinaintea budismului. În acea perioadă, agricultura și structura socială ale Japoniei ajunseseră la un nivel pe care l-am putea considera, din exterior, superior stării de spiritualitate pe care o exprimă această religie.

O paralelă interesantă poate fi făcută cu scrierea japoneză care este primitivă și complicată în același timp. Ar putea fi fără mare efort înlocuită cu alfabetul latin, infinit mai performant și adaptat la fonetica japoneză. Japonezii preferă totuși să păstreze un sistem arhaic care le aparține, pentru a-și păstra neștirbită personalitatea. Șintoismul își are originea în acest spirit.

Totuși, mentalitatea șintoistă se adaptează bine la societatea modernă, contribuind la modelarea și dezvoltarea ei: interesul pentru natură favorizează mișcările ecologice, nevoia de reînnoire permanentă încurajează societatea de consum, iar preocupările estetice nu au rămas fără urmări asupra designului și frumuseții produselor japoneze.

Între filosofie și religie: taoism, budism, confucianism

Poate tocmai datorită faptului că occidentalii nu-și imaginează cu ușurință o spiritualitate fără religie, marile curente de gândire din Extremul Orient și din China sunt în mod obișnuit clasate printre religii.

Niciunul dintre ele totuși nu se sprijină în mod explicit pe existența unui Dumnezeu, însă niciunul nu o neagă.

Într-un mod foarte revelator, Confucius sfătuiește să se cinstească zeii, însă de la distanță. Astfel nu există niciun motiv pentru a lupta pentru divergențe teologice.

De fapt, budismul insistă mai degrabă pe o morală individuală, confucianismul pe regulile vieții în societate, iar taoismul pe o concepție generală asupra lumii. Nu există deci nicio incompatibilitate între cele trei sisteme și tot Extremul Orient, China, Coreea și Japonia, se împacă foarte bine cu o dozare cumpănită a mai multor curente de gândire.

Se pot suprapune de asemenea rămășițe ale riturilor animiste. În Japonia, de exemplu, la naștere se practică ritul șintoist, adică animist; la înmormântare se oficiază o ceremonie budistă și se urmează, în timpul vieții, o morală confucianistă.

Nu există incompatibilitate nici între aceste mișcări și opțiunile politice, fie ele chiar și cele mai extreme. Respectul puterii confucianiste precum și resemnarea budistă, împinsă până la căutarea aneantizării, sunt capabile

să accepte, fără a se revolta, regimuri la fel de dure precum cel al exterminatorilor khmeri roșii.

Nimic nu interzice adăugarea la toate acestea a unei religii revelate. Este exact ceea ce a înțeles remarcabila echipă a iezuitului Mateo Ricci, care după toate aparențele l-ar fi convertit pe împăratul Chinei în secolul al XVI-lea dacă instanțele Romei nu ar fi văzut în acest lucru un teribil amalgam dăunător creștinismului. Rivalitățile dintre dominicani și iezuiți nu sunt străine de eșecul istoric al acestei excepționale tentative de înțelegere reciprocă dintre Occident și Orient.

În zilele noastre, când putem vizita popoare dintre cele mai diverse, trebuie să constatăm că Extremul Orient ne este în mod deosebit lipsit de familiaritate, căci nu acceptă obiceiurile noastre carteziane de a ordona totul în categorii. Ba mai mult, vom vedea mai departe că taoismul merge până la a contesta în mod explicit însăși ideea de clasificare și consideră că fiecare lucru cuprinde în sine și contrarul său.

Pentru a înțelege ceea ce numim la modul general, în lipsa unei expresii mai potrivite, „religiile” Asiei Orientale, vom descrie pe fiecare dintre ele ca și cum ar fi independentă de celelalte. Să ne amintim totuși că realitatea este foarte diferită și că relațiile de interdependență sunt la fel de importante precum însuși conținutul doctrinelor.

TAOISMUL

În lumea spirituală pe care o explorează această carte, taoismul este după toate aparențele tot ceea ce poate fi mai îndepărtat de concepțiile occidentale. Este știut faptul că termenul de religie nu este tocmai potrivit, nefiind vorba doar despre un raport între Om și Divinitate. Nu este nici o filosofie, căci are numeroase culte și practici foarte derutante pentru rațiunea noastră. Am putea chiar spune că taoismul nu există în stare pură: acesta influențează viața socială a Chinei și forma de budism practică aici, fără însă a se opune confucianismului.

Cum am putea să descriem taoismul care nu a depășit niciodată lumea civilizației chineze? Dacă am încerca să aducem lumina pe care o caută spiritul occidental, am denatura în mod fatal taoismul care este, prin natura sa, ambiguu.

Tentativa de a înțelege această lume atât de ciudată este totuși una dintre acelea care provoacă cel mai mult reflecția și punerea în discuție a modului nostru de gândire.

Tao este un cuvânt chinezesc folosit în mod curent în zilele noastre pentru a desemna tot ceea ce ține de ideea de drum, cale, metodă. Transcrierea modernă a acestui cuvânt după scrierea pin yin¹ este *dao*, pe care japonezii îl pronunță *do* sau *to* și pe care îl regăsim în termenul *șinto*.

Noțiunea de Tao este cu totul altceva decât o metodă și nu are nimic în comun, de exemplu, cu experiențele spirituale.

O traducere mai bună pentru Tao ar fi mai degrabă „cursul lucrurilor”, căci cuvântul chinezesc conține o noțiune de mișcare ce nu se regăsește în cuvintele „cale” sau „metodă”.

Textul următor, destul de tardiv, deoarece datează din secolul al XVI-lea, definește Tao astfel:

„Da, întins este supremul Tao
 Propriul creator, acționând prin non-acțiune
 Sfârșit și început al tuturor vremurilor
 Născut înaintea Cerului și a Pământului
 Îmbrățișând în tăcere timpurile
 Parcurgând neîncetat veacurile
 La Vest, l-a instruit pe marele Confucius
 Și la Est l-a convertit pe Omul de aur²;
 Luat drept model de o sută de regi,
 Transmis de generații de înțelepți,

¹ Pin yin este transcrierea oficială a caracterelor chineze în litere latine. Această transcriere ne face să scriem de acum înainte Mao Zedong în loc de Mao Tsé-Toung sau Beijing în loc de Pekin.

² Este vorba despre Buddha.

El este strămoșul tuturor doctrinelor
Și misterul ce depășește toate misterele.“

Citind acest fragment, am putea crede că ne aflăm în fața unui text ce aparține uneia dintre marile religii monoteiste ce-l descrie pe Dumnezeu cu lirism. Însă, dacă această interpretare nu este de respins, cel puțin nu mai mult decât oricare alta, trebuie precizat totuși că nu este decât una parțială.

Tao recunoaște o mulțime de zei printre care „Împăratul de Sus“, Shang-di, câteodată desemnând steaua polară; soarele, luna, fluviile, munții, împărații, diverse spirite protectoare ale câmpurilor sau recoltelor sunt de asemenea divinizate. Dar aici este vorba despre o mitologie de origine animistă care a fost absorbită și asimilată de marele curent Tao.

Pentru spiritul taoist, universul este un tot din care individul nu poate fi izolat. Fiecare ființă sau lucru este o parte din acest curent infinit care trece neîndurător și în care forțele contrare se echilibrează reciproc.

Universul este astfel un ansamblu continuu de evoluții și schimbări din care noi facem parte.

Nimic nu este deci stabil și nimic nu este independent. Este iluzoriu și imposibil să schematizezi o lume în care totul se întrepătrunde în continuitate. Construcțiile mentale, carteziene sau nu, nu au nicio valoare, iar realitatea dă dovadă de un amestec complicat al fiecărui lucru cu contrariul său. Tocmai de aceea se folosesc doar simboluri în care realitatea nu este descrisă decât prin raportare la o altă realitate, la fel de complexă.

YIN ȘI YANG

Ceea ce caracterizează mai bine Tao este echilibrul și îmbinarea celor două principii faimoase, Yin și Yang.

Ele simbolizează cele două principii opuse care există în fiecare lucru, contrazicându-se și completându-se în același timp. Nimic nu este strict Yin, nici strict Yang, ci unul din cele două principii poate totuși predomina fără să-l elimine vreodată pe celălalt.

În general nu se știe faptul că aceste două caractere chinezești Yin și Yang au aceeași cheie¹, cea a colinei. Din punct de vedere etimologic, Yin este versantul sudic al unei văi, adică orientat către nord și umbră. Yang este versantul opus al acestei văi, expus soarelui.

Într-o Antichitate îndepărtată, în timpul sărbătorilor care celebrau primăvara și toamna, băieții dansau pe malul nordic, partea Yang, iar fetele pe malul sudic, partea Yin; urmau logodne, iar căsătoriile se încheiau în timpul sărbătorii următoare. Astfel Yin a devenit simbolul femeii și al întinericului, iar Yang cel al bărbatului și al luminii.

Însă simbolistica lui Yin și Yang nu se oprește aici. Multe alte noțiuni, legate mai mult sau mai puțin de ceea ce tocmai am menționat, sunt marcate de unul sau celălalt principiu.

Astfel, se consideră ca fiind Yin: nordul, iarna, văile, norii, mlaștinile, piersicile, bujorii, crizantemele, ciupercile etc. Pe de altă parte, sudul, vara, munții, berbecii, armăsarii, cocoșii, dragonii, jadalul și tot ceea ce este roșu, cald, strălucitor, înalt, celest, penetrant etc. sunt Yang.

Găsim în cele mai diverse domenii consecințele complementarității fundamentale dintre Yin și Yang asupra căreia taoismul se concentrează.

În artă, adepții se consacră reprezentării peisajelor, ele însele expresie a taoismului în care se îmbină armonios elementele Yin și Yang. Rezultă astfel compoziții deseori complicate, dar mereu încântătoare în care regăsim dragoni și munți, nori și grote, toate în căutarea unui echilibru rațional între două principii fundamentale. Cu siguranță pictura sau sculptura chineză are o cu totul altă simbolistică atunci când te dedai jocului interpretărilor.

Însă cea mai bizară este cea privind sexualitatea. Este evident locul privilegiat al unei întâlniri între Yin feminin și Yang masculin. Uniunea sexuală devine un act cvasireligios în care se reface armonia lumii.

Și aici simbolistica este foarte importantă. Organul feminin este reprezentat de un bujor, o piersică, un lotus de aur, iar cel al bărbatului de un cap de țestoasă, o ramură de coral, o pasăre roșie. Floarea de prun, care

¹ Un caracter chinez are o cheie, purtătoarea sensului general, în timp ce restul are mai degrabă o valoare fonetică. Sunt 214 chei precum omul, pământul, peștii etc.

decorează paturile chineze, este simbolul plăcerii sexuale. În vechea Chină, taoismul, contrar budismului, considera poligamia ca fiind un model. Fiecare încerca în uniunea sexuală să capteze energiile principiului opus ale partenerului său, iar tehnica pozițiilor era impregnată de taoism. Existau treizeci de poziții „celeste” și „terestre” cu nume extrem de poetice precum: fluture plutind în zbor, zborul pescărușului pe faleză, bambus în apropierea altarului, saltul tigrlui alb sau zile de toamnă.

Nu deținem informații despre ceea ce China comunistă a păstrat din acest domeniu al taoismului.

TAO ÎN ISTORIE

Este greu de datat nașterea taoismului. Marile principii Tao, Yin și Yang, aparțin celei mai îndepărtate Antichități și sunt, se pare, moștenite de la religii de tip șamanist, adică animiste. Cultul naturii care susține taoismul este o confirmare indirectă a acestei origini presupuse.

Totuși, părinții recunoscuți ai taoismului sunt Lao Zi și Zhuang Zi. Primul, care se numea poate Li Er, este puțin cunoscut. Porecla sa de Lao Zi înseamnă „bătrânul”. Se pare că ar fi trăit între secolele al IV-lea și al III-lea î. Hr, adică la un secol după Confucius, deși tradiția îl consideră mai în vârstă decât acesta din urmă. Cartea care îi este atribuită, *Tao Te King* (*Dao De Jing*, în scrierea pin-yin) este o culegere de povestiri alegorice greu de interpretat.

Cealaltă mare carte clasică a taoismului, *Yi Jing*, cartea „schimbărilor”, explică misterele și unitatea universului.

Cele două opere nu prezintă deloc principiile unei religii așa cum o fac Talmudul, Evanghelia sau Coranul.

Prima formulare a principiilor taoiste, în calitate de școală de gândire, apare în învățăturile lui Zhuang Zi. Taoismul nu se dezvoltă ca religie decât mai târziu, ca reacție împotriva unor excese ale confucianismului. Respectul față de ordinea stabilită, inerentă confucianismului, face din el religia puterii, iar taoismul echilibrează balanța, iată un alt exemplu al opoziției Yin și Yang.

Ulterior, către secolele al VIII-lea și al IX-lea, după lentă infiltrare a budismului în China, care s-a încheiat cu succes, taoismul și-a însușit un univers de zei analog panteonului budist chinezesc.

De fapt, încă de atunci, întrepătrunderea taoismului cu budismul în China a fost atât de adâncă, încât pare arbitrară încercarea de a le separa. Doar învățații scrupuloși puteau să distingă partea fiecărei religii, în timp ce poporul de rând practica un amestec din amândouă, un sincretism perfect.

Pe scurt, putem constata, cu un oarecare umor, că originea Tao ca religie este conformă cu Tao însuși, adică nimic nu este sigur, totuși este o mișcare continuă și o prezență permanentă și evolutivă în istoria Chinei. Chiar și în epoca comunistă, s-au putut vedea defilări în care portretul președintelui Mao era purtat între simbolurile Tao ale fericirii, dublul caracter chinezesc „xi”.

PRACTICAREA TAOISMULUI

Este greu de precizat ce rămâne astăzi din taoism ca religie sau ca filosofie.

Chinezii care au trecut, ca și celelalte popoare, prin stadiul religiilor animiste, se simt mereu înconjurați de puteri malefice pe care trebuie să le îndepărteze făcând apel la spirite binefăcătoare. Se practică deci ofrandele de porc, păsări, pește, fructe sau legume care sunt așezate pentru aceste spirite pe mese tămâiate.

Toate aceste lucruri țin de magie, în sensul că gesturile și cuvintele care sunt pronunțate devin automatisme. Aceste ritualuri se practică în templele chineze în care este venerat și Buddha. De fapt, spiritele binefăcătoare sunt asimilate cu bodhisattva, un fel de sfinți budiști care refuză să intre în nirvana pentru a-i ajuta pe oameni să atingă mai repede această stare.

În practică, adepții care cer o favoare au dificultăți în alegerea zeilor intermediari pentru rugăciunile lor, căci mai mulți dintre ei au statuete în același templu. Există întotdeauna la vânzare bețișoare de tămâie care se aprind într-o cantitate mare. Apoi se presează între mâini, mișcându-le ușor pe verticală. Pentru a ști dacă evenimentele vor fi favorabile, rugăciunea se face ținând între palmele împreunate două feluri de coajă de

copac care se aruncă apoi pe pământ: în funcție de cum cad cojile, pe partea bombată sau scobită, norocul va surâde sau nu. Un alt ritual constă în a scutura câteva bețișoare puse într-un bambus până ce unul dintre ele cade. Acest bețișor desemnat de soartă poartă inscripții care permit citirea horoscopului corespunzător de către angajatul de la intrarea templului.

Dacă preoții taoiști se pot îmbrăca încă somptuos pentru unele ceremonii, pentru rugăciunile curente, întâlnim tineri chinezi în blugi și cu părul lung care, pentru prețul unei consumații, săvârșesc în două minute ritualul standardizat: angajatul de la birou care are probleme în dragoste, mama care vrea să binecuvânteze tricoul abia cumpărat pentru fiul său, oricine poate avea acces la aceste formule de complot împotriva ghinionului. Contribuția modestă achitată permite luarea de bețișoare de tămâie, a unui mic autocolant de culoare roșie pe care preotul oficianț îl așază în fața statuiilor și a două sau trei hârtii misterioase. Una dintre acestea din urmă, de culoare galbenă, reprezintă răul: preotul oficianț o așază pe pământ și credinciosul o strivește cu trei bătăi furioase de picior drept, apoi o rupe. O altă hârtie are o serie de desene pe care preotul oficianț le străpunge de mai multe ori cu un obiect ascuțit recitând formule ritualice. O a treia hârtie malefică este folosită de credincios pentru a-și scuipa disprețul. Credinciosul aruncă apoi câteva fire de nisip spre statuie. În cele din urmă, după ce preotul oficianț a trecut cu o mișcare rapidă o flacără în jurul capului credinciosului, acesta merge să se roage în fața unui alt altar cu bețișoarele sale de tămâie.

Aceste practici și altele se păstrează și în comunitățile chinezești de dincolo de mări: în Hong Kong, în Singapore, în Malaysia, precum și în Taiwan.

Capacitatea redusă a credincioșilor chinezi de a explica motivul și metoda practicilor lor religioase ne permit să credem că ele sunt mai mult expresia unei tradiții populare nuanțate de superstiție decât cea a unei spiritualități interiorizate.

Întâlnim totuși mănăstiri pur taoiste în Hong Kong, pe insula Lan Tao și în Taiwan. Termenul de mănăstire nu corespunde exact noțiunii occidentale: nu sunt reguli de urmat și se poate intra și ieși din ele după bunul plac. Este, într-o oarecare măsură, un loc de retragere spirituală și de meditație, însă în viața modernă nu se mai întâlnesc pe stradă călugări taoiști, ușor de

recunoscut după ciudata lor tichie parfumată. În același timp, putem gândi că practicile sexuale și-au pierdut și ele la rândul lor caracterul religios.

În fiecare an sunt sărbători taoiste precum cea a focului, în onoarea zeului Huo Kun. Cu acest prilej se pregătește un cazan mare plin de ulei care se fierbe în clocot. Credincioșii își înmoaie mâinile și antebrațele – înainte ca uleiul să fiarbă –, apoi se șterg pe hârtii pe care sunt scrise formule evlavioase, hârtii ce sunt aruncate într-un foc puternic. Un preot oficianț, cu bustul gol, se concentrează pentru a atinge o stare de transă, apoi își cufundă mâinile în cazan și își dă cu ulei din abundență pe față și pe piept în adorația mulțimii. Ulterior, se vor arunca frunze de ghimbir în ulei pentru a se obține un balsam. Se ajunge ca preotul oficianț să aleagă un credincios din public pe care îl pune să îngenuncheze, se așază în spatele lui și îl unge cu ulei pe gât și pe frunte.

Oficiantul taoist are un rol de medium. Intimitatea sa cu zeii este demonstrată de calitățile deosebite, de indiferența față de suferință, pe care o arată în timpul diferitelor ritualuri. De exemplu, după ce confrății săi i-au legat o panglică roșie în păr, el își trece rapid pe piept bețișoare de tămâie aprinse sau strânge frenetic în mâna goală lama unei săbii. Înzestrat cu astfel de puteri poate juca un rol de sfătuitor-confesor pe lângă enoriași: își atinge bețișoarele de tămâie aprinsă de un buchet de flori, ascultă confidențele credinciosului, apoi îi împărtășește din cunoștințele sale. Dacă simte în public un copil al cărui destin pare în mod particular benefic, îl ia în brațe și dă un tur al templului făcându-i aer cu o frunză de palmier.

Mulțimea care participă cu mult entuziasm la aceste sărbători este binedispusă și gata să sporovăiască cu străinii. Majoritatea chinezilor din public își spun budiști, însă unii sunt creștini și este greu să discerni partea de credință și partea de folclor. Astfel, taoismul rămâne fără nicio îndoială foarte viu în inima chinezilor. Credința în forțele oculte și magice este încă foarte vie. Astrologia chineză este la fel de vivace ca omoloaga sa europeană. Țestoasele sau cazanele din bronz sunt în continuare percepute ca simboluri ale longevității, iar caligrafia rămâne un mijloc de a-și exprima personalitatea. Caracterele cvasimagice – bucurie, fericire și viață lungă – rămân elementul decorativ cel mai des întâlnit pe porțelanuri și bijuterii. Acupunctura și gimnastica chineză – „boxul contra umbrei” –

aparțin în mare parte ideii taoiste de stimulare a curenților și a energiilor interioare.

Înțelepciunea taoistă născută din echilibru, liniște, autocontrol domină încă incontestabil spiritul chinez: acțiunea nu se justifică decât dacă suntem obligați, nu se caută a înțelege lumea, ci a o organiza.

Cum am putea judeca influența reală pe care o păstrează în zilele noastre taoismul? Niciun chinez nu scapă propriei autorități morale, dar prea puțini se referă la acest lucru în mod exclusiv. Acest lucru este contrar taoismului, care înglobează tot.

Evaluarea cantitativă a taoiștilor nu are niciun sens. Dacă ar fi să fixăm un număr superior am putea spune că în jur de 50 de milioane de persoane participă preferențial la sfera de influență taoistă, fără ca acest lucru să excludă o apartenență budistă sau confucianistă.

SIMBOLURILE TAOISMULUI

Noțiunile de Yin și Yang sunt deseori reprezentate prin simbolul de mai jos:

Cercul este imaginea sferei universului, partea superioară este Yang, de culoare roșie, parte inferioară, Yin, de culoare albastră. Desenul arată întrepătrunderea dintre Yin și Yang și dă impresia unei mișcări continue asupra sa.

Un alt simbol taoist este format din suprapunerea de bare continue sau împărțite în două. Barele continue sunt Yang, adică masculine, iar cele întrerupte sunt Yin, feminine.

Se vor obține astfel prin combinare 8 „trigrame”, formate din trei linii, și 64 „hexagrame” formate din șase linii.

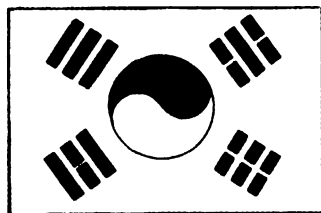
Cele 8 trigrame cu semnificația lor simbolică sunt:

	<i>Cer</i> , energie creatoare, conflict, forță, jad, tată, cal...
	<i>Tunet</i> , trezirea forțelor pământului, picior, dragon...
	<i>Apă</i> , abis, muncă, lună, ureche, porc...
	<i>Munte</i> , seninătate, plante, mână, câine, naștere și moarte...
	<i>Pământ</i> , receptacul, recoltă și hrană, pântec, mamă, vacă...
	<i>Vânt</i> , lemn, blândețe, coapsă, cocoșel...
	<i>Foc</i> , lumină, ochi, soare...
	<i>Mlaștină</i> , bucurie, concubin, gură...

Cele 64 de hexagrame au de asemenea semnificația lor simbolică derivată din precedentele.

Drapelul Republicii Coreea, denumit *Tae Guk*, adună în simetrie perfectă simbolurile lui Yin și Yang și cele 4 trigrame, simbolurile pământului, cerului, apei și focului, conform principiilor taoismului de opoziție și de echilibru.

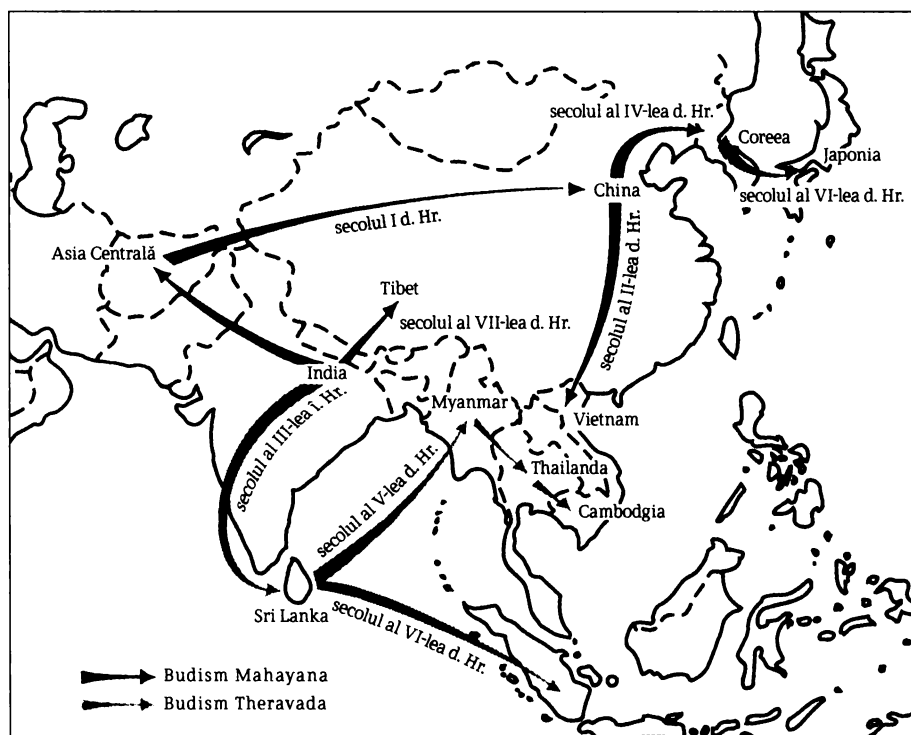

Simbolurile nu se limitează la aceste desene. Stilul și mișcarea scrierii sunt de asemenea încărcate de simboluri existând chiar scrieri ezoterice tipic taoiste, astăzi practic uitate.

În reprezentările umane, pictură sau sculptură, regăsim de asemenea numeroase simboluri. De exemplu, pântecul este locul energiei. De aceea personajele artei taoiste au pânțe atâtea de evidente.

BUDISMUL

Cu aproximativ 400 de milioane de adepți, budismul este al patrulea curent spiritual din lume din punct de vedere numeric, după creștinism, islam și hinduism.

Propagarea budismului

Mai degrabă curent spiritual, decât religie, căci noțiunea de Dumnezeu nu este nici aparentă, nici necesară, budismul este mai ales o atitudine în fața vieții, ceea ce se poate numi, în lipsă de ceva mai bun, o filosofie, dar o filosofie ce tinde către absolut. Este un fel de cadru de gândire care se mulțumește la fel de bine cu practicile magice exuberante ale lamaismului tibetan, cât și cu contemplația foarte sobră și interiorizată a zenului japonez. Însă, înainte de toate, budismul este învățătura unui om, un personaj înconjurat de legendă a cărei existență istorică, din 560 în 480 î. Hr., nu este

contestată serios. Siddharta¹ Gautama, acestea erau prenumele, respectiv numele lui, fiul al unui mic rege de la granița dintre Nepal și India, a avut o copilărie protejată. Experiența spectacolului sărăciei și suferinței umane pe care nu a avut cum s-o evite nu a putut fi decât una foarte brutală. Pentru a înțelege sensul lumii, el abandonează tot, chiar și pe tânăra soție și pruncul său nou-născut, și duce o viață de ascet care ajunge să i se pară la fel de deșartă ca viața sa de lux anterioară. Sfârșește prin a înțelege în ce constă calea de mijloc a cărei evidență îl luminează. În acest moment el devine Buddha, adică Cel Trezit², cel care a găsit Adevărul. A propovăduit timp de 40 de ani înconjurat de un număr tot mai mare de discipoli.

Budismul este deci învățătura unui om care a găsit înțelepciunea absolută prin propria meditație, fără nicio revelație divină. Ca atare, din acest punct de vedere budismul se distinge clar de creștinism a cărui învățătură este de asemenea cea a unui om, dar a unui Om-Dumnezeu, având ca datorie transmiterea revelației divine. Se distinge de asemenea de islam al cărui profet Mahomed nu a fost decât omul ales de Dumnezeu pentru a primi revelația Coranului.

EVOLUȚIA ISTORICĂ

De-a lungul secolelor, budismul a suferit fluctuații extraordinare. Expansiunea sa originară începând cu nordul Indiei a fost foarte rapidă. Încă din secolul al III-lea î. Hr., odată cu campaniile lui Alexandru cel Mare, își împărțea India cu brahmanismul, din care se trage, și se întindea până la granițele Mării Caspice pe teritorii pe care se află astăzi Afghanistan și Asia Centrală³.

¹ Siddharta înseamnă „cel ale cărui dorințe au fost împlinite”.

² Rădăcina *bud* conține, în limbile moderne ale Indiei, ideea de înțelepciune și inteligență; ea a păstrat sensul originar de trezire, în rusă: *budit* înseamnă „a trezi” și *budilnik* „trezirea de dimineață”.

³ Printre aceste urme de budism din regiune amintim giganticele statui ale lui Buddha de la Bamiyan în munții situați la vest de Kabul, distruse de talibani, și, printre localități, Bukhara, în Uzbekistan, și provincia Bihar, din India, amândouă provenind din cuvântul „vihara”, sanctuar budist.

Grație susținerii lui Ashoka¹, un rege budist care a domnit în India din 273 în 230 î. Hr., misionarii au convertit Ceylonul, în zilele noastre Sri Lanka. Apoi, așa cum o arată și harta de mai sus, budismul a atins mai târziu, și foarte progresiv, alte țări ale Asiei.

Prin Drumul Mătăsii a fost stabilit contactul cu China. Prima comunitate budistă identificată în această țară datează din timpul dinastiei Han, în 67 d. Hr., însă budismul nu s-a stabilit solid în nordul țării decât un secol mai târziu, iar către anul 300, în sudul acesteia, sub egida aristocrației. În anul 470, budismul era decretat religie oficială în China de Nord, de unde se va îndrepta spre Japonia, prin Coreea.

Cam în aceeași perioadă, călugării budiști din Ceylon convertesc Birmania, apoi, puțin câte puțin, Indonezia.

În timp ce se extinde spre est, budișmul pierde teren la vest: când ajunge în Japonia, se diminuează în India, unde venirea islamului îi dă o lovitură fatală.

În țările în care budismul există astăzi, acesta a cunoscut destine dintre cele mai diverse. În Thailanda și în Laos a spulberat hinduismul. În Sri Lanka, la fel ca în Nepal, coexistă cu acesta. În China, se îmbină cu taoismul și confucianismul, iar în Japonia, cu șintoismul. În India, țara sa de origine, budismul nu mai reprezintă decât aproximativ 1% din populație, de două ori mai puțin decât creștinii sau sikhii.

În Coreea de Sud, budismul se retrage ușor în fața religiilor creștine, dar păstrează încă prima poziție. În Japonia, ia câteodată forme particulare pe care le vom studia mai departe. Zen este una dintre ele.

Situația budismului este mult mai îngrijorătoare în țările care cunosc un regim de inspirație comunistă. În China, în anii '30 erau 500 000 de călugări budiști și nu rămăseseră mai mult de 2 500 în 1954. În Cambodgia, khmerii roșii i-au masacrat sistematic pe preoții budiști, iar în Vietnam, influența lor a scăzut considerabil. Evident că este foarte greu de evaluat ce mai rămâne din practica și spiritualitatea budiste din aceste țări. Știm doar că șocul a fost atât de mare, încât budismul a tot regresat de 50 de ani încoace. Singurele cazuri în care mai cunoaște o oarecare expansiune

¹ Se scrie și Asoka sau Açoka.

este creșterea demografică din țările care îi sunt încă fidele precum Sri Lanka, Myanmar și Thailanda. Totuși, valorile spiritualității budiste exercită o influență difuză considerabilă și mulți occidentali sunt interesați de ele.

ÎNVĂȚĂTURA LUI BUDDHA

Analiza la care Buddha a supus lumea se exprimă prin ceea ce el numește cele patru adevăruri:

- Totul este suferință în această lume: nașterea, bătrânețea, boala, moartea, uniunea cu ceea ce nu ne place, despărțirea de ceea ce ne place, orice formă de atașament.
- Cauza suferinței constă în dorință sub toate formele ei, chiar și în cea de a exista. Este dorința care ne leagă de ciclul infinit al reîncarnării.
- Eliminarea suferinței se obține prin renunțare și detașare.
- Pentru a atinge acest obiectiv, trebuie practică o morală a dreptății, purtând denumirea de „calea sacră cu opt ramuri”:
 - credințele noastre
 - voința noastră
 - cuvintele noastre
 - faptele noastre
 - modul nostru de viață
 - eforturile noastre
 - gândirea noastră
 - meditația noastră.

Pentru a putea fi urmată această cale este necesară o totală curățenie și corectitudine.

Respectarea acestor principii îl conduce pe om la detașarea absolută, ceea ce îi va permite atingerea „nirvanei”.

Budismul nu a definit niciodată nirvana. Cuvântul, de origine sanscrită, are sensul de extincție, însă nu se precizează noțiunea pe care o definește:

nu se știe dacă este vorba despre o distrugere sau despre o fericire perfectă. Singura ambiție a budismului este de a oferi acces la această cale prin respectarea unei morale.

Învățătura lui Buddha nu caută să rezolve chestiunea destinului omului sau a originii lumii. Se vrea pur „utilitar“, iar ceea ce este inutil pentru salvarea noastră nu interesează.

Budismul este deci înainte de toate o tehnică destinată stăpânirii simțurilor și imaginației, corpului și spiritului: obiectivul este să conștientizezi caracterul iluzoriu al lumii pentru a te detașa de ea mai ușor. În acest scop, cele opt reguli ale „căii sacre“ sunt ele însele o tehnică:

- Trebuie să crezi în cele patru adevăruri pentru a nu te rătăci dincolo de drumul arătat de Buddha.
- Trebuie să ne stăpânim voința pentru a îndepărta orice dorință a simțurilor sau spiritului.
- Trebuie ca vorbele noastre să participe la efortul de detașare. Trebuie să spunem adevărul, să fim concilianți și să evităm sporovăielile inutile.
- Trebuie să avem un comportament moral coerent cu detașarea studiată. Omorul, furtul și adulterul sunt actele interzise în mod special.
- Modul nostru de viață trebuie să dovedească același dezinteres. Călugărul nu-și cerșește mâncarea, el o primește de la cei care i-o oferă cu scopul de a-și câștiga merite.
- Eforturile noastre trebuie să tindă spre bine și să ne îndepărtăm de rău.
- Gândirea noastră nu trebuie să se lase condusă de impulsuri sau dorințe.
- Meditația înseamnă împlinirea și încununarea comportamentului precedent.

Meditația însăși este o tehnică, cunoscută sub numele de yoga¹. Este vorba despre stăpânirea propriului corp și a respirației pentru a favoriza

¹ Yoga este un cuvânt sanscrit derivat dintr-o rădăcină care înseamnă „unul“. Este vorba despre o uniune. Yoga este înrudită cu „jug“, obiect ce unește boii de atelaj. Yoga, de origine indiană, apărută cu mult înaintea budismului, este mai înainte de toate o tehnică de unire a sufletului individual cu cel universal, deși budismul nu acceptă existența sufletului.

concentrarea spirituală, corpul fiind indisociabil de spirit. Pozițiile yoga încearcă să evite orice contracție musculară pentru a elibera mai bine spiritul. Trebuie totuși subliniat faptul că meditația budistă nu constă în a reflecta intens la o oarecare problemă, ci în a-și elibera spiritul de lucrurile inutile care-l incomodează, adică de orice gând. De aceea cadrul în care este practică această meditație este întotdeauna extraordinar de simplu: unii se așază în fața unui perete gol, alții fixează cerul printr-o gaură a tavanului sau se concentrează asupra unui strop de apă aflat pe fundul unui castron. Eficacitatea acestor tehnici este la valoare maximă doar în sânul unei comunități de călugări care asigură un cadru efortului individual. De aceea Buddha nu s-a adresat niciodată tuturor păturilor sociale, ci întotdeauna unui număr redus de discipoli. Accesul la nirvana este rezervat călugărilor.

Din punct de vedere social, Buddha, contrar unei reputații general stabilite, n-a condamnat niciodată sistemul castelor, care era cel al societății în care exista. El doar a acceptat – și acest lucru era deja suficient – printre călugări pe toți cei ce voiau să-l urmeze, oricare le-ar fi fost casta.

În ceea ce le privește pe femei, budismul nu este prea delicat, căci ele sunt un motiv de atașare de această lume și, mai rău decât atât, ele sunt instrumentul reînnoirii existenței. Buddha a acceptat, nu fără regret, ca ele să poată deveni călugărițe, însă doar cu un statut de plan secund.

În ceea ce-i privește pe laici, Buddha le atribuie rolul de a-i ajuta pe călugări la nevoile comunităților. Dacă laicii sunt generoși, viața lor următoare va fi cea a unui călugăr: ei nici nu ar putea spera la o recompensă mai bună.

Vedem că budismul păstrează de la brahmanism și hinduism credința în reîncarnare: după moartea lor, ființele își regăsesc viața într-un alt corp în funcție de meritele faptelor lor. Totuși, budismul se diferențiază profund de aceste religii indiene prin absența totală de referire la oricare zeu: nu există nici cult, nici dogmă, iar Buddha însuși nu este nici profet, și nici mântuitor. Este un om care a știut să găsească prin el însuși sensul vieții și modul de a se elibera. Budismul poate apărea astfel ca o emanatie eretică a religiilor indiene sau ca o filosofie atee. Doctrina sa pesimistă a fost, în cele din urmă, respinsă de indieni, poate pentru că nu satisfăcea

puternica lor nevoie de religiozitate. În plus, este dificil să nu observi câteva contradicții în doctrina budiștilor. Pentru ei, lumea nu este decât iluzie, iar persoana nu este decât o asociere trecătoare de elemente destinate să se despartă. În aceste condiții, nu se mai înțelege de ce actele noastre sunt importante și în ce constă influența lor asupra vieții viitoare. În plus, ne întrebăm cum este posibil să atingi în timpul vieții nirvana dacă aceasta este o aneantizare și cum acțiunile noastre determină viața noastră ulterioară dacă sufletul nu este decât o iluzie.

În ciuda absenței unor răspunsuri date acestor întrebări poate prea logice, nimeni nu poate contesta puterea de seducție a acestui curent spiritual care a știut să se adapteze la atâtea culturi și să le imprime o pregnantă atmosferă de blândețe și de respect față de aproapele.

DIFERITELE FORME ALE BUDISMULUI

Era imposibil ca doctrina lui Buddha să nu fi luat diferite forme influențând popoare atât de distincte precum cel al Indiei, Chinei, Japoniei, Tibetului sau Asiei de Sud-Est.

Atât prin originea sa geografică, cât și prin teoria reîncarnărilor, budismul este legat de cultura brahmanică a Indiei. Totuși indienii, profund religioși și obișnuiți să trăiască într-o adevărată junglă a divinităților, nu au suportat mai mult de câteva secole doctrina budistă care se lipsește de zei și se complace prea des într-o renunțare la existență puțin compatibilă cu vitalitatea lor exuberantă.

Forma inițială a budismului, severă și elitistă, este cea practică în Sri Lanka, Thailanda, Laos, Cambodgia și Myanmar. Este ceea ce se numește Theravada, ceea ce înseamnă „doctrina strămoșilor”. Este cunoscută de asemenea și sub numele „Micul Vehicul”.¹

Încă de la începutul erei creștine, apare o interpretare mai largă și umană a budismului, care completează tradiția scrisă prin învățăturile

¹ Este traducerea obișnuită a termenului sanscrit Hinayana care are un sens net peiorativ. De fapt, *hina* înseamnă mai degrabă „inferior”, „deficient”; *yana* înseamnă literal „vehicul”.

transmise oral de Buddha credincioșilor săi discipoli: este vorba despre „Marele Vehicul” sau Mahayana.

În fine, spre secolul al VII-lea, curentul Mahayana dă naștere celei de-a treia forme de budism. Este vorba despre tantrism, care integrează practicile magice și mistice. Se mai numește și curentul Vajrayana, „Vehiculul Trăsnetului”, care se presupune că scurtează lungul drum către nirvana. O expresie importantă a budismului tantric este lamaismul tibetan.

Pentru a ne face o imagine și pentru a încerca o comparație cu creștinismul, tantrismul amintește de ortodoxie prin misticismul său, Marele Vehicul se aseamănă catolicismului prin cultul sfinților, iar Micul Vehicul, protestantismului prin latura sa mai puritană.

Toate aceste forme ale budismului respectă învățătura lui Buddha, dar, așa cum vom vedea mai departe, concepțiile lor despre mijloacele de acces la nirvana sunt profund diferite.

Budismul Theravada

Este vorba despre budismul originar în toată rigoarea și puritatea sa. Conform regulilor sale, doar călugării și, prin unele favoruri, călugărițele pot spera să atingă nirvana grație vieții lor de renunțare, de aceea sunt așa de numeroși în țările în care predomină Theravada¹. Pentru alții, ar trebui să se aștepte o viitoare reîncarnare, admițându-se că meritele le vor permite să renască în pielea unui călugăr, pentru a putea astfel atinge nirvana.

Această doctrină austeră a Theravada nu satisface, pe bună dreptate, două aspirații profunde ale omului: dragostea de viață și de religiozitate.

În ceea ce privește bucuria de a trăi de care asiaticii nu duc lipsă, se întâlnesc mereu compromisuri asociind idealul de renunțare cu practici lumești. În ceea ce privește religiozitatea, o țară ca Myanmar o satisface grație cultului spiritelor *Nat*, un fel de spirite binefăcătoare sau pitorești, câteodată ale muritorilor divinizați care sunt omagiați public în pagode.

¹ Vom descrie viața acestor călugări în capitolul despre cler în diferite religii din vol. 2 al lucrării de față.

Însă această religie populară este în contradicție cu puritatea budismului. De aceea, odată cu domnia împăratului Ashoka, a apărut o interpretare diferită a budismului. A avut loc o adevărată sciziune, pacifistă, care a dus la nașterea budismului Mahayana.

Budismul Marelui Vehicul (Mahayana)

Inovația majoră adusă de Marele Vehicul este posibilitatea, pentru cel care atinge iluminarea, de a nu accede imediat la nirvana pentru a se consacra, prin măreția absolută a sufletului său, educației și salvării celorlalți oameni. Cei care renunță provizoriu la eliberarea lor sunt adevărați sfinți cărora poporul le poate închina un cult. Mântuirea devine astfel o preocupare colectivă, ceea ce constituie o explicație a denumirii „Marele Vehicul”, prin opoziție cu cea a „Micului Vehicul”, nume dat în derâdere budismului Theravada care nu poate conduce oamenii la mântuire decât individual.

Deși toate formele de budism se sprijină pe aceeași doctrină, practica Mahayana se deosebește prin preocupările sale metafizice și adevărata religiozitate pe care le au credincioșii față de Buddha și de bodhisattva¹. Aceștia din urmă, greu de identificat, sunt de altfel reprezentați în mod aproape identic cu Buddha însuși; de aceea întâlnim deseori temple cu „o mie de Buddha” în care nenumăratele statui aparent asemănătoare nu se disting decât prin numele lor.

Nimic nu interzice ca printre acești bodhisattva să fie incluse diverse „divinități” ale căror legături cu Buddha ar fi greu de stabilit. Este cazul lui Amitabha, celebru în Japonia sub denumirea de Amida, bodhisattva mitic care domnește peste foarte „taoistul” paradis al Vestului. După secta budistă chineză „Pământul pur” (*jing tu*), am putea să ne asigurăm o viață eternă crezând în numitul personaj. Această poziție contrazice învățătura budistă originală care nu evocă deloc acest paradis. Budismul chinez

¹ Echivalentul în limba chineză pentru Bodhisattva este *Pu-sa*, transliterat în limba franceză prin ortografia *poussah*.

se pare ca a modelat ceea ce a devenit zen¹ sub influența taoismului: refuzul oricărui raționament sau doctrină face parte din principiile sale, căci singurul lucru care contează este conștientizarea deșertăciunii lucrurilor. Cu siguranță cea mai originală formă a budismului este aceea a budismului tantric.

Budismul Tantric

Numit și Vajrayana sau „Vehiculul de Diamant“, budismul tantric aparține unei variante a hinduismului ce adoră forma feminină a divinităților, *shakti*, care simbolizează energia cosmică². Este poate unul dintre motivele înrădăcinării sale în Tibet, țară al cărui sistem social este matriarhal, admitând chiar poliandria.

Tantrismul este câteodată legat de asemenea de budismul Mahayana pentru că admite existența unor bodhisattva. Totuși, tantrismul prezintă caracteristici originale care justifică existența lui ca o a treia ramură a budismului.

Este mai înainte de toate un sistem ezoteric, adică o învățătură secretă în care aspirantul este inițiat de maeștri spirituali. Se bazează pe ritualuri diverse și complicate care pot permite un acces instantaneu, rapid ca un fulger, „vajra“³, la eliberarea în nirvana.

Printre ritualurile sale, cel mai cunoscut este recitarea până la saturație a unor formule sacre, numite mantra; aceste texte sunt cele care conțin faimoasele moriști de rugăciune (a se vedea subcapitolul *Rugăciunea* din

¹ Termenul sanscrit *dhyana*, ce înseamnă „meditație“, „concentrare mentală“, a devenit *chan* în chineză și *zen* în japoneză. Zen, fondat în secolul al VI-lea în China de călugărul indian Bodhidharma, va fi descris mai încolo.

² *Tantra* desemnează în sanscrită urzeala unei țesături; cuvântul s-a folosit apoi pentru culegerile de texte ce conțineau ceremoniile cultului, practici magice etc. Au rezultat de aici doctrine așa-zise tantrice, respingând castele și insistând asupra cultului divinităților *shakti*. Aceste concepții sunt comune hinduismului și formei de budism studiate aici.

³ *Vajra* este la origini o suliță cu o mie de vârfuri a zeului Indra. Nu-și ratează nicio dată ținta și lovește ca un fulger cu care este și confundată. Din motive nestabilite, *Vajra* simbolizează de asemenea diamantul indestructibil precum vidul la care aspiră budiștii.

volumul 2 al lucrării de față). Folosirea yoga și a diferitelor tehnici de magie face de asemenea parte din practicile tantrice în care simbolistica formelor și culorilor are un loc important.

În contact cu religiile animiste din Tibet, religia „bon-po”, budismul a luat o formă specială, lamaismul. Este vorba de o organizație tehnocrată, sau mai degrabă clericală, a societății în care călugării, lama, dețin puterea temporală și spirituală.

Din punct de vedere istoric, se disting două mari mișcări: „Bonetele roșii” care tolerează căsătoria călugărilor lama și, ca reacție împotriva toleranței excesive, „Bonetele galbene” (*Gelug-pa*, „cei ce aparțin căii virtuții”, în tibetană). Aceasta din urmă este condusă de Dalai Lama („lama-ocean”), exilat în 1959 în urma ocupației chineze, în timp ce Panchen Lama („lama-bijuterie”) prezidează destinele „Bonetelor roșii” minoritare.

Acești șefi spirituali sunt reîncarnări ale unor bodhisattva: Avalokiteșvara pentru primul, Amitabha pentru al doilea¹.

La moartea lor, ei se reîncarnează într-un copil pe care călugării lama îl reperează prin capacitatea lui de a identifica obiectele familiare defunctului. Conform credințelor tibetane, reîncarnarea în acest copil are loc la 49 de zile de la moartea călugărului lama; atât îi ia conștiinței defunctului să piardă orice posibilitate de comunicare cu lumea.

Numeroși alți călugări lama se reîncarnează în același mod. Un copil spaniol din părinți convertiți la budism a fost astfel ales în 1987.

Lamaismul s-a răspândit în vechime foarte mult în China și Mongolia. Astăzi, rămâne religia prin excelență a tibetanilor, fiind recunoscută oficial în Bhutan, aici este forma cea mai pură și mai puțin amenințată.

¹ Avalokiteșvara, ca și Amitabha, este o ființă mitică, el este considerat de tibetani strămoșul poporului lor. Reședința sa este la Potala, marea mănăstire din Lhasa, capitala Tibetului. Avalokiteșvara este poate o fostă divinitate locală a Indiei de Sud adoptată de budismul Mahayana. El simbolizează compasiunea și se pare că a fost născut din ochiul lui Amitabha. Este reprezentat de altfel deseori cu o mică efigie a acestuia din urmă pe cap. În ceea ce-l privește pe Amitabha, acesta este simbolul trezirii spirituale și reprezintă viața după moarte; ceea ce-l face atât de popular în China, Coreea și Japonia. În mod curios, Avalokiteșvara care este de sex masculin este adorat în China și Japonia sub formă feminină, un fel de zeiță a milei (*Gu anyin* în chineză, *Kan-non* în japoneză).

Manifestările cele mai spectaculoase și mai originale ale lamaismului sunt ceremoniile ce țin de moarte¹ și numeroasele sărbători ce evocă evenimente istorice și mitice. În timpul acestor sărbători pline de culoare, călugării lama execută dansuri bogate în simboluri: se rotesc ușor pentru a strivi răul, flutură o sabie pentru a tăia lanțurile ignoranței sau neștiinței și poartă măști ale morții pentru a reaminti că viața nu este decât o iluzie.

Lamaismul a ajuns și în Franța. Un templu a fost deschis în 1987 în apropiere de Autun, în Burgundia.

Există multe alte forme de budism; vom prezenta ulterior „noile religii” japoneze a căror importanță este considerabilă și care sunt inspirate din budism.

Textul de mai jos prezintă mișcarea vietnameză Hoa Hao drept exemplu a ceea ce poate fi numit „sectele budiste”.

MIȘCAREA HOA HAO

Această formă a budismului își are originea în denumirea satului fondatorului său, Huynh Phu So, vietnamez născut în 1919 dintr-un tată țăran catolic. În 1939, a avut o criză de o surescitare extremă în urma căreia sănătatea sa șubredă s-a îmbunătățit; a hotărât atunci să propovăduiască o nouă religie. Principiile sale sunt devoțiunea filială, dragostea de patrie, dragostea pentru aproapele său și respectul față de budismul Hoa Hao. În ceea ce îl privește pe fondator, el se consideră a fi incarnarea mai multor eroi istorici vietnamezi ceea ce îi oferă de asemenea vocația pentru un rol politic național.

Naționalismul său intransigent i-a adus neplăceri din partea puterii coloniale franceze, însă cei care l-au executat, în 1947, au fost comuniștii vietnamezi. Cu toate acestea, mișcarea nu s-a stins, ea rămâne încă vie printre populațiile rurale din delta fluviului Mekong, deși nu este deloc favorizată de puterea politică.

¹ „Cartea Morților” tibetană (*Bardo Thödöl*), este citită de un călugăr lama pentru a ghida conștiința defunctului pe parcursul trecerii în stările intermediare dintre viață și moarte.

PRACTICAREA BUDISMULUI

Calea trasată de Buddha pentru a atinge nirvana implică o detașare absolută pe care o oferă doar viața monastică. Este vorba aici de o situație comparabilă cu cea a hinduismului, din care budismul se trage, în care doar un brahman ale cărui fapte au fost perfecte se poate elibera de ciclul infinit al reîncarnărilor. Diferența constă în faptul că budismul respinge sistemul castelor și că oricine se poate face călugăr. Din acest punct de vedere, putem susține că budismul este un „elitism clerical“ în care doar călugării trăiesc complet „religia“¹ lor.

Budismul, care cunoaște natura umană, nu a avut niciodată optimismul de a gândi că toți credincioșii ar putea dori să devină în același timp călugări: o asemenea eventualitate ar pune o problemă de supraviețuire a societății ceea ce, conform logicii budiste, este de altfel lipsit de importanță.

Trebuie spus că practicarea budismului rămâne limitată și mediocră atât timp cât discipolul nu a ales să devină călugăr; pentru majoritatea zdrobitoare a populației budiste care nu intră în mănăstire, practica constă în a respecta cât poate de bine morala, în a participa la sărbători și a contribui la întreținerea călugărilor prin ofrande. O astfel de viață permite să sperii, pentru o reîncarnare viitoare, să devii călugăr și, în cele din urmă, să te eliberezi.

A descrie practica budismului constă deci în a descrie viața călugărilor. Vom oferi mai departe, în capitolul despre cler, câteva indicații generale despre călugării Micului Vehicul și călugării lama tibetani. Vom prezenta aici un exemplu de viață monahală conform practicii zenului japonez, care este legat în principiu de Marele Vehicul. Dacă putem remarca analogii cu viața monahală a mănăstirilor creștine, nu este vorba despre o coincidență de formă (respectarea superiorului, smerenie, austeritate...), căci călugării budiști nu se adresează niciunui zeu și nu se preocupă să-l ajute pe celălalt prin rugăciunile lor.

¹ Să ne reamintim că nu este nimic asemănător în religiile revelate. Astfel, islamul nu are un cler adevărat, în timp ce clerul creștin nu dispune de niciun „privilegiu“ pentru un eventual acces la paradis: nu este neapărat nevoie să fii preot sau evlavios pentru a deveni sfânt, deși consacrarea întregii vieți lui Dumnezeu trebuie, în mod normal, să faciliteze această ambiție.

Practica zen

Budismul zen îmbracă forma sa cea mai pură în mănăstiri. Există mai mult de 60 de astfel de lăcașuri de cult în Japonia. Ele sunt în general amplasate în locuri liniștite de la munte sau în mijlocul spațiilor verzi.

Ele țin de două școli diferite: Rinzaï, cea mai importantă, este mai dinamică; cealaltă, Soto, este mai statică. În fiecare școală, scopul zen este de a ajunge la iluminarea pe care a cunoscut-o Buddha însuși. Acest obiectiv se îndeplinește chiar prin zen, care este tradus, destul de neinspirat, prin meditație, nefiind vorba despre un mod de gândire, ci despre o modalitate de a-și elibera sufletul.

Contrar a ceea ce am putea crede, somnul nu este cea mai bună metodă de a ajunge la acest obiectiv, de aceea călugării sunt treziți foarte devreme, între orele 3 și 4 dimineața, de un clopot sau un fel de o castanietă din lemn.

Exercițiul spiritual principal este meditația stând jos, numită *zazen* în japoneză. Ziua începe deci printr-o astfel de ședință care durează atât timp cât arde un bețișor de tămâie, adică între 30 și 40 de minute.

Călugării se așază pe o pernuță cu picioarele îndoite în poziția lotus, cu spatele foarte drept. Ei alternează recitarea de rugăciuni în șoaptă – *Sutra* – cu perioade de tăcere. În școala Rinzaï, călugării stau față în față, însă își pleacă ochii spre pământ, în vreme ce în școala Soto, ei stau orientați către un perete. Poziția de meditație reprezintă diferența cea mai mare între cele două rituri.

În timpul meditației, unul dintre călugări merge încet ținând în mâini un băț pe verticală. Cei care doresc să fie îmboldiți cer din când în când câte o lovitură, precedată întotdeauna de un salut reciproc. Cei care au tendința să adoarmă primesc de asemenea o lovitură de băț.

După primul *zazen*, către orele 4.30 sau 5, se ia în cea mai mare tăcere micul dejun. Trei boluri din lemn vopsite în negru sunt așezate în fața fiecărui călugăr, unul pentru „ceaiul de prune“, un fel de decoct considerat un răsfăț, celălalt pentru un terci de orez atât de limpede încât se poate vedea reflectându-se în el tavanul. Al treilea bol, cel mai mare, are apă caldă care servește la spălarea primelor două, dar, din smerenie, călugării trebuie să bea jumătate din această apă.

Dimineața, călugării se consacră lecturii cărților sacre și treburilor casnice. Douăsprezece zile pe lună, cei care au obținut autorizația personală a stăpânului ies în grup pentru a primi de pomană hrana comunității. Își pun o pălărie de paie imensă și poartă un sac de pânză pe abdomen pentru a culege ofrandele, în general orez sau bani. Ei nu trebuie să ceară nimic și nu trebuie să mulțumească donatorilor: aceștia sunt recompensați prin meritele dobândite acordând ajutor călugărilor.

De asemenea, douăsprezece zile pe lună, superiorul mănăstirii ține o predică discipolilor săi.

Viața monastică nu urmează un ritm săptămânal: șase zile din lună – 4, 9, 14, 19, 24 și 29 – joacă rolul de duminică; în aceste zile călugării se spală și își rad complet capul. Ziua de 14 și ultima zi a lunii sunt consacrate odihnei, călugării pot dormi până târziu și apoi purced la curățenia temeinică a mănăstirii.

În fiecare zi, prânzul este luat la ora 11; el conține 30% orez și 70% grâu, ciorbă de fasole și legume în saramură (*tsukemono* în japoneză). După-amiaza este consacrată muncii până la ora 17 sau 18. În loc să cineze, regula strictă cerea să se pună pe stomac o cărămidă încălzită în foc (*yaku seki*, „piatra-remediu”); rigoarea climei japoneze a înlocuit această practică cu o masă ușoară, după care este permisă o ieșire până la ora 18. De la ora 18 la 21 are loc o a doua ședință zazen, combinată, ca și cea de dimineață, cu un salut dat maestrului (*sanzen*). După această ședință de meditație, călugării se înclină de trei ori în fața statuii lui Manjusri¹, bodhisattva instructor al tuturor Buddha, apoi merg la culcare. Adăugăm faptul că, ocazional și în funcție de mănăstire, se practică alte rituri care au ca scop marcarea uniunii corpului cu spiritul, de exemplu trasul cu arcul, care este un exercițiu yoga și nu un sport: fiecare gest, mereu același, este îndelung studiat, iar obiectivul nu este să atingi ținta, ci să respecti perfect ceremonialul. Tot așa ritualul ceaiului, venit din China odată cu practica zen, este de asemenea un prilej de concentrare interioară care trebuie să tindă către perfecțiune.

¹ Manjusri este considerat fondatorul Nepalului și sfântul protector al manciurienilor, de unde și numele său.

Această examinare rapidă a diferitelor forme pe care le îmbracă budismul și a modurilor în care credincioșii săi le practică arată în ce măsură acesta este în stare să se adapteze la contexte culturale și la religiozități variate.

Pentru că budismul este mai puțin o religie decât o filosofie, el se poate acomoda la cadre religioase la fel de diverse precum cel al Tibetului, îmbibat de superstiție și de magie, sau, la polul opus, cel al Japoniei moderne. Vom vedea în continuare, în ceea ce privește noile religii japoneze, cum se manifestă budismul în acest context.

Totuși, dacă budismul reușește destul de bine să răspundă nevoilor spirituale ale discipolilor săi, el nu a fost niciodată capabil să aducă răspunsuri satisfăcătoare din punct de vedere intelectual cu privire la natura umană sau la rațiunile existenței noastre pe pământ. Budismul rămâne o filosofie, adică o doctrină ce prevede o morală, deoarece credința în reîncarnările succesive nu ține de rațional.

CONFUCIANISMUL

De 25 de secole, confucianismul este indisociabil legat de cultura chineză. Urmele sale sunt vizibile și astăzi în modul de viață al unor țări precum Coreea, Japonia și Vietnam, țări pe care China le-a influențat prin civilizația sa. Nu trebuie totuși interpretat ca una dintre acele doctrine terminate în *-ism* după care Occidentul este înnebunit. Confucius însuși nu a construit niciodată teorii revoluționare, ci a încercat, într-o perioadă tulbură din istoria Chinei, să găsească un protector care să aprecieze principiile sale sociale și politice.

Trebuie constatat că sistemul său are cu ce seduce puterea, el se bazează pe respectul acordat oamenilor cu funcții înalte și tradițiilor ancestrale.

Nimic din toate acestea nu seamănă cu o religie cu excepția faptului că, la moartea sa, șeful locului face un templu din locuința sa pentru a i se celebra amintirea.

Totuși, nu ar trebui minimalizată nici personalitatea lui Confucius și nici strălucirea sa personală. Încă din timpul vieții, numărul adepților

a devenit destul de mare, printre aceștia fiind și nepotul său, autor a două dintre lucrările clasice ale „confucianismului“.

Mai târziu, opera sa a fost continuată și completată de un alt mare filosof, Mengzi, cunoscut în Occident sub numele de Mencius¹. Confucius nu a lăsat nicio carte, iar convorbirile sale cu discipolii nu au fost scrise decât un secol mai târziu după moartea sa.

Succesul pe care a ajuns să-l cunoască învățătura lui Confucius s-a datorat chiar obiectului proprii căutări: sprijinul puterii. Astfel, însăși personalitatea sa dispare în spatele unei imagini legendare pe care această putere a vrut să i-o ofere.

Totuși, viața sa este destul de bine cunoscută. Confucius a trăit între 551 și 479 î. Hr., epocă în care China era divizată între feudalități rivale, numită poetic *Primăveri și Toamne* de la numele unei cronici istorice. Confucius este deci contemporanul lui Buddha și al lui Pitagora. Familia sa era săracă, făcând totuși parte din mica aristocrație, ceea ce i-a permis, în ciuda morții premature a tatălui său, să primească o bună educație. Ca atare, a studiat, după obiceiul timpului, dansul, muzica, trasul cu arcul, condusul carelor de luptă, scrierea și aritmetica. După studii, a fost un timp administrator al hambarelor publice din principatul său, s-a căsătorit la 19 ani, iar la 22 și-a deschis propria școală. Reputația sa a crescut după o călătorie pe care a făcut-o în capitala Imperiului Zhou, Loyi, pentru a studia ritualurile religioase. Se zice că aici l-a întâlnit pe Lao Zi, maestrul taoismului, ceea ce este greu de crezut, căci îi desparte una sau două generații. Această întâlnire trebuie înțeleasă mai degrabă în mod simbolic, ea semnificând faptul că maestrul s-a acomodat perfect politeismului taoist din epoca sa. Confucius era prea respectuos în ceea ce privea ordinea stabilită, ca să pornească la luptă împotriva zeilor în care nu credea, se pare, decât pe jumătate. Spirit destul de puțin religios, așa

¹ Aceste nume în *-ius* sunt forme latine ale numelor chineze introduse de misionarii iezuiți. Confucius vine de la Kong Fu Zi, unde Kong este numele de familie redat printr-un caracter chinezesc ce înseamnă „groapă” sau „grotă”, de unde și legenda nașterii sale într-o grotă. Fu Zi este un titlu pe care am putea să-l traducem prin maestru și se prescurtează în mod familiar prin *zi* (a se pronunța: „țî”). Ar fi mai corect dacă am spune: Maestrul Kong și Maestrul Meng.

cum sunt mulți dintre chinezi, el nu neagă existența zeilor, dar sfătuiește „să fie respectați de la distanță“. El acționează ca un filosof laic și agnostic.

PRINCIPIILE CONFUCIANISMULUI

Confucius caută înainte de toate o societate fără conflicte. În consecință, privilegiază cu orice preț regulile de guvernare care au drept scop echilibrul social și calea cea dreaptă.

El pleacă de la analiza că societatea se bazează pe cinci relații de dependență, fiecare dintre acestea creând obligații de naturi diferite. Aceste relații sunt cele dintre:

- rege și supus
- tată și fiu
- soț și soție
- fratele mai mare și cel mai mic
- amici.

Ele implică o morală în care noțiunea de respect este esențială:

- Respectul acordat Creatorului sau zeilor ne învață toleranța. Cum zeii au zidit o lume atât de diversificată, trebuie să o acceptăm ca atare și să nu încercăm să o bulversăm.
- Respectul acordat naturii ne impune bunăvoința. Nu trebuie să profităm de o poziție de forță pentru a cere mai mult decât ceea ce ne este datorat.
- Respectul acordat istoriei presupune cultul strămoșilor și practica riturilor. Dacă oamenii își fac datoria și omagiază zeii, aceștia își vor face treaba aducând în lume binecuvântarea lor și pacea. Respectul cuprinde și viitorul pe care omul nu trebuie să încerce să-l modeleze exagerat după propriile dorințe.

Pentru a practica această morală, sunt necesare trei calități și cinci virtuți. Calitățile sunt prudența, mila și curajul. Cele cinci virtuți sunt respectul de sine, spiritul deschis, loialitatea, străduința și filantropia¹.

Nimic din toate acestea nu este cu adevărat revoluționar, dar, într-o epocă a anarhiei și războaielor între principatele rivale, se consideră că predica pentru ordine și liniște socială a fost apreciată. Totuși, succesul confucianismului nu a fost decât unul progresiv, poate tocmai pentru că nu a existat la acea vreme o putere politică suficient de consolidată pentru a recupera această doctrină în favoarea sa exclusivă.

EVOLUȚIA ISTORICĂ A CONFUCIANISMULUI

Perioada tulbure în care a trăit Confucius a mai durat peste 150 de ani după moartea sa, deși au apărut din ce în ce mai evident schimbările economice și tehnice care au condus la apariția primului mare imperiu, cel al dinastiei Qin², în 221 î. Hr., perioadă în care s-a construit Marele Zid. Tot atunci, învățătura lui Confucius nu este uitată, dar nici nu se dezvoltă.

Odată cu primii împărați ai dinastiei Han, învățații confucieni s-au impus: „Împăratul poate să-și câștige imperiul luptând călare, însă nu-l poate păstra fără doctrină.“ Din această perioadă, secolul al II-lea d. Hr., datează instituția examenelor de recrutare a mandarinilor. Principiile lui Confucius sunt oficializate, adoptate și adaptate de putere până într-atât încât, chiar și după dispariția Imperiului Han, în 186 d. Hr., confucianismul nu a fost niciodată abandonat complet.

Astfel, când budismul ajunge în China, începând cu secolul al IV-lea d. Hr., găsește două concepții de viață care se armonizează destul de bine: confucianismul, care stabilizează autoritatea și privilegiază învățații în detrimentul comercianților, și taoismul, care propune poporului rețete magice de nemurire. Budismul are ca efect curios structurarea acestui

¹ Termenii chinezești (*ren, yi, li, zhi, zhong*) se pot traduce și prin: umanism, echitate, respectarea riturilor, inteligență și loialitate.

² A se pronunța [țin]. Din numele acestei dinastii a derivat numele Chinei.

taoism, destul de îndepărtat de principiile sale, făcând din el o religie cu preoți, slujbe și cărți sfinte. Budismul și taoismul au obiceiul de a coabita până la a împărți aceleași temple, dar cu prețul unei denaturări importante a conținutului lor inițial.

Cu timpul, de-a lungul istoriei Chinei am asistat la un permanent balans între perioadele de mare putere, care favorizau confucianismului, și cele de dizolvare în care poporul a trăit speranța în religia sa, amestec de budism și taoism. Astfel, confucianismul își regăsește forța în timpul Imperiului Song, către secolul al XII-lea, apoi în perioada dinastiei Ming, începând cu secolul al XIV-lea.

În 1910, chiar înainte de instaurarea Republicii, a existat o încercare de formare a unei Biserici confucianiste după modelul Biserici Catolice: Confucius este venerat ca un zeu, simbol al omagiului ce trebuie adus strămoșilor, însă fără a se aștepta ceva de la el.

CE SE MAI PĂSTREAZĂ ÎN ZILELE NOASTRE DIN CONFUCIANISM

Prin însăși natura sa, confucianismul este tot de partea învățaților, mai mult decât de partea poporului. Acesta, deseori superstițios, se simte mai confortabil în exuberanța taoismului și budismului „în stil chinez” decât în morala constrângătoare a lui Confucius. Tocmai de aceea, confucianismul nu a lăsat nicio urmă în domeniul religios, care, la drept vorbind, nu este chiar domeniul său, deși influențează profund viața culturală și socială.

Această influență nu se limitează doar la China, ci și la țările care poartă amprenta civilizației sale, precum Coreea, Japonia sau Vietnam.

Exemplele abundă în domenii din cele mai diverse:

- Limba coreeană are cinci stiluri de discurs care corespund celor cinci relații de societate confucianistă. Se aplică un stil mai mult sau mai puțin respectuos ținând cont de funcțiile respectivilor interlocutori. Aceste reguli sunt așa de stricte, încât este practic imposibil ca un nepot să converseze cu un unchi mai tânăr decât el (se mai întâmplă uneori). De fapt, un nepot trebuie să se adreseze respectuos unui unchi, dar,

în același timp, mezinul, în mod paradoxal, trebuie să evidențieze și superioritatea vârstei sale: sistemul confucianist are lipsuri și nu deține o soluție satisfăcătoare pentru această situație.

- În Coreea, există de asemenea, puțin artificial, o muzică de curte perfect confucianistă.
- În domeniul politic, respectul față de puterea superioară impus de confucianism nu permite alternanța și, în consecință, nici democrația. Or, cu excepția Japoniei, unde democrația a fost impusă de americani după înfrângerea din 1945, țările pe care le-am citat au toate regimuri totalitare și este puțin probabil să fie contestate de popor. Chiar și în Japonia s-a menținut în întreprinderi obiceiul ca bătrânii să aibă puterea de decizie. Am putea obiecta că, din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică era confucianistă: în orice caz, ea nu credea în zei, așa cum Confucius însuși n-o făcea.

CÂTEVA CUGETĂRI ALE LUI CONFUCIUS

Dacă nu știți ce este viața, cum ați putea ști ce este moartea?

Dacă nu știți cum puteți fi de folos oamenilor, cum ați putea ști să fiți de folos zeilor?

De ce ați da binele pe rău? Atunci pentru bine ce ați da la schimb?

„NOILE RELIGII” JAPONEZE

Pentru un occidental, universul religios japonez este paradoxal: populația practică, în funcție de circumstanțe, religii diferite, iar acestea, budismul și șintoismul, cu riturile lor dintr-o altă epocă, par foarte inadaptate lumii moderne.

În realitate, atitudinea religioasă a japonezilor provine dintr-o altă logică: zeii sunt inaccesibili, iar acest lucru se întâmplă și grație inteligenței lor; nu există deci niciun motiv pentru a fi rațional în religie. Esențialul este

de a da dovadă de o atitudine de respect față de zeii ascunși care trăiesc în natură. De unde și o religiozitate vagă, fără contur precis, care se adaptează bine la diverse religii oficiale.

Dar asta nu împiedică apariția, de un secol încoace, a numeroase „religii noi” care sunt interesant de analizat.

Conform procesului de gândire occidental, cel mai logic ar fi să clasăm aceste religii în funcție de originea lor: unele sunt derivate din budism, altele din șintoism. Am completa astfel capitolul despre diferitele forme ale budismului prin studiul unor mișcări precum Risho Kosei-kai sau Soka Gakkai, iar capitolul despre șintoism, prin analiza mișcării Tenrikyo. Respectiva abordare ar da sentimentul că japonezii sunt separați în blocuri religioase net departajate, chiar antagonice.

Cu siguranță, aceste mișcări au caracteristici foarte distincte care le identifică în mod clar, dar au de asemenea, și chiar în comun, metode și obiective nonreligioase care sunt reflectarea sufletului japonez.

Din acest motiv, am renunțat la a trata separat respectivele religii și am decis a le îngloba în acest capitol.

Printre caracteristicile comune ale tuturor noilor religii japoneze, două sunt în mod particular izbitoare, de altfel legate între ele: este vorba despre puterea lor economică și ambiția lor politică.

Cum aceste religii sunt fenomene pur japoneze, este normal ca ele să fie marcate de naționalism. Opțiunile lor politice sunt foarte evidente: ele merg de la dreapta echilibrată până la extrema dreaptă de orientare fascistă. Cultul personalității conducătorului nu lipsește niciodată, iar direcția mișcării se transmite deseori ereditar. Credincioșii sunt foarte atașați de religia lor, câteodată chiar în mod fanatic, din motive, în general, intuitive și pasionale, dar prea puțin intelectuale.

Pe de altă parte, noile religii apărute dispun toate de mijloace financiare considerabile și de structuri spectaculoase. Darurile generoase ale credincioșilor contribuie la bunăstare, dar aceste religii nu ezită să participe la activități prea puțin religioase și câteodată foarte profitabile.

În cele din urmă, și este vorba de un fenomen recent, noile religii au adoptat reflexul exportării. În pofida naturii lor tipic japoneze, ele nu ezită să investească în străinătate. Chiar și la Paris, s-au instalat cel puțin

patru sau cinci religii japoneze (Tenrikyo, Soka Gakkai, P.L. Kyodan, centre de budism zen...).

„SECTELE” ȘINTOISTE

Cum am văzut, practica șintoistă este un fenomen național japonez care se manifestă în general prin participarea la mari sărbători și printr-o religiozitate difuză.

Totuși, religii mai structurate și constrângătoare au fost constituite plecându-se de la șintoism. Sunt așa-numitele „secte” șintoiste.

Trei dintre cele mai importante „secte” șintoiste sunt:

- Tenrikyo, cu 15 000 de temple și 2 500 000 de credincioși din care 100 000 sunt instruiți să celebreze cultul.
- Konkokyo, cu 1 350 de temple și aproape 600 000 de membri, din care 3 600 sunt preoți.
- Kurozumikyo, cu 300 de temple, 700 000 de membri și 3 400 de preoți.

Nu vom descrie ca exemplu decât secta Tenrikyo.

Tenrikyo, literal „învățăturile (*kyo*) legii (*ri*) cerului (*ten*)”, a fost, ca și alte religii japoneze, fondat de o femeie, Nakayama Miki, născută în 1798, din părinți budiști.

Ea s-a căsătorit la 30 de ani, a adus pe lume patru copii și a dus o viață simplă timp de mulți ani. În anul 1838, familia i-a fost lovită de boală și ea s-a folosit de puterile sale de medium pentru a încerca să obțină o vindecare prin spiritism. A căzut în transă și a avut o viziune. „Generalul Cerului” (*Tenno Shogun* în japoneză) i-a spus că vrea să salveze umanitatea luând-o drept templu viu și intermediar. Această pretenție a zeului nu a fost pe gustul soțului care ar fi preferat să o vadă pe soția sa în-deletnicindu-se cu treburile casnice, însă nu au putut rezista unei astfel de chemări și consiliul familiei a acceptat ca Nakayama Miki să-și urmeze destinul. Ea a mai avut numeroase viziuni și a trăit ca o zeiță în viață. A dobândit puterea de a reda vederea orbilor și luciditatea nebunilor, dar și să îndepărteze spiritele rele care provocau boli.

Cartea sfântă, *Ofudesaki*, literal „vârful pensulei“, pe care ea a scris-o cu caractere *katakana*¹, are o interpretare dificilă, în special din cauza impreciziei acestui tip de scriere. Aflăm din cartea cu pricina că întreaga lume este corpul lui Dumnezeu². Acesta poate fi recunoscut fie într-un kami, în lună sau soare (*Tsuki-Hi*, în japoneză), fie în strămoși. Luna și soarele, fiind kami, adică divinități ale panteonului șintoist, este greu de negat importanța influenței șintoismului asupra Tenrikyo. În orice caz, această religie nu se mai consideră ca o sectă șintoistă, ci ca o religie universală. S-a lansat într-o amplă activitate misionară, mai ales în America de Nord și în Brazilia, unde există un mare număr de japonezi. Acum câțiva ani, Tenrikyo a deschis la Paris un centru cultural în care se predă japoneza.

Una dintre afirmațiile fondatoarei acestei mișcări era că durata vieții este de 115 ani, însă ea și-a redus-o în mod voit, murind de moarte naturală la 90 de ani, în 1887.

Succesorul său, Zenye Nakayama, una dintre rudele sale, poartă titlul de Shimbashira, „Coloanele Casei“. El devine liderul comunității.

Tenri-shi, „orașul lui Tenri“, având 60 000 de locuitori, situat în apropiere de Nara, este Cartierul General al acestei religii și chiar centrul sacru al pământului. Aici se fac numeroase pelerinaje și există spitale și o universitate ce-i aparțin mișcării.

UN FENOMEN TIPIC JAPONEZ: SOKA GAKKAI

Desprinsă în anul 1871 dintr-o mișcare de reformă pedagogică lansată de profesorii de pe insula Hokkaido, mișcarea Soka Gakkai, adică „Societatea

¹ Această scriere silabică este cea mai simplă dintre cele trei scrieri japoneze, fiind în mod normal rezervată transcrierii cuvintelor străine. Folosirea ei este marca unei educații de bază. De obicei, un text japonez se scrie cu caractere chineze, numite *kanji*, completate de scrierea silabică *hiragana*, care transcrie desinențele gramaticale care nu pot fi transpuse în caractere chineze.

² Este ceea ce numim un panteism: Dumnezeu se regăsește în orice lucru și totul este sacru. Acesta este, într-un anume sens, o formă extremă de animism.

pentru crearea valorii“, este un fenomen tipic japonez care s-a dezvoltat brusc după cel de-al Doilea Război Mondial.

Obiectivul său este de a crea o societate fericită pe pământ, cu ajutorul unui guvern mondial, ceea ce presupune o religie mondială.

Astfel, această mișcare se găsește implicată în domeniul religios, pe care nu l-a abordat decât tardiv, către anul 1960.

De fapt, ideile religioase ale mișcării Soka Gakkai sunt rudimentare. Ele se bazează pe budismul reformat al călugărului Nichiren și are ca idee principală reformarea omului pentru a-l pregăti pentru dominația politică a mișcării. Soka Gakkai a fondat un partid, Komeito, literal „Partidul unui guvern propriu“, pentru a-și sprijini acțiunea. Acesta și-a avut momentul de glorie în anul 1960 când, cu 47 de deputați, a fost al treilea ca importanță în Dieta japoneză. Începând cu 1972, nu mai numără decât 24 de reprezentanți.

În ciuda declinului său, Soka Gakkai rămâne o mișcare puternică ce are încă mai multe milioane de aderenți.

Regulamentul strict, convingerea că binele și răul sunt legate de poziția socială, grija de a acționa concret pentru a atinge fericirea sunt și caracteristicile societății japoneze pe baza cărora mișcarea și-a construit succesul.

P.L. KYODAN

Acestă religie japoneză este de dată recentă, căci ea a fost creată în 1926. Fondatorul ei, Tokuharu Miki, s-a născut în 1871 într-o familie ruinată; intră încă de la vârsta de 9 ani într-o mănăstire a sectei Shingon; i s-a prezis că va fi într-o zi celebru cu condiția să nu rămână preot budist.

În 1912, Miki, care suferea de un astm persistent, întâlnește la Osaka un maestru budist, Tokumitsu Kaneda, care l-a vindecat în mod supranatural luând asupra sa astmul. Cei doi descoperă că au aceleași idei religioase. La moartea lui Kaneda în 1919, Miki are viziuni în care i se dezvăluie rolul divin al lui Buddha și al zeiței șintoiste a soarelui, Amaterasu. Acest amestec de religii nu are drept scop să-l neliniștească pe japonez, cu atât mai mult cu cât un sol ceresc i-a confirmat lui Miki că originea tuturor lucrurilor se află în soare. Având credință în soare înțelegem realitatea lumii și, strâns

legat de această certitudine, Miki lansează noua sa religie printr-un pelerinaj spectaculos la sanctuarul șintoist al zeiței de la Ise, aproape de Nagoya. Succesul este instantaneu și numărul credincioșilor crește rapid până la mijlocul anilor '30. Însă acest lucru stârnește invidia cultului șinto oficial și Miki, presimțind un sfârșit de martir, se retrage în favoarea fiului său, Tokuchika Miki. În ciuda acestei precauții, fondatorul este întemnițat până în 1939 și moare la puțin timp după eliberarea sa, în 1940.

Religia P.L. Kyodan rămâne interzisă până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, păstrează un anumit succes și numără astăzi aproape un milion de adepți. Dar să vedem în ce constă învățătura sa.

Este în special o filosofie, așa cum o sugerează vag numele său în care sunt amestecate în mod bizar inițialele englezești de la „Perfect Liberty” și cuvântul japonez Kyodan „comunitate religioasă”. Conform catehismului mișcării apărut în 1957, P.L. Kyodan are ca misiune propovăduirea ideii că „viața este o artă” și oferirea rețetei unei vieți împlinite. Rezultă o nouă concepție asupra vieții în care fiecare trebuie să fie recunoscător pentru ceea ce are. Este un fel de „metodă Coué” religioasă. Credinciosul religiei P.L. Kyodan trebuie să-și răspândească arta de a trăi așa cum soarele își răspândește razele pentru toată lumea. Pentru el, pacea nu constă doar în a nu participa la vreo luptă, ci în a crea o lume în care fiecare se apreciază și își atinge aspirațiile.

Aceste sentimente pozitive nu devin o religie decât mulțumită uimitoarei capacități a japonezilor de a se uni și a se organiza, chiar și pentru a practica o filosofie. P.L. Kyodan, ca majoritatea celorlalte religii japoneze, nu refuză activitățile lucrative: mișcarea a deschis în anul 1970 la Paris, pe Champs-Élysées, un restaurant de lux care poartă numele familiei fondatorului.

RISSHO KOSEI-KAI

Această societate de laici budiști face parte dintre „noile religii” care se găsesc din belșug în Japonia.

Numele său este o abreviere a unei declarații de principiu care înseamnă: „Societatea credincioșilor care se străduiește să desăvârșască personalitatea omului și să aducă pacea în lume conform Legii budiste.”

Fondată în 1938 de fiul unui țăran, Nikkyo Niwano, născut în 1906, mișcarea revendică 4 700 000 de membri, fiind incluși aici și cei din străinătate. Cartierul său general este la Tokyo, unde dispune de un enorm complex de clădiri, printre care și „Marele Hol Sacru”, săli de congrese, un centru administrativ, o editură și chiar un liceu.

Chiar dacă mișcarea se înscrie în linia budismului Mahayana, ea urmează totuși învățătura călugărului reformator din secolul al XIII-lea Nichiren, a cărei strictețe se apropie de budismul Theravada. Este, într-o oarecare măsură, o tentativă modernă de a face să convergă cele două curente tradiționale ale budismului.

Însă Rissho Kosei-kai are alte caracteristici importante. El susține existența unui Buddha etern, sursă a întregii existențe, ce revine să amintească existența lui Dumnezeu mai clar decât o face în general budismul. Buddha, personaj istoric, este considerat simbolul acestui Buddha etern.

În plus, mișcarea insistă asupra celor „trei comori”: Buddha, Legea și comunitatea credincioșilor, ceea ce amintește de creștinism: acceptarea monoteismului, analogia lui Buddha cu Iisus, rolul învățăturii lui Buddha comparabil cu cel al Evangheliilor, precum și importanța deosebită acordată credincioșilor. Și alte analogii trimit cu gândul la o influență creștină, precum zelul misionar sau practicarea, în mijlocul grupurilor de reflecție numite *hoza*, a unui fel de spovedanie publică ce ține de asemenea de dinamica grupului.

Rissho Kosei-kai se străduiește să-i dea budismului o imagine de deschidere asupra lumii moderne. În 1977 această mișcare a organizat o „convenție națională pentru o societate mai fericită”, a înmulțit operele de binefacere sau de ajutor în Lumea a Treia și a dezvoltat o cooperare între diferitele religii ale lumii. Președintele-fondator a străbătut întreaga lume pentru a propovădui pacea și a luat cuvântul atât în cadrul Națiunilor Unite, cât și în mediile creștine. A fost primit de papa Paul al VI-lea în 1965. Succesul mișcării este datorat, se pare, unei abordări moderne și fără sectarism a problemelor religioase și sociale, dar și unei organizări solide tipic japoneze.

Sincretismele

Un sincretism este o religie a cărei doctrină sau ale cărei practici sunt un amestec de elemente luate din diferite credințe.¹

Ideea de sincretism este seducătoare: se alege din mai multe religii ceea ce pare cel mai satisfăcător și se lasă deoparte ceea ce pare depășit.

Mulți credincioși care acceptă în mod voit sau nu atitudini contrare credinței lor practică, fără să știe, un fel de sincretism între religia lor și o filosofie diferită, dacă nu chiar total opusă.

Îi este caracteristic omului să amestece binele cu răul, adevărul cu falsul, absolutul cu relativul. Nimic în om nu este vreodată pur, nici chiar rasa căreia îi aparține, nici limba pe care o vorbește, nici religia pe care o practică.

Totuși, construirea un sincretism religios riscă să nu fie decât o tentativă intelectuală, oricât de simpatcă ar fi aceasta.

Nu-i putem nega sincretismului numele de religie, căci scopul său este de a-l apropia pe om de Dumnezeu.

Poate că o inspirație divină a condus fondatorii de sincretisme să construiască punți între religii aparent ireconciliabile.

¹ Sincretismul este un cuvânt grecesc și înseamnă „unirea Cretanilor”. Inițial folosit pentru a desemna o coaliție războinică, el s-a extins la toate formele de îmbinări de doctrine diferite.

Poate că este vorba despre religii ca toate celelalte, inspirate sau nu de Dumnezeu. Nicio religie nu se naște din neant, ceea ce înseamnă că orice religie este, în parte, sincretică.

Sincretismul este, în orice caz, o mărturie emoționantă a căutării lui Dumnezeu de către om. Prin urmare, merită analizate câteva exemple.

CREDINȚA BAHAI

Credința bahai numără în jur de 6 milioane de credincioși, dintre care un milion în India și mai mult de o mie în Franța. Ea se dezvoltă rapid mai ales în Africa Neagră și în America Latină.

Centrul mondial al credinței bahai este pe tărâm sfânt, la Haifa, pe versanții muntelui Carmel, în Israel. Lăcașul se numește Casa Universală a Justiției. Există șase alte mari temple bahai în întreaga lume: la Wilmette, în apropiere de Chicago, la Kampala în Uganda, la Sydney, Frankfurt, în Panama, dar și la Delhi, unde se află un magnific templu în formă de floare de lotus.

În 1844, un persan šiit pe nume Mirza Ali Muhammad (1819–1850), pătruns ca toți šiitii de speranța întoarcerii Imamului, trimis al Domnului, s-a declarat ca fiind el însuși „Bab”, adică „poarta” sau calea de acces către Dumnezeu. Urmărit de guvernul șahului și de autoritățile religioase, el a fost alungat, iar puțin după aceea a fost executat la Tabriz.

Succesorul său în fruntea comunității, Mirza Hussein Ali (1817–1892)¹, a rupt definitiv legătura cu islamul supranumindu-se *Baha'ullah* „Splendoarea lui Dumnezeu”, de unde mișcarea și-a luat numele.

În ciuda temniței, persecuției și exilului pe care le-a cunoscut, el avut o activitate remarcabilă. Le-a trasat ca sarcină credincioșilor săi să „formeze coroana tuturor celorlalte religii”.

¹ Mirza este un titlu al mogulilor echivalent cu cel de prinț. Bab se presupunea că descinde din profetul Mahomed.

La început, Baha'ullah le-a adresat mai-marilor acestei lumi – reginei Victoria a Angliei, lui Napoleon al III-lea, papei Pius al IX-lea – îndemnul spectaculos de a i se alătura.

În zilele noastre, credința bahai este o religie mult mai discretă, ce acordă respect tuturor celorlalte religii și este caracterizată printr-o mare blândețe. Adepții ei sunt deseori persoane cu studii superioare; ei își interzic orice acțiune politică și se supun autorităților și obiceiurilor țărilor în care trăiesc. Fundamental nonviolent, ei se străduiesc să pună în aplicare obiecția de conștiință pentru a nu îndeplini serviciul militar. Nu admit răzbunarea, însă consideră ca fiind de datoria lor să se apere.

Persecuțiile sângeroase a căror țintă sunt din partea Revoluției islamice iranienne nu s-ar putea explica altfel decât prin amintirea originii șiite a credinței bahai și localizarea sediului său în Israel.

Bahaii cred într-un Dumnezeu unic, ei încearcă să elimine diversitatea religiilor și barierele rasiale.

Cele douăsprezece principii bahai sunt următoarele:

- Întreaga umanitate reprezintă o unitate
- Toți oamenii trebuie să caute adevărul
- Toate religiile au o bază comună
- Religia trebuie să fie sursa unității între oameni
- Religia trebuie să fie în acord perfect cu știința și rațiunea
- Bărbatul și femeia au aceleași drepturi
- Trebuie să te abții să judeci
- Trebuie înfăptuită pacea mondială
- Ambele sexe trebuie să primească cea mai bună formare și educație, spirituală și intelectuală
- Problemele sociale trebuie explicate
- Trebuie răspândită o limbă universală și o scriere comună¹
- Trebuie instituit un tribunal universal.

¹ Credința bahai susține răspândirea limbii esperanto, însă nu obligatoriu: important este să se ajungă la o limbă mondială oricare ar fi aceasta.

Bahaii nu au nici ceremonii de inițiere și nici cler. Scopul lor este să promoveze o nouă ordine mondială, ceea ce implică o învățătură și o organizare administrativă.

Structura de bază este Adunarea spirituală locală care este înființată imediat ce există mai mult de nouă credincioși. În fiecare țară se găsește o Adunare spirituală națională.

Cei doi stâlpi ai acestei credințe sunt postul și rugăciunea.

Postul se practică în ultima lună a anului bahai care numără 19 luni de câte 19 zile plus alte 4 zile suplimentare. Fiecare zi începe la apus. Postul de 19 zile se practică precum Ramadanul, prin abținerea de la băutură și de la mâncare pe timpul zilei.

Sunt scutiți de post copiii mai mici de 15 ani, bolnavii și femeile însărcinate.

Rugăciunea se practică de trei ori pe zi, dimineața, la prânz și seara. Cea de la prânz se poate limita la recitarea unui singur verset. Nu există nicio obligație privind rugăciunea comună, cu excepția înmormântării.

Viața religioasă a comunității se manifestă în timpul sărbătorii de 19 zile, care ține locul duminicii. Întâlnirea are trei părți: una spirituală în care se recită rugăciuni ale lui Bab, ale lui Baha'ullah și ale maestrului, o parte consacrată treburilor comunității și, în fine, sărbătoarea materială care constă într-o masă în comun.

Adunarea este condusă de un comitet de nouă membri aleși de toți credincioșii. Nu este recomandat nici să-ți prezinți candidatura și nici să refuzi mandatul care ți se propune. Adunarea este consultată de toți credincioșii care au probleme personale.

În ceea ce privește morala, bahaii se raportează la legea publicată într-o carte sacră, *Kitab al aqdas*¹, numită de asemenea „Balanța infailibilă”.

Bahaii, partizani înflăcărați ai emancipării femeii, sunt monogami și încearcă să fie fideli în căsnicie. Unirea dintre bărbat și femeie trebuie să fie aprobată de părinți. Consumul de alcool sau tutun este interzis. Credința bahai este deseori așezată printre sincretisme datorită ambiției de a reuni toate religiile din lume. Regăsim în ea numeroase reminescente, iraniene

¹ Literal : „cartea cea mai sacră”, în arabă.

sau islamice (sărbătoarea Nowruz, postul de o lună...). Totuși, este mai degrabă o religie nouă ce consideră că Dumnezeu s-a arătat progresiv de-a lungul secolelor prin mai multe religii diferite a căror încununare este credința bahai. Caracterul original al credinței bahai constă indiscutabil în vitalitatea și rapiditatea expansiunii.

CALENDARUL BAHAI

Acest calendar, creat de însuși Bab, cuprinde 19 luni de câte 19 zile, adică 361 de zile la care se adaugă 4 zile de sărbătoare, intercalate. Aceste luni sunt următoarele:

- *baha* (strălucire), începând cu 21 martie
- *jalal* (glorie), începând cu 9 aprilie
- *jamal* (frumusețe), începând cu 28 aprilie
- *azamat* (măreție), începând cu 17 mai
- *nour* (lumină), începând cu 5 iunie
- *rahmat* (milă), începând cu 24 iunie
- *kalimat* (cuvinte), începând cu 13 iulie
- *kamal* (desăvârșire), începând cu 1 august
- *asma* (nume), începând cu 20 august
- *izzat* (putere), începând cu 8 septembrie
- *mashiyat* (voință), începând cu 27 septembrie
- *ilm* (cunoaștere), începând cu 16 octombrie
- *qudrat* (putere), începând cu 4 noiembrie
- *qawl* (discurs), începând cu 23 noiembrie
- *masa'il* (întrebări), începând cu 12 decembrie
- *sharaf* (onoare), începând cu 31 decembrie
- *sultan* (suveranitate), începând cu 19 ianuarie
- *mulk* (imperiu), începând cu 7 februarie
- *ala* (înălțare), începând cu 2 martie.

Sărbătoarea Nowruz, literal „o nouă zi“ în persană, are loc pe 21 sau pe 22 martie. Mai există în plus alte 8 sărbători, zile în care nu se lucrează, care celebrează evenimente principale din viața lui Bab și Baha'ullah.

YEZIZII, NUMIȚI ȘI „ADORATORI AI DIAVOLULUI“

Aproximativ cincizeci de mii de kurzi din Mosul, în Irak, și din Alep, în Siria, mai practică o religie secretă ce i-a făcut pe musulmani să-i denumească pe nedrept „adoratori ai diavolului“.

Ei îl adoră în realitate pe Melek Taus, literal „Îngerul Păun“, creatură binefăcătoare căreia Dumnezeu i-ar fi încredințat conducerea lumii după ce a creat-o¹.

Yezizii îl venerază și pe presupusul lor fondator, șeicul Hadi, mort în 1160, și merg în fiecare an în pelerinaj la mormântul său la Lalesh.

Învățătura și cultul, atât cât se poate ști cu siguranță, se bazează pe o carte sacră. Yezizi, ca și druzii, cred în metempsihoză. Par a fi luat elemente ale cultului lor din diferite religii cu care au intrat în contact: dualismul între bine și rău de la zoroastrieni, botezul și împărtășania de la creștini, iar regulile alimentare de la evrei.

Organizarea lor este teocratică; prințul lor poartă titlul de Mirza Beg.

CAODAISMUL

Cao Dai (caodaismul) este un exemplu original de religie sincretistă. Fondatorul său este un mandarin vietnamez, Lê Van Trung, care, ca mulți dintre compatrioții săi, consuma opiu și practica spiritismul. De Crăciun, în 1925, în timpul unei ședințe în care îl invoca pe zeul Cao-Dai – „Marele Palat“ în vietnameză – Lê Van Trung s-a simțit desemnat ca șef al unei noi religii. A organizat prima adunare în orașul Tây Ninh, cam la o sută de kilometri la nord-vest de Saigon, și tot aici a fost numit, în 1926, papă al Bisericii Caodaiste.

Credința fundamentală este că Dumnezeu suprem, Cao-Dai, reprezentat în temple printr-un ochi deasupra globului terestru, s-a manifestat de-a

¹ Numele de *Yezid* al acestui cult nu provine de la cel al califului omeiad, Yazid ibn Muawiyak, ci de la cuvântul persan *ized*, care înseamnă „înger“.

lungul secolelor în mai multe persoane: Buddha și Lao Zi în Orient, Moise și Iisus Hristos în Occident. Astfel, învățătura lui Moise este considerată un mugur, cea a lui Hristos o floare, iar caodaismul, fructul unei plante care a ajuns la maturitate. Caodaismul nu pare a întâmpina dificultăți în suprapunerea credințelor din budism, confucianism, taoism, creștinism și din cultul spiritelor, tradițional în Vietnam.

Caodaiștii cred în metempsihoză și susțin că, în momentul morții, sufletele merg să sălășluiască într-un alt corp, de om sau animal.

Morala este cea a unei mari fraternități și a unui respect profund între toate ființele.

Spiritismul își păstrează locul în această religie, invocându-se spiritele celor mai importanți oameni din diferitele culturi, mai precis, și destul de bizar, poetul chinez Li Po, revoluționarul Sun Yat-sen, Ioana d'Arc și Victor Hugo.

Biserica Caodaistă este organizată asemenea Bisericii Catolice cu aceleași titluri: papă, cardinali, episcopi, arhiepiscopi și preoți. Totuși, femeile pot accede la toate aceste funcții sacerdotale.

La moartea lui Lê Van Trung, s-a întrunit un sinod pentru a alege noul papă, iar această tradiție se menține încă. Roma caodaismului este evident orașul Tây Ninh unde a și luat naștere această religie.

Caodaiștii nu au emigrat dincolo de granițele Vietnamului, dar numără aici aproape un milion de credincioși care au jucat deseori un rol politic important.

CHONDOGYO

Chondogyo a fost fondat în 1860 de fiul unui învățat coreean de provincie, Choe Che-U (pronunțat *ce-ce-u*), ca reacție împotriva religiilor existente la acea vreme în țara sa: budismul era foarte corupt, confucianismul ajunsese să facă diferențe de nesuportat între clasele sociale, iar creștinismul era perceput ca o religie străină prea individualistă.

Chondogyo s-a străduit să reunească într-un sincretism valorile a trei religii orientale, budismul, taoismul și confucianismul, eliminând defectele fiecăreia. Conform doctrinei religiei chondogyo, fiecare om este născut din Dumnezeu și este el însuși Dumnezeu. O viață morală pură permite să sperii la întoarcerea la fericirea divină. Această morală propovăduiește demnitatea, libertatea, egalitatea și dreptatea. Tocmai idealul lor de dreptate care respinge ideea de ierarhie confucianistă a fost resimțit de putere ca fiind periculos de revoluționar. Fondatorul mișcării, fiul său, succesorul și mulți conducători au fost persecutați și executați. În 1894, în revolta Tong-hak¹ au intervenit trupele chineze și japoneze și a fost reprimată cu vărsare de sânge, iar dinastia coreeană și-a pierdut și mai mult încrederea poporului.

Între 1945 și 1950, chondogyo număra în jur de 3 milioane de membri; 70% dintre ei au rămas în Coreea de Nord unde credința lor poate mai există clandestin; în Coreea de Sud, chondogyo avea 87 de temple pentru mai mult de un milion de credincioși și 250 de preoți; se pare totuși că puterea ei a scăzut considerabil în favoarea unor religii mai spiritualiste și mai puțin politice. Numărul credincioșilor nu mai depășește 100 000 de credincioși, templul principal al mișcării se găsește la Seul.

¹ Chondogyo s-a numit la început *Tong-hak*, „știința Estului”, prin opoziție cu *So-hak*, „știința Vestului”, care desemna creștinismul. A luat numele de chondogyo în secolul XX, când caracterul său religios s-a accentuat în detrimentul rolului său politic. Denumirea de chondogyo înseamnă literal „cer-cale-învățătură”. *Do*, „calea” este pronunția coreeană a cuvântului chinez *Tao*; există deci o referire explicită la taoism.

Cvasireligiile

Până și cei mai înverșunați defăimători ai religiilor sunt deseori fascinați de puterea lor spirituală. Un agnostic sau un ateu care încearcă să-și propage ideile se vede paradoxal nevoit să utilizeze niște tehnici de comunicare care s-au dovedit utile în expansiunea religiilor. Naziștii și sovieticii, de exemplu, au adoptat cu entuziasm numele și noțiunea de propagandă a cărei origine este foarte catolica congregație *De propaganda fide*, adică pentru propagarea credinței.

Ambiția religiilor de a împărtăși o credință, o morală și o concepție a lumii își găsește reflexia la toți cei care se străduiesc să-și impună și idealurile unui public numeros. În măsura în care astfel de obiective au o asemenea amploare, se formează cvasireligiile, adică acele curente de gândire care nu au un Dumnezeu pe care să-l propovăduiască, ci împrumută de la religie metode sau rituri, modelând astfel sufletul. Nu degeaba se vorbește despre idoli ai mulțimilor, făcându-se referire la jucători de fotbal sau artiști. Tot aici includem și cultul personalității.

Aprioric, această analogie de formulare nu ar fi suficientă pentru a justifica menționarea ei într-o lucrare despre religii. Totuși, locul pe care îl ocupă aceste preocupări în sufletul multora le transformă într-o concurență obiectivă a religiilor de care este bine să ținem cont. Aceste centre de interes, atât de presante încât deseori fac din Dumnezeu un accesoriu, sunt prietenii noștri zilnici: politica, sportul, cultul corpului, diferitele

forme de modă, intelectuale sau artistice, banii și munca însăși pot să ne acapareze în detrimentul vieții noastre spirituale.

În plus, unele mișcări filosofice, care îl admit sau nu pe Dumnezeu, se vor veritabile substitute ale religiei, refuzând însă să fie considerate religii. Vom prezenta mai jos câteva dintre aceste mișcări denumite, în lipsă de ceva mai bun, cvasireligii.

MIȘCAREA SUBUD

Fondată în 1925 de un indonezian musulman, Muhammad Subuh Sumohadiwidjojo, această mișcare se definește ca o „fraternitate spirituală deschisă tuturor religiilor”. Are ambiția de a le oferi membrilor săi obișnuința supunerii complete la voința lui Dumnezeu.

Pentru aceasta, timp de o jumătate de oră, de două ori pe săptămână, credincioșii practică exerciții care au ca scop să-i pună în contact cu forța lui Dumnezeu pe care o au în ei. Subud¹ nu se consideră o religie, ci o metodă de purificare pusă la dispoziția oamenilor. Subud este, în mintea fondatorului, compatibil cu orice religie existentă, ceea ce înseamnă că un adept Subud nu trebuie să schimbe practicile religiei sale.

În timpul exercițiilor, trebuie exprimată doar voința Domnului, ceea ce exclude orice interferență a inimii sau spiritului. Pentru a atinge această stare ideală, un ajutor, direct numit de fondator, transmite un „contact” candidatului, prin simpla practicare a propriilor exerciții în prezența sa. Exercițiile au drept consecință un fel de posedare prin voința Domnului, care se poate manifesta prin țipete sau mișcări haotice de care nu trebuie să te sperii. Totuși, din motive care ar putea conduce la situații neplăcute, exercițiile bărbaților și cele ale femeilor nu au loc în același timp. Fiecare

¹ *Subud* este un acronim a trei cuvinte sancrite : *Susilu*, *budhi*, *dharma* care înseamnă: moralitate și amabilitate, spirit și inteligență și în cele din urmă datoria, dreptatea și religia. *Subud* nu are nimic în comun cu Subuh, prenumele fondatorului, care este numele rugăciunii de dimineață din islam.

reacționează într-o manieră personală. Subud nu are o învățătură, cu atât mai mult o doctrină. Singurul său obiectiv este ca adepții să perceapă și să transmită voința lui Dumnezeu în ceea ce-i privește. Nu au nici cler, iar „ajutoarelor“ li se cere să nu-i influențeze pe ceilalți membri, căci fiecare trebuie să-și găsească singur calea: ocupându-se de ceilalți, le-ar fi imposibil de a percepe ceea ce Dumnezeu vrea pentru ei înșiși.

Poți adera și renunța la Subud oricând. Fraternitatea interzice orice propagandă activă, ea se dezvoltă prin relații personale și prin exemple. Din 1956, Subud a emigrat dincolo de Indonezia și numără adepți în numeroase țări, mai ales în Occident. Ei sunt în total mai multe mii.

FRANCMASONERIA

Nu atât numărul membrilor săi (mai mult de 8 milioane în întreaga lume), cât calitatea și influența lor îi oferă francmasoneriei o importanță excepțională. Recrutarea este de fapt voit foarte selectivă și urmează o procedură lungă și solemnă de inițiere rituală.

Preocupările mișcării sunt de ordin moral în sens larg, adică ele susțin viața societății. Această ambiție, la care se adaugă suma deloc neglijabilă a cotizațiilor cerute, limitează de fapt accesul în rândurile francmasoneriei la clasele instruite ce au o oarecare bunăstare materială.

În schimb, toate curente de gândire filosofică sau religioasă pot cochetă cu această mișcare. Este chiar interesul său major să fie un loc de întâlnire a oamenilor care nu s-ar apropia spontan în viața curentă. Astfel, cluburi precum Rotary sau Lions International¹ ar putea fi considerate ca fiind de inspirație masonică.

De ce să evocăm atunci francmasoneria, de o manieră ușor provocatoare, ca pe o cvasireligie?

¹ Lions înseamnă *Liberty intelligence, our nation safety* (libertatea și înțelegerea înseamnă apărarea națiunilor noastre). Cele două cluburi destul de elitiste au ca obiectiv întâlnirea dintre responsabili de diverse profesii și realizarea în comun de proiecte de interes umanitar.

Incontestabil, francmasoneria împărtășește cu religiile ambiția de a-l înălța pe om luând în considerare dimensiunea sa spirituală. Am putea fi deci tentați să considerăm francmasoneria o religie fără dogme, asemănătoare confucianismului. Totuși, contrar religiilor care se străduiesc să-și impună învățătura întregului popor, francmasoneria nu-i are în vedere decât pe membrii săi; sistemul său este în mod deliberat elitist, dar nu impune nicio dogmă sau teorie filosofică, ceea ce o diferențiază net de religii. În plus, relațiile dintre francmasonerie și religie sunt umbrite de o lungă istorie ce prezintă multe fațete contradictorii.

Originea francmasoneriei ține de corporațiile de zidari (masoni), constructori ai catedralelor. Aceștia se pare că și-au moștenit competențele de la grecii și egiptenii care le-ar fi transmis și cunoștințe ezoterice misterioase. Din acea perioadă datează simbolismul masonic atât de bogat: echerul zidarului reunește cele două noțiuni contrare ale verticalei și orizontalei și simbolizează toleranța; compasul îmbrățișează tot cercul cunoștințelor, exprimă universalul și sugerează precizia și măsura etc.

Totuși, încă din secolul al XVI-lea, masonii au acceptat în lojile¹ lor neprofesioniști care au dat încetul cu încetul organizației un caracter speculativ și intelectual; de atunci, a fost vorba de construirea omului interior prin căutarea adevărului, ceea ce masonii numesc „construirea Templului”; acesta este obiectivul lor încă din secolul al XVIII-lea.

Mișcarea masonică s-a dezvoltat mai întâi în Anglia și Franța, dar structura sa ține mai ales de lojile din prima țară, grație constituirii în 1717 a Marii Loji din Londra. În acea perioadă, francmasoneria, rezervată exclusiv bărbaților, era explicit teistă: credința în Dumnezeu, Marele Arhitect al universului, face parte din principiile sale de bază, ca și interdicția de a vorbi despre politică sau religie. Aceste principii sunt admise fără nicio obiecție de toate riturile masonice.

¹ Loja, numită și *atelier*, vine din latinescul *locus*, „loc”. Lojile aceluiași rit formează o „obediță”, numită de asemenea Marea Lojă. Loja este condusă de un Maestru Venerabil, asistat de ofițeri; Marea Lojă este condusă de Marele Maestru. Masonii, numiți maeștri, trebuie să treacă prin două grade de inițiere, ucenic și tovarăș. În cel mai bun caz, se poate deveni maestru mason după trei ani.

Totuși, din secolul al XIX-lea asistăm la apariția unei noi orientări, numite „calea substituită”, care nu-și mai interzice acțiunile politice. Poate că participarea masonilor la obținerea independenței americane nu este străină de această schimbare. În Franța, respectiva inovație cunoaște cel mai mare succes. Marele Orient din Franța ia poziții din ce în ce mai radicale și respinge în 1877 referirea la Marele Arhitect al universului, rupându-se astfel de francmasoneria majoritară, numită „obișnuită”. Această obediență devine astfel un fel de „Biserică a Republicii”, violent anticlericală și ostilă catolicismului.

Trebuie reamintit că până atunci raporturile dintre Roma și francmasonerie nu fuseseră niciodată prea lipsite de fricțiuni. Numeroase texte pontificale condamnaseră francmasoneria încă de la începutul secolului al XVIII-lea, dar din motive mai degrabă politice decât doctrinale.

Abia în 1974, Roma a marcat diferența netă dintre francmasoneria tradițională, obișnuită, și celelalte forme ale mișcării. Această atitudine care corespunde principiului obiectivității lasă ușa deschisă prezenței catolicilor în sânul lojilor obișnuite¹. Este bine să adăugăm că hotărârile luate la Conciliul Vatican II în favoarea libertății religioase fac ca interesul să crească pentru francmasonerie, în defavoarea catolicismului. Același lucru este valabil și în ceea ce privește acuzația de imobilism social adusă de Marele Orient adversarilor săi: în zilele noastre întâlnim conservatori și progresiști atât la creștini, cât și la francmasoni.

Dacă ar fi să rezumăm, impresia pe care o dă astăzi francmasoneria unui observator din afară este cea a unei îmbătrâniri: lojile „obișnuite”, foarte influențate de lumea anglo-saxonă, rămân una dintre fețele *establishmentului* și nu mai produc idei noi; în ceea ce privește „calea substituită” al cărei exemplu cel mai bun este Marele Orient, se pare că a renunțat la toate telurile sale ideologice, multe dintre tezele sale concretizându-se progresiv în societatea modernă. Domolirea constatată este poate răscumpărarea acestei reușite despre care fiecare poate avea propria opinie.

¹ Marele Orient rămâne obediență franceză cea mai numeroasă, cu 30 000 de membri și 620 de loji, însă mai există și alte numeroase curențe. Astfel, Marea Lojă a Franței, care numără 16 000 de membri și 400 de loji, autonomă din 1894, lucrează „pentru gloria Marelui Arhitect al universului”. Jurământul la ceremoniile de inițiere se face pe Biblia deschisă la Evanghelia după Sfântul Ioan.

Să adăugăm că, în ciuda existenței recente a lojilor feminine și a celor mixte, francmasoneria numără „masculinitatea” printre principiile sale fundamentale și că, per ansamblu, nu se arată dornică „să se feminizeze”.

Este de la sine înțeles faptul că francmasoneria are eficiența oricărei confrerii ai cărei membri se consideră foarte solidari și am putea suspecta că ambiția de a avea o carieră, mai mult decât cea de a se îmbogăți spiritual sau filosofic, este cea care-i face de acum înainte pe tinerii noștri să intre în loji.

ROZACRUCIANISM

Vechiul și Misticul Ordin Rozacrucian (AMORC) își interzice să fie o religie: este o „organizație fraternală de ordin mondial care învață o filosofie metafizică și fizică”. Este vorba despre trezirea calităților omului pentru ca acesta să ducă o viață mai fericită și mai utilă. Ordinul, asociație cu scop non-profit, se preocupă de misterele timpului și spațiului, ale conștiinței umane, ale naturii materiei și efectelor sale asupra sufletului și corpului, emoțiilor și instinctului etc.

Recunoscând succesele științei, AMORC consideră că problemele esențiale sunt dincolo de aparențe și propune concepția sa asupra lumii: el acordă un loc important și misterios vechilor filosofii. În special, simbolistica trandafirului și a crucii, conform ordinului, provine din cea mai îndepărtată Antichitate egipteană. Ca atare, crucea sa nu are nimic în comun cu cea a creștinismului.

Ordinul se declară deschis oricui se interesează de învățătura și misticismul său, independent de orice credință și religie.

Ordinul publică și distribuie gratuit o broșură intitulată *Stăpânirea vieții*, destinată celor care nu fac parte din organizație. Membrii sunt instruiți oral în sânul grupurilor de care aparțin. Studiază în plus manuscrise care îi inițiază în anumite exerciții.

Se pot face analogii între AMORC și unele forme de francmasonerie. Ordinul este prezent în numeroase țări. Centrul este la San José în California, unde există o universitate rozacruciană.

În practică, orice persoană care este interesată de AMORC este primită cu cea mai mare amabilitate, fiind invitată să participe fără angajament la reuniuni în care se învață prețuirea dezvoltării personalității, asigurată de o prezență constantă. Aportul financiar dă acces la reuniuni și publicații care permit asigurarea perseverenței aspirantului. La sfârșitul unui an sunt selectați candidații considerați a fi apti de a primi o „inițiere” mai profundă. Aceștia sunt invitați să recruteze alți adepți și sunt îndemnați, contrar principiilor declarate, să renunțe la alte credințe decât cele ale mișcării.

Membrii pe treptele înalte ale Ordinului dau dovadă de mare solidaritate între ei. Această rețea eficientă de relații, mai mult decât misticismul, explică reușita materială a numeroși rozacrucieni, printre care se numără unii conducători din Africa Neagră.

De fapt, mistica pare foarte îndepărtată de preocupările acestor persoane, doar dacă nu este vorba despre vreo încercare de zeificare a omului. Cum altfel am putea explica altarul pe care discipolul este rugat să-l creeze acasă, a cărui piesă principală este o oglindă înconjurată de bețișoare de tămâie? Fiecare se vede astfel în oglindă ca divinitate a propriului cult. Un caiet personal în care fiecare relatează progresele meditației sale completează panopia narcisistă a discipolului.

În fiecare joi, o seară de studiu înlocuiește liturghia. Se folosesc formule ritualice inversând topica celor ale Bisericii Catolice (de exemplu „să fie așa”, în loc de „așa să fie”).

În mod curios, discipolii pot face apel în fiecare zi între orele 12 și 12.20 la un „comitet de întrajutorare spirituală” de care se leagă prin gând și de la care așteaptă luminare și susținere.

Exaltarea puterii omului situează rozacrucienii la polul opus al credincioșilor care, din contră, văd reușita și dezvoltarea lor prin recunoașterea atotputerniciei lui Dumnezeu. Dintr-un punct de vedere teologic, am putea susține că Ordinul Rozacrucian se comportă ca o antireligie pe care unii nu ar ezita să o considere de esență satanică.

Ordinul are în jur de 6 milioane de membri în toată lumea, dintre care 160 000 în Franța.

NEW AGE (NOUA ERĂ)

Deși nu este vorba cu adevărat despre o mișcare religioasă, ceea ce se poate traduce în limba română „epoca cea nouă” merită să i se consacre câteva rânduri.

Acest curent compozit se situează în sfera de influență a mentalității ecologiste, dar face apel la un fond de religiozitate și de păgânism la fel de vechi ca și lumea. Sprijinindu-se pe ideile la modă, Noua Eră vrea să vindece omul și natura de toate relele societății noastre materialiste. Ea recomandă o abordare spiritualistă îmbinată cu practici heteroclite în care se amestecă cu agilitate meditația budistă, mistica sufistă și ritualuri naive precum portul de haine albe sau îmbrățișările fraterne. Vocabularul este unul pseudoștiințific, în care se vorbește despre energia culorilor sau puterea cristalelor.

Succesul, trecător se pare, al acestor exerciții de autostimulare arată permanența nevoilor spirituale pe care adepții încearcă să le satisfacă prin tehnici apropiate de psihanaliză. Noțiunea de Dumnezeu este aproape absentă, regăsindu-se doar sub forma unui panteism modern în care omul și natura sunt purtători ai unei scânteii divine care trebuie reaprinsă. Noua Eră apare în cele din urmă ca o tendință înduioșătoare a unor persoane cu o formație religioasă nu prea solidă de a găsi în ele însele cu ce umple golul spiritual săpat de marxism, pe de-o parte, și de societatea de consum, pe de altă parte.

O antireligie: comunismul

Este instructiv să analizăm raporturile dintre ideologia marxist-leninistă și adversarul său considerat altădată, în mod amabil, opiul poporului, mai ales că majoritatea regimurilor comuniste s-au prăbușit și că, în consecință, religia a obținut o victorie asupra lor.

Experiența ne arată astăzi că opoziția nu este atât între comunism și religie, cât între toate formele de ideologie totalitară, deghizate eventual sub formă religioasă, și o concepție umanistă a societății care este mai mult sau mai puțin de inspirație religioasă.

De fapt, este mereu vorba despre omul aflat în căutarea adevărului, dreptății și spiritualității, care, în funcție de circumstanțe și mediu, poate să alunece către una sau cealaltă poziție, ambele ireconciliabile.

Două ideologii totalitare au însângerat tragic secolul XX, nazismul și comunismul. Opoziția lor reciprocă nu le-a împiedicat să aibă aceeași bază. În ambele cazuri, vorbim despre o viziune teoretică asupra lumii pe care au vrut să o impună umanității, pentru binele său, strivindu-i cu sarcasme și bombe pe cei care se opuneau sistemului. Comunismul a plecat de la o idee generoasă, și nu rasistă, așa cum este cazul nazismului, ceea ce i-a adus prestigiul pe lângă intelectualii cu orizonturi restrânse. De aceea, raporturile comunismului cu religia sunt mult mai interesante de studiat decât cele cu nazismul.

Analiza pe care Marx a făcut-o societății contemporane este fără discuție seducătoare, ca orice explicație schematică a unui fenomen care permite

o mai bună înțelegere a lui. Mulțumită acestei analize, factorii economici, sociali și istorici ai evoluției societății au fost explicați într-o nouă lumină interesantă.

Primele pericole au apărut odată cu utilizarea ambiguă a cuvântului „științific”. „Științele” umane nu ar putea avea aceeași rigoare precum cele exacte, din cauză că nu pot efectua experiențe repetitive asupra materiei studiate. Analiza marxistă poate să conducă la propuneri de acțiune, la crearea de partide politice, dar ea nu poate în niciun caz să fie considerată adevărul dezvăluit în cele din urmă.

Astfel a apărut o a doua deviere mortală: în loc să rămână o teorie „științifică”, adică o ipoteză care trebuie confruntată continuu și modest cu realitatea, gândirea marxistă a devenit, sub Lenin și discipolii săi, o dogmă dincolo de care nu există salvare. Adică marxism-leninismul a adoptat exact ceea ce critică la religii: absența raționalității. Adevărul cedează locul ideii pe care ți-o faci, ceea ce implică respingerea a tot ce nu este conform teoriei generale, în special cea a originalității unice a fiecărui individ: un marxist se simte la fel de inconfortabil în fața unui individ, precum un savant în fața unei excepții a teoriei pe care a conceput-o. Ca mulți dintre oamenii de știință, comuniștii încearcă cu încăpățânare să introducă particularul în general.

În fața acestor excepții jenante, leninismul și stalinismul nu au propus alte soluții decât eliminarea lor: ei au impus propria formă de societate cu ardoarea unor fanatici religioși, convinși că persecutarea adversarilor este justificată de măreția proiectului urmărit.

Religia, în măsura în care respectă individul ca pe creație de neînlocuit a lui Dumnezeu, este un obstacol pentru ideologia totalitară. Ea este de asemenea antiștiințifică, asta ca și cum știința și religia s-ar plasa pe același teren, iar credința în doctrina marxistă ar fi, ea însăși, științifică.

Ca atare, dogma marxist-leninistă susține că religia este sinonimă cu superstiția, că ea va dispărea mulțumită unei educații atee și că rămășițele ei nu reprezintă decât exploatare și alienare.

Aceste afirmații erau atât de departe de realitatea religioasă autentică, mai ales în țările comuniste în care religia era deseori un refugiu împotriva sistemului, încât schimbarea direcției în materie religioasă prin

venirea la putere a lui Gorbaciov nu a făcut deloc valuri printre teoreticienii sovietici.

Este de altfel amuzant de constatat în ce măsură formele exterioare ale ideologiei comuniste au fost mult timp caricatura unei religii. Se găsește aici tot... în afară de Dumnezeu, bineînțeles:

Dogma, adevărul în care trebuie să credem, este cea anunțată de profeții Marx, Engels, Lenin, cărora li se adaugă orientările, Stalin, Mao sau șeful aflat la putere, pentru a atinge numărul perfect al celor patru evangheliști.

Interpretarea dogmei era cu grijă controlată de *teologi-ulemale*, membri ai comitetului director al partidului.

Credincioșii, membri ai partidului, vor fi fericiți. Viața supranaturală nu există, însă există avantajele nomenclaturii.

Preoții, cadre ale partidului, aleși cu mare grijă, dădeau sfaturi în toate domeniile vieții sociale, chiar și în cele precum religia, în care nu erau competenți. Vârsta lor este de o importanță decisivă: preot vine de la cuvântul grecesc *presbytes* care înseamnă bătrân. Conducătorii nu au înțelepciune decât la bătrânețe.

Acești preoți au o vocație misionară. Este de asemenea curios că un cuvânt de origine latină, propagandă (*De propaganda fide*), este folosit pentru echivalentul catehismului, „agitația-propagandă”, ritualul comunist de educare a maselor.

În străinătate, misionarii trebuie să studieze moravurile localnicilor, să le învețe tradițiile, pentru a le transmite mesajul dogmei sub o formă mai convingătoare, dar riguros ortodoxă. Menținerea unității religiei Bisericii cere înlăturarea ereziilor.

Liturghia se traducea printr-un uimitor respect al formei, chiar dacă aceasta era fixă și învechită. Nu există marea liturghie, ci doar ceremonii, precum alegerile sau comemorarea Revoluției din Octombrie, când totul este aranjat dinainte cu discursuri de laudă și autosatisfacție pentru poporul ales. Nu este nimic imprevizibil, iar lungimea discursului indică importanța ierarhică a celui care vorbește. Întâlnim doar o urmă de autocritică, printr-o vagă conștiință a păcatului, a pocăinței, pentru a se depăși obiectivele propuse.

Arta, de tip sulpician, era standardizată atât în forma, cât și în inspirația sa. O gândire personală este suspectă, dar Inchiziția veghează.

Ereticii, cei ce nu gândesc așa cum trebuie, trebuie vindecați de răul lor. Dacă exorcismul – discursurile moralizatoare – nu reușește, procesul Inchiziției conduce fie la închisoare, fie la spitalul de psihiatrie. Munca is-pășitoare sau binefacerile științei vor face un om nou, iar irecuperabilii vor dispărea.

Stalin a fost, la începuturile sale, seminaristul Sfintei Rusii.

Dacă această comparație își are limitele ei, ea permite totuși câteva reflecții utile asupra religiilor:

Unele similitudini între religii și comunism nu trebuie să ascundă faptul că, în ciuda unui obiectiv teoretic comun – binele umanității – există diferențe fundamentale în concepția asupra omului: creație, într-un caz, organizare inexplicată a atomilor, în celălalt caz. Altfel spus, nu forma contează, ea nu este decât o uniformă și, paradoxal, comunismul ne confirmă că nu trebuie să judecăm religiile doar după riturile sau practicile lor aparente.

Fie că are sau nu credință în Dumnezeu, în om apar tendințe profunde care îl împing spre totalitarism: dacă cineva este convins că deține adevărul, ceilalți se înșală fatal și este inadmisibil. Trebuie într-adevăr ca o religie să fie fondată pe dragostea dintre oameni pentru a spera la un echilibru al acestor tendințe ce ne stau în fire.

Tot paradoxal, spiritul științific învață că dreptatea este mereu dincolo de accesibil, însă comunismul pare a avea, mai mult decât religiile, deosebite dificultăți în a gândi științific reînnoirea doctrinei sale.

Sectele

Religia se străduiește, așa cum o arată și etimologia sa, să stabilească o legătură între om și Dumnezeu. Această legătură poate fi pur personală și de multe ori chiar așa ne-o și închipuim. Totuși, ceea ce numim de obicei o religie ia forma unei instituții organizate în care intervenția unui om, a fondatorului, este predominantă.

Legătura acestui om cu Dumnezeu este una privilegiată:

- în iudaism, Moise a primit personal Tablele Legii pe muntele Sinai
- în creștinism, Iisus este Dumnezeu și Om în același timp
- în islam, Mahomed a primit, precum Moise, cuvântul Domnului, însă prin intermediul unui înger.

De multe ori, fondatorul unei religii se prezintă ca fiind reformatorul unei religii precedente. Este cazul lui Luther sau Calvin.

Se omite deseori numărul foarte mare de bărbați – căci femeile au fost mult mai puține – care s-au crezut ori s-au declarat vizitați de Dumnezeu sau însărcinați de acesta cu o misiune specială pentru a-i lumina pe ceilalți oameni.

Nu există niciun mijloc de a verifica cele ce țin de acest domeniu, nici veridicitatea unor astfel de informații, nici buna-credință a profetului în cauză.

Nimic nu este mai enervant pentru credincioșii unei religii decât să vadă cum înfloresc astfel o multitudine de rivali, care sunt etichetați drept „falși profeți”. Este normal ca un credincios să creadă în adevărul său și acest lucru atrage inevitabil respingerea furioasă a adevărului celorlalți, chiar dacă propovăduiește dragostea pentru aproapele.

Nu este mai puțin adevărat că există o oarecare complicitate a marilor religii și puteri pentru a marginaliza ceea ce numim *secte*. Doar succesul face legitimă o nouă credință în virtutea principiului evanghelic conform căruia recunoaștem copacul cel bun după roadele sale.

Este bine să ne reamintim totuși că, la începuturile sale, creștinismul era o sectă pentru evrei, iar islamul una pentru arabii de la Mecca.

Cuvântul „sectă” este el însuși ambiguu, căci invocă irezistibil o tăietură făcută parcă cu foarfecele de grădină, în timp ce semnificația lui originală provine din latinescul *sequi*, ce înseamnă „a urma”.

Cu toate acestea, omul poate asculta învățăturile oricui vrea, iar istoria abundă de oameni ce au fost luați drept nebuni sau șarlatani, dar care au avut totuși adepții lor.

În mod firesc, și asta pentru că face parte din natura noastră umană, disprețul cu care conformiști din toate colțurile lumii îi copleșesc pe cei ce gândesc diferit duce la înăsprirea poziției, la fanatisme, la sectarisme întâlnite la fel de bine la persecutori, cât și la persecutați. „A persecuta” provine de altfel, etimologic, de la aceeași rădăcină *sequi* care a dat și „a urma”, dar și „sectă”. Am putea deduce că cel ce urmează o sectă este persecutat? Constatăm în orice caz că este foarte dificil să abordăm problema diferențelor dintre secte și religii străduindu-ne să rămânem obiectivi.

Nu i se poate refuza calitatea de religie unei spiritualități care încearcă să-l unească pe om cu Dumnezeu, chiar dacă pare fondată pe o doctrină de neînțeles din punct de vedere uman. Aceste criterii vor refuza supranaturalul și vor respinge, de exemplu, creștinismul sau islamul. De fapt, asta ar însemna că nu putem admite posibilitatea existenței unor religii serioase. Această poziție, care este cea a unor atei, elimină spiritualitatea din viața omului: este o amputare de nesuportat pentru credincioșii care reprezintă majoritatea populației pământului.

Însă dacă admitem că religiile sunt grupări de oameni ce au o legătură spirituală cu Dumnezeu, în numele a ce este posibil să judecăm această legătură, căci doar Dumnezeu, așa cum zice Biblia, poate cerceta inimile și mințile?

Totuși, a accepta fără rețineri toate sectele din respect pentru eventualul lor conținut spiritual duce la a le face un loc manipulatorilor de conștiință fără scrupule care-i prostesc pe naivi în avantajul lor sau nebunilor care își răspândesc fantasmele.

Nu mai putem pune la îndoială buna-credință a membrilor sectelor care se dăruiesc cauzei lor așa cum nu putem nega că întâlnim în religiile cele mai serioase periculoși neliniștiți sau obișnuiți ai divagației.

Cum am putea să ne formăm o opinie clară?

Nu este ușor să facem o triere perfectă, însă o mai bună educație ar aranja mai bine lucrurile.

Să luăm un exemplu: în învățământul public se susține că, înainte de Copernic, Occidentul credea în astronomia lui Ptolemeu, care spune că Pământul este fix, în timp ce Soarele este satelitul său. În zilele noastre, nimeni nu contestă știința, deși telespectatorul nu are nici cea mai mică idee despre argumentele lui Copernic sau Ptolemeu. Dacă în domeniul religios, instrucțiunea publică era capabilă să dea chiar o mică informație despre diferitele religii, despre limitele lor și despre riscurile posibile de deviație, același spectator mediu nu ar pune poate pe același plan superstiția și viața spirituală, astronomia și astrologia... Este vorba doar de evitarea infantilismului în chestiuni religioase, oferindu-i-se omului încă din copilărie elemente de judecată. Altfel vom continua să fim, în acest domeniu, un popor de autodidacți sau de ignoranți.

Așteptând un efort de educație, nu trebuie să ne mirăm că o anumită foamă de viață spirituală – sau, mai rău, un dezechilibru psihic – îi îndreaptă pe oamenii dezorientați spre secte mai mult sau mai puțin recomandabile.

Fără a nega ceea ce este ambiguu în aceste porniri, trebuie totuși să recunoaștem că înflorirea sectelor din toate timpurile istoriei umanității este o demonstrație, și ea ambiguă, a nevoilor spirituale ale multor oameni.

Atunci, unde să trasăm limita dintre sectă și religie?

Criteriul numărului de adepți ar avea avantajul de a fi obiectiv, dar poate fi de asemenea artificial: punând linia mai sus sau mai jos, putem elimina de fapt din religii numeroase curente spirituale care aparțin evident moștenirii comune a umanității.

Din contră, unele secte pe care opinia publică le recunoaște ca atare pot să numere mai multe sute de mii de membri – ca în cazul adepților Moon – și ar trebui considerate religii.

Am putea foarte bine să alegem un alt criteriu: o sectă este o mișcare ale cărei practici ies din comun până la a fi un scandal sau un lucru ridicol pentru majoritatea copleșitoare a oamenilor, credincioși sau nu. Astfel, a-i despărți pe copii de părinții lor sau a refuza îngrijirile medicale sunt unele dintre manifestările sectelor. Aceste criterii, fondate pe ceea ce pare a fi o oarecare ciudățenie mai mult sau mai puțin periculoasă pentru comportament, sunt în același timp discutabile și imprecise. La limită, postul Ramandanului sau refuzul pilulei contraceptive par raționale conform unor astfel de criterii?

Pe de altă parte, orice doctrină cu caracter religios sau filosofic nu ar exercita o formă de presiune asupra minții celui care o studiază? Nu este oare un scandal pentru o familie de necredincioși sau atei să aibă un copil care să vrea să devină preot sau călugăr?

Fără a ceda obișnuinței franceze de a clasa sistematic tot, criteriul care pare să caracterizeze mai bine ideea pe care ne-o facem despre o sectă este abaterea de la credință a credincioșilor pentru obiective ce nu au nimic spiritual, de exemplu: bani, ambiție personală, politică...

Unii vor obiecta că multe dintre religiile respectabile, dacă nu chiar toate, au fost la un moment dat sensibile la astfel de atracții, însă este vorba mai degrabă în acest caz de recuperarea prin ambiții exterioare, decât de un obiectiv ferm al religiei. Tocmai de aceea toate mișcările care au, de fapt, scopuri de nemărturisit nu vorbesc despre ele și se îmbracă în inocența intențiilor lor religioase.

Dând dovadă de puțină luciditate, cititorul va putea să judece singur și să gândească orice vrea despre mișcările și organizațiile pe care le vom prezenta pe scurt în cele ce urmează.

MOON

Asociația Sfântului Duh pentru Unificarea Creștinismului Mondial, A.U.C.M., fondată în 1954 de coreeanul Mun Yun Myung¹, a cunoscut un succes deosebit. Chiar dacă este greu de apreciat numărul exact de membri (2 milioane oficial, 400 000 conform unor estimări mai prudente, dintre care aproape jumătate în Coreea și Japonia), asociația joacă un rol important, ceea ce a dat naștere multor studii în acest sens. Dar se pare că influența se exercită mai mult în domeniul financiar și politic decât în cel al spiritualității.

Doctrina Moon este simplă: lumea este în mâinile forțelor Răului. Iisus Hristos a dat greș în lupta sa împotriva Răului deoarece nu a avut mijloace de ordin material pentru a fi victorios și pentru că a murit fără să-și întemeieze o familie. Moon este adevăratul Mesia, el și soția sa sunt „părinții umanității“, ei vor fi învingătorii Satanei, dar au nevoie de mijloace financiare și politice pe care credincioșii trebuie să le asigure. Adepții formează armata celor aleși și doar ei vor fi salvați.

În practică, acest lucru implică o dependență riguroasă a discipolilor de ierarhia lor: nicio funcție de conducere nu este electivă, iar deciziile provin întotdeauna de la vârf. Chiar și căsătoriile sunt strict reglementate. Organizația alege soții care nu se pot căsători decât după o anumită vechime în interiorul ei și după ce au dat dovadă de devotament față de cauză. Organizația are internate pentru a crește copiii, căci părinții sunt deseori despărțiți pentru a-și îndeplini activitatea moonistă. Aceasta constă în esență în a face prozelitism și a contribui cu bani pentru mișcare.

Viața cotidiană a credinciosului începe cu salutarea matinală a fotografiilor lui Moon și a soției lui. Activitățile sunt în continuare interesante: pe lângă vânzare de mărfuri la domiciliu, adepții Moon asistă la conferințe periodice de îndoctrinare sau la rugăciuni colective, își mărturisesc păcatele, practică posturi de trei sau șapte zile în care nu beau decât apă sau cafea fără zahăr... În general, mâncarea și somnul sunt reduse la minimum.

¹ Moon este ortografierea americană a numelui, neavând nimic în comun cu cuvântul „lună“ din engleză. Caracterul chinez ce transcrie acest nume coreean înseamnă „literatură“.

În ciuda acestei vieți spartane, adepții Moon sunt obligați să-și păstreze zâmbetul cu orice prilej. Absența zâmbetului anunță prezența lui Satan, ceea ce mobilizează toți frații în jurul nefericitului astfel sălășluit de spiritul Răului.

Comunitatea dă astfel dovadă de o coeziune extremă; fiecare se află într-o situație de dependență de șeful său, iar singurătatea este complet interzisă. În calitate de aderent voluntar al unei mișcări așa-zis religioase, adeptul Moon nu este salariat și nu este protejat de nicio lege socială.

Viața este evident mai bună la vârful ierarhiei. Adepții Moon convinși și dezinteresați care acced la responsabilități descoperă exploatarea care este însăși natura organizației și au deseori o criză de conștiință ce-i face să abandoneze mișcarea.

Văzut cu ochii unui occidental, moonismul este catalogat cu ușurință drept o păcăleală care nu-i poate atrage decât pe naivi. Nu poți fi decât șocat văzând contrastul dintre viața sub-proletarilor din păturile sociale de jos și fastul conducătorilor. Însuși personajul Moon este prea puțin simpatic: el apare ca un om fără scrupule, fiind trimis de mai multe ori în justiție pentru delikte sexuale și fraude fiscale, care a găsit o activitate profitabilă și conformă ambițiilor sale. Fenomenul Moon este evident în opoziție cu creștinismul din care pretinde că se trage. El nu poate fi văzut îngăduitor decât de cei ce cred că tot ceea ce este anticomunist este bun de urmat. Astăzi, acest argument pare depășit.

Dacă încercăm să-l vedem cu ochii unui asiatic, este bine de subliniat că Moon face parte din linia „noilor religii” de inspirație budistă dintre care Japonia a cunoscut multe exemple de la începutul secolului. În special, trebuie reamintit Soka Gakkai, mișcare de asemenea foarte politică ce se bazează pe Nichiren Shoshu, un fel de budism reformat prezentat în veșmânt modern.

Pentru a încheia, se pare că religia nu este în cadrul mișcării Moon decât un suport ideologic pentru constituirea unui imperiu economic și a unei mașini politice. Importanța mișcării Moon se situează la acest nivel, așa cum o demonstrează și acțiunea sa: începând cu Coreea, Japonia și Statele Unite unde se concentrează mijloacele sale cele mai mari, mișcarea are operații financiare considerabile în țări din America Latină precum

Uruguay, Bolivia sau Chile. În Uruguay, de exemplu, Moon are un ziar, două edituri, un hotel, un centru de conferințe și o bancă importantă.

Beneficiile anuale ale mișcării sunt evaluate la mai multe sute de milioane de dolari, ceea ce plasează gruparea la același nivel cu Toyota și în fața Unilever sau ITT. Suntem departe de concepțiile occidentale despre viața spirituală.

SCIENTOLOGIA

Această organizație se autointitulează biserică, precizând că este o „filosofie religioasă aplicată”.

Fondatorul scientologiei este un american pe nume Hubbard; el a scris lucrarea sa de bază, denumită *Dianetica, știință modernă a sănătății mentale*, după ce în prealabil publicase mai multe cărți de science fiction. În 1954, fondează în California prima Biserică de scientologie. După diverse succese, dispare de pe scena publică în 1977 fără a se ști dacă a murit sau încă trăiește.

În ciuda dificultăților enorme întâmpinate, această organizație este prezentă în mai mult de 30 de țări și ar număra mai mult de 2 milioane de adepți. Veniturile sale îi sunt estimate, numai în Statele Unite, la 150 milioane de dolari pe an.

Este deci un real succes care pare incredibil când vezi ceea ce propune această „religie”. Scientologia, care se împotrivește religiilor preocupate în primul rând de destinul spiritual al omului și deducând regulile de viață și comportament, declară că vrea înainte de toate să îmbunătățească moravurile și că doar indivizii selectați cum se cuvine au prioritate în sistem.

Această găselniță nu este tocmai delicată: este ușor să racolezi trecători, fără ocupație de preferință, pentru a-i face să completeze un chestionar ce le analizează comportamentul. În mod fatal, apare ceva ce nu merge: fiecare este mereu un pic depresiv, instabil sau nefericit.

Scientologia susține deci că are soluția științifică infailibilă pentru aceste cazuri ce preocupă. Subiectul care se lasă tentat devine interesant: i se pot vinde ședințe de audiție sau de purificare și mai ales o literatură

stufoasă scientologică. Dacă cel interesat este disperat în căutarea unei soluții a problemelor sale, se simte înțeles de oamenii aceștia siguri pe ei înșiși care folosesc un vocabular pe cât de savant, pe atât de neînțeles.

Nu există niciun conținut spiritual și în cazul în care căutăm ce viziune a lumii servește drept bază acestei psihoterapii, ajungem în plin science fiction: suntem sălășluiți de ființe venite de pe o altă planetă în urma unui război al stelelor, iar aceste ființe sunt gata să ne aducă pacea, sănătatea, puterea și fericirea dacă abandonăm „mentalul nostru reactiv“, adică, interpretând, capacitatea noastră de a gândi.

Totul se întâmplă ca și când subtilitatea organizației ar consta în selectarea, multumită chestionarului, a oamenilor psihic slabi sau vulnerabili pentru a-i exploata în continuare până la limitele naivității lor. Partea „științifică“ a metodei se bazează tocmai pe o analiză de piață aparent bine făcută, potrivit rezultatelor constatate.

Oare citirea scrierilor lui Hubbard într-o ambianță de reculegere merită ca scientologia să fie desemnată drept religie?

Conform criteriile uzuale, cu siguranță nu, însă numele de religie nu beneficiază de nicio protecție juridică, așa cum este cazul produselor din comerț. De aceea o hotărâre judecătorească a Curții de Apel de la Paris nu a putut în 1980 decât să recunoască calitatea de religie „Bisericii Noii Înțelegeri“, denumită și Scientologie.

ȘTIINȚA CREȘTINĂ

O americană cu un temperament puternic, pe nume Mary Baker Eddy, născută în 1821, este fondatoarea acestei mișcări creștine curioase cunoscută mai ales prin ziarul său, *Christian Science Monitor*.

Ideilor religioase ale fondatoarei nu le lipsește originalitatea, până la a ne pune întrebări cu privire la legitimitatea folosirii celor două cuvinte care desemnează mișcarea.

Plecând de la principiul că materia nu poate conține viață, Mary Baker Eddy a dedus că trupul nostru material nu poate cunoaște răul sau durerea

și că în aceste cazuri este vorba despre imaginația noastră. Este suficient să crezi în acest raționament și să ți-l repeți pentru a te vindeca. În mod curios, nu le este interzis discipolilor să meargă să consulte un doctor pentru siguranța lor...

În același mod, pentru a elimina definitiv infidelitatea în căsnicie, soluția este de a se abține de la orice activitate sexuală.

În materie de religie, Știința creștină se consideră ca însuși Sfântul Duh. În ceea ce-l privește pe Iisus, el nu este Dumnezeu, ci un om care, mai mult decât oricare altul, îl reprezintă pe Hristos, adică „ideea divină” a lui Dumnezeu.

Venirea lui Hristos în timpurile de pe urmă este interpretată ca o dezvoltare progresivă a influenței sale spirituale în lume.

Sub îndrumarea dinamică a lui Mary Baker Eddy, mișcarea a cunoscut un oarecare succes care i-a permis să deschidă o catedrală de 5 000 de locuri la Boston și biserici în numeroase orașe din Statele Unite. Dar mișcarea s-a făcut cunoscută mai ales prin literatura sa: în afara broșurilor pur religioase, a avut ideea interesantă de a publica în fiecare zi un ziar de informare generală de bună calitate cu un singur articol de inspirație religioasă.

Propaganda mișcării este foarte concentrată și mesajele citite în fiecare duminică în diferite biserici din Statele Unite și din lume sunt trimise în fiecare săptămână de la Boston.

Membrii Științei creștine erau 300 000 în 1930, numărul lor nu depășește 200 000 azi; reculul mișcării pare să se accelereze: 257 biserici și 97 de săli de lectură au fost închise de 10 ani încoace. În Franța, Știința creștină numără doar câteva sute de discipoli.

MEDITAȚIA TRANSCENDENTALĂ

Fondată în 1958 în Madras de Maharishi Mahesh Yogi, Meditația transcendențială nu are pretenția de a constitui o religie. Ea se vrea o tehnică de meditație care constă în practici de relaxare mentală prin yoga și

recitarea de formule inspirate din hinduism. Aceste activități sunt conduse de profesori care i-au promis fidelitate fondatorului.

Nu există o învățătură morală sau teologică, iar tehnicile propuse sunt aplicabile în cadrul oricărei religii. Totuși, filosofia subiacentă Meditației transcendente este în relație implicită cu hinduismul; ea dezvoltă în plus un oarecare elitism. Pe de o parte, sunt adepții ce caută pacea spirituală eliminând problemele și pe de altă parte, sunt maeștrii în gândire care exercită puterea lor mentală.

Ne putem întreba despre finalitatea ascunsă a acestei organizații care își fondează puterea pe contribuțiile financiare cerute adepților săi. Unele stagii costisitoare au chiar ambiția de a permite accesul la deliciile levitației. În plus, organizația dispune de o structură ce pare remarcabilă pentru obiectivele pe care susține că le urmărește. „Sfinția sa Maharishi“ conduce „Guvernul Mondial al Epocii Iluminării“ care are o constituție, adunări și zece miniștri. Capitala mondială este Seelisberg în Elveția, există alte 1 500 de centre în aproape 100 de țări, toate conduse de un guvernator numit de fondator. Ierarhia este dublă, didactică și administrativă; de cea de-a doua depind activități diverse foarte puțin spirituale precum hoteluri, întreprinderi, un canal de televiziune la Los Angeles etc.

În comparație cu aceste afaceri profane, centrul spiritual din India, aflat la Rishikesh, aproape de locul de pelerinaj hinduist la Hardwar în susul Gangelui, pare foarte modest.

Riscurile par deci mari ca Meditația transcendentă să fie doar o fațadă spiritualistă a unei mișcări a cărei ambiție să fie canalizată în altă parte. Din acest punct, este uimitor să constatăm diversitatea numelor organizațiilor filialelor Meditației transcendente, de exemplu:

- Asociația pentru Știința inteligenței creatoare
- Asociația națională de Meditație
- Institutul M.E.R.U. (Maharishi European Research University)
- Asociația pentru promovarea unei sănătăți perfecte
- Asociația Educație – Conștiință
- Asociația pentru epoca iluminării
- Alianța pentru o civilizație bazată pe Câmpul Unit...

Totuși, Meditația transcendențială cunoaște un oarecare succes în mediile intelectuale occidentale; mai ales de când formația Beatles a fost interesată de ea, în 1967.

Efectivele „meditatorilor“ depășesc 2 milioane în lumea întreagă, dintre care o treime în Statele Unite. Profesorii sunt în jur de 15 000. Franța are 20 000 de meditari și 150 de profesori.

HARE KRIȘNA

Asociația Internațională pentru conștiința lui Krișna, conform numelui oficial al mișcării, nu este caracterizată de discreție: îi vedem călugării în marile orașe îmbrăcați în robe de culoarea somonului, cu capul ras, repetând neobosit pe un fond muzical sfâșietor o formulă pioasă în cinstea zeului Krișna. Întrebați despre religia lor, aceste personaje pitorești vă dau replici brutale despre adevăruri peremptorii învățate pe de rost și care lasă puțin loc dialogului. Se întâmplă de asemenea să întâlniți în locuri publice – la aeroport de exemplu – un tânăr de genul „foarte amabil“, îmbrăcat normal și neras, care încearcă să vă dea cărți luxoase de spiritualitate hindusă pentru o sumă simbolică lăsată din generozitatea clientului. Vorbim aici despre două manifestări diferite ale unei mișcări care are niște particularități bizare.

Este curios să constatăm în realitate că mișcarea „Conștiința lui Krișna“¹, ce pretinde că prezintă spiritualitatea hindusă cea mai pură, este de fapt necunoscută în India, cu excepția succesului relativ obținut în Occident, mai ales în Statele Unite. Dacă-i întrebăm pe rarii hinduiști care au auzit despre această mișcare, ei se arată, în funcție de temperament, fie ironici, fie enervați de acest înlocuitor al religiei lor transformat în produs de export.

Într-adevăr, deși India este țara exuberanței religioase și deși aici se găsesc doctrine foarte variate, cea a lui Hare Krișna nu aparține unei ortodoxii

¹ În engleză, *International Society for Krishna Consciousness*, I.S.K.Con.

hinduiste perfecte. Așa cum am văzut, Krișna este unul din cele 10 avataruri sau întrupări ale lui Vișnu, care este el însuși zeul ocrotitor al ordinii lumii. Deci într-o rezumare îndrăzneată, Krișna devine Dumnezeu zeul suprem, ce se potrivește mai bine culturii creștine a țărilor țintite de Hare Krișna.

Fondatorul mișcării, Grația Sa Divină A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, nu ascunde faptul că își caută discipolii în special în Occident. Acest personaj, al cărui nume real este Abhay Charan De, care s-a născut la Calcutta în 1896 și a murit la Londra în 1977, se declară a fi al 32-lea guru căruia i-a fost transmisă, din generație în generație, inițierea spirituală al lui Krișna (ceea ce dă fiecărui guru o durată de viață medie de mai mult de 150 de ani, căci Krișna, conform mișcării, ar fi fost pe pământ acum 5 000 de ani). Predecesorul lui Abhay Charan De, Srila Bhaktisiddanta Thakura, își formează elevul din 1922 până în 1933, perioadă în care este inițiat în științele vedice. Continuă să urce treptele spirituale ale vișnuismului, fondează în 1944 revista *Back to Godhead*, în 1965, se îmbarcă pentru Statele Unite pe un cargou, îl atrage pe unul dintre membrii formației The Beatles și propagă mișcarea în diferite țări: în 1970, în Franța, și abia în 1974, în India. Astăzi, mișcarea are aproape 120 de centre, deseori doar un simplu restaurant vegetarian, în 38 de țări din lume. Doar în Statele Unite sunt 32 de centre și în Brazilia 6.

Această organizare este susținută de vreo șaizeci de cărți cu traduceri de texte vedice și comentariile lor; se pare că 80 de milioane de exemplare, editate în mai mult de zece limbi, ar fi fost vândute. Lucrările respective dau impresia de seriozitate, conținând trimiteri la sanscrită, dar și printr-o prezentare îngrijită. Pentru a fi obiectivi, trebuie recunoscut faptul că o astfel de lucrare de editare ar fi exagerată dacă ar fi vorba doar de exploatarea naivității occidentalilor. Aparent este vorba de bună-credință a cruciadei lui Krișna în Occident. Ca în cazul tuturor mișcărilor de această natură, se întâlnesc și aici individualități originale: un medic indian în Statele Unite care își are rădăcini și în hinduism sau un negru american convertit care se îmbracă în guru pentru a merge să propovăduiască cuvântul lui Krișna în Africa.

Totuși, nu lipsesc motivele de neliniște în ceea ce privește mișcarea Hare Krișna: afaceri cu trafic de droguri sau arme s-au desfășurat în Statele Unite și în Germania, ceea ce a și motivat interzicerea ei în aceasta din urmă. Dar este vorba mai ales despre stilul de viață propus credincioșilor care pare puțin compatibil cu dezvoltarea armonioasă a personalității: credincioșii trăiesc în comunitate și nu au niciun moment liber pentru reflecția personală. Oricare ar fi caracterul sacru al rugăciunii către Krișna, trebuie să repeți ore întregi într-o singură zi *mahamantra*:

„Hare Krișna, Hare Krișna, Krișna, Krișna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama, Rama, Hare Hare”¹ nu este pentru a-ți ascuți spiritul critic. Aflăm astfel că bătălia legendară de la Kuruksetra între căpeteniile Antichității indiene a făcut 640 de milioane de morți în 18 zile, căci luptătorii dispuneau de arme atomice și de altele și mai de temut încă (textul însuși vorbește despre arcași și elefanți).

Gurul, reprezentant al lui Krișna pe pământ, insuflă deci ceea ce dorește discipolilor săi, îi pune să muncească gratuit pentru cauză și le controlează chiar și viața intimă, hotărând căsătorii și nepermițând relațiile sexuale decât o dată pe lună pentru procreare. Școala primară a mișcării este obligatorie; ia în îngrijire copiii și le limitează la maxim contactele cu exteriorul. Televizorul este interzis, ceea ce nu este poate decât cel mai mic rău. Obiectivul pare a fi obținerea unei ascultări oarbe pentru a se pune la dispoziția mișcării.

Mijloacele financiare ale mișcării Hare Krișna par considerabile, deși numărul de adepți în lume nu depășește 15 000, dintre care 10 000 în Statele Unite. Nu știm desigur nimic despre alte obiective decât cele „spirituale” pe care le duc mai departe cei doisprezece succesori ai gurului-fondator.²

¹ *Maha* înseamnă „mare” și *mantra*, „eliberare mentală”. Este o „vibrație sonoră spirituală”. *Hare* este o invocare a lui Dumnezeu, Krișna și Rama sunt două întrupări ale lui Vișnu. Recitarea acestei formule: „Eliberează ființa de tendințele sale materiale, trezește dragostea de Dumnezeu și extazul vieții spirituale” abrutizează complet.

² Cel ce se ocupă de Europa meridională și de Franța este un american, fost student la medicină, cu specializarea psihiatrie, William Ehrlichman, numit din momentul alegerii sale Srila Bhagavan Goswami Mahataja.

SFÂRȘITUL UNEI SECTE: BHAGWAN

În fiecare an, apar secte noi. Deseori, ele se năruie din cauza plictiselii puținilor adepți de bază sau chiar din cauza dispariției fondatorului.

În mod excepțional, dispariția este brutală și dramatică. Ne amintim cu toții de secta Templul poporului care își stabilise centrul într-un sat pierdut din Guyana. Fondatorul său, Jim Jones, foarte bolnav, i-a convins pe credincioșii sectei, în mare parte nord-americani, să se sinucidă colectiv. Rezultatul a fost un masacru de 912 bieți oameni, bărbați, femei și copii.

Sfârșitul „Fundației internaționale Bhagwan” este și mai burlesc. Dar să începem cu începutul.

Un indian, pe nume Rajneesh Chandra Mohan, născut în 1931, predă filosofia la Universitatea din Jabalpour. Această activitate, ce implică rutina, îl plictisește. În 1966, începe să predice la Mumbai, bazându-se pe revelațiile pe care le-ar fi avut la vârsta de 21 de ani. Devine guru al unei doctrine heteroclite în care el ocupă poziția de invidiat de reincarnare a lui Buddha. Persoana sa trebuie să fie obiect de adorație; filosofia sa epicuriană preamărește viața, dragostea și râsul (cei trei „L”: *life, love și laughter*). El recomandă, în mod particular, libertatea sexuală, excluzând orice fidelitate sau pudoare. Practicile personale în acest domeniu i-au adus câteva neplăceri. Se mută de la Mumbai la Poona în 1974. Aici, prosperă într-atât încât își permite să răspândească doctrina în Occident. Mișcarea numără în fiecare an aproape 20 000 de convertiți, așa-numiții „sannyas”, care poartă tunici grenă sau oranj, culori ale răsăritului de soare.

Autoritățile din Poona îl găsesc incomod, îi privează organizația de statutul de asociație și îi cer o sumă considerabilă din impozitele neplătite. În 1981, părăsește India cu vreo cincisprezece apropiați și 6 milioane de dolari, lăsându-i pe ceilalți discipoli fără ghid spiritual.

Se instalează în Statele Unite, unde o miliardară care nu era în toate mințile îi face cadou o proprietate de 25 000 ha în Oregon, pe teritoriul satului Antelope.

Adepții se înmulțesc din nou: ei construiesc șosele, plantează copaci, instalează o piscină încălzită pentru ca guru să învețe să înoate. Secretara personală și iubita maestrului, Ma Anand Sheela, cu 18 ani mai tânără

decât guru, conduce în mod admirabil toate afacerile care se desfășoară prin muncă benevolă: hotel, lanț de restaurante vegetariene și discoteci, editură, chiar uzine de produse chimice și o companie aeriană, cu filiale în Germania federală și Olanda. Se atinge numărul de 6 000 de discipoli permanenți și o putere economică de mai mult de 100 milioane de dolari. Guru dispune personal de 92 de Rolls-Royce.

Între timp, localitatea Antelope este înghițită de organizație. Cei 40 de locuitori ai săi nu mai pot fi reprezentați în consiliul municipal, satul este rebotezat Rajneeshpuram și se legalizează nudismul în grădinile publice. Se spune că mișcarea are mai multe sute de mii de simpatizanți în lumea întreagă.

Și apoi, brusc, colaboratoarea prea iubită a lui Buddha reîncarnat, obosită de capriciile infantile ale acestuia, fuge cu vreo douăzeci de discipoli, după ce în prealabil și-a asigurat mijloacele de subzistență.

Maestrul, extrem de nefericit, își lichidează imperiul și mișcarea. Discipolii sunt alungați și lăsați să-și contemple naivitatea. Totuși, 90% dintre ei făcuseră studii liceale și 37% aveau o diplomă universitară!

Cuprins

<i>Prefață</i>	5
<i>Principalii fondatori sau reformatori de religii</i>	7
<i>Prolog</i>	9
 PARTEA I – OMUL ÎN LUME	15
<i>Locul omului în lume</i>	17
Minunea vieții.....	17
Minunea gândirii	20
<i>Ipoteza existenței unui Dumnezeu creator</i>	23
Omul, inventator sau creator al lui Dumnezeu?.....	26
Credința în Dumnezeu.....	27
O consecință a existenței lui Dumnezeu: supranaturalul	29
<i>Omul în fața lui Dumnezeu</i>	34
Cine este Dumnezeu?.....	34
Planul lui Dumnezeu	35
Condiția umană	40
Atitudini cu privire la Dumnezeu: religiile.....	43
 PARTEA A II-A – RELIGIILE	47
<i>Estimarea numărului de adepți ai marilor religii</i>	49
Creștinismul.....	53
Islamul	60
Hinduismul	61
Budismul	62

Religiile tradiționale.....	64
Ateii militanți	64
Repartiția religiilor pe continente.....	64
Evoluția numărului de adepți ai marilor religii	66
Numărul de religii în lume	68
<i>Marile religii</i>	70
Marile religii revelate.....	73
IUDAISMUL	76
Doctrina iudaismului.....	78
Practicarea iudaismului	82
Diferitele forme ale iudaismului.....	86
Hasidismul	89
Karaiții	90
Samaritenii	91
Evreii negri	92
Triburile pierdute ale lui Israel.....	93
<i>Calendarul evreiesc</i>	98
<i>Evreii mesianici</i>	99
CREȘTINISMUL	100
Iisus Hristos.....	101
Credințele creștinismului.....	108
Practicarea creștinismului	110
Împlinirea cuvântului lui Dumnezeu.....	111
Celebrarea darurilor lui Dumnezeu.....	114
Diferitele forme de creștinism	115
CATOLICISMUL	118
Istoria zbuciumată a catolicismului.....	119
Conciliul Vatican II.....	121
Specificitatea catolicismului	122
Natura Bisericii Catolice	123
Tradiția și dogmele	125
Tainele.....	128
Structura ierarhică a bisericii	133
<i>Papii</i>	133
<i>Sfântul Colegiu</i>	136
<i>Conciliile</i>	138

Catolicismul și practicarea sa	140
<i>Comunitățile harismatice</i>	143
<i>Opus Dei</i>	146
<i>Legiunea lui Hristos</i>	149
<i>Focolarii</i>	150
<i>Cavalerii lui Columb</i>	151
Misiuni și misionari	152
Bisericele catolice de rit oriental	154
ORTODOXIA	157
Separarea Bisericilor Răsăriteană și Apuseană	157
Concepția ortodoxă a Bisericii	161
<i>Muntele Athos</i>	164
Locul ortodoxiei în creștinism	165
Vechii credincioși	167
Bisericele Armeană, Coptă și Etiopiană	168
PROTESTANTISMUL	171
Reforma și nașterea protestantismului	172
Credințele protestantismului	173
Evoluția și variantele protestantismului	175
Anabapțiștii	176
<i>Amișii</i>	177
Anglicanismul	177
Luteranismul	179
<i>Frații Moravi</i>	180
Calvinismul	181
<i>Precursori ai calviniștilor, valdezii</i>	182
<i>Două Biserici congregaționiste: quakerii și darbiștii</i>	184
Alte curente ale protestantismului	186
Vechii catolici	188
Martorii lui Iehova	189
Peisajul protestantismului actual	194
<i>Consiliul Ecumenic al Bisericilor</i>	197
Bisericele „locale”	198
<i>Kimbanghismul</i>	201
<i>Harismul</i>	204
O biserică locală: <i>Iglesia ni Kristo</i>	206
Mormonii	207
<i>Credințele mormonilor și argumentarea lor ce demonstrează</i> <i>caracterul revelat al Cărții lui Mormon</i>	210

ISLAMUL.....	215
Principiile islamului	217
Coranul.....	220
Diferitele forme ale islamului.....	223
<i>Califatul</i>	224
Marile curente ale islamului	225
Sunnismul	226
Șiismul.....	228
Ismaelismul.....	231
Disidenții șiismului: alawiții și druzii.....	234
<i>O sectă šiită: Ahl-e Haqq</i>	235
Kharidjismul.....	236
<i>Calendarul islamic</i>	238
Practicarea islamului	240
Frații Musulmani	242
Sufismul	243
Confreriile musulmane	246
Un exemplu de confrerie musulmană: naqshbandiya.....	248
Muridismul	249
Black Muslims	251
Ahmazii.....	252
<i>Religiile de „tranzitie“</i>	254
ZOROASTRIENII SAU ADORATORII FOCULUI.....	255
<i>Calendarul iranian</i>	259
ADEPTII SIKHISMULUI	260
<i>Religiile „politeiste“</i>	264
HINDUISMUL	264
Hinduismul în istorie.....	265
Principiile hinduismului	267
Destinul uman în viziunea hinduistă	269
<i>Castele</i>	270
Panteonul hinduist	273
<i>Zei greci și latini</i>	275
Practicarea hinduismului	278
Ritualul cotidian, Puja.....	278
Sadhu	279
<i>Yoga</i>	280
Curente „moderniste“	282

JAINISMUL	283
RELIGIILE TRADIȚIONALE.....	286
Religia etniei Yoruba.....	289
Religiile afroamericane	291
Voodoo	292
Macumba și candomble.....	294
Religia mapuche	296
Culte-cargou	297
Șintoismul	298
Un fenomen pur japonez.....	298
Evoluția istorică a șintoismului	300
Practicarea șintoismului	302
<i>Între filosofie și religie: taoism, budism, confucianism.....</i>	305
TAOISMUL	306
Yin și Yang	308
Tao în istorie	310
Practicarea taoismului.....	311
Simbolurile taoismului.....	314
BUDISMUL.....	316
Evoluția istorică.....	317
Învățătura lui Buddha	319
Diferitele forme ale budismului	322
Budismul Theravada.....	323
Budismul Marelui Vehicul (Mahayana)	324
Budismul Tantric	325
Mișcarea Hoa Hao.....	327
Practicarea budismului	328
Practica zen	329
CONFUCIANISMUL.....	331
Principiile confucianismului.....	333
Evoluția istorică a confucianismului	334
Ce se mai păstrează în zilele noastre din confucianism	335
Câteva cugetări ale lui Confucius	336
„NOILE RELIGII” JAPONEZE	336
„Sectele” șintoiste	338
Un fenomen tipic japonez: Soka Gakkai	339
P.L. Kyodan	340
Rissho Kosei-kai	341

<i>Sincretismele</i>	343
CREDINȚA BAHAI	344
<i>Calendarul bahai</i>	347
YEZIZII, NUMIȚI ȘI „ADORATORI AI DIAVOLULUI“	348
CAODAISMUL	348
CHONDOGYO.....	349
<i>Cvasireligiile</i>	351
MIȘCAREA SUBUD.....	352
FRANCMASONERIA	353
ROZACRUCIANISM	356
NEW AGE (NOUA ERĂ).....	358
<i>O antireligie: comunismul</i>	359
<i>Sectele</i>	363
MOON.....	367
SCIENTOLOGIA.....	369
ȘTIINȚA CREȘTINĂ	370
MEDITAȚIA TRANSCENDENTALĂ	371
HARE KRIȘNA	373
SFÂRȘITUL UNEI SECTE: BHAGWAN	376

michel malherbe

enciclopedia religiilor

v o l u m u l I

La început de mileniu III, religia este o constantă vitală în existența omului, oriunde s-ar afla el. Stând la baza numeroaselor conflicte politice, sociale și culturale de astăzi, religia rămâne temeiul vieții.

Între paginile acestei lucrări esențiale se deslușesc fundamentele diverselor orientări și mișcări spirituale din lumea întreagă, privite cu obiectivitatea omului de știință.

Într-un stil alert, de o remarcabilă precizie, Michel Malherbe se apleacă asupra evoluției vieții religioase din timpuri imemorabile și până în contemporaneitate. Sectele și grupările religioase fac obiectul unei analize aprofundate în ambele volume ale lucrării. În primul dintre ele, un aspect inedit îl reprezintă studiul religiilor din Africa.

ISBN 978-606-579-352-1

n e m i r a . r o